БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО

ИЗВЕСТИЯ
НА
БЪЛГАРСКОТО ИСТОРИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО

КН. XIX—XX

BULLETIN
DE LA
SOCIÉTÉ HISTORIQUE BULGARE

VOL. XIX—XX

СОФИЯ — SOFIA
1944

БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО

ИЗВЕСТИЯ
НА
БЪЛГАРСКОТО ИСТОРИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО

КН. XIX—XX

BULLETIN
DE LA
SOCIÉTÉ HISTORIQUE BULGARE

VOL. XIX—XX

СОФИЯ — SOFIA
1944

3179-19-20

K 9852/951

A 814

Печатница „КУЛТУРА“ — гр. Троянъ

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.

В. Миковъ, Изъ предисторията на Бѣломорската область 1
Д. Цончевъ, Баткунъ 10
G. Michaïlow, Zwei griechische Epigrammen aus Warna 16
V. Beševliev, Altchristliche Grabinschriften aus Varna . 17
Димитъръ П. Димитровъ, Две изображения на Добрия Пастиръ отъ България 40
Ив. Дуйчевъ, Приноси къмъ срѣдновѣковната българска история 51
V ~~П.~~ Т Д. Герасимовъ, Единъ подправенъ златенъ печатъ на царь Константинъ Асѣня 66
Д. Крънджаловъ, По въпроса за румънскитѣ влияния особено въ Карпатитѣ 74
Ив. Велковъ, Старата Констанция 121
Янко Тодоровъ, Историята на древна Македония у Титъ Ливия 125
Йорданъ Захариевъ, Още нѣщо за шопитѣ. . . . 142
Гълѫбъ Д. Гълѫбовъ, Султански ферманъ въ защита на жителитѣ на село Шейтаново, Асѣновградска околия 161
Хр. Гандевъ, Предания за два български монастира . 171
В. Сл. Киселковъ, Родното мѣсто на Владислава Граматикъ 177
А. Сп. Разбойниковъ, Ангелъ Кънчевъ и Панайотъ Воловъ въ Свиленградъ 182

Бележки и дребни вести

В. Бешевлиевъ, Нови сведения за Д-ръ Никола Пиколо 187
V Ив. Дуйчевъ, Къмъ въпроса за византийскитѣ елементи въ първобългарскитѣ надписи 188
* * * Где е било селището и крепостьта Бурдепто . . . 189
V Т. Герасимовъ, Печатъ на градъ Велико-Търново отъ 1816 година 193

Отзиви

Р. Гандева, Д. П. Димитровъ, Надгробнитѣ плочи отъ римско време въ Северна България 194
Б. Примовъ, Ив. Панайотовъ, Русия, великитѣ сили и българскиятъ въпросъ следъ избора на князъ Фердинанда (1888—1896 г.). 199

Изъ предисторията на Бѣломорската область

Отъ В. Миковъ

За да се запозная по-отблизо съ състоянието на старинитѣ и музейнитѣ сбирки въ новоосвободенитѣ земи, найнапредъ посетихъ Бѣломорската область, т. е. земитѣ, които се включватъ южно отъ Родопитѣ, Бозъ-дагъ и Алиботушъ до Бѣло море и устията на р. Марица и Струма. И трѣбва да се отбележи, че както въ всички насоки, така и по отношение на запазване на археологическитѣ паметници и тѣхното проучване, почти нищо не сѫ правили гърцитѣ. Тѣ не сѫ полагали никакви грижи за запазване на старитѣ крепости до Ксанти, Бору-гьолъ, Кавала, Сѣръ и др., или за прибиране на случайно откриТитѣ старини въ мѣстни музейни сбирки. Дори голѣмата и добре запазена крепость на срѣдновѣковния Мосинополъ, развалинитѣ на който се намиратъ въ мѣстностьта Месинъ-калеси, на 6 клм. западно отъ Гюмюрджина, къмъ 1923 год. до основи е била разрушена за изваждане на градивенъ материалъ. Все по това време сѫ били разрушени североизточната и югоизточна стена и на крепостьта „Калето", която се намира въ центъра на града.

Въ Бѣломорската область има само две по-голѣми музейни сбирки: едната въ Кавала, сега останали въ нея само известенъ брой скулптурни паметници и нѣкои незначителни части отъ глинени сѫдове, а втората по-добре подредена и запазена музейна сбирка се намира въ Лимена на островъ Тасосъ. Въ последната се съхраняватъ антични материали отъ разкопкитѣ на стария градъ Тасосъ.

А тази прочута съ своитѣ исмарски вина[1] и богати сребърни и златни рудници область[2] е препълна съ старини отъ всички времена. И ако гърцитѣ сѫ направили много малко за разкопаването и проучването на една часть отъ тѣзи старини, то въ замѣна на това нѣкои чужди археологически мисии сѫ правили по-системни разкопки на нѣкои селища изъ този край, резултатитѣ отъ които вече сѫ публикувани. Френската археологическа школа въ Атина е правила разкопки въ о-въ Тасосъ[1], въ стария градъ Филипи[2] и на селищната могила Дикили-ташъ до Филипи[3], английската мисия е правила разкопки въ сжщата селищна могила[4] и въ една пещера въ планината Пангей (дн. Кушница или Пърнаръ-дагъ)[5], а американската — на о-въ Самотраки[6].

---

[1] Г. И. Кацаровъ, Битътъ на старитѣ траки. СбБАкН, I (1914), с. 19; Hommer, Illiade, 9, 72.

[2] Д. Дечевъ и Г. И. Кацаровъ, Извори за историята и географията на Тракия и Македония (София 1915), с. 22.

Гърцитѣ сж се задоволили съ по-малки разкопки на различни мѣста изъ тази область. Тѣ сж правили разкопки въ едно селище отъ късна неолитна епоха на височината Акропотамо до с. Бобленъ (Правишко)[7], на селищната могила наречена „Тумбата“ до Полистилосъ (Кавалско),[8] на едно могилно селище до Гюмюрджина[9], на нѣколко надгробни могили около Ксанти и Гюмюрджина[10], на стария градъ Неаполисъ (дн. Кавала)[11] и на старото селище до Каламица, западно отъ Кавала[12].

Ако резултатитѣ отъ разкопкитѣ на античнитѣ градове Тасосъ и Филипи сж издадени съ най-малкитѣ подробности, то материалитѣ отъ предисторическитѣ селища и надгробнитѣ могили въ по-голѣмата си часть и до днесъ сж останали неизвестни за науката. Отъ публикуванитѣ презъ време на войната незначителни предмети отъ Макри[13] и Тефикъ-бей (Сѣрско)[14], както и отъ краткитѣ и по незадоволителнъ начинъ дадени съобщения за материалитѣ отъ Дикили-ташъ[15], Акропотамо и Полистилосъ, които намираме въ грѣцкитѣ или чужди издания, отъ устнитѣ съобщения на нѣкои специалисти и найпосле отъ множеството, повечето случайно разкрити преди и следъ миналата война, предмети, които сега се съхраняватъ въ музеитѣ въ София, Солунъ, Атина, Виена и пр., се вижда, че земитѣ между устията на Марица и Струма непрекжснато презъ всички времена сѫ били населявани. И макаръ че отъ многобройнитѣ предисторически материали, разкрити изъ Бѣломорската область, само малка часть и да сѫ известни, то тѣ сѫ достатъчни, за да хвърлятъ известна свѣтлина върху най-далечното минало на този край, който, както всички български земи, е подпадалъ подъ културното влияние на съседнитѣ по-голѣми и цвѣтущи културни центрове.

---

[1] Резултатитѣ сж публикувани въ нѣкои годишнини на Bulletin de Correspondance Hellénique следъ 1914 до 1937 г.

[2] P. Collart, Philippes, ville de Macédoine (Paris 1937), pp. 1—558.

[3] Непубликувани материали въ Атина.

[4] Непубликувани материали въ Оксфордския университетъ.

[5] Непубликувани материали. Annuel of B. S. A. 1929—30, 1930—31, p. 588.

[6] Непубликувани материали въ о-въ Самотраки.

[7] Г. Ε. Μυλωνάς, Γ. Μπακαλάκης, Ἀνασκαφαὶ νεολιϑικῶν συνοικισμῶν Ἀκροποταμοῦ και Πολοστύλου, Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀϑήναις ἀρχ. ἑταιρείας 1938 p. 103 sqq.

[8] Ibid., p. 109 sqq.

[9] W. Heurtley, Prehistoric Macedonia (Cambridge 1939), pp. XVI, 4.

[10] По сведения на мѣстни граждани отъ двата града.

[11] Γ. Μπακαλάκης, Ἀνασκαφὴ ἐν Καλαμίτσαι Καβαλαὶ καὶ τοῖς πέριξ, Πρακτικὰ 1938, p. 75.

[12] Γ. Μπακαλάκης, Ἀνασκαφὴ ἐν Καλαμίτσαι Καβαλαί. Πρακτικὰ 1935,pp. 29-42.

[13] G. I. Kazarow, Vorgeschichtliches aus Bulgarien, Prähist. Zt., X (1918), p. 118 sqq.

[14] Р. Поповъ, Материали за проучване на капщатската и латенски култури въ България и Македония, ГНМ 1921, с. 155.

[15] H. Frankfort, Studies in Early Pottery of the Near East II (London 1927), pp. 36, 41; B. C. H. 1938, p. 445.

Както въ всички земи на югъ отъ Стара-планина и западнитѣ части на Балканския п-въ, включително Гърция и Егейскитѣ острови, така и въ Бѣломорската область до сега не сѫ открити никакви следи отъ човѣка на старата каменна епоха. И въ този край, както изобщо въ Южна България, не сѫ открити никакви сигурни следи отъ ранната новокаменна епоха[1].

Ако останкитѣ отъ първата половина на новокаменната епоха и да не сѫ сигурни, въ замѣна на това, обаче, въ този край сѫ открити доста материали отъ втората половина на новокаменната или така наречената каменно-медна епоха (2500 — 1800 г. пр. Хр.). И тукъ тѣзи материали сѫ разкрити въ известнитѣ и отъ други области селищни могили[2] и въ селища, построени върху естествени височини.

До сега между устията на Марица и Струма сѫ открити петь селищни могили: 1. Дикили-ташъ, която се намира на 2 клм. източно отъ Филипи; 2. Тумбата до Полистилосъ, на 3 клм. южно отъ Филипи; 3. до р. Места, между с. Инджесъ и Сарж-Шабанъ; 4. до Кувалиста при Просѣченъ[3] и 5. Тумбата[4], която се намира на 10 клм. отъ Сѣръ. Отъ тѣзи петь могили по-продължително и системно е разкопавано само селището Дикили-ташъ. По-малки, по-скоро сондажни разкопки сѫ правени и въ могилното селище до Полистилосъ. Какви точно и колко материали сѫ изкопани отъ двете селища не е известно, но отъ кратките публикации и приложените къмъ тѣхъ снимки, както и отъ нѣкой дребни кѫсове отъ глинени сѫдове, които се намѣриха въ разграбеното избено помѣщение на музея въ Кавала, се вижда, че и двете съседни селища, а безсъмнено и другитѣ три селищни могили, принадлежатъ къмъ югоизточната група рисувана керамика, при която сѫдоветѣ сѫ рисувани съ графитна боя. Върху глиненитѣ фрагменти, било рисувани, врѣзани или инкрустирани, се срѣщатъ сѫщитѣ мотиви, както при сѫдоветѣ отъ по-далечнитѣ северни или по-близки западни области[1]. Едвали и другитѣ материали — разни форми глинени сѫдове и украситѣ върху тѣхъ, глинени идоли, каменни брадвички и чукове, както и разнитѣ видове костени орѫдия, ще се отличаватъ отъ многобройнитѣ материали, каквито изобщо се намиратъ въ селищнитѣ могили на тази група рисувана керамика, която е обхващала земитѣ отъ днешно Влашко, източната половина на Северна България, Южна България, Бѣломорската область, Солунско и Тесалия[2].

---

[1] Милонасъ и Бакалакисъ погрѣшно датиратъ материалитѣ отъ новокаменната епоха; ср. W. Heurtley, Prehistoric Macedonia, p. 109.

[2] Върху селищнитѣ могили има вече доста литература.

[3] По сведения отъ Полигнотосъ Клонарисъ, завеждащъ музейната сбирка въ Лименъ на о. Тасосъ, който самъ е посетилъ тѣзи селища.

[4] St. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria (Oxford 1925), въ картата на страница 58.

Освенъ въ изкуствено укрепени селища или селища-могили, които съ малки изключения се срѣщатъ само въ равнинитѣ и долинитѣ, предтракийското население отъ планинскитѣ и предпланински покрайнини се е заселвало и върху малки естествени височини, какъвто е случаятъ съ селищата до Садовецъ (Луковитско), Г. Кремена, Криводолъ и Три Кладенци (Врачанско)[3], Околъ-глава до Гниляне (Софийско)[4] и пр. Такива селища, както казахме, сѫ открити и въ Бѣломорската область — едното въ далечнитѣ Източни Родопи, върху една височина до с. Вежница (Крумовградско)[5], а другото въ Пангей, върху една малка височина, наречена Акропотамо до с. Бобленъ[6]. И въ двѣтѣ селища се намиратъ глинени кѫсове отъ сѫдове, рисувани съ графитна боя или украсени съ инкрустирани орнаменти, напълно такива, каквито сѫ ни познати отъ всички селищни могили, населявани презъ каменно-медната епоха.

Къмъ коя епоха спадатъ предисторическитѣ материали, намѣрени при разкопването на една пещера отъ St. Casson въ планината Пангей (Кушница)[7], не е известно, тъй като резултатитѣ отъ разкопкитѣ още не сѫ публикувани.

Отъ направенитѣ напоследъкъ по-обстойни проучвания и разкопки се установява, че въ началото на бронзовата епоха предтракийското население е било принудено да напусне нашитѣ земи и да отстѫпи мѣстото си на единъ народъ съ победна материална култура. Отъ досегашнитѣ изследвания е установено, че новиятъ народъ, който отначало е заемалъ цѣлия Балкански полуостровъ, е билъ отъ индоевропейски произходъ и че това сѫ били първитѣ тракийски племена[8].

Тракитѣ се настаняватъ отчасти върху нѣкои отъ напуснатитѣ отъ по-старото население могилни селища или се заселватъ на мѣста, гдето тѣ сѫ построявали и укрепявали жилицата си подобно на тѣхнитѣ предшественици; другаде тѣ сѫ заемали нѣкои пещери, или, най-после, до брѣговетѣ на езерата сѫ строили надколни постройки.

---

[1] В. Миковъ, Предисторически селища и находки (София 1933), с. 52; W. Heurtley, op. c., pp. 116 — 117.

[2] Ibid., pp. 53—54.

[3] Необнародвани материали въ Народния музей.

[4] Н. Петковъ, Могилата Околъ-глава при Гниляне. ГНМ. 1926 — 1931, с. 115 и сл.

[5] Материали събрани по повърхностьта презъ есеньта на 1940 год.

[6] Γ. Ε. Μυλωνάς, Γ. Μ. Μπακαλάκης, op. c., p. 109.

[7] The Annual of the British School at Athens 1929/30. 1930/31, p. 288.

[8] В. Миковъ, Предтракийското население въ нашитѣ земи. Сборникъ Ишpрковъ (София 1939), с. 132.

Изъ българскитѣ земи сѫ открити доста селища отъ бронзовата епоха, едни отъ които сѫ били обитавани само въ първитѣ времена на настаняване на тракитѣ на полуострова, други презъ по-голѣмата часть на бронзовата епоха, а трети само въ края на тази епоха[1]. Отъ голѣмия брой селища на бронзовата епоха до сега сѫ разкопани само четири селищни могили, резултатитѣ на три отъ които сѫ вече публикувани[2], а на една оставатъ и до днесъ неизвестни.

Въ областьта между устията на Марица и Струма сѫ ни известни само две селища, обитавани презъ бронзовата епоха — до Макри (Деде-Агачко) и Гюмюрджина. Първото селище е сѫществувало въ началото на бронзовата епоха, а второто презъ по-голѣмата часть на тази епоха или приблизително между 1800 — 1300 г. пр. Хр.

Презъ миналата война при правене на окопи до морския брѣгъ при Макри, между многото материали отъ по-късни времена, проф. Г. И. Кацаровъ е събралъ и доста глинени кѫсове и дръжки отъ сѫдове, каменни брадвички и пр., които сега се намиратъ въ Народния музей. Тѣзи материали, които тогава погрѣшно сѫ датирани къмъ новокаменната епоха[3], макаръ и недостатъчни, могатъ да се сравнятъ съ многобройнитѣ материали отъ горнитѣ пластове на селищнитѣ могили до Св. Кирилово, Карнобатъ и Розово (Казанлъшко)[4], както и съ материалитѣ отъ нѣкои селища въ Мала-Азия, обитавани презъ началото на бронзовата епоха[5].

Много по-интересни сѫ материалитѣ, открити въ селищната могила до Гюмюрджина и които, още непубликувани, се намиратъ въ солунския музей. Благодарение на сведенията, дадени отъ завеждащия музея въ Солунъ на колегата Т. Герасимовъ, на рисункитѣ, които той е направилъ на нѣкои отъ по-характернитѣ форми сѫдове, както и на малката забележка на Heurtley[6] се вижда, че това сѫ материали, открити въ селищна могила, които по нищо не се отличаватъ отъ многобройнитѣ глинени сѫдове, тежести, идоли и пр., намѣрени въ нѣкои отъ селищнитѣ могили изъ Южна България, Солунско и Източна

---

[1] В. Миковъ, Предисторически селища и находки, с. 94.

[2] В. Миковъ, Селищна могила отъ бронзовата епоха до Веселиново, ИБАИ, XIII (1939), с. 195.

[3] G. I. Kazarow, Vorgeschichtliches aus Bulgarien, Prähist. Zt., X (1918), p. 118.

[4] В. Миковъ, ИБАИ, XIII (1939) с. 319 и цитираната тамъ литература.

[5] K. Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien (Istanbul 1934), pp. 91—93.

[6] Prehistoric Macedonia, p. XVI.

Тракия, обитавани доста продължително време презъ бронзовата епоха[1]. И при материалитѣ отъ Гюмюрджина, заедно съ каменнитѣ брадвички и чукове съ дупки, сѫ намѣрени и голѣмъ брой глинени сѫдове, работени на рѫка, които следъ изпичането си сѫ добили тъменъ или лъскаво-черенъ цвѣтъ. Както е известно, сѫдоветѣ отъ селищнитѣ могили на бронзовата епоха се отличаватъ отъ сѫдоветѣ на каменно-медната епоха не само че сѫ почти безъ украси, но главно по особенитѣ си форми. Така е и съ сѫдоветѣ отъ могилното селище до Гюмюрджина. Тукъ сѫ намѣрени цилиндрични и крушовидни сѫдове, снабдени съ по една цилиндрична дръжка, горниятъ край на която завършва съ широка пѫпка или цилиндриченъ израстъкъ, както и плитки, но широки паници, снабдени откъмъ дъното си съ по четири цилиндрични крачета. Освенъ тѣзи характерни форми отъ тази селищна могила произхождатъ и други по-обикновени форми сѫдове, нѣкои украсени съ слаби нарѣзи или релиефни пояси, понѣкога снабдени съ широки дръжки. Безсъмнено, изъ Бѣломорската область има и други могилни селища, обитавани презъ бронзовата епоха, мѣстоположенията на които въ бѫдеще ще се установяватъ.

Трѣбва да се отбележи, че отъ къмъ края на бронзовата епоха, което отговаря на времето около XII — X в. пр. Хр., когато и въ Хомеровия епосъ се споменуватъ тракитѣ, които били изкустни майстори на орѫжия, „като ахейцитѣ сѫ употрѣбявали боевата колесница, голѣмитѣ копия и дългитѣ мечове“ и сѫ произвеждали прочутото исмарско вино[2], притежаваме най-малко предмети. Действително отъ това време изъ българскитѣ земи сѫ открити много селища и сѫ намѣрени значителенъ брой предмети — главно бронзови мечове, върхове на копия и двойни брадви[3], но до сега въ нито едно селище или мѣсто, гдето сѫ намѣрени нѣкои отъ бронзовитѣ орѫжия, не сѫ правени никакви разкопки или издирвания.

Ако отъ края на бронзовата епоха липсватъ повече културни останки, то въ замѣна на това отъ следната — старата желѣзна или халщатска епоха, която се датира между IX — V в. пр. Хр., не само че сѫ открити многобройни следи отъ тракийски селища, надгробни могили, долмени, каменни преси за изтискване на грозде, както и най-разнообразни предмети, но сѫ ни познати и имената на много отъ тракийскитѣ племена и дори селища.

Най-голѣмъ брой тракийски селища отъ старата желѣзна епоха сѫ открити въ южнитѣ ни предѣли — главно Кюстендилско, Неврокопско, Родопитѣ, Сакаръ-планина и Странджа[1]. Въ нашата область за сега сж открити следитѣ на по-голѣми тракийски селища отъ това време до Макри, Маронея (Деде-Агачко), Каламица до Кавала, до Лимена на о. Тасосъ, до Кърджали, Гледка (Момчилградско), Равенъ и Вежница (Крумовградско) и много други. На тѣзи мѣста се виждатъ много кжсове отъ глинени сждове, работени на ржка и украсени въ повечето случаи съ врѣзани концентрични кржгове, пояси, спирали или други орнаменти. Повечето отъ тѣзи селища, като до Лимена, Гледка, Вежница и др., се намиратъ на малки или поголѣми височини, на които се виждатъ и следи отъ градежи или крепостни стени, правени отъ грубо дѣлани каменни блокове, слагани единъ върху другъ, безъ никаква спойка.

---

[1] В. Миковъ, Селищна могила отъ бронзовата епоха до Веселиново, с. 226; В. Миковъ, Селищната могила при Юнацитѣ, ГПлНБ, 1937/1939, с. 73 и цитираната литература.

[2] Г. Кацаровъ, Битътъ на старитѣ траки. СбБАкН, I (1914), с. 12; Hommer, Illiade, IX, 72.

[3] Миковъ, Предисторически селища, сс.—103, 106, 107 и 108,

Въ земитѣ между устията на Струма и Марица, надгробни могили се виждатъ изъ Гюмюрджинско, около Ксанти, Драмско и Сѣрско. До колкото можахме да съберемъ сведения, гърцитѣ сж разкопали нѣколко надгробни могили около Гюмюрджина, резултатитѣ отъ което, за съжаление, оставатъ неизвестни. Ако сждимъ, обаче, по нѣкои материали, намѣрени около Ксанти[2], то могилитѣ около този градъ и съседнитѣ села ще да сж откъмъ VI — V в. пр. Хр.

Въ източнитѣ Родопи до преди 30 — 40 год. още сж били запазени следитѣ на нѣколко долмена, които, както и долменитѣ изъ Сакаръ и Странджа планина, могатъ да се датиратъ къмъ VII — V в. пр. Хр.[3] Но ако отъ долменитѣ не е останало нищо, то въ замѣна на това до Равенъ и Вежница (Крумовградско) и Златоградско сж запазени особени паметници, наречени шарапъ-таши или понички. Това сж две, една по-голѣма и една по-малка, издълбани конусовидни или квадратни вдлъбнатини, съединени помежду си съ улейче или скрита дупка, така че, ако въ по-горната и по-голѣма вдлъбнатина се изтисква грозде, то сокътъ ще изтича и ще се събере въ долната, по-малка вдлъбнатина. Подобни шарапъ-таши сж ни известни и отъ Сакаръ-планина[4], Г. и Д. Брѣстово (Хасковско)[5] и др. и могатъ да се датиратъ, както и долменитѣ, къмъ VII — VI в. пр. Хр., дори и около II—III в. сл. Хр.

А че лозарството въ Тракия, особено въ Бѣломорската область е било доста развито презъ края на бронзовата и старата желѣзна епоха се учимъ и отъ Хомеровия епосъ, гдето се хвали виното на киконския градъ Исмаръ[1] и гдето се споменува за натоварени съ вино кораби, които отъ Тракия сж дохождали предъ гръцкия лагеръ въ Троя[2].

---

[1] В. Миковъ, Тракитѣ, тѣхното заселване и изчезване. Сборникъ Презъ вѣковетѣ (София 1938), с. 48.

[2] St. Casson, Excavations in Macedonia, B. S. A. XXIV (1919—1920), pp. 17, 19.

[3] В. Миковъ, Разкопки въ Сакаръ-планина. ГНМ, VI (1932—34), с. 102.

[4] К. Шкорпилъ, Мегалитни паметници и могилища (София 1935), с. 6.

[5] Д. Цончевъ, Старинитѣ около Хасковскитѣ топло-минерални извори, ГПлНБ 1937, сс. 87 — 90.

Много по-голѣмъ е броятъ на материалитѣ отъ старата желѣзна епоха, открити по всички краища на българскитѣ земи. И трѣбва да се изтъкне, че по-голѣмата часть отъ тѣзи материали произхождатъ отъ случайни, единични или колективни находки, а другата по-малка часть сж намѣрени при научни разкопки въ надгробнитѣ могили изъ различни краища въ старитѣ предѣли на царството.

Отъ областьта между устията на Марица и Струма притежаваме не голѣмъ брой, но доста интересни предмети отъ времето между IX—V в. пр. Хр. Като най-стари можемъ да отбележимъ намѣренитѣ до Неохори (при устието на р. Струма), нѣколко бронзови предмета, които сега се пазятъ въ естествено-историческия музей въ Виена[3]. Въ музея се намиратъ една бронзова дръжка отъ мечъ съ антени, който представя най-южната находка отъ този типъ, дошелъ отъ западъ[4]; една двойноспирална (очилата) фибула, подобна на фибулитѣ отъ Чаушица[5], Видинъ, Държаница, Лжкавица, Рибново и др.[6]; бронзова фибула съ сплеснатъ, въ видъ на широка плочка, иглодържатель, горниятъ край на който завършва съ пжпка, подобна на фибулитѣ отъ Червенъ-брѣгъ, Тефикъ-бей[7] и Прогледъ[8]; двойна игла подобна на тази отъ Влашко-село[9]; една двойна брадвичка, като тази отъ Семчиново[10]; метални копчета, подобни на копчетата отъ Влашко-село[11] и Търнава (Б.-Слатинско)[12] и, най-после, нѣколко обеци и амулети, въ форма на сждчета.

Други интересни материали сж намѣрени презъ 1918 г. отъ наши войници при правене на окопи до чифлика на Тефикъ-бей до Тополяне (Сѣрско), които сега се пазятъ въ Народния музей. Находката се състои отъ бронзови кжжеловидни предмети, подобни на тѣзи отъ Горгопикъ [1], спирални бронзови гривни, вѫзелести дѫговидни фибули, 3 дѫговидни фибули съ широки иглодържатели и съ пѫпки въ горния си край и нѣколко обикновени дѫговидни фибули[2].

---

[1] Г. Кацаровъ, Битътъ на старитѣ траки, с. 12.

[2] Пос. съч., с. 13.

[3] R. Vulpe, L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique (Paris 1930), pp. 39, 50, 52, 64, 81, 97.

[4] Vulpe, op. c., p. 39.

[5] Casson. B. S. A. XXIV, pp. 14 — 15.

[6] В. Миковъ, Халщатски находки отъ Държаница и Рибново, ИБАИ, XII (1938), сс. 342 — 343.

[7] Р. Поповъ, Материали за проучване на халщатската и латенски култури въ България и Македония, ГНМ 1921, с. 155.

[8] Сжщиятъ, Халщатски и латенски фибули отъ разни находища въ България СпБАкН, IV (1918), с. 149.

[9] Р. Поповъ. Предисторически изследвания въ Врачанското поле, ИБАИ, II (1922), с. 123.

[10] Миковъ, Предисторически селища, сс. 107 и 108.

[11] Поповъ, ИБАИ, II, с. 119.

[12] Непубликувани материали въ училището на селото.

При неизвестни обстоятелства около Ксанти сѫ намѣрени една бронзова двойноспирална фибула и една златна пластинка, украсена съ розети и глава на Силенъ[3], подобна на множеството пластинки, открити въ другитѣ български земи[4].

При разкопкитѣ около Лимена на о. Тасосъ, между архаични предмети отъ грѫцки произходъ сѫ намѣрени и две бронзови, тракийски типъ фибули, напълно подобни на фибулитѣ, каквито ни сѫ известни и отъ много мѣста на югъ отъ Дунава[5].

Освенъ тѣзи предмети изъ разни краища, особено покрай морския брѣгъ, гдето още откъмъ VII в. пр. Хр. почнали да възникватъ една подиръ друга грѫцкитѣ колонии, въ изобилие се намиратъ най-разнообразни предмети отъ грѫцки произходъ, на които ще се повърнемъ на друго мѣсто.

Отъ старитѣ грѫцки и римски автори ни сѫ известни и имената на много отъ тракийскитѣ племена, живѣли по южнитѣ склонове на Родопитѣ и между устията на Струма и Марица[6]. Изъ планинската область сѫ живѣли киконитѣ, по долното течение на р. Места — сапеитѣ, а северно отъ тѣхъ — дарсеитѣ. Въ днешно Сѣрско сѫ обитавали сириопеонцитѣ, а около планината Пангей (дн. Пърнаръ-дагъ или Кушница) сѫ живѣли тракийскитѣ племена едони, пеопли, одоманти, сатри, добери, ороски и дерони, които сѫ разработвали златнитѣ и сребърни рудници изъ близкитѣ планини и нѣкои отъ които сѫ сѣкли хубави, скѫпи сребърни монети[7].

---

[1] Р. Поповъ, Гробни находки отъ Халщатската епоха, СбБАкН, IX 9 (1918), таб. X.

[2] Р. Поповъ, Материали за проучване на Халдщатската епоха, ГНМ 1921, сс. 152 — 156.

[3] St. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria (Oxford 1926,) p. 235.

[4] Б. Филовъ, Надгробни могили при Дуванли (София 1934), с. 175.

[5] В. Миковъ, Тракийски типъ фибули, ИБАИ, VI (1930), с. 171 и сл.

[6] Г. Кацаровъ и Д. Дечевъ, Извори за старата история на Тракия и Македония, с. 21 и сл.

[7] Н. Мушмовъ, Античнитѣ монети, сѣчени на Балканския полуостровъ (София 1914), сс. 384, 385.

Баткунъ

Отъ Д. Цончевъ

Нѣкогашниятъ укрепенъ градъ Баткунъ[1] се намира въ североизточнитѣ поли на западнитѣ Родопи и то въ поддѣлението имъ Каркария, отъ гдето се открива цѣлото Пазарджишко поле. Построенъ е на границата между равнината и планината, вѣроятно, съ цель да се използватъ природнитѣ преимущества и на дветѣ: голѣмата плодородность на първата и богатствата на втората. Той е една отъ севернитѣ родопски крепости взети въ широка смисълъ на думата, които сѫ имали двуяко значение: едни повечето да охраняватъ родопскитѣ проходи и затова сѫ построени около последнитѣ по височинитѣ, а другитѣ да прибиратъ и запазватъ при своето и населението отъ околнитѣ селища въ време на варварски нападения. Нашата крепость или, по-точно казано, нашиятъ укрепенъ градъ (Акрополитъ: ....ἐς πόλιν ἐπικεκλημένην Βατκούνιον, Хониятъ: .... τὴν κώμην πεποιηκὼς τὸ Βατκούνιον) е ималъ повечето второто предназначение, както за това ни говори и мѣстоположението му: равно и достѫпно мѣсто.

Нѣщо положително за предисторическо и антично време на този край, който е влизалъ въ предѣлитѣ на тракийското

---

[1] Библиография: Κωνσταντίνου ἱερέως Φιλιππουπολίτου, Περιγραφὴ τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως (Βιέννη 1819), § 39; Г. Τζουκαλᾶ, Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως (Βιέννη 1851), с. 68, § 89 (Λατκούνιον?); Ст. Захариевъ, Географско-историческо-статистическо описание на Татаръ-Пазарджишката кааза (Виена 1870), сс. 26, 42, 57—60 и 74; K. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe, 1877, pp. 37 sqq., 96; Arch. — epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ung. 1877, I, 1, p. 63; Пѫтувания, ч. II, сс. 122, 391, 480; История на българитѣ (преводъ А. Диамандиевъ и Ив. Раевъ), сс. 176, 205 сл.; Dumont—Homolle, Mélanges d'archéologie et d'épigraphie, 1842, pp. 214, 219, 322 — 329, 501, 513 (срв. Мсб, VIII, сс. 71 и 72); Ἀντώνιος Μηλιαράκη, Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου (1204 — 1261), 1898, p. 432; П. Р. Славейковъ, Нѣщо за Висса, сп. Наука, год. II (1882), IV, с. 372 сл.; Er. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, 1906, pp. 113, 206; Б. Дяковичъ, Барелиефитѣ на Тракийския конникъ, Год. библ. Пловдивъ 1924, с. 135, 156; G. Seure, Rev. archéologique, t. XXIV (1926), p. 140, nota 3; p. 164, nota 5; Ив. Батаклиевъ, Градъ Пазарджикъ, 1923, сс. 38, 42, 43, 52, 53, 74; Ив. Велковъ, Антични паметници изъ България, ГНМ 1921, с. 199; Н. А. Мушмовъ, ИБАИ, I (1924), с. 243; Г. Герасимовъ, ИБАИ, XII (1938), с. 451; G. J. Kazarow, Paulys R. E. Suppl. III, col. 1143; VI, coll. 481, 499; Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, 1938, p. 32 sqq.; D. Tsontchev, Le sanctuaire thrace près du village de Batkoun, 1941, p. 9 sqq. (ср. Wiener Jahreshefte, XXXII, 2, (1941), Beibl., p. 81 sqq.).

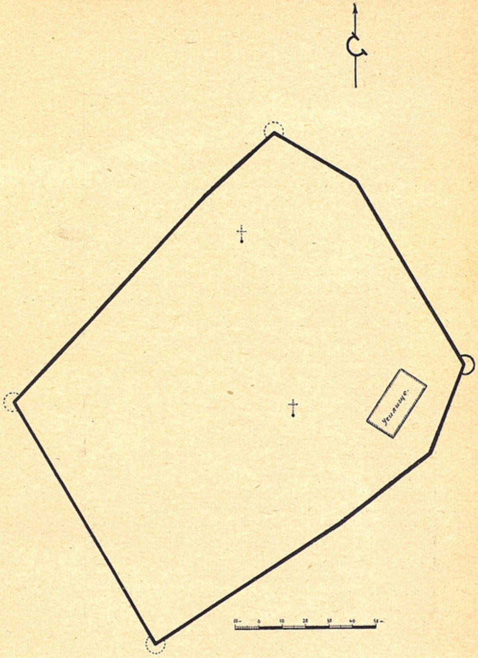

Обр. 1. Баткунската крепость при с. Баткунъ — Пазарджишко.

племе беси (Strab. VII, 5, 12, 47; Ptolem. III, 11, 6.) за сега не ни е известно, по простата причина, че за това не сѫ правени още системни проучвания. Всетаки присѫтствието на могилитѣ въ равнината, разнитѣ надписи и оброчни плочки[1], светилища на тракийския конникъ[1], светилището на Асклепия, Хигия и Телесфора Зимидренски[2], открити въ съседство съ Баткунъ, ни говорятъ за интензивния животъ на тракитѣ презъ римската епоха. Все къмъ тази епоха трѣбва да се отнесатъ и следитѣ отъ постройката, която се разкри отчасти преди нѣколко години при изкопитѣ за водоснабдяване на село Баткунъ, югозападно и непосрѣдствено до крепостьта и които изглеждатъ да бѫдатъ отъ хипокаустъ(?). Между намѣренитѣ монети отъ селянитѣ вънъ и вѫтре въ крепостьта видѣхъ нѣколко и то доста изтрити отъ IV в. Погрѣшно е сѫщо, както нѣкои автори сѫ направили това, да се отъждествява Баткунъ съ Bessapara, тъй като споредъ Itiner. Ant. Aug. 136, 3 и Itiner. Burdig. 568, 2[3], последниятъ е билъ станция на римския пѫть Serdica — Philippopolis, който е минавалъ недалечъ отъ рѣка Марица, както се установява отъ последнитѣ проучвания, т. е. доста далечъ на северъ отъ Баткунъ.

---

[1] Dumont — Homolle, op. cit., p. 322 sqq.

Баткунъ е разположенъ върху равно мѣсто съ наклонъ къмъ североизтокъ, ограниченъ отъ северозападъ съ доста дълбокия Коковъ долъ, а отъ югоизтокъ — съ Дайановъ долъ[4]. Източно и непосрѣдствено до него се намира днешното село Баткунъ[5], въ чието име е запазено името на изчезналия градъ, споредъ византийскитѣ хронисти Βατκούνιον, а споредъ Ансберта — Bacon (Baccon). Въ оградената съ крепостенъ зидъ часть, която понастоящемъ е училищна нива, се издига днесъ само селското училище. Формата на крепостьта е продълговатъ многоѫгълникъ съ посока югозападъ — североизтокъ (обр. 1). Общата дължина на крепостния зидъ е около 590 м., а плоското съдържание на оградената мѣсто до 22 декара. Северозападниятъ зидъ е дългъ 160 м., югозападниятъ — 120 м., югоизточниятъ 182 м., а североизточниятъ — 128 м. И отъ четиритѣ страни крепостниятъ зидъ сега е разрушенъ наравно съ земята, съ изключение на малки части отъ югозападната и югоизточната страна, запазени отъ 1—2 м. височина (обр. 2, 3). Разрушенията сѫ извършени главно презъ турското робство. За установяване точната дебелина на крепостния зидъ разкрихъ по една малка часть отъ гореспоменатитѣ две последни страни. Той е дебелъ 3.8 м. и е направенъ отъ три отдѣлни и издигнати непосрѣдствено единъ до другъ зида: вѫтрешниятъ — 1.5 м., срѣдниятъ — 1.4 м. и външниятъ — 0.9 м. (обр. 4.) Всѣки отдѣленъ зидъ е иззиданъ отъ камъни отъ

---

[1] Kazarow, Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes, p. 32 sqq.

[2] D. Tsontchev, op. cit., p. 9 sqq.

[3] Издание на Otto Cuntz, Leipzig 1929.

[4] Споредъ картата 1:40000 надморската му височина е около 350 м.

[5] За етимологията на думата Баткунъ вж. Ст. Младеновъ, въ СпБАкН, XLVIII (1934), кл. историко-фил., с. 247 сл. Съ името Баткунъ се нарича и широката мочурлива долина, отстояща на около 3 клм. югозападно отъ с. Боженица, Ботевградско.

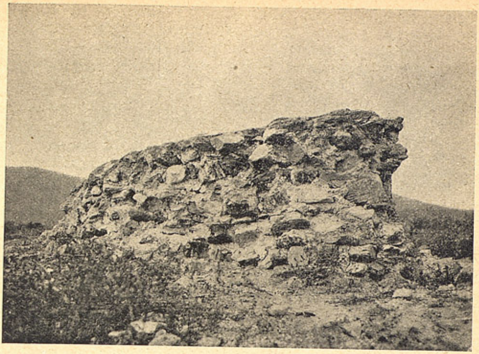

Обр. 2. Запазена часть отъ югоизточния крепостенъ зидъ.

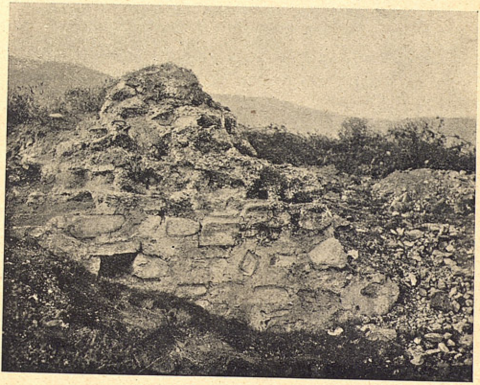

Обр. 3. Запазена часть отъ югозападния крепостенъ зидъ.

мѣстния теренъ, споени съ червенъ хоросанъ, въ който червенитѣ части сѫ доста едри. Голѣмата дебелина на крепостния зидъ следва да обяснимъ съ голѣмата достѫпность на крепостьта, а тритѣ съставни зида — съ устойчивостьта, която сѫ искали да постигнатъ строителитѣ. Безспорно е, че тритѣ съставни зида сѫ изпълнявали ролята на напрѣчнитѣ конструктивни пояси отъ тухли въ римскитѣ и византийски крепостни зидове и на дървенитѣ греди въ срѣдновѣковнитѣ. Невѣроятно е да допускаме, че тритѣ зида сѫ отъ различни времена, издигнати съ цель за подсилване на крепостьта. За установяване на входоветѣ, кулитѣ и вѫтрешнитѣ постройки, както и въобще миналото на града, сѫ необходими разкопки. Запазена е въ основата си източната кула (близо до училищната сграда), която е крѫгла. Селянитѣ ми съобщиха, че такива кули били разкрити и въ останалитѣ три крепостни ѫгла, както съмъ ги посочилъ условно. Споредъ стария селски свещеникъ Никола Стаменовъ, вѫтре въ крепостьта при обработване на нивитѣ били разкрити две църкви, както сѫщо съмъ ги отбелязалъ.

Като се взематъ предвидъ останкитѣ отъ зидове на постройки, части отъ тухли и керамиди, глинени сѫдове и пр., които се намиратъ въ нивитѣ между крепостьта и Родопитѣ, т. е. югозападно отъ нея, трѣбва да предполагаме, че градътъ се е простиралъ и вънъ отъ крепостнитѣ зидове. Съ право днесъ населението нарича това мѣсто съ името „Селището".

По голѣма роль, изглежда, градътъ е игралъ презъ втората половина на срѣдновѣковието, както за това ни говорятъ византийскитѣ монети[1], намѣрени въ непосрѣдствената му околность и останкитѣ отъ редица непроучени още параклиси и църкви, вѣроятно отъ сѫщото време. Едно точно установяване началото на селището засега, независимо дали то първоначално е било оградено съ крепостни зидове или не, е напълно невъзможно. Това може да се установи само чрезъ разкопки. За града Dumont казва: „Ruines considérables d'une ville byzantine, fragments romains"[2]. Мотивитѣ да се приема засега, че Баткунъ е повечето срѣдновѣковна крепость, сѫ историческитѣ сведения, които имаме за него отъ тази епоха. Тукъ на два пѫти презъ м. декемврий 1189 год. сѫ се сблъскали кръстоноситѣ отъ третия кръстоносенъ походъ съ византийцитѣ. За това Ансбертъ казва: „Ante transmissorum igitur sociorum nostrorum adventum ad Philippopolim Pataviensis episcopi militare agmen apud Bacon cum agminibus Grecorum congrediens et plurimis eorum occisis victoriose regrediens, dum incautius agitur, et repente, Grecorum insidiis nostri circumveniuntur et quatuor quidem milites aliorum sed quatuordecim ex nostris trucidantur. Mox ut dux Dalmatie et socii sui supervenerunt, in ultionem sanguinis fraterni suorum cohortes Grecas requisierunt, quas item apud Bacon coadunatas et exinde ad Philippopolim processuras, ut socios nostros inibi constitutos de terra delerent, cognoscentes constanter irruerunt in eos et in congressione plus quam trecentos ex eis iugulaverunt...

---

[1] ИБАИ, I (1924), с. 243; п. т., XII (1938), с. 451.

[2] Op. cit., p. 501.

Dux vero Meranie in ultionem illorum statim exurgens adversus exercitum prefatorum hostium apud Baccon, ubi nostros occiderant, ex eis in prelio trecentos peremit“[1].

През 1199 год. при Баткунъ Иванко, убиецътъ на Асѣня, следъ като се провъзгласилъ за независимъ въ Родопитѣ, пленилъ византийския протостраторъ М. Камица (Nicetae Choniatae De Alexio Isaacci Angeli fr. lib. III, ed. Bonn 1835, pp. 679_{19-21}, 680_1: Ὁ γὰρ δὴ πρωτοστράτωρ ἅμα τῇ ἀκοῇ τῶν δρωμένων ἐκ τοῦ Βατραχοκάστρου ἀπάρας, ἔνθα ἦν σκηνούμενος, ἐς τὸ Βατκούνιος παραγίνεται).

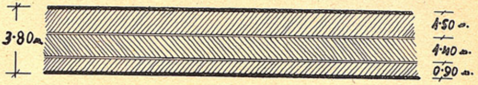

Обр. 4. Хоризонталенъ разрѣзъ на стената отъ Баткунската крепость. 1 : 500.

Въ града сж престояли византийскитѣ войски презъ 1254 год., когато сж предприели походъ противъ българитѣ въ Чепино (Михалъ Асѣнь и Тодоръ II Ласкарисъ). По този случай Акрополитъ казва: Κατηντήκει γοῦν ἐς πόλιν ἐπικεκλημένην Βατκούνιον, ἱκανὰς ἡμέρας μεγίστῃ ἐξαρκέσαι δυναμένην εἰς ζωάρκειαν στρατιᾷ. Ἐκεῖσε γοῦν ἡμέρας διανύσας δύο, καὶ λείαν τὴν κώμην πεποιηκὼς τὸ Βατκούνιον, ἐς τὴν Ἀδριανοῦ καὶ αὖθις ὑπέστρεψε, κἀκεῖθεν εἰς τὸ Διδυμότοιχον (Annales, ed. Bonn 1837, pp. 128_{21-23}, 130_{1-3}).

Относно изказаното предположение отъ проф. Ив. Батаклиевъ[2], че Баткунъ е билъ разрушенъ отъ българския царь Калояна, не намирамъ основание, защото писанието на Ст. Захариевъ, на което той се основава, е несигурно. Никой византийски хронистъ не говори изрично за това. Кога точно е билъ изоставенъ градътъ и въобще е престаналъ да сжществува, не е положително известно. Бждещитѣ проучвания могатъ да ни дадатъ разрешение и на този въпросъ.

---

[1] Historia de expeditione Friderici imperatoris (Monumenta Germaniae historica, V), 1928, pp. 56_{1-13}, 149_8.

[2] Пос. съч., с. 52 сл.

Zwei griechische Epigrammen aus Warna

von **G. Michaïlow**

Bei meinem Besuch des archäologischen Museums zu Warna im Sommer des Jahres 1941 habe ich zwei griechische Grabepigrammen gesehen, die meines Wissens nicht veröffentlicht sind.*

1. Marmorplatte 0·615 hoch, 0·44 breit, 0·165 dick, Buchstabenhöhe der ersten vier Zeilen 0·025—0·03, der folgenden vier Zeilen 0·01—0·013, der letzten Zeile 0·02; oberhalb der Inschrift Rosette; auf dem Stein entspricht jede Zeile einem Vers. (Inv. n⁰ III 355). Fig. 1 und 2.

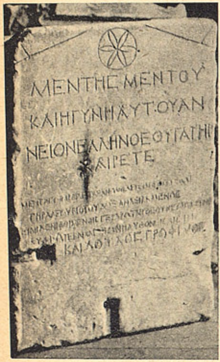

Fig. 1.
Μέντης Μέντου
καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Ἄν-
νειον Ἕλληνος θυγάτηρ
χαίρετε.

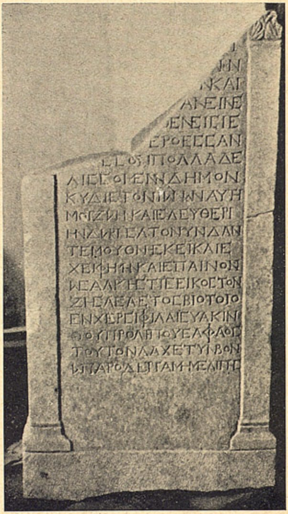

Fig. 3.

---

* An dieser Stelle spreche ich meinen besten Dank der Direktion des Museums für das liebenswürdige Entgegenkommen bei meiner Arbeit aus.

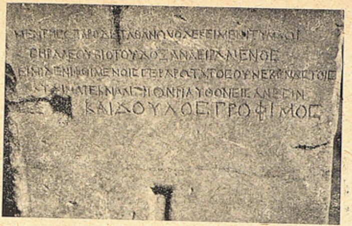

Fig 2.

Μέντης, ὦ παροδεῖτα, θανὼν ὅδε κεῖμ' ἐνὶ θύμβωι
γηραλέου βιότου δόξαν ἀειράμενος·
εἰμὶ δ' ἐν φθιμένοις γεραρώτατος οὕνεκεν ἀστοῖς.
κύδιμα τέκνα λιπὼν ἤλυθον εἰς (ἄ)νεσιν.
καὶ δοῦλος Τρόφιμος.

Z. 8 auf dem Stein ΛΝΕCIN.

2. Marmorplatte, oben abgebrochen, das erhaltene in zwei Stücke gebrochen; das umrahmte Inschriftfeld ist beiderseits von einem Pfeiler mit einfacher Basis und Kapitäl begrenzt; 0·68 hoch, 0·34 breit, 0·06 dick, Buchstabenhöhe 0·015—0·018, nur o etwas kleiner. (Inv. nr. III 1483). Fig. 3.

-----I | -----ṆHN | ----NKAI | -----ANEINE ||^{5} -----Θ̣ENEIΣIE |
-----ἐρόεσσα ν|[εο?]σσ̣όν
πολλὰ δὲ| λισσομένη δῆμον| κύδιστον Ἰώ̣γ̣ων
αὐτή||^{10} μοι ζωὴν καὶ ἐλευθερί|ην
δωρήσατο· νῦν δ' ἀν|τ' ἐμοῦ θνήσκει καὶ ἔ|χει
φήμην καὶ ἔπαινον| ὡς Ἄλκηστις . εἰκοστὸν||
^{15}ζήσασα ἔτος βιότοιο| ἐν χερσὶ φίλαις Ὑακίν|θου
προλιποῦσα φάος| τοῦτον λάχε τύνβον.|
Ὦ παροδεῖτα, μή με λιπῇς.

Z. 1 I oder Π (oder T). Z. 5 der erste Buchstabe wohl Θ (o ist kleiner!). Zahlreiche Ligaturen: Z. 2 NHN, Z. 3 NK, Z. 4 NE, NE, Z. 5 NE, Z. 8 ME, NH, Z. 9 WNWN, TH, Z. 10 WHNK, Z. 11 HN, WP, HC, Z. 12 NHC, Z. 13 HMHNK, Z. 14 WC, HC, Z. 15 HC, Z. 18 NB, Z. 19 WΠ, MHME, ΠHC.

Die Verse des Epigramms sind schlecht gebaut.

Altchristliche Grabinschriften aus Varna

Von **V. Beševliev**

Die grösste Fundstätte altchristlicher Grabinschriften in Bulgarien ist die Stadt Varna. Hier werden zahlreiche Inschriften bei verschiedenen Gelegenheiten gefunden. Die bisher bekanntgewordenen Grabinschriften sind in der folgenden Sammlung vereint. Einige von diesen werden hier zum ersten Mal veröffentlicht. Vor kurzem wurde eine kleine Sammlung altchristlicher Grabinschriften aus Varna von K. Škorpil *Antični pametnici ot zapadnoto Černomorsko krajbrěžie* in IBAI (=Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare) XIV (1941/42) 24 ff. (bei uns Škorpil IBAI XIV) unter der Redaktion von Dr. Hr. Danov veröffentlicht. Diese Publikation ist nicht immer einwandfrei.

Die unten folgenden Inschriften sind nach der Verwandschaft der Buchstabenformen geordnet.

1. Marmorplatte, ausgegraben in einer Ziegelei zwischen alten Gräbern, am südwestlichen Rande der Stadt Varna, nahe am Kanal, im Jahre 1884 im Gasthaus des H. Kasabov, jetzt anscheinend verschwunden, 0·51 hoch, 0·39 breit, 0·05 dick, oben zugespitzt. C. Jireček (u. E. Bormann) *Archäologische Fragmente aus Bulgarien* in AEM X (1886) 179_1 und Anm. 36a; K. und H. Škorpil *Pametnici na grad Odessos — Varna,* Varna 1898, 21 № 52; 'I. Νικολάου 'Η 'Οδησσός (Βάρνα), ('Εν Βάρνῃ 1894), 291 № 31. Abschrift mit Majuskeln von Jireček („mit kleinen unregelmässigen Schriftzügen"). Abd. 1.

† Χαῖρε πιστὲ παρο-
δῖτα Δανιὴλ ὁ
τῆς μακαρίας μνή-
μης, υἱὸς 'Ηλιοδώρου
ἀπὸ κώμης Ταρουτί-
ας ἐμπόρων τῆς 'Απαμέ-
ων ἐνορίας ζήσας ἐν σ-
ωφροσύνῃ ἔτη ξγ' ἐν Χ(ριστ)ῷ
ἐτελιώϑη μ(η)ν(ὸς) 'Οκτωβρίου
κ' ἰνδ(ικτιῶνος) ς' ἢ ζ' βασιλεύοντ-
ος 'Ιουστινιανοῦ τοῦ λα' ἔτο-. = 557
υς † † †

Z. 1. Über πιστός BCH. 36, 638; Kraus *Christliche Realenzyklopädie* unter *fidelis.* — Z. 4. Über das Datum der Liga-

† ΧΑΙΡΕΠΙCΤΕΠΑΡΟ
ΔΙΤΑΔΑΝΙΗΛΟ
ΤΗCΜΑΚΑΡΙΑCΜΝΗ
ΜΗCΥΙΟCΗΛΙΟΔΩΡȢ
ΑΠΟΚΩΜΗCΤΑΡΟΥΤΙ
ΑCΕΜΠΟΡΩΝΤΗCΑΠΑΜΕ
ΩΝΕΝΟΡΙΑCΖΗCΑCΕΝC
ΩΦΡΟCΥΝΗΕΤΗΞΓΕΝΧ̅Ω̅
ΕΤΕΛΙΩΘΗ$\overset{N}{M}$ΟΚΤΩΒΡΙȢ
ΚΙΝΔϚ̅ΗΖ̅ΒΑCΙΛΕΥΟΝΤ
ΟCΙΟΥCΤΙΝΙΑΝΟΥΤΛΑΕΤΟ
ΥC† † †

Abd. 1.

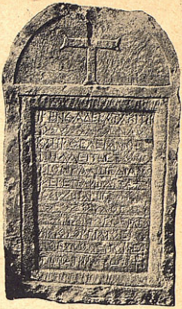

Abd. 2.

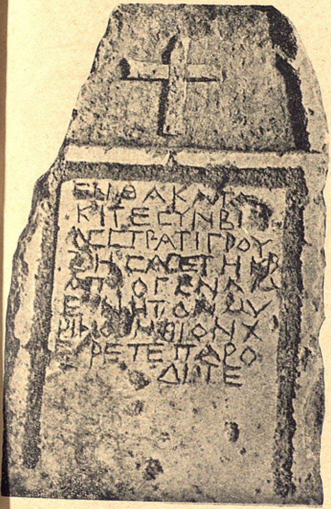

Abd. 3.

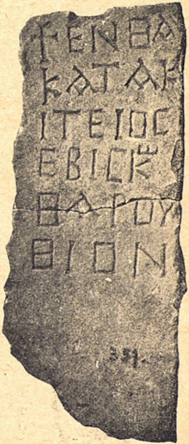
†ΕΝΘΑ
ΚΑΤΑΚ
ΙΤΕΙΟC
ΕΒΙCΚ
ΒΑΡΟΥ
ΒΙΟΝ

Abd. 5.

tur ȣ E. Weigand BZ. 39, 132 ff. — Z. 5. Ταρούτιος kommt als Name vor, vgl. Pape *Eigennamen s. v.* — *Z. 7—8.* Vgl. σώφρων βίον διάξας CIG. 9301.

Zur Zeile 10 bemerkt E. B(ormann): „Sonderbar aber wohl sicher ist der Ausdruck des Zweifels, ob derzeit das 6. (ς′) oder das 7 (ζ′) Indictionsjahr läuft".

2. Kalksteinplatte, oben halbkreisförmig abgerundet und leicht beschädigt, 0·75 hoch, 0·44 breit; Inschriftfeld 0·41 hoch, 0·30 breit, von Randleisten umgeben, Buchstabenhöhe 0·02 – 0·025, oberhalb der Inschrift in einem halbkreisförmigen Feld ein Kreuz. Jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III. 108. Abd. 2. K. Škorpil, IBAI XIV 26 № 66.

+
ΙΡ Ἐνθάδε κατάκιτη
Ὀξυχ(ό)λιος ναύ-
κληρος Ἀσιανὸς
Πηλαείτης τὸν
5. βίον καλῶς διάξας
χε̄ρε παρωδῖτα +
Ὀξυχώλιως
Θεόδουλος
Ἀθανάσιος Μαρκελ-
10. λῖνος Ὀργίλιος μνη-
μόσυνον ἐποίησαν
τῶ πατρὶ αὐτῶν ⳨ :

Über die Buchstabenform vgl. BZ. XIV 12.

Z. 1. Mit ΙΡ ist wohl das Christusmonogramm gemeint. — κατάκιτη = κατάκειται; *i* (= η) Reduktion von *e* (= αι) oder Schreibfehler? — Z. 2. Auf dem Stein steht ϑ statt ο in dem Namen Ὀξυχόλιος. Der Name Ὀξυχόλιος zum ὀξύχολος ist wohl gleichbedeutend mit Ὀργίλιος (Z. 10) zum ὀργή. — Z. 4. Πηλαείτης Ethnikon von dem Inselnamen Πήλη, darüber PW. XIX 265; Pape *Eigennamen* s. v. — Z. 12. Über das Datum des Christusmonogramms s. Byzantion II 393.

3. Kalksteinplatte, oben links leicht beschädigt, 0·78 hoch, 0·43 breit; Inschriftfeld 0·51 hoch, 0·31 breit, von Randleisten umgeben, Buchstabenhöhe 0·015—0·033, oberhalb der Inschrift in einem halbkreisförmigen Feld ein Kreuz. Jetzt im Museum zu Varna. Inv. № 1200. Abd. 3. K. Škorpil IBAI XIV 28, № 73.

+
Ἔνθα κατά-
κιτε σύνβι-
ος Στρατιγίου
ζήσας ἔτη μβ′
5. ἀπογεναμ-
ένη τὸν μύ-

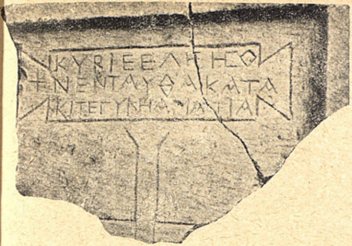
ΚΥΡΙΕΕΒΛΗΘΗϹΟ
+ ΕΝΤΑΥΘΑΚΑΤΑ
ΚΙΤΕΓΥΝΗ

Abd. 4.

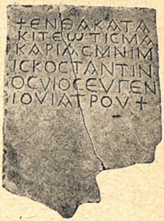
+ΕΝΘΑΚΑΤΑ
ΚΙΤΕΩΤΙϹΜΑ
ΚΑΡΙΑϹΜΝΙΜ
ΙϹΚΟϹΤΑΝΤΙΝ
ΟϹΥΙΟϹΕΥΓΕΝ
ΙΟΥΙΑΤΡΟΥ +

Abd. 6.

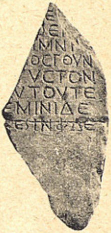
ΜΝΙ
ΟϹΓΟΥΝ
ΥϹΤΟΝ
ΥΤΟΥΤΕ
ΕΜΙΝΙΔΕ

Abd. 9.

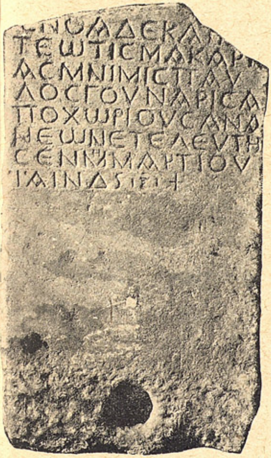
ΝΘΑΔΕΚΑ
ΤΕΩΤΙϹΜΑΚΑΡΙ
ΑϹΜΝΙΜΙϹΠΑΥ
ΛΟϹΓΟΥΝΑΡΙϹΑ
ΠΟΧΩΡΙΟΥϹΑΝΔ
ΡΕΩΝΕΤΕΛΕΥΤΗ
ϹΕΝΜΗΜΑΡΤΙΟΥ
ΙΑΙΝΔ +

Abd. 7.

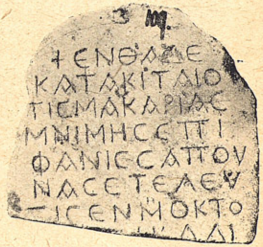
+ ΕΝΘΑΔΕ
ΚΑΤΑΚΙΤΑΙΟ
ΤΙϹΜΑΚΑΡΙΑϹ
ΜΝΙΜΗϹϹΠΙ
ΦΑΝΙϹϹΑΠΟΥ
ΝΑϹϹΤΕΛΕΥ
ΤΙϹΕΝΜΟΚΤΟ
ΑΔΙ

Abd. 8.

ρινον βίον χ-
έρετε παρο-
δῖτε.

Z. 3. Das ρ hat hier eine bemerkenswerte Form (siehe Abd. 3). Über den Namen s. PW IV 2 R. 181 f. u. Pape *Eigennamen*, — Z. 6—7. μύρινον = μύῤῥινον.

4. Fragment einer Marmorplatte in zwei Stücke gebrochen, 0·37 hoch, 0·50 breit; Inschriftfeld 0·09 hoch. 0·16 breit, gefunden bei Baruthane, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 887. Abd. 4.

Κύριε ἐλέησο-
+ ν ἔνταῦϑα κατά-
κιτε Συνηαμαιτια.

Z. 3. Der Name ist wohl kleinasiatisch.

5. Kalksteinstele in zwei Stücke gebrochen, das obere Stück 0·39 hoch, 0·33 breit, Buchstabenhöhe 0·05—0·075, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 351. Abd. 5. K. Škorpil XIV 25, № 63.

† Ἔνϑα
κατάκ-
ιτε Ἰοσ-
έβις κώ(μης?)
5. Θαρού-
ϑιον

Z. 3—4. Ἰοσέβις = Ἰωσήφιος (Procop. *de bel. Vand.* 2, 15) oder Εὐσέβις < Εὐσέβιος (Pape *Eigennamen* s. v.), vielleicht Kontamination von den beiden. — Z. 4. Auf dem Stein Κω. — Z. 4—5. Θαρούϑιον ist wohl ein und dasselbe mit κώμη Ταρουτία in № 1 Z. 5.

6. Marmorplatte in zwei Stücke gebrochen, 0·565 hoch, 0·42 breit, Buchstabenhöhe 0·025—0·037, gefunden bei Feuerwehr, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 1484. Abd. 6.

+ Ἔνϑα κατά-
κιτε ὠ τῖς μα-
καρίας μνίμ-
ις Κονσταντῖν-
5. ος υἱὸς Εὐγεν-
ίου ἰατροῦ +

7. Marmorplatte oben gebrochen, 0·78 hoch, 0·44 breit, Buchstabenhöhe 0·03, unter der Inschrift ein kreisförmiges Loch, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 120. Abd. 7. G. D. Balasčev *Ungedruckte und wenigbekannte byzantinische Grabinschriften in Bulgarien*, Sofia 1927.

Ἐνϑάδε κατά[κι-
τε ὠ τῖς μακαρί-

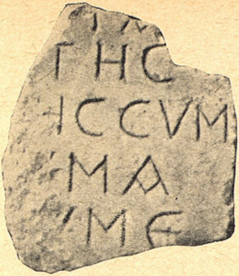
ΓΗC
ICCVM
MA
ME

Abd. 11.

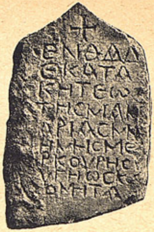
ΕΝΘΑΔΑ
ΕΚΑΤΑ
ΚΗΤΕω
ΤΗCΜΑΚ
ΡΙΑCΜΝ
ΡΚΟΥΡΗC

Abd. 13.

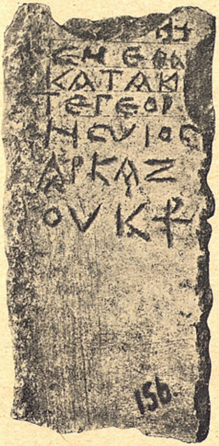
ΕΝΘΕ
ΚΑΤΑΚΙ
ΤΕΓΕΟΙ
ΗΕΥΙΟC
ΑΡΚΑΖ
ΟΥΚ
156

Abd. 12.

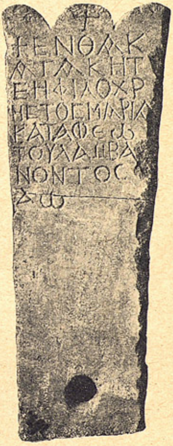
ΕΝΘΑΚ
ΑΤΑΚΗΤ
ΕΗΦΙΛΟΧΡ
ΗΣΤΟΣΜΑΡΙΑ
ΚΑΤΑΦΕΩ
ΤΟΥΛΑΔΙΒΑ
ΝΟΝΤΟC
Δω

Abd. 14.

ας μνίμις Παῦ-
λος Γούναρις ἀ-
5. πὸ χωρίου Σανα-
νέων ἐτελεύτη-
σεν μην(ὸς) Μαρτίου
ια′ ἰνδ(ικτιῶνος) ζ′ +

Z. 5—6. Vielleicht in Kleinasien, vgl. № 24, 7. — Z. 8. Über die Abkürzung s. E. Weigand BZ. 39, 132.

8. Marmorplatte unten gebrochen, 0·37 hoch, 0·405 breit, Buchstabenhöhe 0·02—0·03, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 109. Abd. 8. Izvestija Russkago arheologičeskago instituta v Konstantinopole. Bd. X. 240_5.

+ Ἐνθάδε
κατάκιται ὁ-
τῖς μακαρίας
μνίμης Ἐπι-
5. φάνις Σαπου-
νᾶς ἐτελεύ-
τ̣ισεν μη(νὸς) Ὀκτο-
βρίου] κ̣′ ^ Λ Ι

Z. 4. Ἐπιφάνις = Ἐπιφάνιος; über —ιος > ος s. Ed. Schwyzer *Griechische Grammatik* I München 1939, 472.

9. Fragment einer Marmorplatte in zwei Stücke gebrochen, 0·56 hoch, 0·26 breit, Buchstabenhöhe 0·025—0·035, jetzt im Museum zu Varna. Abd. 9.

Ε
)ΕΙ
ΙΜΝΙ
ὑ]ΙΟCΓΟVΝ
5. ναρίου ? . .] Τ̣VCΤΟΝ
α]VΤΟVΤΕ
λευτᾶ δ]ΕΜΙΝΙΔΕ
κεμβρίω . .] ΕSΙΝdΔΕ

10. Fragment einer Marmorplatte, 0·095 hoch, 0·165 breit, Buchstabenhöhe 0·02—0·03, gefunden bei dem sog. römischen Turm, jetzt im Museum zu Varna. Inv. № 1355. Abd. 10.

[+ Ἐνθάδε]
[κατάκιτε]
ή̣ τ̣[ῆς μακα-
ρίας μ̣[νήμη-
5. ς Μαρία [γε-
ν̣αμέν[η γα-
[μετὴ . . . .

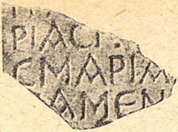

Abd. 10.

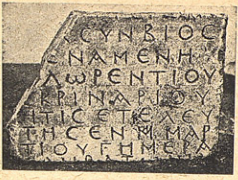

Abd. 16.

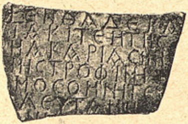

Abd. 17.

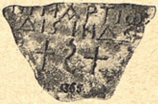

Abd. 18.

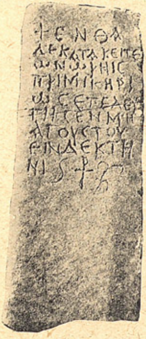

Abd. 15.

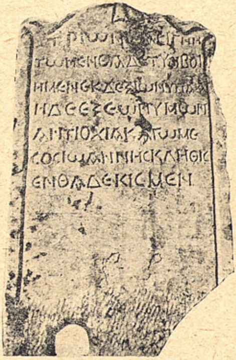

Abd. 21.

11. Fragment einer Marmorplatte, 0·24 hoch, 0·20 breit, Buchstabenhöhe 0·03, gefunden beim Baue des Kaffeehauses „Balkan“, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 260. Abd. 11. K. Škorpil IBAI XIV 27, № 70.

'Ενθάδε κα]τά-
κιτε ὁ] τῆς
μακαρίας μνήμ]ης Συμ-
έων ?] . . . ΜΑ
' ΜΕ

12. Einfache Marmorstele, grob, 0·49 hoch, 0·26 breit, Buchstabenhöhe 0·02—0·045, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 156. Abd. 12. K. Škorpil XIV 27, № 69.

+ Ἔν <ε> θα
κατάκι-
τε Γεόρ-
γης υἱὸς
5. 'Αρκάζ-
ου. Κ ⳨

Z. 3—4. Γεόργης = Γεώργιος. — Z. 5–6. 'Αρκάζου = 'Αρκαδίου? über δι > ζ s. Schwyzer *Griech. Gram.* 272; 330. — Z. 6. Κ = Κύριος?

13. Kalksteinplatte, oben zugespitzt, 0·50 hoch, 0·51 breit, Buchstabenhöhe 0·015—0·035, gefunden bei der Feuerwehr, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 1422. Abd. 13.

'Ενθάδ-
ε κατά-
κητε ὠ
τῆς μακ-
5. αρίας μν-
ήμης Με-
ρκούρης
ὑγηὼς Κο-
<ο> μητᾶ

Z. 1. Der Buchstabe Α ist mit Δ ligiert. — Z. 6—7. Μερκούρης = Μερκούριος, vgl. Pape *Eigennamen* s. v. und P. W. XV 1016 (Mehrere Träger dieses Namens). — Z. 8. ὑγηώς = υἱός, über das spirantische γ vgl. Meyer *Gr. Gr.* 294f.; Mayser I 167 ff.; Schwyzer *Gr. Gr.* 209; Dieterich 91 f.

14. Marmorplatte, 0·35 hoch, 0·27 breit, oben so zugeschnitten, dass ein beiderseits von Akroterien begrenzter kleiner Mittelhalbkreis als Giebel entstanden ist; in dem Halbkreis ein Kreuz, Buchstabenhöhe 0·025—0·04. Jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 163. Abd. 14. K. Škorpil IBAI XIV 24, № 60.

+
+ Ἔνθα κ-
ατάκητ-
ε ἡ φιλόχρ-
ηστος Μαρία
κατὰ θεῶ
τοῦ λαμβά-
νοντος.
ΑΩ

Z. 5. θεῶ = θεοῦ.

15. Marmorstele, in zwei gebrochen, 0·67 hoch, 0·26 breit. Buchstabenhöhe 0·02—0·039, gefunden auf dem Platz „Musala“ beim Baue der „Populjarna banka“. Jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 1502. Abd. 15. K. Škorpil IBAI XIV 29, № 78.

+ Ἐνθά-
δε κατάκειτε
Ὠνώρηις
πριμικήρι-
ως ἐτελεύ-
τησεν μη(νὸς)
Ἀγούστου
ε′ ἰνδεκτη(ō)-
νι ς′ ⳨

Z. 3. Ὠνώρηις = Ὀνώριος. — Z. 4. s. R. Grosse *Römische Militärgeschichte* Berlin 1920, 122 ff. — Z. 7. Vgl. BCH. 36, 633; 637; darüber Schwyzer *Gr. Gr.* 198 f. — Z. 8. ἰνδεκτη- = ἰνδικτι-, vgl. Psaltes 23 f. — Über H steht ein Punkt.

16. Marmorplatte, rückwarts glatt, oben und unten beschnitten, links oben gebrochen, links unten und rechts Rand erhalten, 0·2 hoch, 0·28 breit; die Schriftzeilen stehen auf vorgerissenen Linien, Buchstabenhöhe 0·015—0·028 Abd. 16. J. Mordtmann, Revue arch. 1878 XXXV 139, № 17; E. Kalinka *Antike Denkmäler in Bulgarien* Wien 1906, 286, № 363; K. und H. Škorpil *Pametnici na grad Odessos—Varna* (Varna 1898); V. Pärvan *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului Daco-Roman* Bucureşti 1911, Anm. 268.

[Ἐνθάδε κατά-]
[κειται . . . . .]
[. . . . . . . θυ·]
γάτηρ ? Βυ]ζ[α]ν-
τία] σύνβιος
γ]εναμένη
Φ]λωρεντίου
σκριν(ι)αρίου
ἥτις ἐτελεύ-
τησεν μ(ηνὸς) Μαρ-

τίου γ′ ἡμέρα
Σα]ν[βά]τ[ω ἰ]ν[δ(ικτιῶνος).
. . . . .

Kommentar bei Kalinka.

17. Fragment einer Marmorplatte, 0·28 hoch, 0·45 breit’ Buchstabenhöhe 0·035—0·04, gefunden bei der Feuerwehr, jetzt in Museum zu Varna, Inv. № 1365. Abd. 17.

+ Ἐνθάδε κα-
τάκιτε ἡ τῆς
μακαρίας μνή-
μης Τροφίμη
5. Μοσοηνὴ τε-
λευτᾶ μη-
νὶ . . . . .

Z. 5. Μοσοηνή Ethnikon?

18. Fragment einer Marmorplatte, 0·21 hoch, 0·31 breit, Buchstabenhöhe 0·02—0·04, gefunden bei der Feuerwehr, jetzt in Museum zu Varna, Inv. № 1365_2. Abd. 18.

. . . .
μη]νὶ Μαρτίω
Δ · | · S ἰνδ(ικτιῶνος)
+ ζ′ +

Z. 2. Δ · | · S = δ(ίες) ις′?

19. Kalksteinplatte unten gebrochen, 0·345 hoch, 0·445 breit, Buchstabenhöhe 0·029—0·05, gefunden auf dem Marktplatz, jetzt in Museum zu Varna, Inv. № III 1464. Abd. 19.

Δούλκα
οὔξορ
Φλορίνω

Z. 2. οὔξορ = *uxor*. — Z. 3. Florinus, vgl. PW. VI 2760.

20. Platte aus rotem Schiefer, 0·33 hoch, 0·37 breit, Buchstabenhöhe 0·022—003, gefunden in der Solunstrasse in der Nähe vom Markt. Jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 1054. Abd. 20

+ Ἔνθα κ(ατάκιτε) Εὐφή-
μις Εὐγενίου
κὴ Ματρώνης
οἰειὸς Βαλγατι-
5. ανὸς πιστὸς ζή-
σας ἔτη δέκα ἕξ
ἐκυμήθη μη(νὸς) Ὀ-
κτωβρίου (η′?) ἠνδ(ικτιο̃νος) (δ′?).

Z. 1. Auf dem Stein ΚΣ = κατάκιτε oder κῖτε; — Z. 1—2. Εὐφήμις = Εὐφήμιος. — Z. 3. κή = καί, damit lässt sich das neugriechische

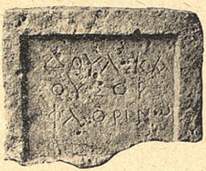

Abd. 19.

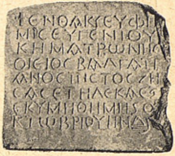

Abd. 20.

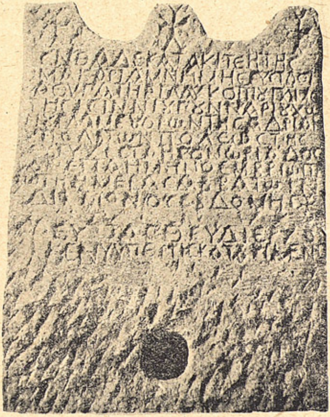

Abd. 23.

κί vor α, ο, ου vergleichen. — Z. 4. οἰειός= υἱός. — Z. 4—5., Βαλγατιανός Ethnikon? — Z. 5. Über πιστός, vgl. № 1. Z. 1. — Z. 7. Über κοιμάω s. O. Merlier *Notes sur deux passages du quatrième évangile* in BCH. 54, 228–235.

21. Marmorplatte, oben und unten rechts gebrochen, 0·68 hoch, 0·35 breit, Buchstabenhöhe 0·015—0·025, oberhalb der Inschrift der untere Teil eines Kreuzes, in der unteren linken Ecke ein Loch, gefunden auf dem Platz „Musala", jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 1487. Abd. 21.

Τριῶν κασιγνή-
των ἐνθάδε τύμβοι·
ἡμὲν ἐκ δεξιῶν Ὑπατία
ἠδὲ ἐξ ἐωνύμων
Ἀντιόχια κἀγὼ μέ-
σος Ἰωάννης κληθὶς
ἐνθάδε κισμέν.

Mit dem Anfang dieses Grabepigramme lässt sich Ἒξ ἐνθάδε κεῖνται παῖδες in einer christlichen Inschrift aus Herakleia (AEM III 225) vergleichen.

22. Fragment einer Marmorplatte, 0·215 hoch, 0·13 breit Buchstabenhöhe 0·025—0·045, gefunden bei der Feuerwehr, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 1485. Abd. 22.

+
Ἐνθά[δε κατά-
κιτε Μ . . . .

23. Marmorplatte, 0·80 hoch, 0·58 breit, oben so zugeschnitten, dass drei voneinander durch Halbkreise getrennte fast viereckige kleine Felder entstanden sind, in denen je ein Kreuz ausgemeisselt ist; Buchstabenhöhe 0·02—0·036, unter der Inschrift ein kreisförmiges Loch, ausgegraben bei der Feuerwehr, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 1482. Abd. 23.

+ + +
Ἐνθάδε κατάκιτε ἡ τῆς
μακαρία(ς) μνήμης Εὐσταθί-
α θυγάτηρ Γλαυκοπίου γαμε-
τὴ Σισιννίου Γουνναρίου χω-
ρίου Γδαμέου ὅρων τῆς Ἀδριαν-
ουπολιτῶν πόλεως τῆς
εὐτυχεστάτης Ὁνωριάδος
ἀνεπάη μη(νὶ) Νοεμβρίω πρ-
ώτη ἡμέρα Σαββάτω ἰν-
δικτιῶνος ἑβδόμης +

+ Εὔξασθε ὑ διερχό-
μενυ ὑπὲρ τῆς κατακιμένης

Z. 5. Vgl. ὅρων Κλαυδιοπώλεως in Mitt. des Deutsch. Archäol. Instituts 33, 148. — Z. 5—7. Über Ἀδριανουπολιτῶν πόλις und. Ὀνωριάς, die im Pontusgebiet lagen, vgl. PW. VII 2174 u. VIII 2277. Die Provinz Honorias wurde von Justinian I. aufgelöst. Die Inschrift gehört also wohl der Zeit vor Justinian I. an. — Z. 8. Über ἀνεπάη vgl. Glotta II 334. — Z. 11—12. Vgl.: ὁ ἀναγινόσκων εὔξετε ὑπὲρ αὐτοῦ Vizantijski Vremenik I 134; ὁ ἀναγηνόσκοντες εὔχεσθε ὑπὲρ αὐτοὺς κτλ. Inschrift aus Kleinasien BCH XXXIII 84 u. 96; τὸν θεὸν ἡμῶν ἀναγινώσκοντες εὔξαστε ὑπὲρ ἐμοῦ Inschrift aus Kleinasien in AEM 19, 33. Vgl. auch χαῖρε παροδῖτα

24. Halbkreisförmige Marmorplatte, 0·39 hoch, 0·53 breit, Buchstabenhöhe 0·02—0·04, gefunden auf dem Marktplatz, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 1413. Abd. 24.

+ Ἐνθάδε
κατάκιτε ἡ τῆς
μακαρίας μνήμης
Εὐλανπία χωρίου Κιτ-
5. όρων ὅρων Ἀδριαν-
οπόλεως γαμητὴ
γεναμένη Νεκτα-
ρίου Γουνναρίου +

Z. 4. Εὐλανπία = Εὐλαμπία, vgl. κάνπον=κάμπον Beševliew *Die protobulgarischen Inschriften* Sofia 1939, № 11_6; darüber Meisterhans—Schwyzer 113; Brugmann—Thumb 89; Schwyzer *Gr. Gr.* 213. — Z. 7. über γεναμένη BZ. XXII 456; Glotta XVII 222 ff. — Z. 7—8. Νεκταρίου vgl. Pape *Eigennamen* s. v. — Z. 5—6. s. № 23 Z. 5 ff.

25. Fragment einer Marmorplatte in zwei Stücke gebrochen, 0·23 hoch, 0·125 breit, Buchstabenhöhe 0·02—0·03, gefunden bei der Kirche Sv. Georgi, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 424 a u. б. Abd. 25. K. Škorpil IBAI XIV 24 № 61.

+ Ἐνθά]δ̣ε κατάκη̣-
τε ἡ τῆ]ς μακαρί-
ας μνήμη]ς Σοφία θυ-
γάτηρ] Θεωκτήσ-
5. του Γουν]ναρίου ἀνε-
πάη μηνὸς] Ὀκτοβρίου
. . ἰνδ(ικτιῶνος)] πέμπτης.

26. Kalksteinplatte, rechts gebrochen, 0·75 hoch, 0·54 breit, Buchstabenhöhe 0·04, gefunden an der nordwestlichen Ecke der Befestigungslinie ausserhalb der Stadt, jetzt im Museum zu Sofia, Inv. № 417. Abd. 26. K. Škorpil AEM XVII 205, № 90; E. Kalinka *Antike Denkmäler in Bulgarien* Wien 1906, 285, № 361.

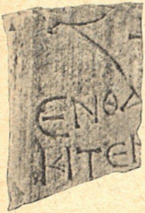

Abd. 22.

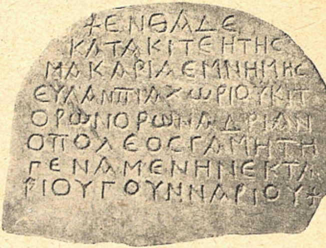
+ΕΝΘΑΔΕ
ΚΑΤΑΚΙΤΕΗΤΗϹ
ΜΑΚΑΡΙΑϹΜΝΗΜΗϹ
ΕΥΛΑΜΠΙΑΧωΡΙΟΥΚΙΤ
ΟΡωΝΟΡωΝΑΔΡΙΑΝ
ΟΠΟΛΕΟϹΓΑΜΗΤΗ
ΓΕΝΑΜΕΝΗΝΕΚΤΑ
ΡΙΟΥΓΟΥΝΝΑΡΙΟΥ+

Abd. 24.

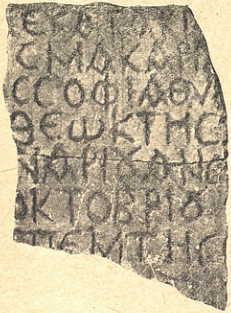
ΕΚΑΤΑΚΙ
ϹΜΑΚΑΡΙ
ϹϹΟΦΙΑΘΥ
ΘΕωΚΤΗϹ
ΟΚΤΟΒΡΙΟ
ΤΕΜΤΗϹ

Abd. 25.

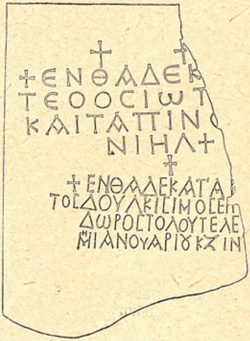
+ +
+ΕΝΘΑΔΕΚ
ΤΕΟΟϹΙωΤ
ΚΑΙΤΑΠΙΝ
ΝΙΗΛ+
+
+ΕΝΘΑΔΕΚΑΤΑ
ΤΟϹΔΟΥΛΚΙΛΙΜΟϹΕΠ
ΔωΡΟϹΤΟΛΟΥΤΕΛΕ
ΜΙΑΝΟΥΑΡΙΥΚΖΙΝ

Abd. 26.

+ + [+
+ Ἐνθάδε κ[ατάκι-
τε ὁ ὁσιώτ[ατος
καὶ ταπιν[ὸς Δα-
νιήλ. +
+
5. + Ἐνθάδε κατάκ|ιτε ὁ ὁσιώτα-
τος Δουλκίσιμος ἐ[πίσκοπος
Δωροστόλου· τελε[υτᾶ δὲ
μ(ηνὸς) Ἰανουαρίου κζ′ ἰνδ(ικτιῶνος) . . . . +

Kommentar bei Kalinka.

27. Marmorplatte in zwei Stücke gebrochen, 0·56 hoch, 0·75 breit, Buchstabenhöhe 0·025—0·035, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 458. Abd. 27. K. Škorpil XIV 25, № 65.

+
+ Ἐνθάδε κατάκιτε Ἰωάνα ἡ τῆς
μακαρίας μνήμης ἡ γεναμένη σύνβιως
Καρέλλου τοῦ μεγαλοπρ(επεστάτου) IΛ ϛ Λϛ
τελευτᾶ μη(νὶ) Ἀπριλίω κη′ ἰνδ(ικτιῶνος) ιε′

Z. 2. σύνβιως = σύμβιος. — Z. 3. Das Ende lässt sich nicht mit Sicherheit deuten. Vielleicht auch μεγαλοπρ(εποῦς).

28. Fragment einer Marmorplatte in vier Stücke gebrochen. 0·89 hoch, 0·655 breit, Buchstabenhöhe in der ersten Zeile 0·02, in den folgenden 0·035—0·05, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 293_1. Abd. 28. K. Škorpil IBAI XIV (1941/42) 29 № 59.

+ Ἐνθάδε κατά]κειται Ἰωάννης
. . . . . . κ]ατάκειται
. . . . . . C ὁ ἐλεεινὸς
. . . . OC υἱὸς Καρέ-
5. λ]λου τῆς ἐνδόξου
μνήμης σ[τ]ρ(ατηγοῦ ?) τελευτή-
σ]ας ἐτõν κη′ μη(νὸς) Ἰαν(ουαρίου) ε′
ἰνδ(ικτιῶνος) η′ +

Z. 5. Über ἔνδοξος s. Byzantion IV 85. — Z. 6. Unter dem P ein Querstrich. C · P = στρ(ατηγοῦ, -ατηλήτου oder -ατιώτου)?

29. Marmorplatte aus dem Stadtgarten am Meer 1·05 hoch, 0·85 breit, Inschriftfeld 0·28 hoch, 0·62 breit mit breiter Randleiste umgeben, Buchstabenhöhe 0·025—0·035, jetzt im Museum zu Sofia, Inv. № 420. Abd. 29. E. Kalinka *Antike Denkmäler in Bulgarien* Wien 1906, 281 № 360; K. u. H. Škorpil *Pametnici na grad Odessos—Varna* Varna 1898, 21, № 54.

Ἐνθάδε κατάκιται
Μάρκελλος ὁ τῖς μακαρίας μνή-
μης δέκαρχος Βάνδου κόμιτος

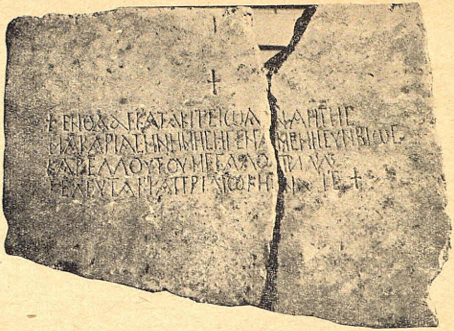
+ ΕΝΘΑΔΕ ΚΑΤΑΚΙΤΕ
ΜΑΚΑΡΙΑΣ ΜΝΗΜΗΣ
ΚΑΡΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟ
+

Abd. 27.

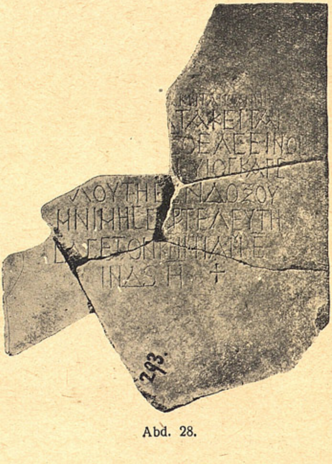
ΤΑΚΕΙΤΑΙ
ΥΙΟΣ ΚΑΡΕ
ΛΟΥ ΤΗΣ ΕΝΔΟΞΟΥ
ΜΝΗΜΗΣ
ΤΕΛΕΥΤΗ
ΕΤΟΝ
ΙΝΔ Η +
293.

Abd. 28.

Δούδου καστελίου 'Ρούνις·
5. τελευτᾶ δὲ μ(ηνὸς) 'Απριλίου
ἰνδ(ικτιῶνος) ια΄. +

Siehe den Kommentar von Kalinka.

30. Fragment einer Marmorplatte in zwei Stücke gebrochen, 0·46 hoch, 0·39 breit, Buchstabenhöhe 0·028 – 0·04, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 119. Abd. 30. K. Škorpil IBAI. XIV 27, № 68.

+ 'Ενθάδε κα]τάκηντε
. . . τῆς μα]καρίας μνήμης
. . . . ΟΛΟΓΥΤΟΥ κ(ὲ) Ρεπαρά-
του . . . .] τοῦ σκρινιαρίου
5. . . . . AC τέκνου αὐτῶν
. . . . μηνὸς 'Ι]ανουάρου κγ΄ ἡμέρα ς΄
ἰνδ(ικτιῶνος) ια΄. +

Die Abkürzungen sind durch einen Querstrich bezeichnet. Z. 3. Die Ergänzug ist nicht sicher: ἀπ]ολογυτοῦ oder ἀξι]όλογυ (=οι) τοῦ, vgl. ὁ τῆς θεοφιλοῦς μνήμης ἄξιος Στέφανος κτλ. in BCH 36, 634. — Z. 3—4. Ρεπάρατος Pape *Eigennamen* s. v. und PW. I 2 R. 602 f. — Z. 4. Vgl. № 16 und R. Grosse *Römische Militärgeschichte* Berlin, 1920, 136. — Z. 6. 'Ι]ανουάρου = 'Ιανουαρίου.

31. Marmorplatte, oben abgerundet, 0·415 hoch, 0·30 breit, Buchstabenhöhe 0·019—0·03, gefunden beim Baue der „Populjarna banka“, jetzt im Museum zu Varna. Inv. № III 1498. Abd. 31. K. Śkorpil IBAI XIV 29, № 80.

M
X + Γ
+ 'Ενθάδε κ-
ατάκιτε ⟨ε⟩ ἱ τῆ-
ς μακαρίας μ-
νήμις Δαμιαν-
5. ὴ γαμετὶ γενα-
μένη 'Ιωάννο-
υ Κηρωψοῦ +

Über XMΓ siehe BZ. XIII 493; XIV 49; BCH. II 32. — Z. 7. Name oder Bezeichnung einer Beschäftigung, etwa κηροψός zu κῆρος und ἕψω, vgl. ὑαλοψός.

32. Kreuzförmige Marmorplatte mit Giebel, in welchem sich eine Palmette findet, 0·36 hoch, 0·28 breit, Buchstabenhöhe 0·017—0·03, untere linke Ecke beschädigt, gefunden in Scheinovostrasse. Jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 836. Abd. 32. K. Škorpil IBAI XIV 25, № 62.

+ 'Ενθάδε κα-
τάκιτε Γε-

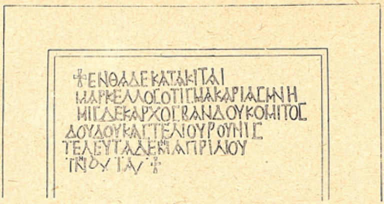
+ΕΝΘΑΔΕΚΑΤΑΚΙΤΑΙ
ΜΑΡΚΕΛΛΟϹΟΤΙϹΜΑΚΑΡΙΑϹΜΝΗ
ΜΙϹΔΕΚΑΡΧΟϹΒΑΝΔΟΥΚΟΜΙΤΟϹ
ΔΟΥΔΟΥΚΑΙΤΕΛΙΟΥΡΟΥΝΙϹ
ΤΕΛΕΥΤΑΔΕΜΗΑΠΡΙΛΙΟΥ
ΙΝΔΤΑ +

Abd. 29.

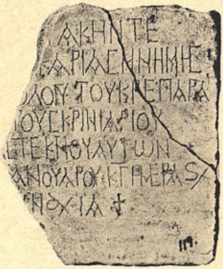

Abd. 30.

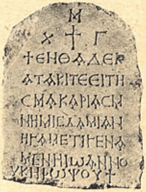

Abd. 31.

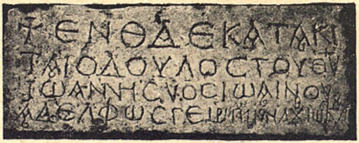
+ΕΝΘΑΔΕΚΑΤΑΚΙ
ΤΑΙΟΔΟΥΛΟϹΤΟΥΘΥ
ΙΩΑΝΝΗϹΥΟϹΙΩΑΝΝΟΥ

Abd. 33.

ωργία γυνὴ
Δομνήνου τελε-
5. υτᾶ μηνὴ Μαρ-
τ⟨ι⟩ ία ς′ ἡμέρα ς′
ἰνδ(ικτιῶνος) ιβ′ +

Z. 6. Das erste ι ist auf dem Stein durchgestrichen, also getilgt?

33. Marmorplatte 0·21 hoch, 0·59 breit, Buchstabenhöhe 0·02—0·05, gefunden auf dem Marktplatz, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 1361. Abd. 33.

+ Ἐνθ(ά)δε κατάκι-
ται ὁ δοῦλος τοῦ Θ(εο)ῦ
Ἰωάννης ὑὸς Ἰωαίνου
ἀδελφὼς Γεωργίου (?) μονάχου Ἰω(άνου) Προδρόμου(?)

Z. 3. Ἰωαίνου nach dem Frauennamen Ἰώαινα? — darüber G. N. Hadzidakis *Einleitung in die neugriechischen Grammatik* Leipzig 1892, 26 f. — Z. 4. Die Lesung der zweiten Hälfte dieser Zeile ist unsicher.

34. Kalksteinplatte 0·53 hoch, 0·19 breit, oben gebrochen; oben und unten Kreuz, oberhalb der Inschrift die Buchstaben ΑΩ; Buchstabenhöhe 0·025—0·035. K. Škorpil IBAI XIV 28, № 74.

Ἔνθα κ-
ατάκιτε
ἡ μακα-
ρία
Βάσσα

35. Marmorplatte, 0·47 hoch, 0·40 breit, Buchstabenhöhe 0·045; unter der Inschrift ein Hammer und Amboss ausgemeisselt, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 129. K. Škorpil XIV 25, № 64.

+ Ἐνθάδε κῖ-
τε ὁ δοῦλος τ-
οῦ Θεοῦ Σκοῦρι

36. Kalksteinplatte 0·87 hoch, 0·51 breit, Buchstabenhöhe 0·03—0·04, gefunden auf dem Marktplatz. Über dem umrahmten Inschriftfeld (0.51 hoch, 0·34 breit) Giebeldreieck, in welchem sich ein Kreis mit Kreuz und Buchstaben ᴀ u. ω findet, rechts und links von dem Kreis je eine Taube wappenartig gestellt; in jedem der beiden Zwickel oberhalb der Giebelschräge ein Kreuz; zwischen dem linken Kreuz und dem Giebeldreieck sind die Buchstaben: NONP oder GONA und darunter T zu erkennen. Jetzt im Museum zu Varna, Inv. № III 1476. Abd. 34.

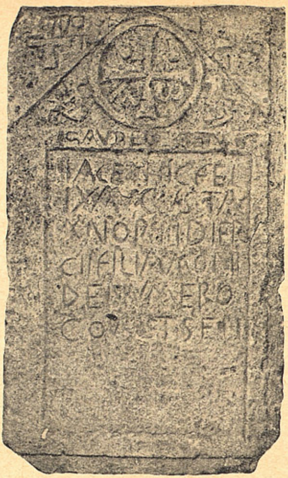

Abd. 34.

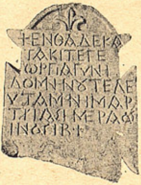
+ΕΝΘΑΔΕΚΑ
ΤΑΚΙΤΕΓΕ
ΩΡΓΙΑΓΥΝΗ
ΛΟΜΗΝΟΥΤΕΛΕ
ΥΤΑΜΗΝΙΜΑΡ
ΤΙΟΙΑΗΜΕΡΑΦ
ΙΝΟΥΙΒ+

Abd. 32.

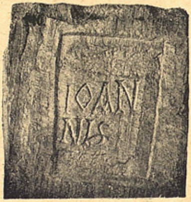

Abd. 35.

Gaude legens
Iacet hic fel-
ix Augusta
annor(um) III dier(um)
5. CII filia Moni
de numero
Const(antinorum) sen(iorum)

Über $\underset{A|\omega}{-|-}$ s. BCH. II 31 und Taf. № 1. — Z. 1. Gaude legens = χαῖρε ἀναγινώσκων. — Z. 4. Auf dem Stein: A^{N}NOR^{S}DIER. — Z. 7. Auf dem Stein: CONST^{s}SEN; über Constantini seniores s. Notitia dignitatum ed. O. Seeck, Berolini 1876, p. 24, 10 und p. 25, 42 (Magister militum per Thracias).

37. Marmorplatte 1·23 hoch, 0·53 breit, Inschriftfeld 0·39 hoch, 0·28 breit; Buchstabenhöhe 0·075—0·10; gefunden im Dorf Devnja, jetzt im Museum zu Varna, Inv. № 140. Abd. 35.

Ioan-
nis

Die meisten von den obigen altchristlichen Inschriften gehören wohl dem 6. Jahrhundert an. Nach dem Ausweis der Inschriften № № 1, 2, 4, 5, 7, 23, 24, 31, die kleinasiatische Personen- und Ortsnamen und andere von dort stammende Besonderheiten wie die eckigen Buchstaben, die Formel ΧΜΓ u. dgl. enthalten, scheint es, dass eine grössere wohl aus Händlern (vgl. № 1) bestehende kleinasiatische Kolonie um diese Zeit in Varna vorhanden war. Auserdem heben sich zwei Familien besonders hervor, diese von Γουννάρις und diese von Κάρελλος.

Старохристиянски надгробни надписи отъ Варна.

Авторътъ е събралъ всички намѣрени до сега старохристиянски надписи отъ Варна, на брой 37. Нѣкои отъ тѣхъ се издаватъ тукъ за първи пѫть. Въ града е сѫществувала християнска колония отъ преселници изъ Мала Азия.

Две изображения на Добрия Пастиръ отъ България

Отъ **Димитъръ П. Димитровъ**

I

Презъ августъ 1940 год. въ Българския археологически институтъ се получиха нѣколко снимки на антични паметници отъ сбирката на Околийското археологическо дружество въ гр. Орѣхово, изпратени отъ уредника на сбирката г. Н. М. Коцевъ. Между тѣхъ особенъ интересъ възбуди снимката на една мраморна статуйка, представяща известния въ старохристиянското изкуство типъ на Добрия Пастиръ[1]. Подпомогнатъ отъ Института, азъ веднага заминахъ за Орѣхово, гдето можахъ да събера нѣкои сведения за находката, а сжщо така и да я проуча.

Статуйката (обр. 1 и 2), изваяна отъ хубавъ едрозърнестъ бѣлъ мраморъ, е била намѣрена въ землището на с. Селановци, разположено 7 клм. югоизточно отъ Орѣхово, въ една мѣстность, гдето личатъ следи отъ римско селище. Обикновено съ това мѣсто се отъждествява римската пжтна станция Variana[2]. Статуйката е била намѣрена на единъ малъкъ склонъ, измитъ отъ дъждовнитѣ води. За нейното откриване съобщилъ веднага въ Орѣхово дописниятъ членъ на Околийското археологическо дружество г. П. Д. Атанасовъ, следъ което паметникътъ билъ прибранъ и съхраненъ въ сбирката на археологическото дружество благодарение на грижитѣ на г. Коцева. На неговото любезно разрешение дължа и азъ възможностьта да обнародвамъ въ следнитѣ редове този така интересенъ паметникъ.

Статуйката е дошла до насъ съ значителни повреди. Липсва подставката съ часть отъ краката, които сж отчупени малко надъ глезенитѣ; отчупена е лѣвата ржка; на лѣвото бедро личи следа отъ съединителна подпора. Отчупени сж също опашката и главата на животното, а носътъ, устнитѣ и кутрето на дѣсната ржка на пастира сж очукани. Въ сегашното си състояние статуйката е висока заедно съ подпорката 78 см.; височината само на пастира е 65 см.; на главата 13 см.; най-голѣма ширина 31 см., а най-голѣма дебелина 19 см.

---

[1] За Добрия Пастиръ вж. H. Leclercq, Bon Pasteur, Dict. d'arch. chrét. et de lit., fasc. 148—149 (1938), col. 2272 sqq.; G. Wilpert, I sarcofagi cristiani antichi, I (Roma 1929), p. 63 sqq; J. Quasten, Das Bild des Guten Hirten in den altchristlichen Baptisterien, Pisciculi = F. Dölger Festschrift, Münster 1939), pp. 220, 226 sqq.; L. v. Sybel, Christliche Antike. I, p. 138; F. Gerke, Die christlichen Sarkophage der vorkonstantinischen Zeit. Studien zur spätantiken Kunstgeschichte XI (Berlin 1940), p. 407 sqq.

[2] Ср. J. Todorov, Le grandi strade romane in Bulgaria. Quaderni dell'Impero (Istituto di studi romani, Roma 1937), p. 17; К. В Шкорпилъ, Нѣкоторыя изъ дорогъ восточной Болгаріи, ИРАИК X (1905), с. 466; K. Miller, Itineraria romana (Stuttgart 1916), p. 503.

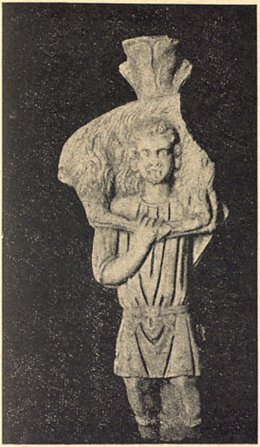

Обр. 1. — Статуйка на Добрия Пастиръ отъ Селановци (Орѣхово, мѣстния музей; снимка Димитровъ).
Abb. 1. — Statuette des Guten Hirten aus Selanovci (Orêhovo, Lokalmuseum; Photo Dimitrov).

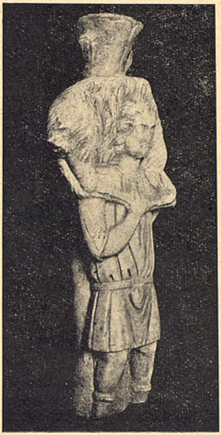

Обр. 2. — Статуйка на Добрия Пастиръ отъ Селановци (Орѣхово, мѣстния музей; снимка Димитровъ).
Abb. 2. — Statuette des Guten Hirten aus Selanovci (Orêhovo, Lokalmuseum; Photo Dimitrov).

Пастирътъ е представенъ правъ, обърнатъ напредъ, съ младежко лице, облѣченъ съ препасана кжсоржкавна дреха — exomis, която показва съвсемъ симетрично разположени гънки, образувани чрезъ праволинейни дълбеи на длетото. Той носи на плещитѣ си овца, краката на която, събрани предъ гърдитѣ, държи съ дѣсната си ржка. Въ лѣвата ржка е носилъ кривака, както това виждаме при много подобни изображения[1] (обр. 5) и както може да се сжди отъ наличностьта на следитѣ отъ съединителната подпора на лѣвото бедро на пастира. Косата на младежа, съвсемъ плоскостно третирана, е вчесана назадъ, като около челото образува вѣнецъ отъ спиралообразни плоски кждрици, разположени симетрично по петь на всѣка страна (обр. 3). Сжщо и руното на овцата е третирано съвсемъ плоскостно. Вълната има по-скоро видъ на козина; представена е въ видъ на отдѣлни плоски пламъкообразни кичури, които чрезъ прости вълнообразни линии се отдѣлятъ единъ отъ другъ и се оживяватъ. Грѫбната страна на статуйката е обработена повърхностно, което показва, че тя е била предназначена само за лицево излагане. Освенъ това, както може да се наблюдава при други подобни случаи, пастирътъ се опира о ствола на едно палмово дърво, което надвишава нивото на статуйката и завършва съ напрѣченъ отрѣзъ и жлебъ[2].

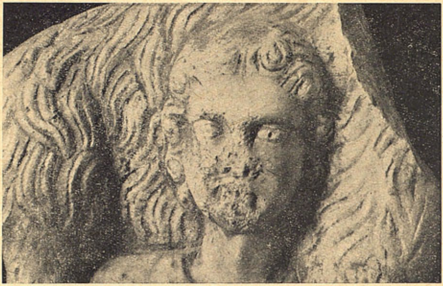

Обр. 3. — Статуйка на Добрия Пастиръ отъ Селановци (отрѣзъ; снимка Димитровъ).
Abb. 3. — Statuette des Guten Hirten aus Selanovci (Ausschnitt; Photo Dimitrov).

Ако искаме да опредѣлимъ истинското мѣсто на статуйката отъ Селановци въ редицата познати досега подобни старо-християнски статуйки на Добрия Пастиръ[1], ще трѣбва преди всичко да включимъ нашата статуйка въ кржга на онази група паметници[2], които се датиратъ отъ IV вѣкъ сл. Христа[3]. Главнитѣ стилови и иконографски белези на тази група паметници се проявяватъ въ фронталната композиция на фигурата, въ нейната неподвижна стойка, младежкото лице и, най-после, въ особния начинъ на носенето на овцата: четиритѣ крака на животното, събрани на едно, се държатъ отъ дѣсната ржка на пастира, докато съ лѣвата той държи кривака или другъ предметъ. Типътъ на Добрия Пастиръ отъ III вѣкъ, напротивъ, показва много по-жива и по-свободно построена фигура. Освенъ това, пастирътъ държи животното съ двета си ржце. Типиченъ представитель на тази група е известната статуйка отъ Museo Nazionale въ Римъ[4].

---

[1] Вж. напр., у Wilpert, Sarcofagi, табл. LII, 9, G. Mendel, Catalogue des sculptures, Musées ottomans II, p. 414 sqq.

[2] За значението на този стълбъ вж. G. Sotiriu, Νεώτερος Καλὸς Ποιμὴν τοῦ Ἐθνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν, Ἀρχ. Ἐφημερίς 1915, p. 41 sqq., гдето сж дадени изображения на грѫбнитѣ страни на подобни статуйки (обр. 5).

Но и всрѣдъ статуйкитѣ отъ групата на IV вѣкъ се наблюдаватъ известни разновидности, които засѣгатъ композицията въ групата на пастира съ овцата, системата на диплитѣ и, най-после, предаването на косата.

Какво е, впрочемъ, отношението на нашата статуйка спрямо отдѣлнитѣ представители на този кржгъ? По отношение на композицията между пастира и животното нашата статуйка се сближава до латеранския (Wilpert, LII, 5) (обр. 4) и цариградския екземпляръ (Wilpert, LII, 9), при които овцата е поставена високо на плещитѣ, така че се издига значително надъ главата на пастира. Но нашата статуйка показва особна близость съ латеранската що се отнася до начина на предаването на косата. Тукъ и тамъ около челото косата образува симетрично разположени спираловидни кждри. Освенъ това, и по отношение на чертитѣ на лицето двѣтѣ статуйки показватъ голѣмо сходство. Системата на диплитѣ, обаче, отклонява нашата статуйка отъ латеранския екземпляръ, тъй като тя се отличава съ много по-проста и симетрична композиция на диплитѣ. Въ това отношение тя се приближава доста до цариградската статуйка (Wilpert, LII, 7). Друго едно отклонение не само отъ латеранската, но и отъ останалитѣ статуйки на този кржгъ показва Добриятъ Пастиръ отъ Селановци и по отношение на третирането на овчето руно. Такова плоскостно третиране на руното, при което вълната се редуцира въ плоски пламъкообразни кичури, които се разграничаватъ единъ отъ другъ само съ лѫкатушни врѣзани линии, не се срѣща при нито една отъ познатитѣ до сега статуйки. Това е, обаче, единъ важенъ белегъ за по-точното датиране на нашия паметникъ. Благодарение на изследванията на Gerke ние днесъ сме въ състояние да установимъ една ясна последователность въ промѣнитѣ на начина, по който се предава вълната въ руното на овцата и да ограничимъ по време отдѣлнитѣ разновидности, като се започне отъ срѣдата на III вѣкъ и се стигне до къмъ края на IV[1]. Въ случая третирането на руното при нашата статуйка се отличава коренно отъ люспестия стилъ презъ Галиеново и следъ-Галиеново време, както това се вижда по изображенията на саркофазитѣ. При нашата статуйка руното има видъ по-скоро на козина, така както, въ сѫщность, започва да се предава овчата вълна отъ времето на късната тетрархия и презъ първитѣ години на Константиновото царуване. Напълно синхрониченъ съ този белегъ на предаването се явява и т. н. негативенъ стилъ на диплитѣ, който може да се намѣри при всички точно датирани паметници отъ началото на IV вѣкъ [2].

---

[1] Събрани у Wilpert, Sarcofagi I, p. 71 sqq., табл. LII 1—9; Leclercq, ib., col. 2334 sqq.; срв. и Mendel, Catalogue II, № 678 sqq.; F. Sarre, Eine palmyrenische Relieffigur und der Typus des Guten Hirten. Studien zur Kunst des Ostens (= J. Strzygowski zum sechzigsten Geburtstage. Hellerau 1923), p. 69 sqq

[2] Wilpert, Sarcofagi, табл. LII, 4—7, 9.

[3] Gerke, Sarkophage, p. 252, n. 1.

[4] Срв. Gerke, Sarkophage, табл. XX, 3; Wilpert, Sarcofagi, табл. LII. 8, срв. сжщо така табл. III, 1; VI, 1, 2; XX, 1; XXXXI, 1; XLVII, 3.

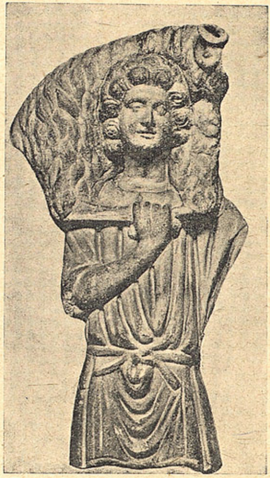
Обр. 4. — Статуйка на Добрия Пастиръ (Римъ, Латеранския музей; споредъ Wilpert).

Abb. 4. — Statuette des Guten Hirten (Rom, Lateranmuseum, nach Wilpert).

Съ тѣзи си особености статуйката отъ Селановци, единствена досега у насъ, надминава по значение границитѣ на едно мѣстно провинциално художествено произведение. Тя изпъква и въ качествено отношение като единъ отъ най-хубавитѣ паметници на свободната старохристиянска пластика на ранния IV вѣкъ изобщо, върху който паметникъ стилътъ на епохата на късната тетрархия е ударилъ съвсемъ ясно своя отпечатъкъ.

---

[1] Gerke, Sarkophage, p. 257, n. 1.

[2] Срв. у A. Riegl, Spätrömische Kunstindustrie (Wien 1927), p. 147 sqq.; Gerke, Sarkophage, p. 23, табл. III, 2; XXXI, 2; XLI, 2; XLV, 3; XLVI 1, 2; XXXVI 4; H. P. L'Orange — A. v. Gerkan, Der spätantike Bildschmuck des Konstantinsbogens. Studien zur spätantiken Kunstgeschichte, X (1939), табл. XVI, XVII.

II.

При едно научно пѫтуване презъ 1939 год. изъ Южна България, минавайки презъ Пловдивъ, използувахъ случая да прегледамъ сбиркитѣ на музея. Още съ влизането ми въ преддверието на изложбеното помѣщение погледътъ ми се спрѣ върху малъкъ, счупенъ, четиристраненъ стълбъ съ неясно релиефно изображение на едната страна. При по-внимателно разглеждане се оказа, че релиефътъ представя образа на Добрия Пастиръ. Директорътъ на музея г. Д. Цончевъ, комуто за любезното разрешение да обнародвамъ този паметникъ изказвамъ тукъ още веднажъ моята благодарность, не можа да ми даде никакви указания относно мѣстонахождението и обстоятелствата на намирането на този паметникъ. Кога е постѫпилъ релиефътъ въ сбиркитѣ на музея, сѫщо не можа да се установи. Въ всѣки случай това е станало преди г. Цончевъ да поеме управлението на музея, т. е. преди 1934 год.

Стълбътъ, издѣланъ отъ варовикъ, има доста неправилна форма (обр. 5 и 6). Долната му часть е отчупена; горе завършва съ придавъ, който отстрани и отзадъ е очупенъ; високъ е 46 см., широкъ 15.5 см. и дебелъ 11 см. Дебелината на придава е 16 см.

Релиефътъ е твърде повреденъ. Липсва долната часть на пастира, отъ пояса надолу; лицето е силно очукано, рѫцетѣ сѫщо. Отчупена е главата съ предната часть отъ тѣлото на овцата. Отъ лѣвата страна на пастира се виждатъ следи отъ релиефъ — вѣроятно е било представено кучето или друга овца, както това се срѣща често въ иконографията на Добрия Пастиръ[1].

Изображението на пастира следва въ общи черти иконографския типъ на статуйката отъ Селановци. Различията се проявяватъ въ нарушението на строгата фронтална композиция, тъй като изглежда, че главата е извита на дѣсно. Косата е кѫса и предадена като плъстена маса; диплитѣ на дрехата сѫ третирани плоскостно безъ дълбоки врѣзвания. Длетото е засѣгало съвсемъ леко повърхностьта на камъка. По-силно вдълбяване се забелязва между врата на пастира и задния бутъ на животното. Най-очебиеща е разликата въ третирането на овчата вълна. Руното е предадено като обща, шуплеста маса, която е осѣяна съ плитки бодове на свредела. Този стиловъ белегъ е и решающъ за датирането. Ние казахме, че Добриятъ Пастиръ отъ Пловдивъ следва иконографията на статуйката отъ Селановци. Той принадлежи, следователно, на типа, разпространенъ въ IV вѣкъ. По отношение на третирането на руното, обаче, той нѣма нищо общо съ статуйката отъ Селановци и нейния кржгъ, който, както видѣхме, се датира къмъ началото на IV вѣкъ. Стиловитѣ успоредици въ това отношение, съ които разполагаме, сж малко. На първо мѣсто нашиятъ релиефъ трѣбва да се сближи съ изображението на Добрия Пастиръ въ саркофага на Flavius

---

[1] Gerke, Sarkophage, табл. XX, 3; Wilpert, Sarcofagi, табл. LII, 8, 9; LXXII.

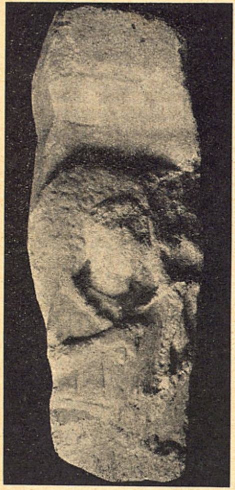

Обр. 4 5. — Стълбъ съ релиефъ на Добрия Пастиръ (Пловдивъ, Народния музей; снимка Димитровъ).
Abb. 5. — Pfeiler mit der Reliefdarstellung des Guten Hirten (Plovdiv, Nationalmuseum; Photo Dimitrov)

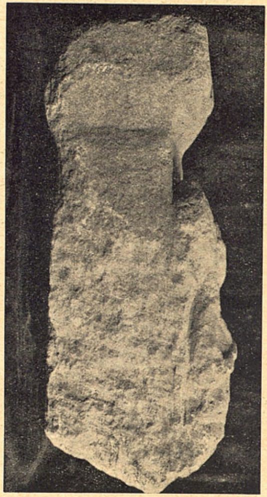

Обр. 6. — Страниченъ изгледъ на сжщия стълбъ (снимка Димитровъ).
Abb. 6. — Seitenansicht desselben Pfeilers (Photo Dimitrov).

Julius Catervus, който се отнася къмъ края на IV вѣкъ[1]. Тукъ ние намираме не само пълна еднаквость въ третирането на овчето руно, но и съвсемъ аналогиченъ случай на композиция, която, обаче, е развита въ обратна посока. Най-очебийна е успоредицата на релиефа отъ Пловдивъ съ изображенията на Добрия Пастиръ отъ жглитѣ на саркофага № 181 отъ Латеранския музей[2] (обр. 7) Този саркофагъ има много общо въ стилово отношение съ саркофага на Junius Bassus, който е датиранъ точно въ 359 год.[3]. По този начинъ се образува една група отъ паметници, която принадлежи на времето следъ Константина и стиловитѣ особености на която се запазватъ чакъ до времето на Теодосия Велики (379—395)[4]. Въ тѣзи граници отъ време ще трѣбва да поставимъ и релиефа на Добрия Пастиръ отъ Пловдивския музей.

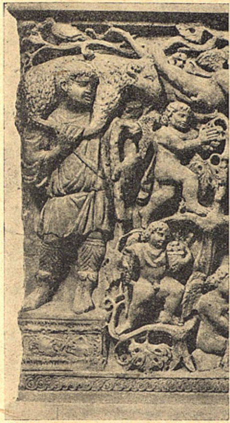

Обр. 7. — Релиефъ на Добрия Пастиръ отъ жгъла на саркофагъ № 181 въ Латеранския музей (Римъ, споредъ Wilpert).
Abb 7. — Eckstück des Sarkophages № 181 aus dem Lateranmuseum mit dem Relief des Guten Hirten (nach Wilpert).

⁂

До тукъ ние гледахме на паметника отъ Селановци като на свободно пластично произведение, а изображението на Добрия Пастиръ отъ Пловдивския музей третирахме като релиефъ. Въ сжщность статуйката отъ Селановци е толкова плоскостно третирана, щото разстоянието, което я дѣли отъ онази редица скулптури, които наричаме „ажурени“ релиефи, е твърде кжсо[5]. Подпората, която се развива въ палмово дърво, е главниятъ белегъ, който дава илюзията за дълбочина и тризмѣрность на групата. При релиефа отъ Пловдивския музей ние наблюдаваме противно явление — стремежъ къмъ освобождаване на релиефа отъ неговата основа. За да не остане задната часть на овцата въ въздуха, каменодѣлецътъ увеличава първоначалната ширина на стълба и се получава вмѣсто отвесна, полегата странична стена. Ние бихме могли, въ сѫщность, да разглеждаме нашия релиефъ и като произлѣзалъ отъ статуарната група на Добрия Пастиръ, при което опорниятъ стълбъ, съвършенно тѣсенъ при другитѣ случаи, тукъ е добилъ ширината на скулптурата и на върха, вмѣсто да се развие въ палмово дърво, той се разширява въ видъ на придавъ. По този начинъ цѣлиятъ паметникъ добива видъ на четвъртитъ стълбъ или на олтаръ съ релиефъ на предната страна. Като изключимъ релиефнитѣ изображения на Добрия Пастиръ отъ саркофазитѣ[1]; като изключимъ релиефа върху една надгробна плоча[2]; като изключимъ, най-после, статуйкитѣ, ние намираме само два паметника, които напомнятъ по формата си донѣкѫде на пловдивския екземпляръ: 1) Единъ олтаръ отъ Нимъ, върху едната страна на който е изобразенъ мѫжъ въ дълга дреха и на плещитѣ съ овца; горната часть на олтара е отчупена[3]; 2) Една колона въ музея на Остия, върху която е представенъ Добриятъ Пастиръ[4].

---

[1] Wilpert, Sarcofagi, I, p. 90 sqq. табл. LXXII.

[2] Ibidem, I, 142, табл. CXVII, 4.

[3] За този саркофагъ вж. F. Gerke, Der Sarkophag des Junius Bassus (Berlin 1936), p. 5 sqq.; обр. 42—45.

[4] Gerke, Sarkophage, p. 257, n. 1.

[5] Срв. „статуйката“ на Орфея отъ Атинския народенъ музей у O. Wulf, Die altchristliche Kunst, обр. I 141 или ажурения релиефъ на Митра въ Пловдивския музей, Цончевъ, Зора, бр. 6295. 8. VI. 1940; сжщо и нѣкои изображения на тракийския конникъ у G. I. Kazarov, Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes, табл. XI, 63; XV, 85 сл.

Какво е било предназначението на паметницитѣ отъ Селановци и Пловдивъ? Не може да има никакво съмнение, че тѣ сѫ били поставяни въ ниши или едикули, тъй като гръбната страна е необработена. Сѫщото нѣщо наблюдаваме и при другитѣ статуйки отъ IV вѣкъ[5]. Освенъ това и жлебътъ въ горната часть на подпората показва, че тѣ сѫ били свързани съ нѣкаква архитектонична срѣда (срв. Mendel, Catalogue II, p. 416). Едно известие у Евзевия[6], споредъ което образи на Добрия Пастиръ красѣли обществени чешми въ Константинополъ, бѣше накарало нѣкои учени да приематъ едно такова обяснение за предназначението на статуйкитѣ като напълно сигурно. Обаче, откриването на нѣкои статуйки въ старохристиянски некрополи, а особно широкото използуване на изображението въ сепулкралната релиефна пластика и живопись ни кара да виждаме и въ статуйкитѣ на Добрия Пастиръ старохристиянски гробни паметници. Самата фигура на

---

[1] Wilpert, Sarcofagi, I, p. 74 sqq.

[2] Ibidem, p. 74, обр. 36.

[3] Leclercq, op. c., col. 2355 № 154; християнскиятъ характеръ на паметника е проблематиченъ

[4] Срв. у Wilpert, Sarcofagi, I, 74, обр. 37.

[5] Вж. Sotiriu, Ἀρχ. Ἐφημ. 1915, p. 41 sqq, обр. 5, 6; Mendel, Catalogue II, p. 115 sqq.

[6] Vita Constantini, III, 49 Migne, Patr. gr., XX 2, col. 1119: εἶδες δ᾽ἂν ἐπὶ μέσων ἀγορῶν κειμέναις κρήνας, τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος σύμβολα . . . τόν τε Δανιὴλ σὺν αὐτοῖς λέουσιν ἐν χαλκῷ πεπλασμένα, χρύσου τε πετάλοις ἐκλάμποντα; вж. Mendel, Catalogue, II, p. 416.

Пастира, която символизира спасението, е една сепулкрална фигура par exellance[1].

Съ тѣзи два паметника се открива една нова страница въ изкуството на първитѣ християни у насъ. Ако отъ стенописитѣ на Софийския некрополъ[2] ние можехме за сега все пакъ да си съставимъ известна представа за старохристиянската живопись у насъ, ако отъ множеството остатъци отъ старохристиянски църкви[3] изъ българскитѣ земи можехме да проследимъ, макаръ и въ едри черти, строителната дейность на първитѣ християни по нашитѣ земи, като изключимъ декоративната пластика, свързана съ тази архитектура[3], за старохристиянското скулптурно изкуство до сега у насъ не се знаеше почти нищо[4]. Двата паметника на Добрия Пастиръ идатъ да запълнятъ донѣкжде тази празнина, която е въ сжщность празнина изобщо въ развитието на късноантичната пластика въ нашитѣ земи. Едно щастливо съвпадение е, че тѣ позволяватъ сравнително лесно и точно да бждатъ датирани. Тѣ принадлежатъ на две различни художествени епохи: Добриятъ Пастиръ отъ Селановци е отъ началото на IV вѣкъ, релиефътъ отъ Пловдивъ сочи пжтя, който взема старохристиянската пластика у насъ следъ Константина Велики. Тѣзи два паметника ще останатъ два крайжгълни камъка за бждещитѣ проучвания на старохристиянската пластика изъ нашитѣ земи.

---

[1] Wilpert, Sarcofagi, I, p. 70; Sotiriu, op. c., p. 42 sqq.

[2] Срв. E. Condurachi, Monumenti cristiani nell'Ilirico, Ephem. Dacoromana, IX (1940), p. 71; Б. Филовъ, Софийската църква св. София (София 1915), с. 101 сл.; К. Миятевъ, Декоративната живопись на софийския некрополъ (София 1925), с. 5 сл.; A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie (Paris 1928), p. 21 sqq.

[3] Вж. B. Filov, Geschichte der altbulgarischen Kunst (Berlin 1932), 1 sqq. и тамъ цит. лат.; N. Okunev, Südslawische Baukunst. Wasmuths Lexikon der Baukunst IV, 488 sqq.; Филовъ, Софийската църква св. София, и особно ценната обобщителна работа: Старобългарската църковна архитектура, СпБАкН, XLIII (21. 1932), с. 4 сл.; сжщо така монографичнитѣ трудове на П. Мутафчиевъ въ ИБАД, VII (1919/20), с. 15 сл. (заедно съ Ю. Господиновъ); Еле́нската църква при Пирдопъ, ИБАД, V (1915), с. 20 сл.; Кръстовидната църква въ с. Клисе-кьой, п. т., с. 85 сл.; A. Protič, L'architecture religieuse bulgare (Sofia 1924), p. 5 sqq; срв. каталога у В. Иванова въ ГодНМ 1922/25, с. 429 сл., както и статиитѣ й: Двѣтѣ старинни църкви при с. Иваняне, ИБАИ, VIII (1934), с. 220 сл.; Три новоразкопани базилики въ Хисаря, п. т., XI (1937), с 214 сл.; Д. Цончевъ, Една новооткрита базилика въ Хисаря, ГодПлНБ 1937 (1938), с. 185 сл.

[4] Освенъ многобройнитѣ декоративни фрагменти, обнародвани въ споменатитѣ въ по-горната бележка изследвания, вж. и B. Filow, Altchristliches aus Mazedonien. Studien zur Kunst des Ostens (Wien 1923), p. 33 sqq. J. Strzygowski, Ein Christusrelief und altchristliche Kapitelle in Moesien, Byz. Neugr. Jahrbücher, I (1920), p. 17 sqq.; отъ много по-късно време сж обнародванитѣ отъ Filow капители въ Mélange Charles Diehl (Paris 1932), p. 11 сл.

ZWEI DARSTELLUNGEN DES GUTEN HIRTEN AUS BULGARIEN

Die Abb. 1, 2 und 3 geben eine Marmorstatuette eines Guten Hirten wieder, die in der Umgebung des Dorfes Selanovci (Kreis Orêhovo, Nordbulgarien) aufgefunden wurde und sich heute im Lokalmuseum der Stadt Orêhovo befindet. Sie ist 78 cm. hoch, 31 cm. breit und 19 cm. tief.

Ein Vergleich mit den bisher bekannten Stücken ähnlicher Art (vgl. Wilpert, Sarcofagi, Taf. LII) ergibt, dass sie dem Kreise der Statuetten angehört, die man dem Anfang des 4. Jahrhunderts zuzuweisen pflegt. Sie gehört bestimmt zu den besten Funden dieser Gattung.

Die Abb. 5 und 6 zeigen das auf einem Kalksteinpfeiler dargestellte Relief eines Guten Hirten, das sich heute im Nationalmuseum zu Plovdiv befindet. Dem Typus nach gehört auch dieses Relief dem Kreise der Hirtendarstellungen des 4. Jahrhunderts an. Die Art der Wiedergabe des Schaffells aber verbindet es mit den Reliefs auf den Sarkophagen Wilpert, Taf. LXXII und CXVII 4, die, wie bekannt, wohl aus der 2. Hälfte des 4. Jahrhunderts stammen. Demnach ist auch das Relief im Museum zu Plovdiv auf die nachkonstantinische Zeit zu datieren.

Dimiter P. Dimitrov

Приноси къмъ срѣдновѣковната българска история[1]

Отъ Ив. Дуйчевъ

V. За наименованията на Марцианополъ—Девня

Докато сравнително многобройни сведения сж запазени за историята на града Марцианополисъ презъ античната епоха[2], съвършено оскждни сж указанията за срѣдновѣковието. Градътъ е споменатъ въ „Синекдемуса“ на Иероклесъ[3], отъ което може да се заключи, че той ще да е ималъ известно значение презъ времето на имп. Юстиниана I (527—565). Споредъ Прокопия[4], между крепоститѣ къмъ Черно море и рѣка Искъръ, възстановени отъ имп. Юстиниана I, е билъ сжщо и гр. Марцианополисъ. Въ втората половина на VI в. градътъ пострадалъ много отъ варварскитѣ нашествия. Споредъ Теофилактъ Симоката, аваритѣ опустошили заедно съ другитѣ градове (Рациария, Бонония, Акви, Доростолъ, Залпада, Панаса, Тропеумъ Траяни) и Марцианополисъ[5]. Изглежда, обаче, че градътъ не ще да е билъ напълно разрушенъ. Малко по-късно въ него потърсилъ прибѣжище византийскиятъ пълководецъ Коменциолъ[6]. Презъ 595 г. братътъ на имп. Маврикия, Петъръ, излѣзълъ отъ Одесосъ и пристигналъ въ Марцианополъ[1]. Но това сж сетнитѣ вести за града преди настаняването на славяни и първобългари въ тукашнитѣ земи. Каква е била сждбата му презъ по-късни времена? Изчезването на неговото име може, естествено, да ни наведе на мисъльта, че той ще да е билъ разрушенъ. Знае се, че самитѣ първобългари сж допринесли за неговото разрушаване, като сж използували градиво отъ неговитѣ сгради за своята столица Плиска[2]. Нѣкои историци погрѣшно го отъждествяватъ съ Преславъ[3]. К. Иречекъ пъкъ смѣташе, че градътъ „очевидно“ не е билъ вече населяванъ въ старобългарската епоха и то поради промѣна на „здравословнитѣ отношения“[4]. Той предполагаше, че тѣзи условия сж се значително промѣнили отъ римско време насамъ и дори допускаше, че цѣлиятъ теренъ се е повдигналъ и видоизмѣнилъ поради наводненията.

---

[1] Вж. Ив. Дуйчевъ, Приноси къмъ срѣдновѣковната българска история, въ ГодНБМПл, 1937—39 (София 1940), сс. 195—213.

[2] Вж. статията на C. Fluss въ PWRE, XIV. 2, coll. 1505—1511. Къмъ нея могатъ да се направятъ нѣкои библиографски добавки, напр.: Н. А. Мушмовъ, Разкопкитѣ при с. Рѣка Девня (ИБАИ, VI (1930/31), сс. 263—65); Находки на римски монети въ с. Рѣка Девня отъ II—IV в. сл. Хр. (ГодСНМ, V (1933), с. 18 сл.); Le trésor numismatique de Marcianopolis—Devnja (Sofia 1934); за монетитѣ, сѣчени въ града, вж. сжщо L Ružička, Inedita aus Moesia inferior III (Serta Brunsmidiana, Zagreb 1928, p. 231 sqq.); за намѣренитѣ тамъ тракийски конници вж. G. I. Kazarov въ RWRE, Suppl. III, col. 1136. Изоставямъ указанията за преходния периодъ — отъ края на римското владичество до началото на шестия вѣкъ. Сведенията сж твърде богати и заслужаватъ нарочно проучване.

[3] Hierocles, Synecdemus, ed. B., p. 391.

[4] Procopius, De aedif., ed. H., p. 147, 49 sqq.; p. 148, 29.

[5] Theoph. Simocatta, ed. De Boor, pp. 54, 24—55, 1; съ известни измѣнения у Theoph., ed. De Boor, p 257, 11—14; ср. P. Mutafčiev, Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens (Sofia 1932), p. 102 sqq.

[6] Theoph. Simocatta, ib., p. 91, 10 sqq.; Theoph, ib., p. 257, 27 sqq.; ср. Mutafčiev, op. c., p. 149 sqq.

Името на днешното село Девня е турско извращение на българско име и спада къмъ онѣзи мѣстни имена, които сж промѣнили окончанието си *-ень* (*-ьнъ*) и *-ина* въ *-на*, *-ня*, *-не* и пр., подъ влияние на турското произношение[5]. Въ писмото на Павелъ Джорджичъ отъ 1595 г. е споменато названието Devino, а въ релацията на П. Богданъ отъ 1640 г. — Devina[6]. Твърде приемлива се явява съпоставката съ слав. дѣва, още повече, че Йорданесъ, Амианъ Марцелинъ и Дексипъ съобщаватъ, че градътъ билъ назованъ Марцианополисъ по името на Трояновата сестра Марция (Marcia), като въ легендата е замѣсенъ и разказътъ за нѣкаква нейна прислужница[7]. Споредъ проф. Ст.

---

[1] Theoph. Simocatta, ib., p. 247, 11 sqq; Theoph, ib., 274, 17; ср. Mutafčiev, op. c., pp. 103/4.

[2] К. Шкорпилъ въ ИРАИК, X (1906), с. 154; ср. Mutafčiev, op. c., p. 185.

[3] Къмъ указанията у Mutafčiev, op. c., p. 272 nota 2 могатъ да се прибавятъ още: F. Kanitz, Donau—Bulgarien und der Balkan, 2 Aufl., III (Leipzig 1882), pp. 73, 129; Wesselingii in Sinecd. comm., ed. B, pp. 407—408; поразително е, че сжщата грѣшка е допусната у Fluss, ib., col. 1510. Ср. сжщо Л Милетичъ, БПр, I 10 (1894), с. 79 бел. 2.

[4] К. Иречекъ, Пжтувания по България, II (Пловдивъ 1899), с. 851.

[5] Вж. Ат. Илиевъ Турски изговоръ на български мѣстни имена, СпБАкН, XIV (1917) сс. 117-8.

[6] Вж. М. С. Дриновъ, Съчинения, I (София 1909), с. 538; ср. Л. Милетичъ, Старото българско население въ североизточна България (София 1902), сс. 104/5. — Текстътъ на релацията на П. Богданъ у Е. Fermendžin, Acta Bulgariae ecclesiastica (Zagrabiae, 1887), p. 77; български преводъ отъ мене въ Архивъ за посел. проучв., II 2 (1939-40), с. 187.

[7] Jordanis Romana et Getica, ed Th. Mommsen (Berolini 1882), p. 81, 19 sqq.; A. Marcelini Rerum gestarum libri qui supersunt II, ed. C. U. Clark (Berolini 1915), p. 427. 14—15: Marcianopolis ... a sorore Traiani principis ita cognominata; Dexippi Fragmenta, 17 b (HGM, I, ed. Dindorfius), p. 179, 1 sqq. Споредъ този авторъ, мѣстнитѣ жители разказвали (λέγουσιν οἱ ἐγχώριοι), че наименованието на града произлизало отъ името на Трояновата сестра. Не е ли и това една отъ многото легенди за имп. Трояна, така разпространени и до днесъ по нашитѣ земи?

Младеновъ, обаче, името произлизало отъ староиндийска форма съ значение „теча“[1], по-късно осмислена отъ славянитѣ. Какъвто и да бѫде произходътъ на името, явно е, че славянитѣ тукъ сѫ го съпоставили съ думата „дѣва“. У византийскитѣ автори и въ славянскитѣ лични и мѣстни имена, записани на гръцки, *ѣ* се предава съ α, εα, ια, υα. Съ огледъ на това, за името Дѣвина или Дѣвино би трѣбвало да очакваме въ гръцкитѣ извори форми като: Δάβινα, Δεάβινα, Διάβινα, Διάυινα и др. Това дава възможность да се отъждествятъ нѣколко указания на византийскитѣ автори. Така, Лъвъ Дяконъ съобщава, че византийскиятъ императоръ Йоанъ Цимисхи, следъ като заелъ столицата Преславъ, отправилъ се съ цѣлата си войска къмъ Дрѫстъръ (днешна Силистра) и пѫтемъ заелъ градоветѣ Плиска и Δίνειαν[2]. Единственъ Ю. Кулаковски бѣ изказалъ предположение, че тази крепость ще да се е намирала нѣкѫде до рѣката Вичина[3], сиречь къмъ Камчия, което не може да се приеме, като се има предвидъ посоката на движението на византийската войска. Може да се предположи, че това име е извращение отъ формитѣ Διάυινα или Διάυεινα, което не е недопустимо, като се знае, че изданието на текста на Лъва Дякона е направено по единъ единственъ рѫкописъ[4]. А градътъ Марцианополисъ-Дѣвина се е намиралъ точно на пѫтя на императора, тъй като още въ древностьта тамъ е минавалъ пѫть, който е водѣлъ за Дуросторумъ[5]. Кедринъ споменува името на селището въ свръзка съ византийско-печенешката война презъ 1049 г., като разказва, че пълководецътъ Никифоръ се разположилъ въ мѣстото, което стояло недалеко отъ Стохълмието и се зовѣло Διακενέ[6]. Това име бѣ сполучливо поправено въ Διαβενέ[7]. Най-близко по време указание намираме въ описанието на арабския пѫтешественикъ отъ XII в. Идризи, който споменува Dhinebali, сиречь Δίνεια πόλις[8]. Георги Пахимеръ разказва, че Ивайло можалъ да победи византийския пълководецъ Муринъ ἐπὶ τῷ Διαβαινᾷ[1]. Друго указание за това мѣстно име е дадено въ известната стихотворба на Мануилъ Фила: Οὐτζάγκαν, Οὐρβίτζιον ἅμα τοῖς πέριξ, τὸ Κοζιάκος ἄστυ. πρὸς τούτοις πάλιν τῆς Διαβαινᾶς . . . τὸν τόπον[2]. Най-сетне, съ това име е сближено и указанието за Διάβυα, което се срѣща въ гръцкото житие на св. Наума Охридски (XVI в.)[3]. Това отъждествяване, обаче, трѣбва да се отхвърли, тъй като въ новооткритото гръцко житие на св. Наума напълно ясно е посочено на това мѣсто името Дѣволъ: ἐν τῇ ἀντιπέρα τῆς λίμνης Διαβόλει[4].

---

[1] Ст. Младеновъ, Имената на още десеть български рѣки, СпБАкН, XVI (1918), сс. 71—76; Сборникъ Ишírковъ (София 1933), сс. 260, 263.

[2] L. Diaconus, ed. B., p. 138, 5 sqq.

[3] Ю. Кулаковскiй, Гдѣ находилась вичинская епархия константинопольскаго патрiархата, Виз. Вр., IV 3–4 (1897), с. 327.

[4] За рѫкописа — cod. 1712 отъ гръцкитѣ рѫкописи въ Парижката народна библиотека — по който е направено изданието, вж. H. Omont, Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, II (Paris 1888), p. 128.

[5] Ср. B. Pick, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, I (Berlin 1898), p. 183.

[6] G. Cedrenus, ed. B., II, p 597, 20 sqq; за „Стохълмието“ вж. посочванията у В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, II (София 1934), сс. 96, 100, 489, 498 сл. Споредъ него, Стохълмието е заемало източната половина на днешна северна България, между предгорията на Стара-планина и Черно море.

[7] В. Н. Златарски, въ СпБАкН, XXX (1925), сс. 27—28; История, II, с. 100 б. 5. Палеографски е твърде възможно да се смѣсятъ буквитѣ κ и β.

[8] Вж. W. Tomaschek, SB. der phil.-hist. Classe d.k. Akad Wiss. Wien, CXIII (1896), pp. 317-18; излишни сѫ предположенията за нѣкаква форма Dne-pole „Свѣтло поле“ или Dinje-pole „Динено поле“; ср. сѫщо p. 310.

Ако въпросътъ за отъждествяване на нѣкои отъ тѣзи имена е сравнително лесенъ, много по-спорenъ е въпросътъ за локализирането на името. К. Иречекъ бѣ изказалъ мнение, че името Διαβαινᾶ е производно отъ „дева“ и че мѣстоположението на селището трѣбва да се търси нѣкжде наблизо къмъ Козякъ, вѣроятно възвишението „Градъ“ или „Вида“ при Желѣзнитѣ врата (Котленския проходъ). Самото турско название „Къзъ-тепе“, споредъ него, е свободенъ преводъ на славянското „Дѣвина“ (гора), докато гръцката форма е повлияна отъ глагола διαβαίνω[5]. Това отъждествяване бѣ възприето и отъ проф. В. Н. Златарски[6]. Подобно локализиране, обаче, не е приемливо и много по-естествено би било да се допусне, заедно съ Хр. Лопаревъ, В. Томашекъ и проф. Ст. Младеновъ[7], че въ случая имаме само единъ византийски написъ на българското име „Дѣвина“, сиречь „Девня“. Това дава основание да се предполага, че крепостьта Марцианополисъ, следъ голѣмитѣ варварски нашествия, при настаняването на първобългаритѣ въ тѣзи области ще да е била възобновена поради нейното стратегическо значение. До стария градъ изникнало ново селище съ славянско име „Дѣвина“, което селище може да се смѣта като наследникъ на римския градъ. Ако се допуска предположението, че късно-римската архитектура е оказала влияние чрезъ своитѣ срѣдища Марцианополисъ и Никополисъ при Дунава върху развоя на старобългарското изкуство[1], то по необходимость трѣбва да се приеме, че стариятъ градъ Марцианополисъ все пакъ не ще да е билъ напълно разрушенъ и запуснатъ презъ ранната първобългарска епоха.

---

[1] G. Pachymeres, ed. B., I, p. 466, 9 sqq; cp. p. 551.

[2] Хр. М. Лопаревъ, Византiйскiй поэтъ М. Филъ (Спб 1910), с. 52 ст. 211 сл.; за отъждествяването на отдѣлнитѣ имена вж. у Златарски, История, III (1940), с. 561 сл.

[3] В. Н. Златарски, въ СпБАкН, XXX (1925), сс. 25—27.

[4] Iv. Dujčev, Un manuscrit grec inconnu avec l'acolouthie et la vie de St. Naum d'Ohrid, въ Studia hist.-phil. Serdicensia, I (1938), pp. 121—124.

[5] C. Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balcanländer (Wien 1897: SB. k. Ak. Wiss. Wien, ph.—hist. Cl. CXXXVI), p. 82; Псп, LV—LVI (1898), с. 257 сл.

[6] Златарски, СпБАкН, XXX (1925), с. 26; История, II, с. 100 б. 5; III, сс. 561, 570.

[7] Лопаревъ, п. с., с. 26 б. 7; W. Tomaschek, Zur Kunde des Hämus-Halbinsel. II. Idrîsî (Wien 1887: SB. k. Ak. Wiss. Wien, hist.-phil. Cl. CXIII, Hf. 1), p. 28; Младеновъ, Имената . . , с. 74.

Следъ вѣковна забрава, името на града Марцианополисъ се явява отново къмъ срѣдата на XVII в. Въ 1643 г. папа Урбанъ VIII (1623—1644) въздигналъ бошняка Марко Бандуловичъ за архиепископъ на католицитѣ въ североизточна България и въ нѣкои отвжд-дунавски земи, като му далъ титлата „марцианополски архиепископъ“ (archiepiscopus Marcianopolitanus)[2]. Въ 1656 г. за неговъ приемникъ билъ назначенъ чипровчанинътъ Петъръ Парчевичъ[3].

VI. Статуя на българинъ въ Цариградъ?

Въ съчинението Παραστάσεις σύντομοι χρονικαὶ[4], съставено отъ неизвестенъ авторъ презъ VIII—IX в.[5], се намира едно занимливо и, изглежда, пренебрегнато досега сведение въ свръзка съ българитѣ. Въ главата, насловена ϑέαμα δ′, τὸ ἐν τοῖς Ἀρτοπωλίοις πύροις ὑπάρχον[6], между другитѣ забележителности на византийската столица, се споменува и тази: Ἀλλὰ καὶ Βούλγαρος ὑπὲρ βοὸς κατάραος ὑπάρχων, ὡς τῇ γῇ διορύττειν ἐϑέλων, τοῖς ὁρῶσι ϑέαμά τι μέγιστον...[7]. Въ cod. Paris. graec. 1336 (sec. XI) е дадена формата Βούλαρος, поправена отъ Lambecius, докато Combefisius е поддържалъ, че това е собственото име Βούλαρον[8]. A. Banduri[9] смѣта, че трѣбва да се чете καϑαρός и предлага: ὑπὲρ βοὸς καϑαρὸς ὑπάρχων. Сжщиятъ текстъ, съ малки измѣнения, се чете и у G. Codinus[10]: ἀλλὰ γὰρ καὶ Βούλγαρος ὑπὲρ βοὸς καϑαρὸς ὑπάρχων, ὡς τῇ γῇ διορύττειν ἐϑέλειν τοῖς ὁρῶσι ϑέαμά τι μέγιστον. Издательтъ на Παραστάσεις σύντομοι χρονικαὶ смѣта, че описанието може да се отнесе къмъ нѣкоя позната антична статуя[1]. Преди всичко, трѣбва да се забележи, че текстътъ не е напълно установенъ. Формата βούλαρος не се намира въ речницитѣ и би било много смѣло да се изведе отъ βοῦς и ἀροτήρ (или нѣкаква форма отъ ἀρόω). Най-приемливо е, прочее, да се допусне, че наистина трѣбва да се чете именно Βούλγαρος. Поправката на израза ὑπὲρ βοὸς κατάραος въ ὑπὲρ (ἐπὶ?) βοὸς καὶ ἀρότρου или καθαρός е излишна. Думата κατάραος трѣбва да се изведе отъ рѣдкоупотрѣбимия[2] глаголъ καταρόω (κατ-αρόω). Въ този текстъ след., се говори за изображение на човѣкъ, който се намиралъ на оратенъ (κατάραος) волъ, въ положение сякашъ се тъкми да заоре земята... Този орачъ, споредъ нашия паметникъ, е представялъ българина. Ако това четене на името Βούλγαρος се приеме за вѣрно, то трѣбва да се заключи, че въ тази статуя — произхождаща вѣроятно отъ античната епоха — ромеитѣ отъ времето на ранното срѣдновѣковие сѫ искали да съзратъ едно изображение на българския народъ, съ неговото главно занятие — земедѣлието. Може по този поводъ да се припомни, че въобще византийцитѣ неведнажъ сѫ отъждествявали намиращитѣ се въ Цариградъ статуи съ разни народности. Никита Хониатъ разказва, че на Константиновия площадъ въ столицата се намирали две статуи, едната отъ които се назовавала Ῥωμαία „Ромейка", а другата Οὔγγρισσα „Маджарка". Когато имп. Мануилъ I Комнинъ (1143—1180) се готвѣлъ да се отправи на походъ противъ маджаритѣ, съобщили му, че статуята Ῥωμαία била свалена отъ подставката си, а на нейното мѣсто била поставена статуята Οὔγγρισσα. Императорътъ повелилъ да махнатъ незабавно „Маджарката" и да поставятъ пакъ „Ромейката", като се надѣвалъ съ премѣстването на статуитѣ да може да промѣни и дѣлата, та да възвиши дѣлата на ромеитѣ, а дѣлата на маджаритѣ да бѫдатъ принизени[3]. Сѫщиятъ византийски авторъ разказва, че всрѣдъ цариградското население било разпространено вѣрването, че въ лѣвата нога на една конска фигура било скрито малко човѣшко изображение (ἀνδρείκελον). Споредъ едни това олицетворявало нѣкакъвъ венецианецъ или пъкъ нѣкой отъ западнитѣ народи — врагове на ромеитѣ, докато споредъ други — това било изображение на българинъ (καὶ τῶν Βουλγάρων ἑνός). При завладяването на Цариградъ отъ кръстоносцитѣ въ 1204 г. статуята била разбита и наистина била намѣрена медна статуйка, представена съ одежда отъ вълна (χαλκῆρες ἴνδαλμα... περικείμενον χλαῖναν ὁποίαν τῶν ϑρεμμάτων τὰ ἔρια πλέκουσιν)[1]. Будното въображение на цариградскитѣ жители е търсѣло да отъждестви съ нѣкои отъ познатитѣ му личности или близки народи онѣзи статуи, които били запазени въ столицата и чието истинско значение вече е било забравено.

---

[1] Ср. Б. Филовъ, СпБАкН, LV (1937), с. 15 сл. съ посочванията.

[2] Вж. у Iv. Dujčev, Il cattolicesimo in Bulgaria nel sec. XVII (Roma 1937), pp. 43 sqq., 91 sqq.

[3] Ibidem, pp. 61 sqq., 143 sqq.

[4] Вж. Scriptores originum Constantinopolitanorum, recensuit Th. Preger, I (Lipsiae 1901), pp. 19—73.

[5] Вж. ibidem, pp. IX—X: compositum est opus octavo vel nono saeculo, inter tempora Leonis Isauri (717—741)... et restitutionem moenium a Theophilo (829—842) perfectam...

[6] Ibidem, pp. 44—46.

[7] Ibidem, p. 45, 7—9.

[8] Вж. указанията за това на Th. Preger, op. c., p. 45.

[9] A. Banduri, Imperium Orientale, I 3 (Venetiis 1729), p. 80 B; cp. Migne, P. Gr., CLVII col. 685 B.

[10] G. Codinus De antiq. Const., ed. B., pp. 170, 22—171, 2.

---

[1] У S. Reinach, Répertoire de la statuaire grecque et romaine, II (Paris 1908), p. 556, сѫ представени две подобни статуи отъ Берлинъ и Арецо; III (Paris 1904), p. 156 — друга статуя отъ Британския музей; V (Paris 1924), p. 298, друга статуя, но съ двама работника. Всички останали статуарни групи, обаче, представятъ два вола съ единъ работникъ. Нѣщо подобно е представлявала цариградската статуя.

[2] Ср. Aristophan, Ὄρνιθες, v, 582; οἱ δ'αὖ κόρακες τῶν ζευγαρίων, τὴν γῆν καταροῦσιν...

[3] Nic. Choniata, ed. B., p. 196, 3 sqq.; ср. повече у Iv. Dujčev, Appunti di storia bizantino-bulgara, Studi bizantini e neoellenici, IV (1935) p. 131.

VII. Папско писмо за войната на имп. Лъва III противъ българитѣ

Между писмата на папа Лъвъ III (795—816) се намира едно писмо, отправено до имп. Карла Велики (768—814), съ дата VII Kalendas Decembris или 25 ноемврий 813 год.[2]. Това писмо заслужава известно внимание, защото въ него папата съобщава нѣкои сведения за войната на византийския императоръ Лъвъ V (813—820) противъ българитѣ.

Папата съобщава, че пристигналъ единъ корабъ (unum navigium nostrum) съ нѣколцина гърци. Единъ отъ тѣзи гърци му далъ нѣкои сведения (dixit nobis) относно работитѣ въ Византия. Гъркътъ разказалъ, че докато новоиздигнатиятъ императоръ (Leo qui nunc effectus est imperator) — сиречь императоръ Лъвъ III (813—820) — се сражавалъ противъ българитѣ (dum esset... contra Vulgaros ad pugnandum), Прокопия, жената на сваления императоръ Михаилъ (I; 811—813) имала единъ приятель (quendam amicum), на име патриций Константинъ, когото подбудила (exhortasset eum) да я вземе за жена (ut sibi eam in coniugium copulasset). Заедно съ това, Прокопия му обещавала едно голѣмо скрито съкровище (promittens ei thesaurum absconditum multum), което, казвала тя, била пазѣла скрито отъ баща си — сиречь, отъ бившия императоръ Никифора I (802—811). Тѣзи скрити богатства трѣбвало да се раздадатъ на народа (per quod populum erogare debuisset), за да го избере за императоръ. Тогава (подмаменъ? seductus?) отъ нейнитѣ думи и нейния опасенъ съветъ (iniquo illius consilio), той спечелилъ на своя страна мнозина (pacavit sibi multos), като раздалъ щедри дарове. Следъ това той билъ въведенъ въ императорския дворецъ, „като му пѣели възхвала“. Самъ Константинъ, отъ своя страна, повикалъ при себе си патриарха Никифора (806—815) и поискалъ да бѫде коронясанъ споредъ императорския обичай. Патриархътъ, обаче, не се съгласилъ да го коронясa. Въ писмото на папата тукъ липсватъ нѣколко думи и се чете само: „съ собствени рѫце“ (manibus propriis)[3]

---

[1] N. Choniata, ib., p. 858, 3 sqq.; ср. Dujčev, ib., p. 131.

[2] Издадено е въ MGH. Epistolarum tomus V. Karolini aevi III (Berolini 1889), pp. 99—100.

[3] Издательтъ К. Hampe предполага, че трѣбва да се чете occidit ipsum („погуби го“) или нѣщо подобно, като посочва края на писмото, гдето се опровергава сведението за убийството на патриарха.

Константинъ осакатилъ (exorbavit)[1] жената на императора Лъва и погубилъ неговия малъкъ синъ. Когато узналъ за това, императоръ Лъвъ — който се намиралъ въ българскитѣ краища на война (ubi erat in finibus Vulgarorum ad pugnam) — наченалъ съ тѫжни думи да порицава патриции и знатни (patricios et optimates), които били съ него и имъ казвалъ: „Добри и прехристиянски мѫже, защо поискахте да извършите такава неправда къмъ менъ, та ме избрахте за вашъ императоръ? И ето, сега погубиха моята жена и моя синъ и си въздигнаха другъ императоръ“. Всички, обзети отъ голѣмъ ужасъ, му казали да не се смущава предварително, докато не влѣзатъ въ столицата. По общо решение Лъвъ свалилъ императорската одежда и облѣкълъ военна, взелъ съ себе си петь хиляди избрани въорѫжени мѫже (viros armatos electos ad proelium) и заедно съ тѣхъ пристигналъ предъ стенитѣ на Цариградъ. Тамъ, вънъ отъ града, той наченалъ, ведно съ своитѣ люде, да възхвалява съ силни викове императора Константина и да зове: „Многая лѣта на великия императоръ Константинъ“[2]. Известено било на императора, че множество войници напустнали Лъва и се присъединили къмъ Константина, като го възвеличавали (laudantes eum)[3]. Константинъ заповѣдалъ да отворятъ вратитѣ на града, за да имъ се даде платата (ut rogam eis dare)[4]. Когато войницитѣ на Лъва влѣзли въ града, тѣ не пощадили мѫже, жени и деца: избити били, споредъ както се разказвало (ut fertur), шестнадесеть хиляди мѫже и жени. Тогава самъ Лъвъ се смилилъ надъ своя народъ и поискалъ да се срази съ Константина — въ единоборство — та за двама мѫже да не се пролива кръвьта на толкова християни. Следъ като се споразумѣли относно това единоборство, двамата отишли на хиподрума (ingressi sunt ambo in locum, qui dicitur ippodromio). Въ борбата Константинъ билъ убитъ отъ Лъва. Победительтъ незабавно убилъ нѣкакъвъ патриций Теодоръ и всички негови съмишленици (omnes, qui in ipso consilio fuerunt). Лъвъ погубилъ и Прокопия, насѣкълъ тѣлото ѝ и го разхвърлилъ по градскитѣ стени. Когато той си отмъстилъ по тоя начинъ и уредилъ както трѣбва (congrue) града, завърналъ се при своята войска въ българскитѣ краища (reversus est ad exercitum suum in finibus Vulgarorum). Но следъ нѣколко време (postmodum vero) пристигналъ при папата, както самъ той пише, другъ човѣкъ и опровергалъ нѣкои отъ тѣзи сведения, дадени отъ гърка. Той заявилъ, че нито патриархътъ билъ убитъ, нито жената на имп. Лъва и синътъ му били погубени, но само жената на Михаила—Прокопия била погубила (fecit... interficere) една малка дъщеря на Лъва (nisi unam parvulam filiam suam).

---

[1] Въ текста се чете: uxorem vero Leonis imperatoris exorbavit et filium eius parvulum interemit. Издательтъ (ib., p. 99 n. 13), бележи: Cum infra Leo imperator uxorem suam occisam lugeat, exorbare hoc loco non potest idem esse atque excaecare... sed potius significat idem ac detruncare...

[2] Въ оригинала се чете: Constantinum magnum imperatorem multos annos! (ib., p. 100, 10). Това отговаря на познатитѣ възгласи къмъ новоизбранитѣ византийски императори, като πολλὰ ἔτη, εἰς πολλά, πολλοὶ ὑμῖν χρόνοι и други подобни polychronia; вж. посочванията за това у O. Treitinger, Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell (Jena 1938), pp. 73 sqq, 79, 81; 83 notae 184, 185; 114; 122.

[3] Изразътъ, очевидно, отговаря на гр. εὐφημήσαντες, какъвто е билъ обичая при прогласяването на новъ императоръ. Вж. за εὐφημία у Treitinger, ib., pp. 75, 83, 110, 114. По-малко вѣроятно изглежда да се отнася до ἐγκώμια; вж. за това Const. Porph., De cerim., ed. B., p. 395, 15; ср. Treitinger, ib., p. 75 nota 149.

[4] За думата ῥόγα „donativum, honorarium, stipendium“ вж. Du Cange, Gloss. graec., s. v.

За този разказъ покойниятъ нѣмски ученъ Ph. Jaffé[1] се бѣ изразилъ, че това е било чиста измислица на разказвача гръкъ (tota haec Graeci illius narratio conficta est). Дали, все пакъ, нѣма нѣщо исторически вѣрно въ този разказъ?

Знае се, че жената на Лъва V Арменеца се е наричала Βάρκα, а после получила името Теодосия[2]. Синътъ на Лъва, на име Саватий (Σαββάτιος), следъ коронясването получилъ името Константинъ[3]. Известно е сѫщо, че жената на имп. Михаила II (811—813), Прокопия, оказала при узурпацията на Лъва Арменеца по-голѣма съпротива, отколкото самия императоръ Михаилъ[4]. Семейството на сваления императоръ било изпратено въ монастиръ[5], а самиятъ Лъвъ V билъ коронясанъ на 11 юлий 813 год.[6]. Изглежда, че екс-императрицата Прокопия е била наказана преди неуспѣшния опитъ за покушение надъ българския ханъ Крумъ. Императоръ Лъвъ V не излѣзълъ да се бие противъ българитѣ, но останалъ въ Цариградъ: ἐκράτει... τυραννικῶς[7]. За войната на императора срещу българитѣ се знаятъ нѣкои подробности, но съвсемъ не това, което съобщава папата въ своето писмо[8]. Въпрѣки точностьта на нѣкои указания въ това писмо — нѣколко исторически имена или фактътъ за войната съ българитѣ, което съставя едно отъ най-значителнитѣ събития въ краткото царуване на имп. Лъва V — разказътъ на пжтницитѣ гърци трѣбва да бжде признатъ за напълно измисленъ. Той може да бжде окачественъ като неуспѣшенъ опитъ да се измисли една дворцова революция въ Византия[1], като се постави въ зависимость отъ външния политически животъ на империята или, по-точно, като се свърже съ войнитѣ противъ българитѣ.

---

[1] Ср. у Hampe, ib., p. 100 nota 2.

[2] Theoph. Cont, p. 18, 15 sqq; p. 35, 7; (Ps.-) Sym. Mag., p 610, 8; Skyl Ced., II, p. 62, 16–17; ср. Zonaras, III, p. 330, 1 sqq.; ср. и Jaffé у Hampe, op. c., p. 99 n. 12.

[3] Skyl.-Cedr., II, p. 68, 1—2; Zonaras, III, p. 336, 3-4; Sym. Mag., pp. 616, 619, 14 sqq. За това име вж. сѫщо указанията у Ив. Дуйчевъ, Балканскиятъ Югоизтокъ презъ първата половина на VI в. Начални славянски нападения, въ Бѣломорски прегледъ, I (1942), с. 249 бел. 5, гдето сж дадени и други посочвания за употрѣбата на името въ Византия.

[4] Theoph. Cont., p. 18, 13 sqq.

[5] Theoph., ed. De Boor, p. 502, 26; Theoph. Cont., p. 19, 15 sqq.

[6] Ср. Златарски, История, I 1 (София 1918), с. 269 сл.

[7] Scriptor incertus, ed. B., p. 346, 1 sqq.; p. 341, 7 sqq.

[8] За тази война вж. у Златарски, п. с., с. 270 сл. Ср. още Const, Manasses, ed B., vv. 4635—4707; Ephraemius, ed. B., pp. 93–97, особено, vv. 2092—2095; Zonaras, III, pp. 321, 9–322, 10; Skyl.-Cedr., II. pp. 53, 4—54, 5; p. 58, 4–5.

VIII. Упоменание за разпритѣ на Михаила VIII Палеологъ съ българитѣ

Въ книгата на J. Fr. Boissonade, Anecdota graeca, V (Parisiis 1833), pp. 159—182, сж обнародвани стихове на византийския риторъ Мануилъ Оловолосъ (Μανουὴλ ὁ' Ὀλόβολος, Ὁλόβωλος). Роденъ[2] къмъ срѣдата на XIII в., въ 1261 г. още като невръстенъ младежь (παιδίον) той е билъ приетъ за императорски секретарь. Въ 1267 год. е билъ назначенъ за учитель по логика и риторъ въ основаното отъ Михаила VIII Палеологъ (1259—1282) висше училище. Годината на смъртьта му е неизвестна. Съставилъ е двадесеть химни, повечето отъ които сж посветени на имп. Михаила VIII Палеологъ. За насъ представя особена важность едно отъ тѣзи стихотворения, въ което се загатва за разпритѣ на имп. Михаила VIII съ българитѣ. То е надсловено: Εἰς τὴν πρόκυψιν, πρὸς τὸν βασιλέα κύριον Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον ἐν τῇ Χριστοῦ γεννήσει[3], след., е било написано по случай чествуването на Рождество Христово. Стихотворението е съставено въ обичайния за византийцитѣ риториченъ стилъ:

Ἔλαμψας μέγα, βασιλεῦ, τοῦδε λαμπρῶς τοῦ λόφου,
Ὡς ἔκ τινος ὁρίζοντος περιφανοῦς ἑῴου.

---

[1] Напоследъкъ B. Lewis, An Arabic Account of Byzantine Palace Revolution (Byzantion, XIV, 1939, pp. 383—386), преведе единъ откжсъ отъ съчинението Kitab al-Mukafa'a на Abn Jafar Ahmad ben Insuf (+945/51?) въ свръзка съ погубването на императора Никифора: After that he (Никифоръ) set out against the Bulgarians to fight them, and he was killed. The Patricians of the Greeks asked their patriarch to choose a man who should take over their kingdom, and he agreed with them on a man of Arab race calleg Leo. So they crowned him. He was a vigorous compagner, and defended them from the onslaught of the Bulgarians. Leo was able to stabilise the empire. The Greeks were stronger in his days than in the day of Nicephorus. But they disapproved of his extending his hand with gifts and forgiveness for Muslim prisoners. The twelve patricians then met in council over some wine of theirs, they confered on his case and condemned his acts. The most violent among them in condemnation was the patrician Michael wo later reigned over them. A woman ruled them after him... Както се вижда, редътъ на събитията е разбърканъ: Лъвъ V е представенъ като непосрѣдственъ приемникъ на имп. Никифора, а указаниятъ императоръ Михаилъ е Михаилъ II (820 - 829). Споменатата жена — императрица е, можеби, жената на имп. Теофила — имп. Теодора, но не имп. Ирина (797—802).

[2] Вж. биографични бележки за него у K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur (München 1897), pp. 771—773.

[3] Вж. Boissonade, ib, pp. 159—160.

Καὶ παρευθὺς τὸν δυσμικὸν ὁρίζοντα προσβλέπει,
Ὁ τῆς ἡμέρας ὀφθαλμὸς, ὀξὺς ὡς διφρηλάτης.
Οἶμαι καὶ γὰρ, ᾐδέσθη σου τὰς ἀστραπαίας χύσεις,
Βλέπων ὡς ὑπερηύγασας πάσας τὰς τούτου λάμψεις
Ἂν οὕτως ἥλιος ποιῇ, τί ποτε τέκνα σκότους;
Οἱ χηραμοὺς εἰσδύνοντες Αἵμου τοὺς μυχαιτάτους
Ὡς μῦες ἄθλιοι, Μυσοὶ παράφρονες, τολμᾶτε
πρὸς τοῦτον ὅλως ἀντωπεῖν τὸν μέγιστον φωσφόρον;
Καὶ φῶς ἐστὶ καὶ πῦρ ἐστίν· ἄκρως αὐχεῖ τὰ δύο·
Ἀλλὰ φωτίζει τοὺς αὐτοῦ, τοὺς δ'ἀλλοτρίους φλέγει.
Ὡς φῶς αὐτὸν γνωρίσατε, μὴ πῦρ ἐξαφανίζον.
Πραῦς ἐστὶ καὶ συμπαθὴς πᾶσι τοῖς ἑπταικόσιν,
Μιμούμενος τὸν δι'ἡμᾶς σήμερον ἐν σπηλαίῳ
Γεννώμενον ἐκ γυναικὸς δεσπότην τῶν ἁπάντων
Ὅς καὶ φιλάττοι σε μακροὺς ἐς χρόνους, σκηπτροκράτορ,
Σὺν Ἀνδρονίκῳ βασιλεῖ καὶ τῷ πορφύρας γόνῳ.

Оловолосъ възхвалява императора за това, че „блесналъ свѣтло“ и веднага се насочилъ къмъ Запада (πρὸς τὸν δυσμικὸν ὁρίζοντα). Следъ това той се обръща къмъ българитѣ, назовавайки ги съ старото име мизи: „Нима вие, безумни мизи, които като жалки мишки се завирате въ най-потайнитѣ пещери на Хемуса, се одързостявате изобщо да погледнете къмъ този великъ свѣтлоносецъ“ (πρὸς τοῦτον ὅλως ἀντωπεῖν τὸν μέγιστον φωσφόρον)? Той бърза да предупреди, че императорътъ свѣтлоносецъ е едновременно свѣтлина (φῶς) и огънь (πῦρ), който освѣтява своитѣ, а чуждитѣ изгаря. Той ги съветва да го познаятъ като свѣтилникъ, та да не ги обгори огънь, защото императорътъ билъ благъ и състрадателенъ къмъ всички, които сѫ погрѣшили (πᾶσι τοῖς ἑπταικόσιν; букв. „всички, които сѫ паднали“ — разбира се — въ грѣшка). Въ това и той подражавалъ на Христа, чието рождение било чествувано по това време (τὸν δι'ἡμας σήμερον ἐν σπηλαίῳ γεννώμενον ἐκ γυναικὸς δεσπότην τῶν ἁπάντων) и чиято защита надъ императора и неговия синъ Андроникъ призовава поетътъ. За какви събития се отнасятъ тѣзи намеци въ стиховетѣ на Мануила Оловолосъ? Ясно е, че става дума за нѣкакви разпри съ българитѣ[1], но кога и по какъвъ поводъ? Въ стихотворението нѣма никакъвъ намекъ относно датата на тѣзи събития, за които загатва стихотворецътъ. Въ сѫщность, не става дума за никакви особени военни действия или за нѣкаква вражда по отношение на българитѣ, та затова не може да се мисли нито за войната между Константинъ Асѣня (1259—1277) и Михаила VIII Палеологъ, начената въ 1263 г.[1], нито пъкъ за войната следъ 1277 г. противъ Ивайло за въдворяването на Иванъ Асѣня III като български царь[2]. Ако стиховетѣ бѣха писани по поводъ на тѣзи събития, общиятъ тонъ би билъ съвършено другъ. Като найвѣроятно остава да се свържатъ тѣзи стихове съ нѣкои събития въ началото отъ царуването на Константинъ Асѣня. Въ 1260 г. зетьтъ на Иванъ Асѣня II, Мицо, притезатель за българския престолъ, повдигналъ бунтъ противъ току-що избрания Константинъ Асѣнь. Владѣтельтъ, обаче, можалъ да срази бунтовника и го принудилъ да се оттегли въ града Месемврия. Тогава Мицо помолилъ имп. Михаила VIII Палеологъ и този го приелъ въ империята, като му далъ мѣсто за поселване къмъ областьта на старата Троя[3]. Но всичко това представяло нарушение на мирнитѣ отношения съ българитѣ. Императорътъ, който насочвалъ вниманието си повече за борба съ цариградскитѣ латини, не се забавилъ да изглади предъ българитѣ впечатлението отъ тѣзи свои действия. Въ края на 1260 г. Михаилъ VIII изпратилъ при българския царь съ неизвестна порѫка историка Георги Акрополитъ. Византийскиятъ пратеникъ пристигналъ въ Търново въ края на м. декемврий. По това време се празднували Христовитѣ праздници: Рождество Христово (ἥ τε τῶν γενεθλίων) и Богоявление (ἡ τοῦ βαπτίσματος). Георги Акрополитъ съобщава, че българскитѣ владѣтели (οἱ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντες) празднували особено тържествено деня на Богоявление (λαμπρύνονται μάλιστα). Теодоръ Скутариотъ въ добавкитѣ си къмъ историята на Георги Акрополита разказва, че българскитѣ царе на праздника Богоявление тържествено изнасяли εἰς τὸν θρίαμβον императорскитѣ знамена (τὰ βασιλικὰ σημεῖα), които още първитѣ Асѣневци взели отъ имп. Исаака II Ангелъ (1185—1195) при поражението му презъ 1190 г. въ Трѣвненския проходъ[4] (ἅπερ τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου ἀπεκέρδησαν)[5]. Царь Константинъ Асѣнь поканилъ ромейския пратеникъ да присѫтствува на тържествата (θεατὴν γενέσθαι τῶν τελουμένων). Следъ като изпълнилъ онова, което му било заповѣдано (τὰ προστεταγμένα μοι γοῦν πληρώσας), Георги Акрополитъ напусналъ Търново и се завърналъ при Михаила VIII въ Нимфеонъ[1]. Ако и Г. Акрополитъ да се изразява твърде общо, все пакъ е ясно,че цельта на това пратеничество е била да се подновятъ и затвърдятъ мирнитѣ и приятелски отношения между двѣтѣ държави[2]. Точнитѣ хронологически указания за пребиванието на Георги Акрополита въ двора на българския царь — къмъ 24 декемврий 1260 г. и 7 януарий 1261 год. — даватъ възможность да се датиратъ и стиховетѣ на М. Оловолосъ. Тѣ сѫ били съставени за праздника Рождество Христово (ἐν τῇ Χριστοῦ γεννήσει) 1260 год., когато въ българската столица е пребивавалъ Георги Акрополитъ. Колкото и оскѫдно по своитѣ податки, стихотворението на Мануила Оловолосъ допълва краткото съобщение на Георги Акрополита за пратеничеството му въ Търново презъ декемврий 1260 — януарий 1261 г. и загатва за настроението всрѣдъ ромеитѣ при воденето на преговоритѣ.

---

[1] Boissonade, ib., p. 160 nota 1, пише: Michaelis Palaelogi victoria de Mysis seu Bulgaris innuitur et in eius laudatione, quam, a Gregorio Cyprio scriptam, edidi t. I. p. 342, n. 4. Наистина сѫщиятъ ученъ (I, Parisiis 1829, pp. 313—58) е издалъ похвалното слово на цариградския патриархъ Григорий Кипърски (11 априлъ 1283 — юний 1289; за него вж. GBL^2, pp. 476—78) за Михаила VIII Палеологъ, гдето (p. 342) се чете единъ другъ намекъ за отношенията съ българитѣ: . . . Ἔνθεν τοι καὶ βλέπεις Πελοπόννησον, βλέπεις Βοιωτίαν, τὴν Εὔβοιαν ἐκείνην, τὴν Ἀττικὴν, τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα· ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰ τῶν Μυσῶν μετατίθης [ср. Hom., Il., N 3) τὸ ὄμμα· ἔγνως εἶναί τι τῶν ἡμετέρων καὶ παρ' ἐκείνοις. Τρέπεις πάλιν ἔνθεν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν τοὺς ὀφθαλμούς. . .

---

[1] Вж. за това у В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове. III България при Асѣневци (София 1940), с. 503 сл.

[2] Златарски, п. с., с. 551 сл.

[3] Вж. за това указанията у Златарски, п. с, сс. 492—93.

[4] За тѣзи събития вж. Златарски, п. с., с. 62 сл.

[5] Вж. Theodori Scutariotae additamenta ad G. Acropolitae historiam, въ G. Acrop., Opera, ed. Heis., I, p. 299, 6—9. Самъ G. Acrop., ib., p. 19, 15 sqq. съобщава за това нападение на българитѣ и за взетата плячка, но не говори изрично за плененитѣ знамена. Ср. за това мѣсто у Акрополита и Златарски, п. с., с. 70 бел. 1.

IX. Стихове на италиански хуманистъ отъ XVII в. за ранната българска история

Всрѣдъ богатата сбирка латински рѫкописи на Ватиканската Апостолическа библиотека, въ cod. Urbin. lat. 1619, произхождащъ отъ XVII в.[3], се намиратъ „Gaudenzi Paganini et aliorum epigrammata; carmina latina et italica; epistolae“. Известенъ интересъ представляватъ съчиненията на пизанеца Гауденци Паганини: Gaudenzi Paganini epigrammata latina de imperatoribus, regibus, viris illustribus omnis aetatis et nationis, нѣкои отъ които се отнасятъ и къмъ българското минало. Рѫкописътъ е написанъ въ по-голѣмата си часть отъ рѫката на самия авторъ, докато въ cod. Urbin. lat. 1610 — подъ надсловъ: Gaudenzi Paganini historicum musaeum Pisis an. 1639 — се пази черновката на тѣзи стихове[4]. Стиховетѣ се отнасятъ до разни римски императори, а после до владѣтелитѣ на източната римска империя: De Constantino superante Maxentium; De Constantio; De Arcadio et Honorio; De Leone; De Leone Juniore; De Zenone; De Fl. Valerio Anastasio Dicoro и други. Отдѣлни стихове се отнасятъ за нѣкои византийски писатели

---

[1] G. Acropolita, Opera, ed. H., pp. 175, 26—176, 10:... ἐμὲ δὲ πρὸς τὸν ἄρχοντα τῶν Βουλγάρων τὸν Κωνσταντῖνον πρέσβιν ἐκπέπομφεν. ἀπῄειν γοῦν πρὸς αὐτόν, καὶ διαβίβασα μετ᾽αὐτοῦ ἡμέρας τινάς· ἔτυχον γὰρ τότε καὶ αἱ ἑορτάσιμοι τοῦ Χριστοῦ ἡμέραι, ἥ τε τῶν γενεθλίων καὶ ἡ τοῦ βαπτίσματος. ἐν τῇ τοιαύτῃ καὶ γὰρ ἡμέρᾳ τοῦ βαπτίσματος οἱ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντες λαμπρύνονται μάλιστα, καὶ ἐβούλετο ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων τῷ τότε Κωνσταντῖνος σφίσιν αὐτοῖς συνεῖναι κἀμὲ καὶ θεατὴν γενέσθαι τῶν τελουμένων. τὰ προστεταγμένα μοι γοῦν πληρώσας τοῦ Τρινόβου ἐξῄειν, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀπῄειν ἐν τῷ Νυμφαίῳ διάγοντα...

[2] Ср. Златарски, п. с., сс. 494—95.

[3] Вж. описанието на рѫкописа у Cos. Stornajolo, Codices Urbinates latini, II. Codd. 1001—1779 (Romae 1921), pp. 501—505.

[4] За този рѫкописъ вж. у Stornajolo, ib., p. 484.

(напр. f. 73′: петь двустишия за Прокопия; други — De Anecdotis Procopij; f. 74′—стихове за Зонара, за Свидасъ, за Константина Манасий). Между другитѣ латински епиграми, въ cod. Urb. lat. 1619, f 11 се намиратъ следнитѣ стихове въ свръзка съ началнитѣ нападения на първобългаритѣ въ византийската империя по времето на имп. Анастасия (491—518).

De Bulgarorum initio sub F. Valerio Anastasio Dicoro

Intereunt populi moriuntur regna, novisque
sors variat formis, nominibusque novis
Romula Bulgaricam ignorarunt tempora gentem,
fama apud Actaeos Bulgare nulla tibi.
Haud Moesi Romam, haud Latium latuere Triballi,
Bulgaricum possit quis reperire sonum?
Bulgarus emergens dias prodivit in auras,
Cum regeretur Dicoros legibus imperium.
Rex Stephanus populo nomen virtute paravit
Sceptraque tot pugnis nobilitata dedit.
Is genus Illyrius [?] dicebat iura Triballis,
Jonium versus qua plaga lata patet.
Otia contemnens popularier oppida coepit,
Ferreque vicinis tristia damna locis.
Hinc tumidus coeptis Epidamni menia pressit,
Quin auxit Macedūm se ditione celer.
Hoc risu, his orsis tenuens crevere Triballi,
Ductor, et occiduo sparsit ab orbe diem.

Сѫщитѣ стихове сѫ запазени и въ черновката (cod. Urbin. lat. 1610, f. 42). Между другитѣ епиграми заслужава да се посочатъ нѣкои стихове изъ оная, която е посветена на имп. Лъва V (813—820), съ намекъ за войнитѣ му противъ българитѣ (cod. Urbin. lat. 1619, f. 14):

De Leone Armenio.

Patritius sanguis, Pardo gignente, favore
Romuli dum sumit regna regenda Leo,
Mixta bonis moerens video mala, Caesaris huius
Dum memoro gestas res, variamque vicem.
Bulgaricae implicitus genti, bellique procellis
Concussus, victor fulgida signa refer.
Est duce res digna hostili maduisse cruore,
Sed procerum tu cur effere caede mades?..
. . . .

Сведенията за събитията, които е засегналъ италианскиятъ книжовникъ, сѫ заети изъ разнитѣ византийски хроники, които сж му били достжпни[1]. Но не съ нѣкаква новость на веститѣ се отличаватъ тѣзи латински стихове. Тѣ сж важни както за изучаване на историята на византологията, така и за сжществуващия интересъ всрѣдъ западни книжовници отъ XVII къмъ българския народъ и неговото минало. Тѣзи стихотворни опити на италианския книжовникъ могатъ да освѣтятъ една стжпка въ развоя на онова, което би трѣбвало да се назове „външно Възраждане“[2] по отношение на нашия народъ — съ други думи, Възраждането всрѣдъ западнитѣ народи на интереса къмъ българския народъ, който е преживявалъ по това време най-тежкитѣ дни въ своето историческо сжществувание.

BEITRÄGE ZUR MITTELALTERLICHEN BULGARISCHEN GESCHICHTE

von Ivan Dujčev

In dieser zweiten Reihe von Beiträgen zur mittelalterlichen bulgarischen Geschichte (vgl. Godišnik d. Nationalbibliothek Plovdiv 1937/9, 195—213) erörtert der Verfasser die folgenden Probleme: I (V). Den Namen von Marcianopolis-Devnja; II (VI). Eine vermutlich einen Bulgaren darstellende Statue in Konstantinopel; III (VII). Ein päpstlicher Brief über den Krieg Kaiser Leo's III. gegen die Bulgaren; IV (VIII). Ein Gedicht über die Beziehungen Kaiser Michaels VIII. Paläologos mit den Bulgaren; V (IX). Verse einer italienischen Humanisten des XVII. Jhts. über die frühmittelalterliche bulgarische Geschichte.

---

[1] За най-старитѣ издания и превода на И. Зонара — между другото, единъ италиански преводъ на Marco Emilio Fiorentino, издаденъ въ Венеция 1560 г.— вж. GBL^2, p. 374; за Констатина Манасий и най-старитѣ издания и преводи на неговата стихотворна хроника вж. ib., p. 379. Невѣроятно е, поради хронологически несъответствия, да е билъ използуванъ латинскиятъ преводъ на Теофановата хроника, направенъ още отъ Анастасий библиотекарь, или пъкъ нейния оригиналъ (за изданията вж. GBL^2, p. 346). За събитията, съ указания на съответнитѣ извори, вж. у В. Н. Златарски, История, I 1, сс. 45 сл., 270 сл.

[2] Вж. за това у Ив. Дуйчевъ, Прояви на народностно самосъзнание у насъ презъ XVII вѣкъ, МакПр, XIII 2 (1942), с. 45 сл.

Единъ подправенъ златенъ печатъ на царь Константинъ Асѣня

Отъ **Т. Д. Герасимовъ**

За всѣка привилегия или дарение на имоти, давани на монастири, църкви или други институти отъ страна на българскитѣ царе презъ второто ни царство[1], царската канцелария е снабдявала даренитѣ съ тържествени грамоти. Тѣзи дарителни актове сѫ скрепявани съ по единъ златенъ печатъ съ името и изображението на царя, окаченъ на връвь отъ копринени нишки подъ името на царя, написано съ червено мастило[2]. Златнитѣ печати сѫ били важенъ елементъ въ дарителнитѣ грамоти на българскитѣ царе; съ тѣхъ се е подчертавала истинностьта и официозниятъ характеръ на тѣзи актове, излѣзли отъ царската канцелария. Грамотитѣ снабдени съ златни печати сѫ наричани златопечатно слово или хризовулъ (χρυσόβουλλος λόγος).

Измежду достигналитѣ до насъ нѣколко хризовула на български царе, само този на царь Иванъ Александра, даденъ на Орѣховския монастиръ св. Никола въ 1347 г., е съ запазенъ златенъ печатъ[3]. Останалитѣ грамоти сѫ сега безъ печати; последнитѣ сѫ били откѫснати при нѣкакви обстоятелства и понастоящемъ сѫ изгубени. Отъ нѣкоя изчезнала грамота на царь Иванъ Асѣня II е златниятъ печатъ, сега прикаченъ на копринена връвь къмъ подправената грамота съ името на царь Калимана[4]. Съ цель да се придаде по-голѣма достовѣрность на такива грамоти, чиито златопечати сѫ били изгубени при разни обстоятелства, управлението на монастиритѣ — особено когато е било принудено съ тѣзи документи да отстоява предъ властьта правата си надъ владѣни отъ монастира имоти — се е погрижвало да ги снабди съ нови златни печати. Особено това се е практикувало презъ турското робство. Златни печати сѫ били изработвани и за фалшиви грамоти, чрезъ които монастирското братство се е старало да узакони увеличенитѣ си владения за смѣтка на съседи и пр. Такива подправени грамоти и печати сѫ фабрикувани за множество монастири на Атонъ[1]. Единъ примѣръ за снабдяване на грамота съ новъ златенъ печатъ е случаятъ съ познатата грамота на царь Иванъ Шишмана, дадена на Рилския монастиръ[2]. Първоначалниятъ златенъ печатъ на Ив. Шишмана е билъ откѫснатъ при нѣкакви неизвестни сега обстоятелства презъ турското робство и загубенъ впоследствие[3].

---

[1] Дарителни грамоти на българскитѣ царе отъ първото ни царство до насъ не сѫ достигнали. Обаче по косвенъ пѫть трѣбва да се приеме, че е имало такива актове.

[2] Българската дипломатика отъ времето на второто българско царство, както се вижда отъ запазенитѣ документи, се е намирала подъ влияние на византийската дипломатика. Грамотитѣ на българскитѣ царе показватъ прилика не само по външния си видъ и материалъ, но и повечето отъ тѣхнитѣ изрази сѫ копие на формули, установени и употрѣбявани въ тържественитѣ актове на византийскитѣ владѣтели; срв. M. Lascaris, Influences byzantines dans la diplomatique bulgare, serbe et slavo-roumaine BS. III 2 (1931) p. 9.

[3] Г. И. Ильинскій, Грамоты болгарскихъ царей (Москва 1911), сс. 9, 24 и 33; Й. Ивановъ, Български старини изъ Македония (София 1931), с. 590 сл.; Н. Мушмовъ. Монетитѣ и печатитѣ на българскитѣ царе (София 1924), сс. 161, 248.

[4] А. П. Стоиловъ, Zbornik u slavu V. Jagića (Berlin 1908), p. 81 sqq.; Й. Ивановъ, цит. съч.. с. 602 сл.; Мушмовъ, цит. съч., сс. 160, 246.

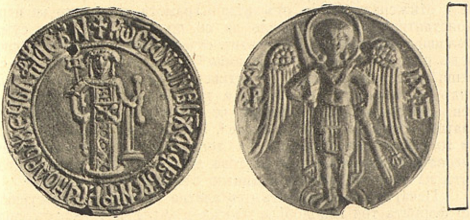
Обр. 1

Единъ новъ примѣръ на подправенъ златенъ печатъ на български царь е фалшификатътъ, който описваме по-долу. Той представлява по-голѣмъ напредъкъ въ технично и художествено отношение въ сравнение съ фалшивия златенъ печатъ на рилската грамота. Несъмнено и този подправенъ печатъ съ името на българския царь Константинъ Асѣня е билъ приготвенъ за нѣкоя грамота на този царь. Той бѣ известенъ отъ преди двадесетина години, когато е билъ предложенъ на Народния археологически музей въ София за откупуване отъ единъ антикварь въ Цариградъ. Но, поради поисканата тогава голѣма сума за него, печатътъ не е билъ придобитъ за сбиркитѣ на музея. Едвамъ презъ 1942 г. въпросниятъ подправенъ печатъ бѣ купенъ отъ музея като куриозъ на една умѣрена цена[1]. За произхода на печата не се знае нищо. Не е известно нито отъ где е взетъ, нито какъ е достигналъ у цариградския антикварь. Едно може само да се предполага — че е откжснатъ тайно отъ нѣкоя грамота съ името на царь Константинъ Асѣня, съ цель да се продаде за голѣма сума. Фалшификатътъ бѣ обнародванъ отъ покойния Мушмовъ споредъ една фотографическа снимка[2] и затова авторътъ не се реши да се изкаже дали е истински или подправенъ. Предвидъ на това, че този печатъ е използуванъ като сравнителенъ материалъ за доказване, че сж автентични подправени златни печати на сръбски крале[3], ние си поставихме за задача да го разгледаме подробно на това мѣсто и да изтъкнемъ неговата подправеность и съ това да се предпазятъ изследвачитѣ на нашитѣ старини и минало отъ погрѣшни изводи.

---

[1] L. Petit, Actes de Chilandar, прилож. къ Виз. Врем., XIII, сс. 268, 287; бел. къмъ № 128 bis; I. Радонић, Летопис Матице Српске, 183 (1895), с. 92 сл.; В. Иванова, Орѣховскиятъ монастиръ и неговитѣ грамоти, ИзвИДво, XI—XII (1932), с. 94 сл.

[2] Ильинскій, ц. съч., с. 25 сл.; И. Ивановъ, Св. Иванъ Рилски и неговиятъ монастиръ (София 1917), с. 150; Й. Ивановъ, цит. съч., с. 594.

[3] Признацитѣ, които говорятъ противъ неговата истинность, сѫ изтъкнати много добре отъ проф. Й. Ивановъ, цит. съч., с. 159.

Печатътъ е направенъ отъ златна (12 карата) пластинка. По формата той наподобява плоска кржгла кутийка съ диаметъръ 38 мм. и дебелина 3 мм. Отвжтре е кухъ. Образитѣ и надписитѣ отъ двѣтѣ му страни сж изработени релиефно; тѣ сж получени посрѣдствомъ пресуване между позитивенъ и негативенъ калъпъ. Повръхностьта на печата е запазена добре, съ изключение на една дупка върху лицевата страна до скиптъра на царя и пукнатинитѣ въ долната часть на кржглитѣ пластинки. Сега се намира въ Народния археологически музей въ София, инв. № 179 (Сбирка отъ срѣдновѣковни печати). Обр. 1.

Лице: Въ двоенъ зрънчестъ кржгъ е помѣстенъ надписъ съ името и титлата на царь Константинъ Асѣня +кωс҃тандін вь х҃а ба вѣрен цр и самодрьжец блгарωм асѣн.

Буквитѣ арωм отъ името блгарωм сж съединени отъ гравьора на матрицата на печата въ лигатура, по липса на мѣсто въ рамката. Въ срѣдата на оградeното отъ надписа поле е представена фигурата на царя въ церемониално облѣкло. На главата царьтъ има низка корона съ висулки отъ двѣтѣ страни на лицето. Облѣченъ е въ тѣсенъ дългъ сакосъ, украсенъ съ бисерни зрънца. Краятъ на омофора му е прехвърленъ презъ лѣвата ржка, въ която той държи свитъкъ. Съ дѣсната пъкъ крепи скиптъръ въ форма на лабарумъ.

---

[1] Заедно съ този печатъ бѣ купенъ и единъ вторъ фалшификатъ, изработенъ много несржчно чрезъ копиране на първия. Вториятъ екземпляръ е отъ позлатено сребро. И двата фалшификата можаха да се набавятъ за музейнитѣ сбирки чрезъ посрѣдничеството на г. О. Шехтеръ, търговецъ въ Цариградъ.

[2] Мушмовъ, цит. съч., с. 161, обр. 247 и табл. VI.

[3] В. Мошин, Повеља краља Владислава Богородичном манастиру у Бистрици, Гласник скоп. науч. др. XXI (1940), с. 26 сл.; Ив. Снѣгаровъ, МакПр, XIII, 1 (1942), с. 132 сл.

Опако: Фигура на архангелъ Михаилъ въ войнишко облѣкло, стоящъ правъ насреща. Въ дѣсната ржка държи голъ мечъ, опрѣнъ на рамото, а въ спуснатата лѣва ржка — ножницата. Въ лѣво и дѣсно отъ фигурата на архангела сж поставени съкращенията аⷯр Мⷯ.

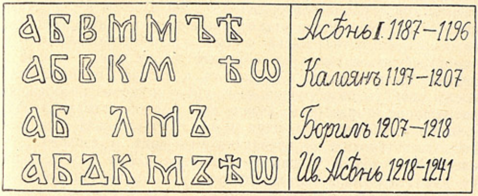

Обр. 2

При пръвъ погледъ печатътъ не прави впечатление на подправенъ. Обаче при внимателно вглеждане въ надписитѣ и изображенията, опитното око веднага вижда, че нѣщо не е въ редъ. Съмнението въ истинностьта на нашия печатъ иде отъ нѣколко признаци. На първо мѣсто се хвърля въ очи направата му и материала, отъ който е изработенъ. Като материалъ за направата на този печатъ е употрѣбена пластинка отъ долнопробно (12 карата) злато. Всички познати автентични печати отъ злато на византийски императори[1], както и споменатиятъ по-горе златенъ печатъ на царь Иванъ Асѣня II въ Зографския монастиръ, сж направени отъ твърде тънки пластинки отъ чисто злато (24 карата). За тая цель, за да не се деформиратъ образитѣ и надписитѣ върху мекия златенъ листъ, между двѣтѣ лица се поставяло едно тънко оловно ядро, което следъ отпечатването съ клещитѣ-матрица[2], остава въ златната опаковка[1]. Напротивъ, златната пластинка, отъ която е направенъ нашиятъ печатъ, е дебела и твърда. Образитѣ върху нея не сѫ получени чрезъ клещи-матрица (βουλλωτήριον), а чрезъ пресуване между два калъпа. Краищата на тѣзи две пластинки, образуващи лицевата и опаката страна на печата, сѫ прегънати и обхващатъ (ср. обр. 1) единъ обрѫчъ, направенъ отъ по-дебела златна пластинка (сѫщо отъ 12 карата). По този начинъ се е получило нѣщо като плоска кутийка, която отвѫтре е куха. Независимо отъ посоченитѣ технически особености, като употрѣбеното за направата на този печатъ долнопробно злато, начинътъ на направа — пресуване на образитѣ между два калъпа, съмнението въ автентичностьта на печата се потвърждава и отъ нѣкои несъобразности въ иконографията и стила на образитѣ върху двете страни на златния фалшификатъ. Гравьорътъ, който несъмнено е ималъ предъ себе си за образецъ едно срѣдновѣковно изображение на царь, не е разбралъ нѣкои отъ подробноститѣ на облѣклото и атрибутитѣ на царя и ги е представилъ изопачени, несъответствуващи на истинския имъ видъ и изгледъ. Тъй напримѣръ, той е направилъ скиптъра, който царьтъ държи въ дѣсната рѫка, съ дълга дръжка. А въ всички изображения на византийскитѣ и българскитѣ владѣтели по тѣхнитѣ монети и печати, гдето тѣ сѫ представени да държатъ скиптъра си по този начинъ — съ спусната надолу рѫка, последниятъ се изобразява съ малка дръжчица[2]. Съ дълга дръжка обикновено се представятъ скиптритѣ, когато владѣтельтъ е изобразенъ съ вдигната надъ рамото си рѫка[3]. При копирането на предмета, който владѣтельтъ държи въ лѣвата рѫка, гравьорътъ, не знаейки значението му, го е представилъ въ своя печатъ прилично на чукало за хаванче. Въ сѫщность, това е пергаментенъ свитъкъ, който въ истинскитѣ изображения отъ срѣдновѣковието се представя въ по-друга форма. Рѫката, която държи свитъка, е предадена много грубо; палецътъ е начертанъ несъразмѣрно дългъ и стърчи като рогъ.

---

[1] G. Schlumberger, Bulles d'or byzantines conservées aux Archives Vaticanes, Rev. num. 1894 (вж. Mélanges d'Archéologie Byzantine, Paris 1895, p. 181 sqq.); P. Sella, Le bolle d'oro dell'Archivio Vaticano (Città del Vaticano 1934); F. Dworschak, Byzantinische Goldbullen, Byz. Zft., XXXVI (1936), p. 36 sqq.

[2] Както оловнитѣ, тъй и златнитѣ печати въ срѣднитѣ вѣкове сж се приготовлявали съ помощьта на матрица въ форма на клещи. Клещи-матрица за оловни печати има въ Народния археологически музей въ София; срв. N. Mouchmov, Un nouveau boullotirion byzantin, Byzantion, IV (1927—1928), p. 189 sqq.; V. Laurent, Byzantion, V (1929—1930), p. 582.

---

[1] По въпроса за техниката на изработване въ срѣднитѣ вѣкове златни печати на владѣтелитѣ ср. G. Schlumberger, Sigillographie de l'empire byzantin (Paris 1884), p. 9 sqq.; F. Dölger, Facsimiles, 66.

[2] За изображенията по монетитѣ на византийскитѣ царе вижъ W. Wroth, Catalogue of the Imperial Byzantin Coins etc. (London 1908), LVII 7, 8; LIX 2; LXI 1; LXII 8, 9; LXIV 1, 2; LXX 2, 6, 10; LXXI 3, 4, 6, 11; LXXIII 11, 12. За тия на българскитѣ царе ср. Мушмовъ, Монетитѣ и печатитѣ, сс. 76, обр. 11; 78, обр. 15, 16; 81, обр. 22, 23, 25; 89, обр. 40, 41; 159, обр. 244; 162, обр. 248, 250.

[3] Примѣри за начина на държане скиптри съ дълги дръжки върху монети ср. у Wroth, op. cit., LX 13; LXI 12; LXIII 5, 6, 7; LXV 16; LXVII 5—11; LXX 4, 15; LXXI 5, 15; LXXIII 15, 16; LXXV 15—18; върху византийски печати у Schlumberger, Sigillographie, p. 423; за скиптри съ дълги дръжки върху монети и печати на български царе, ср. Мушмовъ, цит. съч., сс. 104, 106 сл.; 113, 125 сл.; 158, обр. 243; 160, обр. 246.

Останалитѣ четири пръсти, свити около пергаментния свитъкъ, не сѫ и означени. На гравьора не е било ясно предназначението и на омофора, чийто прехвърленъ презъ лѣвата рѫка край пада успоредно на тѣлото. Него фалшификаторътъ е представилъ много неопредѣлено, като нѣкаква дрипа. Дори украсата по срѣдата на тая часть на омофора, състояща се отъ редъ бисерни зрънца, той е предалъ като дебела линия, която изпъква надъ двета контури на омофора. По тоя начинъ последниятъ въ нашия печатъ добива изгледъ на много тежка материя. Въ действителность омофорътъ е билъ приготвянъ отъ лека тъкань и е ималъ повече символично-декоративно предназначение въ церемониалното царско облѣкло. Пакъ неразбиране и изопачаване намираме и въ друга часть отъ облѣклото на царя. Това е полата на тѣсния и дългъ до земята сакосъ. Въ истинскитѣ сфрагистични паметници долниятъ край на сакоса представя една широка бордюра, обточена съ две редици отъ бисерни зрънца. Тукъ, въ печата, гравьорътъ, комуто е билъ чуждъ духътъ и предназначението на копирания образъ, е представилъ полата вмѣсто като една широка ивица съ два успоредни рѫба отъ бисери, като единъ дебелъ кравай, увитъ около долния край на дрехата. И въ изображението на архангелъ Михаилъ върху опаката страна на печата намираме нѣкои несъобразности. Тъй напримѣръ, кѫдрицитѣ, спущащи се отъ двета страни на лицето на архангела, гравьорътъ е превърналъ въ нѣкакви топки окачени на вървь отъ зрънца! На крайнитѣ пера на крилата той е поставилъ израстъци. Въ копирания отъ него образъ на архангелъ Михаилъ не е имало подобни нѣща. Това сѫ пера, наредени едно подъ друго и извити въ страни. Най-после, не по-малко сѫщественъ признакъ, който говори противъ истинностьта на печата, е палеографията на надписа съ името на Константинъ Асѣня. Гравьорътъ и тукъ, копирайки надписа отъ нѣкой срѣдновѣковенъ документъ, може би отъ самата грамота, за която е правилъ печата, е видоизмѣнялъ по свой вкусъ начертанието на буквитѣ. У него буквата К е начертана съ по-голѣмо горно разклонение на дѣсно. Ако печатътъ бѣ истински, горното разклонение би било по-кѫсо, а долното по-дълго, както тая буква я намираме въ печатитѣ на българскитѣ царе (ср. обр. 2) и надписитѣ отъ XII—XIII вѣкъ[1]. Буквата ѡ въ печата има сѫщо тъй по-друга форма; тя се състои отъ една дѫга и една отвесна черта въ срѣдата ѝ. Въ споменатитѣ печати и надписитѣ буква ѡ се състои отъ две дѫгички, долепени една до друга. Друга характерна буква е м. Тукъ гравьорътъ ѝ е предалъ формата, характерна за по-къснитѣ паметници. Въ автентичнитѣ печати на българскитѣ царе тази буква има по-друго начертание — срѣдната чертица се образува отъ две разклонения, спущащи се отъ крайнитѣ две черти. Несрѣдновѣковна форма иматъ и буквитѣ ѣ, б, к и ь. Въ тѣзи четири букви долнитѣ части сѫ закрѫглени, докато въ печатитѣ и надписитѣ тѣ сѫ ѫглести (ср. обр. 2). Противъ старинностьта на печата и неговия надписъ говорятъ и крайщата на рамената на буквитѣ, които гравьорътъ е представилъ да завършватъ съ по три клинчета (обр. 3), нѣщо непознато въ срѣдновѣковнитѣ букви; тѣзи отъ срѣдновѣковнитѣ паметници завършватъ съ равна тънка чертица.

---

[1] А. Грабарь, Боянската църква (София, 1924), с. 72 и табл. XXV—XXVI; В. Н. Златарски, Боянскиятъ надписъ, ГодСУнф, XXXI, 10 (1935), с. 29; В. Н. Златарски, Търновскиятъ надписъ на Иванъ Асеня, БИБ, III 1 (1930), с. 61.

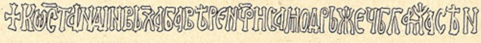

Обр. 3

Изброенитѣ особености на печата въ техническо, иконографско и палеографско отношение показватъ достатъчно убедително, че той е подправенъ. Интересно е да се отбележи, че съдържанието на надписа отъ лицевата страна на печата е сходно съ това на подписа съ името на царя въ грамотата на Константинъ Асѣня, съ тая разлика, че въ печата следъ думитѣ и имената липсва ерътъ. Дали нашиятъ печатъ е билъ направенъ за тази грамота на Константинъ Асѣня, на която липсва първоначалния златопечатъ, или за друга нѣкоя, сега е трудно да се каже съ положителность.

Коректурна добавка

Статията ни бѣше вече набрана и свързана въ момента, когато получихме отъ любезния отецъ В. Лоранъ, директоръ на Френския институтъ за византийски проучвания въ Букурещъ, гипсовъ отливъкъ отъ единъ оловенъ печатъ въ Нумизматичния музей въ Атина[1] съ образи и надписи, сходни съ тия на нашия златенъ печатъ. Лицето на печата има 32 мм. въ диаметъръ, повърхностьта му е значително повредена и часть отъ надписа е нечетливъ. Както буквитѣ, тъй и изображенията отъ двете страни на този оловенъ печатъ, който ще обнародваме подробно на друго мѣсто, иматъ характернитѣ начертания и стилъ на подобни паметници отъ XIII вѣкъ[2]. Този оловенъ печатъ отъ Атинския музей потвърждава напълно изложенитѣ по-горе отъ насъ доводи срещу истинностьта на златния печатъ. Сега вече можемъ да посочимъ и отгде е копиралъ гравьорътъ образитѣ и надписитѣ за неговия златенъ фалшификатъ. Той е ималъ предъ себе си или нѣкой другъ добре запазенъ екземпляръ или рисунка отъ този видъ истински печати на царь Константинъ Асѣня. Отъ гипсовитѣ отпечатъци се вижда, че гравьорътъ на златния печатъ не е копиралъ точно околовръстния надписъ на оригинала. Въ последния въ окончанието на думата **Блъгар(ѡ)мь** нѣма буквата ѡ, а въ нашия златенъ печатъ той я прибавилъ като лигатура къмъ дѣсното отвесно рамо на буква **М**. Освенъ това той е изпусналъ въ своя фалшификатъ буква ь въ края на сжщата дума, която буква стои въ оловния оригиналенъ печатъ. Фигурата на царя и подробноститѣ на тържественото му облѣкло и инсигнии въ оловния печатъ напълно отговарятъ на подобни изображения въ византийскитѣ и българскитѣ печати отъ XIII вѣкъ. Сжщото се отнася и до изображението на архангелъ Михаила; кждрицитѣ коса отъ двѣтѣ страни на лицето му сж представени вѣрно. По крилата му нѣма излишнитѣ израстъци, съ каквито е накичилъ гравьорътъ крилата на архангела въ златния печатъ. Сжщо и буква М отъ името му е съ характернитѣ за XIII вѣкъ начертания.

---

[1] Дължимъ да изкажемъ нашата благодарность на о. В. Лоранъ за готовностьта му да ни отстѫпи за проучване гипсовия отливъкъ отъ въпросния оловенъ печатъ.

[2] K. Konstantinopoulos, Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα (Athènes 1917), p. 312, пг. 285. Авторътъ не е схваналъ добре характера на надписа на печата и го смѣта за печатъ на византийски императоръ отъ XIII—XIV вѣкъ.

UN FAUX SCEAU EN OR DU ROI BULGARE CONSTANTIN ASSEN

L'auteur décrit un faux sceau en or du roi Constantin Assen, connu depuis une vingtaine d'années (Mušmov, Monetitě i pečatitê na bâlgarskitê care, Sofija 1924, 161) et qui se trouve actuellement dans la collection de sceaux du Musée national de Sofia (fig. 1). La doute sur l'authenticité de ce sceau en or est suscitée par la technique et l'aloi très inférieur (12 carats), dont sont fabriqués les deux lamelles. La forme des lettres de la légende sur notre sceau est différente de celles des sceaux connus (fig. 2), l'extremité des lettres le graveur moderne a munie des trois éperons (v. fig. 3), chose impossible dans la paléographie des inscriptions bulgares du moyenne âge. Aussi plusieurs fautes dans l'iconographie du roi et d'archange Michel (sur le revers) trahirent la provenance moderne du sceau. Le texte de notre article était déjà imprimé quand nous recûmes grâce à l'amabilité du Père V. Laurent, auquel nous exprimons notre reconnaissance, le moulage d'un sceau en plomb de Constantin Assen du Musée numismatique d'Athènes et ayant des inscriptions et figures semblables à celles de notre sceau en or. Ce sceau en plomb confirme complètement nos raisons contre l'authenticité de la pièce en or; il nous permet de supposer qu'un exemplaire bien conservé du même type a dû servir comme modèle lors de la fabrication de la fausse pièce. Dans l'exemplaire en plomb la terminaison du mot благар(ѡ)м ne contient pas la lettre ѡ, dans celui en or le faussaire s'est permis de l'ajouter comme ligature, tout en omettant la lettre ь à la fin de ce mot même, contenue dans l'original en plomb.

T. Gerasimov

По въпроса за румънскитѣ влияния особено въ Карпатитѣ

Отъ **Д. Крънджаловъ**

Днесъ въ науката, общо взето, се допуща, че румънскиятъ народъ е отъ римски произходъ, като се правятъ обикновено и известни ограничения въ обобщаването — напр., допуща се най-често пѫти това само по отношение на румънския езикъ. Обаче не представлява никаква рѣдкость и идеята, че въ румънската история, въ сѫщность, липсва онова, което е основна черта въ историята на всѣки народъ поотдѣлно, именно непрекѫснатостьта, онова преливане една въ друга на етапитѣ и епохитѣ, които преживява единъ народъ въ неговото развитие отъ момента на появата му на историческата сцена до неговото безвъзвратно изчезване. Тази особеность въ историята на румънския народъ предизвиква даже и твърдения въ смисълъ, че той е изобщо лишенъ отъ история въ продължение на цѣли 10 вѣка, именно отъ IV—XIV в. Подобно мнение е изказалъ преди десетина години и проф. П. Мутафчиевъ въ своята книга Bulgares et Roumains dans les pays danubiens[1]. Както въ моя рефератъ върху софийския византоложки конгресъ отъ 1934 год.[2] сѫщо и въ рецензията ми върху посочената книга[3], показахъ колко огорчение бѣше възбудилъ този възгледъ у трагично загиналия румънски историкъ Н. Йорга и обърнахъ внимание и върху другитѣ причини, поради които Йорга осѫди и отхвърли правдивитѣ критики на българския ученъ отправени противъ неговитѣ съчинения и теории. Но въпрѣки това, ако погледнемъ безпристрастно и извлѣчемъ поука отъ начина, по който е представена историята на румънския народъ въ самитѣ румънски учебници, виждаме, че и отъ това гледище изразътъ на проф. П. Мутафчиевъ е билъ за Йорга въ случая само единъ външенъ и случаенъ поводъ за нервиране. Наистина, историята на румънския народъ започва отъ завладяването на Дакия отъ Траяна и отъ преобразуванията на Адриана въ началото на II вѣкъ сл. Хр. Какви колонисти, обаче, сѫ били доведени въ Дакия и колко голѣмъ е билъ тѣхниятъ брой, за това учебницитѣ знаятъ малко. Кога точно е била напустната Дакия отъ римлянитѣ, било ли е това напущане пълно или само частично, официално, за това учебницитѣ ни посочватъ още по-малко факти. Дали всички колонисти сѫ напуснали опразднената отъ римскитѣ войски територия и кѫде именно се е формиралъ или родилъ румънскиятъ народъ, — въпрѣки положителностьта, съ която говорятъ учебницитѣ въ полза на оставането на колониститѣ въ Дакия, върху това въ науката сѫ изказани само предположения и възможности, лишени отъ оня характеръ на положителность и несъмненость, който носятъ научно установенитѣ факти. И така, отъ момента на официалното оттегляне на римлянитѣ отъ Дакия, румънската история се занимава съ варварскитѣ нападения, кога и какви сѫ били тѣ, кѫде сѫ се настанили варваритѣ, колко време сѫ останали на територията на Дакия, или на Балкана, или въ Панония. Но где се е намиралъ самиятъ румънски народъ? За да опредѣлимъ мѣстото на неговото пребиваване или раждане презъ въпросната епоха, това вече зависи не толкова отъ самитѣ данни, а отъ това, на коя именно теория сме по-наклонни да вѣрваме, кое отъ даденитѣ до сега разрешения на въпроса ни вдъхва повече довѣрие. Общо взето, до сега сѫществуватъ по този въпросъ три главни теории съ нескончаемо множество отенъци: на автохтонизма, споредъ която румънскиятъ народъ се е формиралъ на лѣвия брѣгъ на Дунава; на имиграционизма, споредъ която той е възникналъ на Балканския п-въ, и, накрай, теорията на компромиса, която предполага, че румънскиятъ народъ се е формиралъ и обиталъ и на двата брѣга на Дунава. Отъ тѣзи теории първата и третата се поддържатъ обикновено отъ румънитѣ[1], докато втората е смѣтана отъ румънската наука като враждебна, въпрѣки че въ последнитѣ години най-голѣмиятъ румънски ученъ въ тази область, покойниятъ професоръ отъ Яшкия университетъ Александру Филипиде, ѝ даде съвсемъ нови и здрави основи.

---

[1] Печатана въ София (1932); вж. p. 279.

[2] Slovanská revue, Praha, I, (1934), č. 3—4, pp. 32—34,

[3] Slavia, Praha, XIII, (1934—1935), pp. 763—769.

Вести за „власитѣ“ започватъ да се явяватъ въ изворитѣ едва отъ X в. насамъ и това сѫ данни, които не допущатъ, както по-раннитѣ, най-различни и противоречиви тълкувания. Но, тъй като тия данни засѣгатъ румънитѣ на Балканския п-овъ, умѣстно е да се запитаме, дали въ това време е имало румъни и на лѣвия брѣгъ на Дунавъ, въ Дакия? Относно тѣзи земи имаме съобщения едва отъ XIII в. насамъ, а непрекѫснатата история на румънския народъ въ тѣхъ започва едва въ XIV в., следъ създаване на румънското княжество въ Влашко, а после и на онова въ Молдава. Това, което е сѫществувало до тогава, история ли е? За да отговоримъ да или не, това вече зависи отъ разбирането ни, какво изобщо значи „история“. Тука мненията могатъ да се различаватъ основно или само по отенъци, сѫщо както и относно въпроса на териториалния произходъ на румънския народъ. Въ пребогатата литература, която засѣга тѣзи сложни въпроси, сѫ намирали много често изразъ и разни политически тенденции, прекомѣрниятъ национализъмъ на разнитѣ заинтересовани нации и държави, а понѣкога и съзнателното пропагандно злоезичие. Рѣдко има въпросъ въ историческата литература на тази часть на Европа, който да е билъ толкова разискванъ, толкова разбърканъ, въ който фантазията, съмнителното честолюбие и високомѣрието да сѫ намѣрили повече мѣсто. Румънската възрожденска наука отъ края на XVIII и цѣлия XIX вѣкове, съ своитѣ прекалени историко-филологически изводи, се срещна въ жестока борба съ нѣмско-маджарската наука и аристокрация, която владѣеше Седмоградско, както и съ темперамента и бързото приспособяване на българската наука къмъ руската и западната. Докато отъ една страна се казваше и доказваше, че румънитѣ нѣматъ въ себе си нищо римско, освенъ нѣколко основни черти въ езика си, че тѣхниятъ езикъ, както и тѣхнитѣ обичаи, фолклорътъ, начинътъ на животъ, обществената, черковна и държавна организация сѫ славянски, съ разни други примѣси, — отъ друга страна, особено отъ страна на румънитѣ и на чужди учени, които клонѣха къмъ подобни тези, се подчертаваше значението на римския, романския, а оттукъ простодушно и румънския елементъ въ югоизточна Европа и то до такава степень, че днесъ, особено споредъ мислитѣ и писанията на нѣколко учени като Йорга, Пушкарю, Дръгану, Капиданъ и др., румънитѣ мислятъ, че народитѣ въ югоизточна Европа живѣятъ донѣкѫде културно само благодарение на този римско—романско—румънски елементъ и на неговото всестранно влияние. Подобни високомѣрни мнения сѫ дотолкова закоренени, че за известни срѣди тѣ представляватъ отдавна необорими истини. Но всичко това е мислено и чувствувано по много хаотиченъ начинъ и този хаосъ расте съ времето, защото постепенно румънитѣ се отдалечаватъ все повече и повече отъ славянската срѣда, въ която се намиратъ, и чрезъ това се отдалечаватъ и отъ своето собствено историческо минало. Така увлѣчени въ своитѣ латинско-римски идеали, тѣ се опитватъ, често пѫти неизкустно и винаги нездраво, да си прикриятъ и миналото и настоящето. Озадачени отъ празднинитѣ на историята си, както и отъ тежката дилема, въ която ги поставя, отъ една страна, мнимиятъ имъ чисто римски произходъ, а, отъ друга, тѣхното неотколешно славянско минало, затворени между огромни славянски маси и маджаритѣ, но, на пукъ на всичко това, радвайки се на една необикновено силна народностна жизненость, както и на едно сѫщо така необикновено политическо щастие презъ миналото и нашето столѣтие, румънскитѣ учени, още отъ началото на тѣхното възраждане, та и до день днешенъ, се стараятъ да докажатъ не само че Дакия не е била никога действително напущана отъ римлянитѣ, сиречь отъ румънитѣ, но че въ сѫщность цѣла югоизточна Европа е отечество и територия на румънския народъ и че неговото народностно, културно и политическо влияние е достигало много по-далече отъ мѣстата, гдето се намиратъ случайнитѣ граници на румънската държава днесъ. Това не е нищо друго, освенъ идеално подхранване съ химери, но интересно е да се отбележи, че въ тази насока румънската наука е била, съзнателно или не, подкрепяна отъ страна на чужди учени, които недостатъчното познаване на фактитѣ, или романтичниятъ духъ на миналия вѣкъ, или пъкъ тежнението къмъ оригиналность и новость въ теориитѣ имъ е отвлѣкло къмъ заключения, които въ наше време се явяватъ невъзможни и трѣбва да бѫдатъ постепенно отхвърлени.

---

[1] Ученитѣ особено отъ Д. Ончулъ насамъ предпочитатъ третата теория, което е много понятно.

Следъ публикуването въ 1879 г. на Миклошичовата студия „Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpathen“, въ която участвувá въ голѣма часть E. Kalužniacki[1], привидно непрогледнитѣ простори на румънското езиково и етническо влияние бѣха разширени съ още една обширна область — цѣлитѣ западни Карпати чакъ до тѣхнитѣ най-отдалечени кѫтища, гдето името Моравска Влахия (Moravské Valašsko, Mährische Walachei) оправдаваше привидно и неговата теория, както и мненията на разни чужди и румънски учени и културни деятели. Това е теория, която до недавна бѣше почти единствена и общо възприета. Споредъ нея, не само тамошното население било отъ румънски произходъ, но и цѣлата карпатска пастирска култура се дължала почти изключително на румънитѣ. Съзнавайки колко криво разбрани факти и положения лежатъ въ основата на тази теория за румънското влияние върху съседнитѣ и даже териториално и расово отдалечени народи, и то не само доколкото се отнася до отдѣлни явления и данни, но и до тѣхното принципиално разбиране и тълкуване, при разглеждането на темата, която бѣ предметъ на моитѣ изследвания въ книгата ми „Румънски влияния въ Карпатитѣ съ особенъ огледъ къмъ областьта Моравска Валахия“[2], видѣхъ се принуденъ да задълбоча наблюденията си, да ги основа обширно и да не се увличамъ отъ отдѣлни мисли и аргументи. За да дамъ ясенъ и пъленъ образъ на цѣлия комплексъ въпроси, който се явяваха при това изследване, трѣбваше да разширявамъ постоянно кржга на своитѣ издирвания, като сжщевременно установя за тѣхъ по-широки и по-естествени граници, създавайки си при това и методата, която можеше да ме доведе до правилни, обективни и изчерпателни заключения. Упорито и съзнателно отстранявахъ всички до сега посочвани като установени и почти изобщо възприети истини, както и простата метода, която се изразяваше въ навика да се прехвърля върху румънитѣ всѣко чуждо влияние, за което не можеше да се намѣри лесно друго обяснение. Боравѣше се тукъ особено съ езиковъ и филологически материалъ, който се смѣташе равенъ по значение на историческитѣ данни, въпрѣки че историята на западнитѣ Карпати е действително много по-добре позната, отколкото оная на румънскитѣ земи северно отъ Дунава презъ сжщата епоха. Призовавана бѣше на помощь сжщо и етнографията и етнологията съ антропологията, но всичко това въ ущърбъ и даже противъ сжществуващитѣ исторически и други данни. Моментътъ, до който бѣха стигнали всичкитѣ сжществуващи изследвания въ прѣка връзка съ въпроса, или които можеха полезно да послужатъ за неговото окончателно изясняване, налагаше щателно разглеждане, за да се отстранятъ очебийнитѣ противоречия между отдѣлнитѣ факти и цѣлостното имъ погрѣшно тълкуване.

---

[1] Separatabdruck aus dem XXX. Bande der Denkschriften der phil.-hist. Kl. der K. Akad. d. Wiss. Wien, 1879, pp. 1—66.

[2] Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštnim zřetelem k moravskému Valašsku, Praha, Knihovna Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanskem ústavu v Praze, č. 10: XCIX + 564 pp. Книгата ми има въ началото обширно румънско и френско резюме.

Особенитѣ затруднения, които срѣщаме тукъ се дължатъ на обстоятелството, че най-често ония, които сж се занимавали съ въпроса за румънскитѣ влияния изобщо въ Карпатитѣ или въ Моравия често не сж знаяли не само добре и основно, но въ нѣкои случаи не сж имали понятие даже отъ румънски езикъ. Румънскитѣ учени, отъ своя страна, не сж познавали никакъ множеството славянски езици и диалекти, които изпъстрятъ Карпатитѣ, нито историческото развитие на Словакия, Моравия, Силезия и прочее, или пъкъ се е работило изобщо съ недоказани и фалшиви предпоставки, каквато е, напр., идеята, че румънитѣ били въ срѣдновѣковието изключително пастири и че други народи съ пастирство не се занимавали, че думата „влахъ“ (valach) означава, навсѣкжде, гдето се явява въ тази епоха, „румънецъ“. Явно е, че всичко, което се е построявало на подобни основи, трѣбва да рухне, вѫпрѣки всички привидно благоприятни условия и обстоятелства, които даваха подкрепа на посочената теория. Сжществената прѣчка въ осжществяването на какъвто и да е напредъкъ въ тѣзи изследвания бѣше и обстоятелството, че недостатъчно подготвенитѣ учени, които отъ Миклошича насамъ се бѣха занимали съ този въпросъ, се позоваваха постоянно на неговия авторитетъ, докато противницитѣ на неговата теория не успѣваха да посочатъ вкупомъ всичко, което бѣше погрѣшно схванато и у него и у неговитѣ последователи. Това налагаше основно разчистване на отдѣлнитѣ съставни части на този сложенъ въпросъ, като историческитѣ, филологическитѣ, етнографскитѣ и другитѣ данни и аргументи бѫдатъ раздѣлени по сила и значение, разгледани всички по изискванията на съответнитѣ науки и обобщени после въ ясни и методично правдиви заключения.

Моята книга е раздѣлена на 4 глави, отъ които последната служи като заключение. Първата глава „Развитието и днешното положение на проучванията върху произхода на румънитѣ. Проблеми и резултати“ (сс. 17—45) отговаря на необходимостьта да се включи въпроса за карпатскитѣ валаси въ широкитѣ рамки на въпроситѣ, които засѣгатъ изобщо произхода и първоначалното отечество на румънския народъ. Въ тази глава разглеждамъ затрудненията, които срѣщатъ изследванията въ връзка съ даденитѣ проблеми и се старая да установя, коя именно между сѫществуващитѣ теории е по-близо до действителностьта. Най-приемлива изглежда теорията на имиграционизма въ формата и аргументацията, които ѝ даде Александру Филипиде[1]. За тази теория на А. Филипиде бѣхъ писалъ обширно въ 1936 год.[2], и затова въ книгата си давамъ отъ него само онова, което бѣ най-необходимо. Теорията на Филипиде, въ опита си да установи територията, на която се е формиралъ румънскиятъ народъ, се основава върху цѣлия епиграфиченъ материялъ на латинскитѣ и гръцки надписи, намѣрени въ областитѣ, които подпадатъ подъ нашето внимание, както и върху всички други исторически данни отъ всѣкакъвъ видъ, годни да хвърлятъ колкото и да е малко свѣтлина върху въпроса. Той стига до заключението, че румънитѣ сѫ отъ балкански произходъ и че сѫ преминали отъ Балканския п-въ въ Дакия между началото на VII в., сиречь въ времето, когато цѣлиятъ Балкански п-въ е билъ залѣнъ отъ славянитѣ—и XIII в., когато е последвало основаването на северодунавскитѣ румънски княжества. Въ изложението, което направихъ презъ 1936 г. върху имиграционизма на Филипиде, се помѫчихъ да вмѣстя въ неговитѣ широки рамки и автохтонистическата концепция на румънския славистъ Илие Бърбулеску[3]. Проф. Бърбулеску основава своя автохтонизъмъ върху идеята, че старитѣ славянски елементи въ румънския езикъ датиратъ отъ X—XII в. (той нарича тази епоха „postpaleoslovenica“), защото до тогава румънитѣ се формирали на лѣвия брѣгъ на Дунава съвсемъ отдѣлно отъ славянитѣ, и то ограничени само въ областьта между рѣкитѣ Олтъ, Мурешъ и Тиса, сиречь въ югозападния кѫтъ на т. н. Дакия. Въ разсѫжденията си върху езиковия материалъ проф. Бърбулеску действува, обаче, съвсемъ механично, като не допуща дори, че румънскиятъ езикъ е упражнилъ известно влияние върху фонетичния обликъ на проникналитѣ въ него стари български думи съ носовки. Понататъкъ, той изпуща изпредвидъ много подробности относно отдѣлни думи, които положително произлизатъ отъ предкнижовната епоха на старобългарския езикъ и се мѫчи да ги вмѣсти въ промѣнитѣ, станали постепенно съ приближаването на този езикъ къмъ срѣднобългарската епоха. Въпрѣки че той е единъ отъ голѣмитѣ румънски слависти, който може би най-много е допринесълъ за изясняването на славянскитѣ елементи въ румънския езикъ и за тѣхната хронология и вториченъ произходъ (отъ кой славянски езикъ именно произлизатъ по-късннтѣ славянски думи), той отбѣгва да опредѣли времето на най-старитѣ славянски думи, като ги приписва общо на българския езикъ въ неговата преходна епоха отъ старобългарски къмъ срѣднобългарски. Поради това неговата историческа теория, основана върху чисто филологически материалъ, не може да бѫде изцѣло възприета. Подкрепата, която той търси да ѝ даде чрезъ единъ цитатъ отъ Getica на Йорданесъ, който говори за нѣкаква-си точка на р. Олтъ, до която стигали славянитѣ въ Дакия презъ VI в., сѫщо не е убедителна, защото тукъ става дума за VI, а не за IX или X в., и второ, защото е доказано, че това мѣсто е по-късна интерполация въ текста на Йорданесъ[1]. Ако сега допуснемъ, че още преди VII в. нѣкои румънски групи сѫ преминали отъ Балканския п-овъ въ областьта, очертана отъ проф. Бърбулеску като първоначално отечество на румънитѣ, или че въ тази ограничена область сѫ се намирали румъни и по-рано, стигаме пакъ до теорията на адмиграницонизма на Филипиде, който допуска постепенно разширяване на румънския елементъ отъ Банатъ къмъ североизтокъ и отъ този главенъ лѫчъ постепенно въ други второстепенни направления по територията на бивша Дакия. Обаче това предположение за сѫществуване или преминаване на румъни отъ Балканския п-овъ на лѣвия брѣгъ на Дунава преди VII в. би трѣбвало да се допустне съвсемъ произволно и изобщо твърдението, че Дакия е била първоначалното отечество на румънския народъ сѫ лишени отъ научнитѣ докази, които предлага теорията на Филипиде, докато компромисната теория е неоснователна поради много други сериозни причини. Азъ възприемамъ теорията на Филипиде, която се различава отъ имиграционизма на Реслера чрезъ това, че въ момента, когато това преселване на власитѣ отъ Балканския п-овъ за Реслера едвамъ започва (XIII в.), то за Филипиде вече завършва, и тази последната възможность изглежда да е много по-близо до действителното развитие на нѣщата.

---

[1] Alexandru Philippide, Originea Romînilor. I. Ce spun izvoarele istorice. (Iasi, Viata romînească, 1923—1925), XL + 889 pp. и Originea Romînilor. II. Ce spun limbile romînă si albaneză. (Iasi 1928), 829 pp. Авторътъ почина въ напреднала възрасть въ 1933 год., въ Яши.

[2] Byzantinoslavica, Praha, VI (1935—1936), pp. 286—303.

[3] Individualitatea limbii române si elementele slave vechi, (Bucuresti 1929), p. 525, която той е оточнявалъ нѣколко пѫти въ своето списание Arhiva.

---

[1] Вижъ и рецензията на Gr. Nandris върху Individualitatea, въ Revista istorica româna, II (1932), pp. 392—393.

Мненията на чехскитѣ автори, които изтъквамъ, нѣматъ голѣмо значение, освенъ приносътъ на К. Иречекъ въ Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters[1], който прьвъ бѣше проучилъ разграничението между романизиранитѣ и елинизиранитѣ области на Балканския п-овъ. К. Кадлецъ, въ Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských[2], относно въпроса за произхода и първоначалната територия на румънския народъ бѣше възприелъ безъ много критика погрѣшнитѣ заключения на Рьослера. Измежду румънскитѣ автори, които масово поддържатъ автохтонизма или теорията на компромиса, освенъ вече споменатото забележително изключение, трѣбваше да се спра и върху теорията за панонския произходъ на валаситѣ въ Моравия, Словакия и изобщо въ западнитѣ Карпати, подхвърлена отъ голѣмия романтикъ въ румънската наука Б. П. Хаждеу, въ книгата му Strat şi Substrat, genealogia popoarelor balcanice (1892) и възприета неотдавна отъ покойния Н. Дръгану, въ неговата забележителна книга Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei[3], въ която той събра много данни и вести, разпръснати до тогава изъ разни други съчинения, въ подкрепа на теорията на Хаждеу. Следъ като направихъ щателенъ разборъ на тамъ събранитѣ материали, дойдохъ до заключение, че авторътъ се е подлъгалъ отъ цѣла редица фонетични сродства и отъ други явления, за които се намиратъ много по-добри обяснения, отколкото да ги приписваме просто на румънския езикъ и народъ. И така, азъ отхвърлихъ теорията за панонския произходъ на т. н. румънски валаси въ Моравия и Словакия и пр.

Впрочемъ, въпросътъ за праотечеството на румънитѣ нѣма и не може да има сѫществено влияние върху моитѣ проучвания и изводи. Даже ако допустнемъ най-широкия автохтонизъмъ, моитѣ заключения по отношение на изследваната тема си оставатъ незасѣгнати. Обратно, имиграционизмътъ, който възприемамъ, не представлява предпоставка, на която да се основававатъ разсѫжденията ми. Както изтъкнахъ и по-горе, въ първата глава на книгата азъ потърсихъ да дамъ само по-голѣмъ обсегъ на моитѣ изследвания, като ги поставя въ перспективата на общитѣ изследвания върху произхода и праотечеството на румънския народъ. На този хоризонтъ се явяватъ разни точки — проблеми, които се различаватъ много помежду си, но отъ всички тѣхъ азъ проследявамъ особено само румънскитѣ елементи въ зап. Карпати. Точно тукъ не е безинтересно да си дадемъ смѣтка, че всичко, що намѣрихъ въ западнитѣ Карпати, ни води къмъ източнитѣ румънски Карпати по отношение на територията и къмъ новитѣ времена, исторически, по отношение на хронологията на румънскитѣ влияния. При разглеждането на този проблемъ никѫде не се видѣхъ принуденъ да се занимая съ въпроси въ връзка съ субстрата въ западнитѣ Карпати. Но даже и за седмоградскитѣ Карпати, ако би трѣбвало да се отговори, възъ основа на сѫществувашитѣ данни и материали, на запитването, дали тамъ сѫ се заселили по-напредъ румъни или славяни, може да се каже, че за румънски автохтонизъмъ въ тѣзи области не бива да се говори. Констатацията, че румънскитѣ лексикални влияния въ Карпатитѣ, на западъ отъ т. н. русини, сѫ хронологически по-нови, отколкото се мислѣше досега, се потвърждава и отъ обстоятелството, че никакъ не може да се опредѣли тѣхното наслояване нито относно румънскитѣ диалекти, отъ които произхождатъ, нито пъкъ относно времето, когато сѫ били възприети. Подобни разлики, които преди години St. Wędkiewicz[1] мислѣше, че е установилъ — показваха само това, че полскиятъ романистъ не познаваше доста добре, колко сложни и разнообразни сѫ славянскитѣ диалекти въ Карпатитѣ. Всичкитѣ думи отъ румънски произходъ, които се явяватъ тамъ, не носятъ знацитѣ на оная старинность, която имъ се приписваше, а тѣхниятъ брой е въ сѫщность нищоженъ въ сравнение съ огромното количество думи, каквито безкритично се изброяваха като румънски възъ основа на една ленива традиция, на непознаването на историческото развитие на въпроснитѣ земи, както и на непознаването на начинитѣ, по които трѣбваше да се разглежда езиковиятъ материалъ, споредъ изискванията както на романистиката, така и на славистиката, и прочее. Въ подобни изследвания ако историкътъ, като Йорга, Нисторъ, Дръгану и други, не разполага съ широка филологическа подготовка, той е осѫденъ въ своитѣ изводи да трупа само грѣшки върху грѣшки.

---

[1] Въ Denkschriften d. Kais. Akad. d. Wiss. phil.-hist. Cl., XLVIII—XLIX 1902—1904.

[2] S úvodem, podávajícím přehled teorií o vzniku rumunského národa. V Praze, nákladem České akademie c. Fr. J. pro vědu, slovesnost a umění, 1916, 528. pp.

[3] Academia românâ, Studii si cercetâri XXI (Bucuresti 1933), p. 682. Вж. върху нея моитѣ рецензии въ Byzslav. VI. pp. 360—364 и въ Slavia XIV, pp. 602—619.

Но, за да се върнемъ пакъ къмъ причинитѣ, които ни каратъ да възприемемъ имиграционизма на Филипиде, не бива да се забравя въпросътъ за двуезичието на румънитѣ, теория отново формулирана и нѣколко пѫти вече допълвана отъ сръбския ученъ Петъръ Скокъ. Тази теория заслужава много внимание и нова провѣрка, защото това — масово, или само ограничено — двуезичие на румънитѣ, като придружаващо ги явление въ най-старата епоха — бихъ я нарекълъ доисторическа, защото обхваща положително особено времената отъ преди X в. — е било възможно, споредъ мене, само на Балканския п-овъ. Не знаемъ какво е ставало тукъ съ румънитѣ въ времето отъ напущането на Дакия чакъ до X и даже до XIII в., какво е било тѣхното географско, политическо и социално положение спрямо славянитѣ. Можеби това двуезичие на румънитѣ да е само привидно. Ние, въ сѫщность, и днесъ даже не знаемъ точно въ кои области и до каква степень сѫ двуезични разнитѣ групи румъни на Балканитѣ. Точно това, обаче, показва, че въпросътъ заслужава ново разглеждане, което да бѫде извършено обективно и научно, подтикнато изключително отъ желанието да се установи, какво е било действителното положение на нѣщата. Така погледнатъ въпроса за двуезичието на румънитѣ, става съвсемъ понятно защо и на Балкана, веднага следъ първитѣ известия за „власи“ отъ X вѣкъ, това име се явява съ едно семантично съдържание много по-широко и по-сложно, отколкото сегашното „румънецъ“.

---

[1] Особено въ Zur Charakteristik der rum. Lehnwörter im Westslavischen, въ Mitteilungen des rum. Instituts an d. Univ. Wien, I (Heidelberg 1914), pp. 262—291.

Втората глава на книгата, „Критически разборъ на проучванията и мненията върху валаситѣ въ Моравия“, съдържа подробенъ анализъ на 35 автори съ приноси отъ наученъ или любителски характеръ, отъ които нѣкои бѣха писали по два и нѣколко пѫти. Тази глава е необикновено обширна[1], защото въ своето изложение тукъ азъ имахъ предвидъ, отъ една страна, румънскитѣ учени и неславиститѣ, а отъ друга — чехскитѣ и словашки изследвачи, за които румънскиятъ езикъ се явяваше много малко достѫпенъ. Налагаше се единъ пѫть за винаги да се обяснятъ грѣшкитѣ и на еднитѣ и на другитѣ въ избора на материала и въ методата на неговото научно разглеждане, като се отстранятъ чувствата, романтичното любопитство и тежненията къмъ екзотизъмъ, както и желанието за общи решения въ единъ или другъ смисълъ. Тукъ, сѫщо както и Филипиде, азъ се видѣхъ принуденъ да направя обективна преценка между румънската и чуждата литература по въпроса и, както и той, да отхвърля първата изцѣло, защото почти всичкитѣ румънски учени се бѣха ограничили да повтарятъ добре известни работи, съ неумѣстенъ възторгъ и безъ никаква критика. Тѣхнитѣ приноси се явяватъ толкова несамостоятелни и празни, че биха могли да бѫдатъ напълно изоставени безъ никаква загуба за сѫщественото въ изследванията; тѣ всички се придържатъ о методата, която е характерна за обикновената публицистика, която търси само аргументи за дадената тема, безъ огледъ на истината и действителностьта. Като оставиме тукъ на страна D. P. Martianu (1875), T. Burada (1894 и 1896), G. Nether (1899) и Elena Eftimiu (1929), трѣбва да споменемъ между най-старитѣ B. P. Hasdeu, който е писалъ къмъ края на миналия вѣкъ (1879 и 1892), но който е типиченъ романтикъ въ новата румънска наука. Той обичаше блестящитѣ форми на цѣлостно закрѫгленитѣ теории, безъ да се занимава много съ вѫтрешната имъ здравина. Но съ какво се различаватъ отъ него, напр., N. Iorga (1929), I. Nistor (1929), Gr. Nandriş (1927 и 1933) и даже N. Drăganu (1933), които пишатъ въ време, когато познанията и фактитѣ въ свръзка съ проучвания предметъ бѣха нарастнали до размѣритѣ, въ които ги изследвахъ азъ? Всички тѣ продължаватъ да пишатъ въ духа на Хаждеу и да твърдятъ, че румънитѣ дошли, собствено се оттеглили, въ Словакия и Моравия, при навлизането на маджаритѣ въ Панония. Хаждеу бѣше изказалъ това мнение безъ да настоява много върху него, само за да не остави безъ никакво обяснение нѣщо, за което бѣше почналъ да пише. Той се основаваше върху недостатъчното познаване на чехската палеография отъ XI вѣкъ, като изтъкваше нѣколко моравски имена, които погрѣшно смѣташе за румънски, и върху една моравска народна пѣсень, която той, споредъ мнението на голѣмия руски ученъ А. Веселовски[16], пакъ погрѣшно считаше за румънско-богомилска. Този романтиченъ духъ на Хаждеу бѣ, обаче, отново и напълно възкресенъ въ книгата на Н. Дръгану. Но за ония, които познаватъ добре историята на Моравия и Словакия, както и славянската и романската филология, идеитѣ и аргументитѣ, представени отъ Дръгану, се явяватъ просто чудовищни и фантастични. При все че бѣше събралъ на едно мѣсто богати материали, които освѣтляватъ достатъчно западнитѣ области, въ които румънскиятъ елементъ е разпръсналъ много мѣстни имена, Дръгану минава въ областьта на една превратна логика безъ никаква фактическа основа и въ чисто славянски имена вижда докази за нѣкакви-си румънски политическо-военни организации, за каквито въ действителность не може да се говори. Както всички други румънски учени, така и Дръгану се основава върху лошото разбиране на книгата на К. Кадлецъ „Валаситѣ и валашкото право въ славянскитѣ и маджарски земи“. Въ тая вече остарѣла, но още незамѣнена студия, Кадлецъ доказва, наистина, че — съ изключение на многото случаи, които не влизатъ въ тази категория — названията valach, knez, vojvoda и пр. сѫ въ връзка съ т. н. ва-

---

[1] Сѫщо така цѣлата тази глава е напечатана съ петитъ.

---

[1] Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха академика А. Н. Веселовскаго. Духовные сюжеты въ литературѣ и народной поэзіи Румынъ. Приложеніе къ XLV тому Записокъ Имп. акад. наукъ. (Спбургъ 1883), сс. 1—82.

лашка колонизация и валашко право. Но Кадлецъ е изразилъ ясно убеждението, че това право е характерно за т. н. маджарски земи[1] (съ изключение на хърватскитѣ, гдето не се е разпространило) и за съседнитѣ руски и полски земи. Това е било едно видоизмѣнение на т. н. нѣмско право въ маджарскитѣ и тѣмъ съседни земи и въ никакъвъ случай не е било нѣкакво румънско народно право. Сѫщо така Кадлецъ не е казалъ никѫде, че всички валаси въ огромната карпатска область сѫ били румъни. Споредъ многото исторически извори, съ които разполагаме въ връзка съ т. н. валаси на полска и украинска територия въ областьта на Карпатитѣ, имаме твърде често право да се съмняваме относно румънската народность на много валаси, настанени или намиращи се въ Мармарошъ или източна Галиция, близко до областитѣ и днесъ населени съ румъни. За областитѣ западно отъ източна Словакия, обаче, никѫде не се явяватъ въ историческитѣ извори указания за валаси, за които да нѣма основателни съмнения, че не сѫ били славяни. По отношение на тази т. н. валашка колонизация въ западнитѣ Карпати, румънскитѣ учени разсѫждаватъ по начина, противъ който тѣ възставатъ единодушно, когато той се прилага върху самитѣ румъни. За тѣхъ е достатъчно названието валахъ, кнезъ или войвода или пъкъ появата на нѣкои отъ т. н. валашки думи, за да твърдятъ, че населението, което ги носи или употрѣбява, е отъ румънски произходъ. Тѣ не знаятъ или не искатъ да допуснатъ, че единични или даже цѣли групи отъ чужди думи, които сѫ минали въ територия, обитавана отъ други народности, могатъ да се употрѣбяватъ наравно съ домашнитѣ думи на съответния народъ, безъ да могатъ да служатъ понастоящемъ като исторически свидетелства за прѣки етнически влияния на люде отъ първия езикъ върху ония отъ втория, въ една епоха, която иначе можемъ да опредѣлимъ поне приблизително. Щомъ възъ основа на сѫщински исторически извори не може да се докаже, че става дума за поселения отъ първата народность въ територията на втората (както се доказва, напр., за нѣколкото рударски думи въ югозападна България[2]) въ времена, за които подобни извори сѫществуватъ — а точно такъвъ е случаятъ съ западнитѣ карпатски области — тогава покрай произходътъ на думитѣ трѣбва обезателно да се обясни и начинътъ, по който тѣ сѫ достигнали въ чуждата територия. Самитѣ думи въ този случай представляватъ доказателство само за културно, а не и за народностно влияние. Достатъчно би било въ този случай румънскитѣ учени да приложатъ логиката, споредъ която извънредно многото и важни славянски думи, намиращи се въ румънския езикъ, не представляватъ сигурно доказателство въ смисъль, че всички хора, които днесъ ги употрѣбяватъ, сѫ отъ славянски произходъ.

---

[1] Въ смисълъ на бившата маджарска държава.

[2] Вж. Ю. Трифоновъ, По произхода на името „шопъ". СпБАкН, ист.-филол. кл. XII (1921), сс. 122—158.

Друга причина, поради която разборътъ на досегашнитѣ изследвания по въпроса получи въ книгата ми толкова голѣми размѣри, беше и обстоятелството, че даже и при авторитѣ, които отхвърлятъ румънския произходъ на валаситѣ въ Моравия и западнитѣ Карпати, азъ се видѣхъ принуденъ при много подробности да анализирамъ и тѣхнитѣ схващания, за да ги отхвърля накрай не само съ нѣколко думи, а напълно обосновано. Въ този разборъ най-много мѣсто трѣбваше да посветя на J. Válek (сс. 76—129), който се явява като единъ отъ най-сериознитѣ и обективни изследвачи, въпрѣки че бѣше напълно лишенъ отъ потрѣбната методична подготовка по славянска и романска филология. Като добъръ изследвачъ на мѣстната моравска история по насоката дадена отъ V. Prasek, той бѣше намѣрилъ и нови исторически данни за заселването на валаси въ Моравия (най-старото свидетелство у него се отнася къмъ 1546 год., отъ гр. Красно). Освенъ това, въ друга една студия той бѣше доказалъ, че южната, сравнително по-равна часть отъ моравска Валахия (около гр. Brúmov, Valašské Klobouky и Vizovice) е била заселена въ XIII в. съ колонисти отъ източна Словакия, около Вихорлатъ, което се доказва съ извънредно голѣмата подобность на мѣстнитѣ имена въ двѣтѣ въпросни области, като съ това Валекъ не иска да каже, че южна моравска Валахия е била до този моментъ съвсемъ необитаема. Тия словаци или може би русини, сѫ били съ течение на времето асимилирани откъмъ изтокъ отъ западнитѣ словаци, а откъмъ западъ — отъ източнитѣ моравски чехи. Най-интересното въ приноса на Валекъ по този въпросъ е това, че това източно словашко население, доведено въ XIII в. въ източна Моравия, е било славянско и че се е занимавало съ земедѣлие, а не съ пастирство. Тази първа земедѣлска колонизация се различава основно отъ по-късната колонизация на източна Моравия, т. н. pasekařská или paseková, която се е извършвала на отдѣлни поляни и сѣчища, отъ втората половина на XVI. вѣкъ насамъ, въ по-севернитѣ планински части на Моравска Валахия (около гр. Vsetín, Valašské Meziříčí и Rožnov). И тѣзи нови колонисти идватъ пакъ откъмъ изтокъ, вѣроятно отъ Словакия, и едвамъ тѣ, споредъ Валекъ, донасятъ въ източна Моравия пастирски елементи. Между тѣхъ, Валекъ смѣта, че е имало и румъни, но въ ограниченъ брой. Като доказателство за това той изтъква цѣла редица нови имена, чиито форми, брой и характеръ проучава въ най-голѣми подробности. Освенъ тѣхъ той посочва и редица явления, които смѣта отъ румънски произходъ, както и много голѣмъ брой думи (111), калки и детски словни игри, които той смѣта пакъ за румънски. Тъй като никой не бѣше се занимавалъ съ Валековитѣ филологически приноси, то азъ се видѣхъ принуденъ и тукъ да се нагърбя съ разчистването на терена отъ този новъ и опасенъ наносъ, защото, поради неговата сериозность въ областьта на историята, бѣха започнали да преминаватъ отъ книга въ книга и неговитѣ погрѣшни филологически докази. Валекъ бѣше си послужилъ съ единъ единственъ румънски речникъ и една граматика, а цѣлата негова румънско-славянска филология припомня оная на нашия Раковски. Лесно понятно става впрочемъ, че всичко това трѣбваше да бѫде отхвърлено и че то не можеше да се отстрани само съ нѣколко думи, особено когато искахъ да представя и на самия авторъ лично моята критика, както и направихъ[1]. Отъ всичко, което даваше той, азъ приехъ като действително румънски по произходъ само 4 думи: dimikat, cárek, plekaf, laja. Въпрѣки тази катастрофална сѫдба на Валековитѣ филологически приноси, не може да се каже, че неговитѣ усилия сѫ отишли напусто. Като мѣстенъ човѣкъ той бѣше използувалъ всичкитѣ свои знания и спомени, както и тѣзи на своитѣ познати, мѣстната литература и фолклора. Азъ, отъ своя страна, провѣрихъ и сравнихъ всичко това съ съседнитѣ чехски, словашки, полски и украински диалекти, съ остатъцитѣ отъ старата административна и занаятчийска латинска и нѣмска терминология и ги разгледахъ отъ гледищата на славянската и романската филология така, че по този начинъ отстранихъ най-силния аргументъ на румънскитѣ изследвачи, именно, че ужъ „има още и други румънски думи, но нѣма смисълъ да се изброяватъ всички, или сѫ още неизследвани ...“ Такива думи вече нѣма нито въ диалектитѣ, които изследвахъ, нито въ проученитѣ извори — освенъ ако се открие и използува нѣкой до сега непубликуванъ и непознатъ изворъ. Самъ азъ намѣрихъ следнитѣ две думи отъ румънски произходъ, неизтъкнати досега отъ никого, именно: halbija и podišar.

Измежду другитѣ автори, които анализирамъ въ тази глава, нѣматъ почти никакво значение Vítězslav Houdek (1886), A. Kaplan (1898), A. Pluskal (1899), Joža Orszag-Vrančovský (1899) и Josef Ernyej (1904). Само временна и ограничена стойность иматъ František Bartoš[2] (1883, 1886, 1895), Vincenc Prasek (1897), Jozef Škultéty (1897), Jan Loriš (1899) и Тимофей Флоринский (1899). Fr. Palacký и братя J. и K. Jireček иматъ значение само като предшественици на Миклошича, защото първо тѣ изразиха предположението, че моравскитѣ валаси сѫ отъ румънски произходъ. Фр. Миклошичъ бѣше събралъ въ своята Die Wanderungen около 30 думи, отъ които доста голѣма часть бѣха отъ маджарски, а не отъ румънски произходъ. Въ сѫщата книга E. Kałużniacki представяше около 200 думи отъ румънски произходъ (което, обаче, не се оказа изцѣло вѣрно при моя разборъ), намиращи се у украинцитѣ, безъ той или нѣкой другъ да твърди, че всичкитѣ украинци сѫ и тѣ самитѣ отъ румънски произходъ. При все това Миклошичъ провъзгласи всички валашки думи въ Моравия като пренесени тукъ направо отъ румънски пастири, което бѣ отъ другитѣ разбрано въ смисълъ, че всички моравски власи били потомци на румънски колонисти отъ „ein sehr frühere Zeit“. Kałużniacki, отъ своя страна, не допущаше прѣко румънско влияние нито върху полскитѣ диалекти, като предполагаше, че малкото на брой румънски пастирски думи сѫ били пренесени тамъ отъ украински пастири. Сѫщо така чехскиятъ ученъ J. L. Pič (1886), който се занима съ румънитѣ и въ други свои изследвания, се опита да поправи мнението на Миклошичъ по доста любопитенъ начинъ, като твърдѣше, че румъни въ Моравия можеби сѫ дохождали нѣкога, но всички се били завърнали назадъ. Обаянието на Миклошича наложи, обаче, неговитѣ мнения и тѣ бѣха възприемани отъ всички учени и любители, които засѣгаха този въпросъ. Подъ негово влияние бѣше работилъ полскиятъ ученъ L. Malinowski (1892) и то даже съ толкова увлѣчение, че бѣше пропустналъ да провѣри въ етимологическия речникъ на Миклошича, който е отъ по-нова дата, дали Миклошичъ междувременно не бѣше се отказалъ отъ нѣкои отъ своитѣ предишни погрѣшни етимологии, така както действително е сторилъ въ нѣкои очебиещи случаи. При отдѣлни думи опита се да се противопостави на Миклошича чехскиятъ ученъ Fr. Pastrnek (1893), но изобщо и той възприемаше вече установената теория. Успоредно съ това, въ Моравия бѣха почнали да търсятъ въ мѣстнитѣ исторически извори докази въ връзка съ нея, като полагаха най-голѣмо старание да се установи, кога именно сѫ дошли и сѫ се настанили румъни въ Моравия като пастири. Следъ проучванията на V. Prasek (1900 и 1903) почва, обаче, да става явно, че онова „много ранно време“, за което говорѣше Миклошичъ, е въ действителность много по-късно и близко. Става дума, собствено, за влияние отъ страна на единъ новъ видъ скотовъдство, което можеби е било пренесено отъ чуждъ народностенъ елементъ и въ самата моравска Влахия. Прасекъ предполагаше, че даже ако нѣкога румъни сѫ стигнали въ Моравия и Тешинъ, тѣхниятъ брой е билъ много малъкъ, можеби нѣколко десетки семейства, така че не може да се говори за влашко-румънска колонизация, а само за известенъ малъкъ брой пастири-власи. Подробното изследване на значителна часть отъ мѣстнитѣ исторически извори доказа, че никѫде тѣзи извори не говорятъ за румъни и изобщо за иноезични чужденци и даже не позволяватъ да се предполага нѣщо подобно. Въ изворитѣ се говори само за валаси-пастири, безъ нито най-малко да се намеква за далечни пришелци отъ чужда народность и езикъ. Даже и ако е имало между тия валаси и хора отъ по-далечни земи, тѣ сж били, най-много, отъ съседнитѣ словашки и полски области. Да ли е имало между тѣхъ и румъни, това е излишенъ и неумѣстенъ въпросъ при отрицателната яснота на изворитѣ и на малкото следи отъ румънски влияния въ цѣлитѣ западни Карпати и особено въ моравска Влахия. Най-старитѣ указания за валаси въ Моравия и Силезия датиратъ отъ XVI в. Известията за т. н. „валашко право“ въ Моравия сж оскждни и доста неясни, което показва, че тѣ действително представляватъ далеченъ отгласъ отъ формитѣ на това право въ т. н. маджарски земи (докато Моравия и Силезия се числѣха къмъ Австрия), въ Седмоградско, Мармарошъ и пр. Възъ основа на тѣзи свои изследвания Прасекъ доказа, че въ случая на моравскитѣ валаси не може да се говори за нѣкакво-си старо племе или родъ на валаситѣ въ Моравия и Силезия. Това понятие се бѣше закоренило въ науката и литературата и продължаваше да се употрѣбява и по-късно, въпрѣки, че Фр. Пастрнекъ въ една своя по-късна работа (1907) посочи нови доказателства въ смисълъ, че никакво отдѣлно племе отъ валаси въ Моравия не е сжществувало. Той публикува едно описание на интересуващата ни областъ отъ първата половина на миналия вѣкъ. Отъ езиковитѣ и фолклорнитѣ остатъци въ това описание се вижда ясно, какъ и колко естествено и постепенно се е развила асимилацията на тѣзи въ сжщность словашки елементи, преминали въ разни времена границитѣ на Моравия. Този процесъ на все по-пълното тѣхно асимилиране продължава и днесъ въ подробноститѣ си и е на привършване въ т. н. валашка областъ, докато въ по-южната областъ на т. н. Moravské Slovácko, гдето не става дума за никакви валаси, той е тепърва въ началната си фаза. Самиятъ валашки диалектъ, отъ друга страна, не представлява нѣщо цѣло и единно. Отъ гледище на ударението и на други езикови белези той се различава въ разнитѣ негови области, като всѣка отъ тѣхъ принадлежи къмъ съседнитѣ чехски и словашки диалекти. Сжщото се констатира и по отношение на етнографията и фолклора. И така, въ въпросната студия Фр. Пастрнекъ заключава, че въ сжщность моравскитѣ валаси сж словаци и силезци по произходъ. Но въпрѣки това дори и тукъ Пастрнекъ не захвърля решително теорията на Миклошича, а допуща, че можеби въ моравска Валахия сж дошли нѣкога и румъни, само че, по негово мнение, тѣ трѣбва да сж били първо русифицирани, после словакизирани или станали поляци, при преминаването имъ презъ съответнитѣ области, и тепърва тогава достигнали въ Моравия, което пъкъ, споредъ мене, означава, че тѣ вече отдавна не сж били никакви румъни. Това е напълно ненаучно предположение и една сжщо така изцѣло излишна отстѫпка спрямо традиционната теория на Миклошича [1], защото нито едното, нито другото може да се докаже съ научни доводи. Ако единъ другъ моравски изследвачъ (Фр. Черни) има само мѣстно и ограничено значение, то студиитѣ на полския романистъ St. Wędkiewicz (1914, 1914—1915, 1915) представляватъ една нова и силна подкрепа за румънската теза и замѣстватъ студията на Миклошича, която бѣше вече остарѣла. Но, както изтъкнахъ вече, Вендкиевичъ разглежда въпроса само като филологъ, и то като романистъ. Затова той не се осмѣли да отхвърли измежду т. н. валашки думи онѣзи, за които не можеше да докаже, че сѫ отъ румънски произходъ, като напр.: geleta, hrun-grun, putyra, žinčica и magura. Тукъ познавачътъ на романската филология и на румънския езикъ е безпомощенъ, защото само съ това той не може да обясни значението на славянскитѣ диалекти въ Карпатитѣ относно истинската етимология на нѣкои отъ въпроснитѣ думи (hrun-grun), както и отношенията между тѣхъ и чуждитѣ елементи отъ румънски, романски и срѣдновѣковно-латински произходъ. Освенъ знания по романска и славянска филология, тукъ се изисква изследвачътъ да бѫде и историкъ, за да може да прецени напълно сѫществуващия материалъ, независимо отъ досегашнитѣ погрѣшни тълкувания Така напр., ако знаменитиятъ полски антропогеографъ L. Sawicki (1915—1916, 1919) не бѣше се заблудилъ въ своитѣ изследвания отъ филологическитѣ материали на Валекъ, които той не можеше да прецени и отхвърли, сигуренъ съмъ, че той щѣше да отговори отрицателно на въпроса, дали въ Моравия се е настанило нѣкога и сѫщинско румънско население, щомъ тамъ намираме отгласи отъ една пастирска цивилизация, която идва отъ източна посока и която е обща въ цѣлитѣ западни Карпати. Неговитѣ собствени изследвания върху това пастирство въ нѣкои карпатски области позволяватъ да се каже, че то напомня по прилика доста отдалечени по-източни области, но това не е доказателство само по себе си въ полза на румънския елементъ, а само едно указание, което трѣбва да се цени и обоснове съ доказателства и отъ друго естество, особено отъ исторически известия, каквито за западнитѣ Карпати изобщо не сѫществуватъ. Такива не можà да изтъкне нито К. Кадлецъ въ вече наведената книга (1916), нито пъкъ Andrej Kavulják (1933), който се занимава съ въпроса на валаситѣ въ Словакия. И той смѣсва сѫщественитѣ исторически известия съ езиковитѣ остатъци [2] и затова въ връзка съ тия влияния той установява нѣколко епохи, които нѣматъ нищо общо съ действителностьта. Забележително у него е това, че и той не слиза подолу отъ XIII [1] вѣкъ и че между имената, които той изтъква за втората своя епоха [2], намираме такива, характерни само заруситѣ. Това е много естествено, защото и сега има въ Словакия руски селища чакъ въ областьта на западнитѣ Татри. Въ източна Словакия, въ прѣко съседство съ руската територия, изразитѣ валахъ и войвода се явяватъ въ втората половина на XIV в. (1359 г.). Сжщинската валашка терминология отъ румънски произходъ, както и характернитѣ за нея мѣстни имена, се явяватъ въ Словакия по-късно и постепенно. Кавулякъ установява, че тука става дума за постепенно предвижване къмъ западъ, а не за внезапно и напълно заливане на Словакия съ румънски елементи, както си представятъ работитѣ румънскитѣ учени Нисторъ, Нандришъ, Дрѫгану и пр. И за Кав. валашката колонизаторска вълна е била съставена отъ мѣстни хора, а не отъ чужденци, и то предимно отъ източно-словашкитѣ области, отгдето и Валекъ вземаше своитѣ моравски колонисти отъ XIII вѣкъ. Споредъ материалитѣ, събрани отъ Кавулякъ, пастирството започва да се развива въ Словакия тепърва въ XIV в. и достига най-висока степень въ развитието си презъ XVI в., когато залива цѣла Словакия, източна Моравия и Силезия, защото тогава тамошнитѣ граници между Унгария и Австрия още не сж били строго установени и пазени. Но още въ XVI в. въ Словакия настава дълбока промѣна по отношение на горското стопанство, на което безразборно пасещитѣ се стада отъ овце и особено кози нанесли голѣми щети, като унищожавали подраствающитѣ гори, изсѣчени отъ рударскитѣ нѣмски колонисти. Налагатъ се голѣми ограничения на всички, а специално на пастиритѣ-валаси не се даватъ вече никакви свободи и привилегии. Това е времето, когато тѣ търсятъ къмъ западъ онова, което имъ бѣ отнето въ Словакия, и проникватъ въ планинскитѣ и горски области на източна Моравия и Силезия, гдето сжщото варварство се повтаря и предизвиква и тукъ бързи ограничения и контрамѣрки. Но грѣшка би било да се помисли, че премѣстването къмъ западъ е станало едновременно и масово. Минаватъ въ Моравия и Силезия само малки групи или даже единични пастири, които често пжти, подъ различни форми и условия, получили въ нѣкой кжтъ отъ тамошнитѣ гори правото да си направятъ, чрезъ изсичане на гората, едно малко земедѣлско стопанство, като за известенъ срокъ не имъ се налагали данъци. Такива случаи на хора, които искатъ да се изселятъ и да не плащатъ данъци въ Словакия, е имало въ Орава въ 1576 г., защото имали малко земя, което значи, че тѣ не сѫ били изключително пастири. Между такива хора, които идвали отъ Словакия въ Моравия, въ Силезия и съседна Полша, не е изключено да е имало и нѣкои, които сѫ идвали по-отдалече — откъмъ изтокъ, особено русини, а можеби и власи. Исторически, обаче, това не може да се докаже, което значи, че подобни случаи сѫ представлявали действително изключения и че не тѣ сѫ били ония, които сѫ пренасяли пастирската терминология отъ румънски произходъ, която ни интересува, а самото това пастирско занятие[1], което се разширява отъ изтокъ къмъ западъ въ единъ видъ дълготрайни етапи, презъ време на които то е имало време да придобие до голѣма степень мѣстенъ колоритъ по отношение и на хората, които го упражняватъ и на терминологията, която го характеризира, съ изключение на нѣколко чужди думи, които заедно съ другото се предаватъ подалече. Тази действителность, обаче, представлява огромна разлика спрямо досега установеното мнение, което предполагаше едно цѣлостно заливане на западнитѣ Карпати съ румънски националенъ елементъ въ едно време, което исторически не само не може да се установи, но не може и да се предполага съ известна вѣроятность.

---

[1] Неговиятъ отговоръ се намира изцѣло отпечатанъ въ книгата ми на сс. 124—127.

[2] Обаче най-ценнитѣ материали се намиратъ тъкмо въ неговитѣ диалектални проучвания и въ неговия моравски диалектален речникъ (1906).

---

[1] За щастие панонската хеория на Б. П. Хаждеу бѣше останала непозната на славянскитѣ учени.

[2] Между другото той не може да различава ясно, какво е румънско, романско или латинско и говори за нѣкакви-си „романско-валашски народи".

---

[1] Тази е т. н. у него „латинско-валашка епоха“, XIII—XIV вв. Презъ това време въ Словакия се говори, обаче, въ изворитѣ много ясно за колонисти Latini, Italli, Gallici.

[2] Той я нарича „украинско-валашска“ и обхваща XV—XVI вв.; третата епоха той нарича „полско-валашка“ — XVII—XVIII вв.

Въпрѣки, че не всички досега споменати изследвачи на въпроса сѫ изтъквали това изрично, всички сѫ били съгласни, поне мълкомъ, върху предположението, че т. н. валашко пастирство твори генетично единъ и сѫщъ проблемъ съ въпроса на моравскитѣ валаси и на валаситѣ въ цѣлитѣ западни Карпати. Но вниманието на всички е било съсрѣдоточено върху румънския елементъ и още върху славянския мѣстенъ елементъ, като се е оставялъ почти напълно на страна маджарскиятъ, дори и тогава, когато между валашкитѣ езикови елементи се изброяватъ и маджарски думи. Миклошичъ, напр., предполагаше, че румънитѣ сѫ взели тия думи отъ маджаритѣ и че тѣ сами сѫ ги разпространили по-далече. Явяватъ се, обаче, между тѣхъ и думи, които въ румънския езикъ иматъ и други значения, различни отъ ония, които носятъ въ Карпатитѣ, а има сѫщо и думи отъ маджарски произходъ, които изобщо румънитѣ не познаватъ, което значи, че тѣ не сѫ могли да ги разпространяватъ сами. Има до сега множество маджарски думи, които сѫ познати повече или по-малко на словашкитѣ диалекти, на съседнитѣ полски диалекти, и даже на мѣста въ източна Моравия. Има между тѣхъ думи, които нѣматъ нищо общо съ пастирството, но има и пастирски изрази, а има такива и отъ нѣмски произходъ. Съ унгаризмитѣ въ карпатската пастирска терминология се занима въ 1934 г. маджарскиятъ ученъ J. Kniezsa, но и неговитѣ заключения приличатъ на румънскитѣ, защото възъ основа на нѣколко думи той провъзгласява цѣлото пастирство, и особено неговата организация въ словашката область Спишъ, за маджарско, като забравя, че тукъ става дума само за прибавяне на нѣколко чужди изрази въ масата собствена мѣстна славянска терминология. Той отива даже до тамъ да каже, че въ Спишъ нѣмало нѣмски пастирски изрази отъ областьта на обработването на млѣкото, като забравя, напр., geleta и putyra. Азъ намирамъ, че въ Спишъ пастирството не е нито отъ нѣмски, нито отъ маджарски или отъ румънски произходъ. Въпросътъ е малко по-сложенъ и не може да се разреши съ или — или. Тази е грѣшката на всички ония, които въ нашитѣ изследвания сѫ застѫпвали едно изключително национално гледище, докато въпросътъ трѣбва да бѫде разглежданъ повече исторически, и то на културна и стопанска почва.

---

[1] Или въ сѫщность новиятъ видъ на преработването на млѣкото въ сирене (ƀrynza) спрямо до тогава познатото въ Карпатитѣ и практикувано и сега въ Моравия и Чехия. Сѫщо така другъ по-новъ видъ на преработване на млѣкото въ кашкавалъ се разширява откъмъ Балканитѣ на северъ и е добре познатъ на румънитѣ, но нито името му е румънско, нито пъкъ сѫ го разпространили въ Карпатитѣ, както би било нормално да се разбере, споредъ старата теория на Миклошича, която виждаше въ румънитѣ единствения изворъ и посрѣдникъ на пастирска терминология и техника въ балканскитѣ и съседнитѣ области.

И така, може да се каже, въ тази глава на книгата азъ си прочистихъ терена за собственитѣ ми изследвания върху валашкото пастирство въ Моравска Валахия и въ цѣлитѣ западни Карпати, като изключихъ нѣколко стотинъ езикови елементи, които споредъ мене бѣха неправилно смѣсвани съ ония, които заслужаватъ сравнително и повторно разглеждане отъ многото гледища, изтъкнати при разни случаи въ книгата ми.

Въ третата и най-голѣма глава давамъ „Разборъ на думитѣ“, почти 500 на брой, подредени азбучно въ 410 малки глави, — думи, които досега сѫ били изтъквани като произхождащи отъ румънския езикъ или като разпространявани отъ румънитѣ, като изоставямъ напълно на страна всички ясни и безспорно славянски мѣстни имена, изтъкнати отъ нѣкои румънски изследвачи, тъй като тѣзи имена, отъ една страна, сѫ общи на всичкитѣ славянски езици, а отъ друга нѣматъ нищо общо съ пастирството и румънскитѣ влияния въ западнитѣ Карпати и Моравия. Въ досегашнитѣ изследвания върху тия влияния най-голѣмата тежесть е била слагана върху езиковитѣ остатъци, и това е много правилно, защото при невъзможностьта да се установятъ исторически нѣкакви масови или ограничени заселвания на румъни въ тѣзи области, размѣритѣ и значението на румънскитѣ влияния могатъ да се установятъ почти само възъ основа на езиковия материалъ. Разнитѣ занаяти и предмети, материалната култура, фолклорътъ и народнитѣ традиции, сѫщо както и музикалнитѣ народни елементи и други, сѫ изложени постоянно съ течение на времето на промѣни, облагоприятствувани или чрезъ естественото тѣхно едностранчиво развитие и чрезъ влиянието на различнитѣ срѣди, въ които сѫ попаднали, или чрезъ чужди влияния, чрезъ временнитѣ изисквания на различнитѣ политически и социални, а особено стопански отношения, на модата и пр. Въ сѫщото време чуждитѣ думи въ дадена срѣда, особено когато иматъ ясно ограничена семантична сфера и принадлежатъ къмъ дадена група понятия и думи, съ които се поддържатъ и подкрепятъ взаимно, запазватъ много дълго време своя първоначаленъ обликъ. Въ значението, което отдавамъ на т. н. валашки думи въ западнитѣ Карпати и Моравия, азъ се различавамъ, обаче, отъ досегашнитѣ изследвачи въ това, че се старая да постѫпвамъ систематично и да дамъ на цѣлата работа една колкото може по-широка рамка, и то по такъвъ начинъ, че отъ разнитѣ нейни площи да проговори и логиката на сравнителнитѣ числа, независимо отъ обикновената логика на кухитѣ риторически извъртвания и несрѫчно спазванитѣ предубеждения по този въпросъ. Систематически и изчерпателенъ разборъ на всички действителни или предполагаеми думи отъ румънски произходъ въ Моравия и цѣлитѣ западни Карпати досега не е билъ направенъ отъ никого. Като такъвъ не може да бѫде считанъ нито изброяването на подобни думи въ украинскитѣ карпатски диалекти, направено отъ Калужняцки, което има и много други недостатъци, нито пъкъ студията на Вендкиевичъ, която е едностранчива.

При продължителнитѣ ми изследвания върху интересуващия ни езиковъ материалъ дойдохъ до убеждението, че той трѣбва да бѫде разгледанъ първо отъ гледище на количеството му: колко сѫ всичкитѣ влашки думи въ пространството между румънскитѣ западни етнографски граници, значи отъ Мармарошъ нататъкъ, чакъ до мѣстата, до кѫдето тия думи достигатъ изобщо въ Моравия, и какъ се разпредѣлятъ тѣ количествено въ разнитѣ славянски езици, които изпъстрятъ Карпатитѣ. Второ, важно е да се знае точно къмъ кои именно области на човѣшкитѣ занимания принадлежатъ тия думи. Това ще покаже, дали трѣбва да предполагаме, че тия думи, ако сѫ многобройни и разнородни, сѫ били пренесени направо отъ по-голѣми или по-малки румънски енклави, или, ако сѫ малко на брой и близки по значение, дали не сѫ могли тѣ да стигнатъ въ чуждата срѣда при пренасянето на занаята, на познанията, на инструментитѣ и пр., къмъ които се отнасятъ, нѣщо, което е могло да бѫде извършено не непремѣнно отъ румъни по народность. Тепърва тогава, споредъ мене, идва редъ да се разгледа въпросътъ, доколко и въ кои именно карпатски славянски диалекти сѫ по-вече и по-вѣрно запазени румънскитѣ форми на думитѣ и дали въ нѣкоя отъ тия области не се явяватъ нѣкои белези, които да оправдаятъ предположението, че сегашното тамошно население е било отъ чуждъ произходъ, румънски да кажеме, и че е било пославянчено. Моятъ трудъ и неговитѣ изводи отговарятъ само отчасти на тия принципиални постулати. Азъ разгледахъ всичкитѣ извори за езиковия материалъ, отнасящъ се до Моравия и Словакия, но само главнитѣ полски и украински речници, като въ тѣхъ провѣрихъ дали и въ какъвъ именно видъ сѫществуватъ първитѣ, и отбелязахъ само до сега неизтъкнатитѣ думи, които ми попаднаха подъ очитѣ при тая провѣрка. Проследяването дума по дума на цѣлия езиковъ материалъ въ всичкитѣ полски и украински речници, както и въ диалекталнитѣ и фолклорни сбирки, остана да направя въ другъ, още незавършенъ, трудъ, въ който искамъ да проследя румънскитѣ влияния специално въ украинския езикъ, гдето тѣ сѫ действително много по-богати и по-разнообразни, което е най-естественното явление при два езика, имащи обща граница отъ дълги столѣтия. Въ всѣки случай, не сѫществува абсолютно никакъвъ рискъ това по-нататъшно изследване да намали броя на думитѣ отъ румънски прозходъ въ украинския езикъ и въ нему съседнитѣ полски диакекти. Заключенията отъ тази ми книга могатъ да бѫдатъ само още по-вече потвърдени и подчертани, въ случай че се изнамѣрятъ и други до сега неизтъкнати думи като такива.

Преди да премина къмъ резултатитѣ, до които достигнахъ въ тази глава, бихъ искалъ да обърна вниманието върху обстоятелството, че статистическитѣ изводи извлѣчени отъ разбора, направенъ върху единъ живъ и постоянно подвиженъ материалъ, какъвто сѫ думитѣ, иматъ относителна стойность, поради самото естество на материала. Въпрѣки това, наложително е да прибѣгнемъ за по-голѣма ясность и къмъ статистиката и сравнителнитѣ изчисления. Думитѣ и особенно тѣхнитѣ значения не преставляватъ всѣкога точно изброими понятия, но въпрѣки това и тѣ могатъ да се изброяватъ и сравняватъ като такива, особено когато се касае за малъкъ брой, нѣколко стотинъ думи. Естественно е, че по отношение на нѣкои отъ тѣхъ не можеме да говориме съ точностьта и сигурностьта, съ която бихме желали и която е възможна въ областьта на материалнитѣ вещества, но въпрѣки тѣхната естествена относителность, статистиката и изброяванията, които давамъ въ книгата си, иматъ това предимство, че тѣ ни показватъ по-ясно и по-точно границитѣ на разгледания въпросъ и отстраняватъ хаоса, който се явяваше при чисто словнитѣ аргументации и предположения.

Думитѣ, които разглеждамъ въ тази глава, ги разпредѣлямъ както следва:

I. Думи, които не сѫ отъ румънски произходъ и не принадлежатъ къмъ пастирската терминология, неясни и необясними, но за които съ пълна сигурность може да се каже, че нѣматъ нищо общо съ румънския народенъ езиковъ елементъ: Albim (укр. мѣстно име), Beskid, Ancifora (вал. м.), Fereščina (укр. м.), ferecyna (укр. пол. слов. вал.), Hucul, Katune (слов. м.), Kihola-Bihola (укр. м.), Klywa, Kobura, Pianula (укр. м.), prejda, — owatv (укр.), Sołagan, Stryšoru, Šebela (укр. м.), Tatry, toronko (укр.), Trojan, tułuki (укр.);

II. Думи звукоподражателни и безъ етимология: ber-bir, ci, kedzi, ciora, flondra, cundra-šudra, curka-surka, ča.

III. Думи отъ нерумънски произходъ, много разпространени изобщо, което отстранява по само себе си предположението, че тѣ сѫ били разпространявани отъ румънитѣ: buzdugan (тур.), čaber (общослав.), forma-firma (лат.), guna-houně (лат. общослав.).

IV. Думи отъ руски произходъ въ рум. езикъ: bajbarak (укр. рус.), hałagan—gałagan (укр.), husca (укр. пол.), kauš-kawuš (укр. пол., рус. литер.), kłebańa (укр.), mizdra (укр. рус.) tobiłka (укр. пол.).

Всички тѣзи думи следва да бѫдатъ отстранени, защото тѣ нѣматъ нищо общо съ румънскитѣ влияния въ Моравия и западнитѣ Карпати, а били сѫ внесени отъ разни автори въ рамкитѣ на тѣзи изследвания поради най-различни недоразумения.

V. Думи отъ румънски произходъ, които се явяватъ само въ украинския езикъ и то по следното подробно разпредѣление:

A. само у украйнцитѣ въ Буковина, които живѣятъ съвмѣстно или въ най-близко съседство съ румъни: arawona, bostan, buna, bunika, doga, džyngašlywyj, fortuna, kamata, karuca, katuša, kłaka, kodaš, kokona, łok, mošul, mušia, parf, rezeš, stempyraty śa, šopra, wenit.

B. само у хуцулитѣ, които живѣятъ на западъ отъ Буковина: butuki, čembor, čokan, hadžuga, sembryl'a, spindz.

C. у буковинскитѣ украйнци и у хуцулитѣ: błynda, — yj, bowhar, — arka, cara, fłekew, fołos, — yty, fudulia, ģenzura, harmasar, hergew, kamanak, łew, małaj, piźma, pomana, putera, samanaty, saraka, škam, tarkatyj, tjar, zgarda.

D. у буков. украйнци и въ една область на западъ отъ Буковина, наречена Покуция: kondury, moša, śwara.

E. у буков. украйнци и въ източна Галиция: adzymka, и

F. у всички украинци, особено въ карпатскитѣ области. Тъй като думитѣ отъ тази група сѫ много на брой, азъ ги разпредѣлямъ на а) мѣстни имена и б) сѫществителни. а) Мѣстнитѣ имена отъ румънски произходъ, които се намиратъ въ карп. украински диалекти, достигатъ на брой до 47: Akryšory, Ardželužna, Aršica, Bałtagul, Brebeneskul, Breskul, Dragulec, Čerbul, Fašory, Karatura, Kuratul,—ulec, Ledeskul, Leurda, Lunga, Negrowa, Niagryn, Niagrowo, Pekura, Petranka, Petros, Pietros, Pietrosul, Petrikiw, Petrykalnyj, Petričil, Petrosa, Pikul-Pikunj-Pikuj, Pinu, Raduł, Raduskul, Rušor, Rotundul, Latundur, Sekatura, Strymba, Strěmba, Strimba, Šešul, šešory, Tejuš, Turkul, Turkulec, Tusul, Waskul. Къмъ тѣхъ следва да прибавиме още 115 мѣстни имена, които се явяватъ въ т. н. Подкарпатска Русь, и то 5 въ нейния най-западенъ окрѫгъ на Ужгородъ (Lokšor, Roškańa, Skerešora, Stinka, Stinky), 9 въ по-източния окрѫгъ на Берегъ (Fryzcinet, Frysenet или Fryssinet, Kodišera или Kodošera, Kodrošory, Ŕapid, Stremtura, Stramtura, Temnatik) и 101 въ найизточния окръгъ на Мармарошъ, който граничи съ румънскитѣ етнографски области:

Apšeneska, Alča mika, Antravaj, Balcatul, Bradul, Bradulanka, Bradulec, Deluc, Dalu Kalugeruluj, Delešur, Dosu Osojuluj, Dosy, Dubištele, Ederei, Faca Osojuluj, Flujeraš, Fontinjaky, Fontinjaza, Formoza, Frasini, Furmasa, Gorunet, Grosulicj, Za Jaderij, Kakastore, Karpin, Koborěš, Kopačiš, Korbul, Kosta Rusenilor, Kosto mare, Kotošir, Kurpeněly, Kurpin, Lazu mare, Lješul, Lješulec, Lumkuri, Lunka, Lunki, Lunkurě, Merešir, Mošoroń, Muščetul, Mutatore, Negrovecj, Negrovic, Opriša, Osulj, Paltin, Pjatriš, Porkulec, Plopet, Primavaratik, Ramašica, Repedó, Runkul, Ruptury, Rusul, Sasul, Sekul, Skundul’, Stanišora, Skurtul, Stenke, Stežeret, Stinka, Stremtura, Strimčeščik, Strimčiska-Strimčeska, Strimka, Stynka, Šojmul, Talpiš, Tiščora, Tomnatik, Turbacil’, Turbat, Ursava, Ursovo, Ursovskij, Ursulec, Ursulicj, Vajdeminec, Valea Bou, Valentrosy, Val’a Mleči, Val’a Humeni, Vale Vand’ul, Valja marja, Velelarga, Vul’pen.

Сѫществителнитѣ имена отъ сигуренъ румънски произходъ въ цѣлия карпатски украински езикъ достигатъ на брой 57: alticja, arefy, babana, bajur, balmuš, balta, bałyga, barza, baśka, batałew, benket, bredulec, brenduša, bukata, burdej, cynkakora, čukurlyj, dibie, dżigeraj, džermała, facernyj, fijn, fłutur, frika, fruntaš, gard-hard, gogoman, gros, kałuš, kapuš, karauša, koda, kokoš, konara, konfitury, korkobeć, kurmej, kyrža, ływada, mageran, maj, menzera, nanaško, peskar, porńala, pražyna, proskura, ramašyća, roša, sap, — aty, —ator, spuza, trandafyli, — fyra, tryfoj, — folj, turma, tušyra, — yryty, wakař.

VI. Извънъ тѣзи, отъ думитѣ, които до сега бѣха считани като отъ румънски произходъ въ украинския езикъ, азъ изхвърлихъ като чужди на румънския езикъ следнитѣ 18 мѣстни имена: Dzymbronia, Gorgan, Gurgulat, Howyrla, Hyrlata, Krynta, Krypa, Kukul, Łupatul, Magew, Maryčeska, Pohar, Punčela, Ragoša-Dragoša, Stewjora, Štivjora, Števjora, Števjor, и 48 сѫществителни: arhat, basma, berbenyća, bitanga, blanja, cyngel, čubuk, domař, džguta, džugla-gugla, dżobńa, fanta-fant’a, fendelanka, ferdil, fićka, foja, foskaty, fufeła-fuferna, gałamgaty, gawzun, goga, gotka, guła, gyrła, harataty, hiaba-hl’aba, chorbury, kačułeja, kancurja, kanka, karałuš, klańa, kubłyty ś, kurman, kužba, ławuta, nena, płeso, ramanda-ramafa, rachmanyn, retež, rjanda, rakyta-rokyta, samaraty, sokotyty-sokotač, turšuk, ware.

VII. Изключително само въ полския езикъ намѣрихъ 2 думи отъ румънски произходъ: galbin и kałarasz, и отхвърлихъ други — 4, смѣтани погрѣшно досега като такива: bucior, multan, Pyczor, Czantoryja.

VIII. Не намѣрихъ нито една единствена дума отъ румънски произходъ, която да се явява само въ словашкия езикъ, като отхвърлямъ 4 други думи, смѣтани погрѣшно досега като такива: Batiz, Čadca, fičúr, vakarka.

IX. Намѣрихъ 8 думи отъ румънски произходъ, които се явяватъ общо въ украинския и полския езици, именно: bundz-budz, byšyha, caryna, falča, gyrłyga, maczuga, urma, žerep, като отхвърлямъ други 32 думи, смѣтани до сега погрѣшно като такива: antal, arkan, aršyn, basaman, bokłažki, borďuh, buhaj, buhaš, buteje, čeprahy, dyndyłyndaty, facygaty, farfury, ferfelity, filj, gerdan, hača, hadra-hydra, hanca, chusta, Kanius-Kaniuš (м.), katerwa, kočerha, manatje, rapťanka, rypa-rapa, skotar, szrut, šura, tropa, tuwalńa, vataha,

X. Намѣрихъ 3 думи отъ румънски произходъ, които се явяватъ общи и въ украинския и словашкия езици: dzama, Kračun, prašitba, и отхвърлихъ други 3, смѣтани досега погрѣшно като такива: beteha, čapaš, tokma-tokmyty śa.

XI. Намѣрихъ 5 думи, които се явяватъ общо въ украинския, полския и словашкия езици: dzer, frembija, mamałyga, Minčol, plaj, като отхвърлихъ други 18, смѣтани досега погрѣшно като такива: banowaty, bantowaty, barda, bujtar, bunda, čipnař, ferula, fota, gajda, kapce, keltuwaty, kopil (изт. слов.), kučma, kuleša, kurta, tajstra-tanistra, trembyta и turnuš.

XII. Нѣма абсолютно нито една дума отъ румънски произходъ, която да се явява изключително въ Моравска Валахия. Между досега изтъкнатитѣ думи отъ тази область намирамъ следното: чужди думи, отъ нерумънски произходъ: batryn, Brúmov, drak, gury, kadaňa, łak, Vakovna; думи отъ славянски мѣстенъ произходъ: bajt, —ek, Bojatin, —ka, gasať, miškuješ, muňka, vrzul'a, и думи неясни и съмнителни, но нерумънски: fról'ka, Batrna, Batrnka, Bolf, usna-uzna.

Не намѣрихъ думи отъ румънски произходъ, които да бждатъ общи на словашкия и полския езици, като изхвърлямъ две чисто славянски думи: ostec, terigať. Една единствена дума, имено мор.-валашката форма hrun (отъ общата grun) се намира отъ XIII в. и въ украинския езикъ. Има и други думи, общи само на мор.-валашката область и на украинската езикова область, но въ тѣзи случаи става дума за маджарски езикови елементи, както е, напр., pukryša-bokrejda.

Не сжществуватъ думи общи на езика въ Моравска Валахия и на полския и украинския езици (безъ словашкия); отхвърлихъ: čerdak, gevěrec, spina и lopušna, като думи, които не сж отъ румънски произходъ. Сжщо така не сжществуватъ нито думи общи на валаситѣ въ Моравия, на полския и словашкия езици (безъ украинския), като отхвърлихъ: bača, pistrula, Bukeryša-Bukorova, trakať-trakač, защото тѣ не сж отъ румънски произходъ. Само две думи отъ безспоренъ румънски произходъ: demikat-zmendykaty, Gahura-Gaura-gaura, се явяватъ общо у моравскитѣ валаси, у словацитѣ и карпатскитѣ украинци (безъ поляцитѣ), като отхвърлихъ други две думи, считани досега погрѣшно като такива: krivak и hajs-häis.

Освенъ това, което изтъкнахъ до сега, въ Моравска Валахия се явяватъ още 24 думи, които се намиратъ сжщо и у словацитѣ, и у поляцитѣ, и у украинцитѣ, което значи, че тѣ сж думи отъ румънски произходъ или посрѣдничество и сж общи за всичкитѣ славянски народи въ Карпатитѣ. Тѣ сж следнитѣ: brynza, cap, carek, čutora, fujara, glaga—klaga, grapa—gropa, halbija, koliba, komarnik, kuřastva—kulastra, kurnota, laja, merynda—meryzaty, murgaňa, plekaf—plegaf, podišar, redykaf, rumigaf, siuty—šutý—čutý, strunga, urda, vakeša, vetula.

Покрай тѣзи, досега бѣха изтъквани още следнитѣ думи за Моравска Валахия, които азъ отхвърлямъ поради следнитѣ съображения:

1. две думи сж отъ латински произходъ: facka, striga;

2. четири думи сж отъ нѣмски произходъ: afeny—jafery, geleta, mosor, putyra;

3. осемь сж общославянски думи: četina, čula, dił-dział, polana, turnuf, vatra, vatral', vojvoda;

4. седемь думи сж отъ маджарски произходъ: bagančі, birka—berka, chotár—kotár, pantłyka, salaš, syhla, valach;

5. две думи отъ турски произходъ: borsuk, čoban;

6. една дума отъ полски произходъ: mułtanky—moldánky, и на край

7. осемь думи, които сж най-вѣроятно отъ карпатославянски произходъ; между тѣхъ се намиратъ и grúň—hrun, magura, žinčica, възприети и разпространени отъ румънитѣ въ други области, както и следнитѣ: Kikula—Gigula, košár, krdel, Kyčera, pirta.

Въ четвъртата глава на книгата ми, която представя сжщевременно и „заключението“ й, разглеждамъ всички други останали елементи, които бѣха вземани отъ разни учени въ помощь на румънската теза. Така, самата область на Моравска Валахия не е никакъ изолирана и затворена, а се явява отъ географско гледище като най-достжпна откъмъ западъ и югъ, откъмъ Моравия, но сжщо така и отъ изтокъ и северъ, откъмъ Словакия и Силезия. Още отъ XIII в. долинитѣ откъмъ Моравия сж били заселени отъ чехско население. Южната часть е била, споредъ Валекъ, колонизирана съ колонисти отъ източна Словакия, което се съгласува и съ общото историческо развитие на съответнитѣ земи следъ татарскитѣ нападения. Въ това първо по-значително наслояване на колонисти въ южна Валахия ние не намираме никакви следи не само отъ румъни, но нито даже отъ пастирство. Приливътъ на колонисти отъ източнитѣ области, занимаващи се покрай земедѣлие и съ пастирство, започва можеби къмъ края на XV в., но сигурно вече въ XVI в. и е въ връзка съ промѣнитѣ въ ржководнитѣ начала на горското стопанство въ Словакия, които влошаватъ положението на пастиритѣ. Името „валахъ“ се явява въ Моравия тепърва въ първата половина на XVI вѣкъ, като Валекъ бѣше посочилъ единъ изворъ отъ 1546 год., отъ сжщинска Моравска Валахия. Азъ намѣрихъ, благодарение пакъ на неговитѣ услуги, другъ единъ по-старъ изворъ отъ 1512 год., отъ западния брѣгъ на р. Морава. Изобщо многобройнитѣ исторически извори, познати досега, показватъ ясно и красноречиво, че въ XV и XVI вѣкове врѫзкитѣ по границата между Моравия и Словакия сж били много живи, че преминаването на словаци въ Моравия е било почти непрекжснато и то до такава степень, че областьта на югъ отъ Моравска Валахия, именно т. н. Moravské Slovácko, и сега е още населено съ словаци. Подобно на днешното положение тукъ било е и положението въ самата Моравска Валахия въ началото на миналия вѣкъ, отъ когато имаме запазени подробни описания на живота и езика тъкмо на моравскитѣ валаси.

Границитѣ на областьта Моравска Валахия и сега, както и въ миналото, сж много лабилни и неопредѣлени, като изобщо нѣма нѣкакъвъ солиденъ критерий за тѣхното установяване. Ако счетеме като такъвъ разширението на валашкото пастирство въ Моравия, тогава тѣ би трѣбвало да бждатъ разширени за въ миналото въ сравнение съ днесъ посочванитѣ граници, защото азъ намѣрихъ най-старото известие за „валаси“ въ Моравия въ мѣстата по западния брѣгъ на р. Морава, които никой никога не е считалъ като принадлежащи къмъ Моравска Валахия.

Самото име „Моравска Валахия“ (Moravské Valašsko, Maehrishe Walachei) не е народно, а книжовно име и не е старо, а много ново. Изглежда, че то е било създадено отъ австрийската администрация или отъ мѣстописната литература и то на нѣмски езикъ, въ началото на XIX в. или най-рано къмъ края на XVIII в., и тепърва следъ това е било възприето и въ чехската литература. Както отъ географско гледище, границитѣ на Моравска Валахия сж сжщо така несигурни и спорни и отъ гледище на диалектитѣ, на фолклора, на народнитѣ носии, а не по-малко и отъ онова на антропологическитѣ типове. Мнението, изказано недавна отъ единъ чехски изследвачъ, какво малкото количество динарски типове констатирани въ Моравска Валахия, произхождали отъ румъни, трѣбва и то да бжде отхвърлено, първо, защото въпроснитѣ измѣрвания сж направени върху единъ толкова малъкъ брой единици, та това не позволява никакви сериозни изводи, и, второ, защото сжщитѣ антропологични типове, както въ Моравия, се явяватъ и въ самата Бохемия и особено у украинцитѣ—хуцули, за които сжщо трѣбва да се отхвърли предположението, че сж отъ румънски произходъ. Другъ сериозенъ мотивъ, поради който трѣбва да се отхвърли теорията, че моравскитѣ валаси сѫ отъ румънски произходъ, е обстоятелството, че и днесъ намираме т. н. валаси въ Моравия, Силезия, въ областьта Тешинъ, въ словашкитѣ, полскитѣ и украинскитѣ области, но абсолютно нищо не ни оправдава да ги считаме днесъ за румъни или произхождащи отъ румъни. Наричатъ ги така поради това, че сѫ пастири. По какъвъ другъ начинъ би могло да се докаже, че сегашното положение не подобава на миналото? Идеята за двойно и тройно славянизиране на румъни при постепенното имъ напредване на западъ въ Карпатитѣ не е научна и не може да излѣзе отъ областьта на безосновнитѣ предположения. Затова смѣтамъ, че името „валахъ“ въ Карпатитѣ трѣбва да бѫде взето така, както се явява въ историческитѣ извори и въ днешния животъ: означение на планински пастиръ, като остава да се обяснатъ напълно и сериозно обстоятелствата, които сѫ довели работитѣ до това развитие. Името „валахъ“ произлиза отъ слав. влахъ (което е една отъ старитѣ герм. заемки въ общослав.) и то е собственно маджарската форма на това име. Това име е засѣгнало политически маджарскитѣ земи, освенъ хърватскитѣ, и е получило голѣмо разпространение особено въ карпатскитѣ области, гдето поради стратегически и стопански причини били настанявани колонисти, възъ основа на различни привилегии, отнасящи се до неплащане на данъци, изсичане на горитѣ, паша за стадата въ горитѣ, съ намѣрението да се увеличи населението въ пограничнитѣ планински области, та чрезъ това да се уголѣми и доходностьта, работната и отбранителната имъ сила. Тази колонизация, това привличане на население отъ по-отдалечени и по-низки области е по-късно, отколкото колонизацията на нѣмски рудари въ маджарскитѣ земи, и обичайното право, възъ основа на което се извършвало то, е само единъ дериватъ отъ нѣмското право, отъ което се покровителствували нѣмцитѣ-рудари. Това т. н. „валашко право“ въ маджарскитѣ и тѣмъ съседни земи дава различни привилегии, много по-малки и по-краткотрайни, отколкото нѣмското на рударитѣ, защото тука се има най-много предвидъ нѣколкогодишниятъ срокъ, потрѣбенъ на единъ колонистъ, за да увеличи поляната, на която се е установилъ и да премине къмъ чисто и доходно земедѣлие. Въ момента, когато преставали да се занимаватъ съ пастирство, обикновенно колониститѣ изгубвали привилегиитѣ и се изравнявали, по отношение на налозитѣ, съ другитѣ селяни на областьта или на имението, въ което се намирали. Въ този моментъ, когато преставали да се занимаватъ съ пастирство, колониститѣ изгубвали и названието „валахъ“, което вече не отговаряло нито на тѣхното занятие, нито на тѣхното социално положение, така че съ време броятъ на валаситѣ въ Карпатитѣ е намалявалъ постепенно, докато това име е достигнало да означава „планински овчарь“, този, който пасе овцетѣ, собственикъ или аргатинъ, или пъкъ който недавна е билъ такъвъ.

Затова ми се струва правилно да заключа отъ всичко казано, че голѣма часть отъ валаситѣ въ разнитѣ национални области въ Карпатитѣ сѫ произлизали отъ домашното, мѣстното население въ всѣка една отъ въпроснитѣ области, именно румънско въ румънскитѣ и славянско въ славянскитѣ. Съ това не искамъ да кажа, че въ известни области не сѫ идвали можеби и чужди колонисти, но фактъ е, че тѣхниятъ брой е билъ незначителенъ даже и въ ония времена, когато изобщо броятъ на населението е билъ почти нищоженъ въ сравнение съ днешния. Ако възъ основа на моитѣ изследвания върху мѣстнитѣ имена отъ действително румънски произходъ искаме да установимъ приблизително крайната западна граница, до която е достигналъ румънскиятъ етнически елементъ, то тогава тази граница трѣбва да се положи въ западния окрѫгъ на Подкарпатска Русь (Ужгородъ). Отъ тамъ нататъкъ енклави, които да сѫ говорили румънски, споредъ моитѣ изследвания и моето убеждение, не сѫ напредвали нито въ XIV в., нито никога по-късно. На западъ отъ тази область не е засѣгнало нито прѣкото влияние на действително румънското планинско пастирство. Нито отъ южната, нито пъкъ отъ северната страна на Карпатитѣ, на западъ отъ тукъ, не е сѫществувалъ нѣкакъвъ си „пастирски пѫть“, за какъвто е мислилъ, напр., Миклошичъ, по който пѫть тия да отиватъ и да се връщатъ. На всѣкѫде тукъ намираме едно пастирство много ограничено по отношение на развитието и размѣритѣ му. Тукъ стадата, които сѫ всѣкога собственость на нѣколко души или на цѣло село, се изваждатъ на пролѣть на паша по най-близкитѣ планински пасбища, които сѫ сѫщо собственость на всички или пъкъ взети задружно подъ наемъ. Наемътъ, овчаритѣ, обработването на млѣкото и прочее, се плащатъ споредъ главитѣ на овцитѣ, а доходитѣ се раздѣлятъ сѫщо така. Както виждаме, почти навсѣкѫде тука става дума за едно пастирство въ дребни размѣри, чиято единствена цель е да се помогне на тежкото препитание на планинския селянинъ, когото земедѣлието не може да изхранва достатъчно, както и естественото наторяване на нивитѣ и ливадитѣ, единъ видъ дребна transhumance, на малки разстояния, която нѣма почти нищо общо съ онова романтично и своеобразно пѫтуване на голѣмитѣ стада на трансилванскитѣ румъни или на цинцаритѣ на Балканитѣ, което, безъ да бѫде такова, напомня чергарството. Общитѣ черти и думи, които изтъкнахме, особено балканскитѣ елементи въ карпатското славянско пастирство, не може да се обясняватъ като непосрѣдствено румънски, особено ако не забравяме, че и въ Карпатитѣ става дума за бедни планински области, гдето самата природа принуждава човѣка да търси и други срѣдства за препитание, въ отглеждането на дребенъ добитъкъ, който е най-малко изискателенъ. Това примитивно и естествено скотовъдство е получило единъ значителенъ тласъщъ при откриването на планинската колонизация, следъ втората половина на XIII в., когато опустошенията нанесени отъ татарскитѣ нашествия въ землитѣ на маджарското кралство сѫ наложили една по-голѣма подвижность и предприемчивость отъ страна на кралската власть и на аристокрацията, въ желанието имъ бърже да възстановятъ и подобрятъ положението. Въ последвалитѣ столѣтия, когато ту Унгария и Чехия, ту Унгария и Полша се намиратъ подъ една корона и когато Унгария бѣше навлѣзла доста дълбоко въ балканскитѣ земи, това преливане на стопански и културни почини и влияния отъ едни области въ други става съвсемъ възможно и понятно. Балканскитѣ влияния въ източнитѣ, а отъ тамъ и въ западнитѣ Карпати ставатъ още по-понятни, когато си припомниме, че турцитѣ сѫ държали доста продължително време части отъ Унгария и Словакия. Въ всички тия движения и културни сношения най-голѣма роля играятъ, обаче, споредъ мене, самитѣ исторически обстоятелства, а не единствено румънскиятъ народъ, който въ всичкитѣ тѣзи вълнения е представлявалъ единъ отъ най-пасивнитѣ елементи. Културата въ Карпатитѣ е резултатъ преди всичко на мѣстнитѣ условия и възможности и убеденъ съмъ, че погрѣшно се е отдавало отъ разни учени досега толкова голѣмо значение на чуждитѣ влияния, съ които се занимаваме. Намираме въ Карпатитѣ, както е явно, балкански влияния, особено славянски, нѣмски западни влияния, маджарски, турски и — много естествено — румънски влияния, въ или покрай една специална терминология, обща на всичкитѣ славянски народи въ Карпатитѣ и покрай терминологията собствена на всѣки единъ отъ тия народи по отдѣлно. И двetѣ тия групи отъ названия у карпатскитѣ славянски народи сѫ много развити и богати, докато чуждитѣ влияния въ тѣхъ се ограничаватъ на нѣколко думи или най-много на нѣколко десетки такива. Именно, отъ общо 42 думи отъ румънски произходъ, намиращи се у тритѣ западни славянски народи въ Карпатитѣ (сега оставамъ на страна румънскитѣ елементи въ украинския езикъ, защото най-естественото явление е между два съседни народа езицитѣ, както и другитѣ влияния, да бѫдатъ по-голѣми на брой и по-разнообразни по видъ), само 5 думи не принадлежатъ изключително къмъ пастирството; 2 думи отъ тѣхъ сѫ общи на украинцитѣ въ Подкарпатска Русь и само на източнитѣ словаци, което значи, че сѫ възприети отъ русинитѣ, а 3 думи сѫ общи на украинцитѣ и поляцитѣ и едвали и за тѣхъ не би могло да се каже сѫщото. Отъ останалитѣ 37 думи, които сѫ всички отъ областьта на пастирството, 5 сѫ общи на украинцитѣ и поляцитѣ, 1 е обща на украинцитѣ, поляцитѣ и словацитѣ, 2 сѫ общи на украинцитѣ, словацитѣ и моравскитѣ власи, докато останалитѣ 24 думи сѫ общи на всичкитѣ народи въ Карпатитѣ, т. е. на украинци, поляци, словаци и моравски валаси. Обстоятелството, че броятъ на тѣзи думи отъ 26, колкото се явяватъ въ Моравска Валахия, се увеличава постепенно колкото се отива по на изтокъ, къмъ румънскитѣ етнически области, както и обстоятелството, че всички тия думи иматъ въ карпатското пастирство второстепенно значение (освенъ brynza, като име на единъ отъ главнитѣ продукти) и най-вече обстоятелството, че между тѣхъ не се намира нито една чисто румънска дума отъ областьта на организацията и рѫководството на пастирството (защото думата bač е безъ съмнение отъ южно-славянски произходъ и при нея румънското посрѣдничество не е наложително), всичко това ни принуждава да отхвърлимъ не само идеята за румънския произходъ на валаситѣ въ Моравия, но и изобщо идеята за прѣкото румънско етническо и езиково влияние въ тази область, както и у всичкитѣ славянски народи на западъ отъ украинцитѣ. Прѣки румънски влияния на западъ не можахме да намѣриме нито отъ другитѣ категории доказателства, които се изтъкваха до сега, нито въ антропологическия типъ, нито въ народнитѣ традиции, въ народнитѣ пѣсни и обичаитѣ презъ време на зимнитѣ праздници (около Коледа и Нова година), нито въ народната архитектура (въ построяването на дървени черкви, жилищни и стопански сгради и пр.), нито въ народната орнаментика (геометрическиятъ типъ не е специфично румънски, както се предполагаше), нито въ народнитѣ занаяти и индустрии. Колкото и недостатъчно да сѫ досега проучени всички тия елементи, считамъ, че за нашитѣ цели разполагаме още днесъ съ достатъчно сравнителенъ материалъ и той говори решително отрицателно противъ румънското прѣко влияние въ западнитѣ Карпати и въ Моравска Валахия.

Ако би трѣбвало да кажа поне нѣколко думи и за методата ми за работа, то тогава се налага да подчертая, че съзнателно не вървѣхъ по пѫтя на нито една отъ досега приложенитѣ методи въ подобни проучвания. Мене ме интересуваше въпросътъ като историческо явление, което обаче не можеше да се освѣтли възъ основа на изключитено исторически материали: сведения, известия и паметници. Явяваше се тукъ едно голѣмо противоречие между историческитѣ извори и материалитѣ, които се посочваха отъ областьта на езиковитѣ и други културни влияния, противъ ясния говоръ на сѫщинската история. Налагаше се всички тѣзи материали да бѫдатъ разгледани споредъ изискванията на съответнитѣ дисциплини. Особено по отношение на езиковия материалъ държахъ постоянно смѣтка за романската, румънска и славянска сравнителна филология, историческа фонетика и диалектология, за методата на Wörter und Sachen, за т. н. géographie linguistique и пр., като всѣкога се стараехъ да разбера самитѣ факти, а не да приложа книжнитѣ теории, и като отстранявахъ ефтиния възторгъ, съ който се е писало обикновено по тѣзи въпроси, както и жаждата по романтични глобални разрешения.

* * *

Азъ търсихъ не да отхвърля румънската хипотеза, а да дамъ на въпроса разрешението, което да е по възможность най-близо до действителностьта и въпрѣки, че достигнахъ до действително революционни резултати въ сравнение съ досегашнитѣ знания и разбирания, никой досега не е изпрѣчилъ противъ мене обвинението, че съмъ прекалилъ въ една или друга посока.

Най-чувствителни въ това отношение трѣбваше да бѫдатъ, естествено, румънскитѣ учени. Но на румънски езикъ, освенъ многобройнитѣ кратки отзиви, печатани въ разни тогавашни вестници[1], които въ сѫщность представятъ преводи на отзивитѣ отъ чехската преса и наука, знамъ досега само за една единствена обширна рецензия, която се дължи на моя професоръ по славистика въ яшския университетъ Илие Бърбулеску, напечатана въ неговото списание „Arhiva", Яши, t. XLVI (1939) 3—4, pp. 287—295[2], и съ сѫщия текстъ на нѣмски, по искането на директора на списанието Südostdeutsche Forschungen, IV (1939), pp. 155—163. Моята книга бѣше отдавна подъ печатъ въ 1938 год., когато въ неговото списание Arhiva излизаха още реферати отъ славистическия семинаръ, въ които се говорѣше въ духа на старата теория на Миклошичъ, която, както всички румънски учени, проф. Бърбулеску възприемаше, но безъ обикновената у мнозина други настървеность на мненията. При заминаването ми за Прага той ми бѣше посочилъ тази тема, като ми даде и съвета нея да разработя, обективно и безъ предразсѫдъци. И азъ не се надѣвахъ моитѣ изследвания да отречатъ толкова решително и всестранно румънската теза. Затова, толкова по-голѣма е моята радость, когато виждамъ, че проф. Бърбулеску въ широко замислената си рецензия не само възприема изцѣло и безъ никакви условия и упрѣци моитѣ отрицателни заключения, но се бори по този поводъ противъ повърхностьта въ румънската наука изобщо, до колкото се касае до славяно-румънскитѣ въпроси, и иска да оправдае и наложи моитѣ нови възгледи. Той порицава дилетантизъма, опортюнизъма и патриотизъма, които характеризиратъ една часть отъ румънската наука, и, подчертавайки, че моитѣ заключения сѫ основани върху необикновено широки познания въ всичкитѣ засѣгнати области, моята независимость, честность и обективность, той наблѣга върху факта, че моитѣ строги и рѣзки осѫждания на нѣкои отъ румънскитѣ учени „не значели да оскърбявашъ румънската наука и нейнитѣ представители, както би казалъ можеби нѣкой, търсейки непремѣнно поводи за свада съ автора, а значели само да наречешъ истината по собственото ѝ име" (pp. 291 или 159). Намирамъ за много естествено, че моето кратко изложение по въпроса не можà да накара проф. Бълбулеску да се откаже отъ своя автохтонизъмъ, но това не засѣга моитѣ собствени изследвания и изводи. Тѣхъ именно той възприема изцѣло съ редица собствени тълкувания и цѣлъ низъ отъ горѣщи одобрения и похвали. Единъ единственъ упрѣкъ съзирамъ у него въ съмнението, което той изказва върху въпроса, дали окончанието -на при думата бабана, име на овца, е отъ славянски или отъ латински, сиречь румънски произходъ. Споредъ мене, това име принадлежи къмъ категорията отъ имена на домашни животни, имена отъ балкански произходъ, проникнали на северъ чакъ до латишитѣ [1] и които освенъ окончания на -ула, -оха, -уха, иматъ и -на, както, напр., нашитѣ петкана, рум. (отъ бълг.) bălana, мор. patěna, kavěna и пр. Ако въ цѣлата тази група имена окончанието -на не е отъ латински произходъ, може ли то да бѫде отъ такъвъ въ украинското бабана? Защо да усложняваме проститѣ въпроси, когато има толкова други действително сложни?

---

[1] Chemarea, Iaşi, отъ 10. и 29. VII. 1938; Opinia, Iasi, отъ 10. VII. 1938; Lumea românescâ, Bucureşti, отъ 8. VII. 1938; Epoca, Buc., отъ 15. VII. 1938; Patria, Cluj, отъ 27. VII. 1938; Ştirea, Arad, отъ 14. VII. и 22. VII 1938; Gazeta de vest, Arad, отъ 10. VII. 1938; Timpul provinciei, Arad, на 18. IV. 1938; Noua gazetâ de vest, Oradea mare, отъ 23. VII. 1938; Expresul, Galati, отъ 10. VII. 1937; România de la Mare, Constanta, отъ 24. X. 1938 и Roumanian News, Cleveland, Ohio, U. S. A., отъ 14. IV. 1938.

[2] Други по-дребни известия за моята работа вижъ сѫщо въ Arhiva, 1938, 3—4, pp. 314—315 и 1939, 1—2, pp. 113 и 158.

Отъ чехската наука, започвайки още съ отличнитѣ доклади на покойния проф. М. Вайнгартъ и проф. Е. Сметанка, моитѣ изводи бѣха възприети като единъ видъ дълго очаквано откровение, безусловно, изцѣло и съ едно одушевление, което за мене е много понятно и обяснимо, защото за всѣки ясенъ умъ старата теория представляваше единъ видъ deus ex machina, представителенъ и екзотиченъ, но кухъ и даже несериозенъ и въпрѣки, че всички го признаваха, той бѣше, за да се изразя вулгарно, толкова изцапанъ и обезличенъ отъ близки разглеждания, че само моментътъ и поводътъ се очакваше, за да бѫде отритнатъ за винаги. Тъй като не се занимавахъ съ нѣкой дребенъ въпросъ, който да скривамъ грижливо, а съ единъ цѣлъ лабиринтъ отъ въпроси, чието разясняване ми наложи дългогодишни изследвания въ библиотекитѣ и продължителни провѣрки на самия теренъ по цѣлитѣ извънъ-румънски Карпати, на много оть пражкитѣ научни кръгове резултатитѣ отъ моя трудъ бѣха познати още при представянето му като дисертация въ началото на 1937 г. и при приемането му още тогава отъ Славянския институтъ за отпечатване. Тѣ станаха съвсемъ достъпни, когато при тържествената ми промоция въ началото на 1938 г., азъ изложихъ въ речьта си по този случай не само изводитѣ, но и методата, както и останалитѣ още задачи и по-нататъшнитѣ ми подробни планове за работа. Веднага следъ това тържество се явиха въ Lidové noviny [1], Národní politika [2] и Národní listy [3] редица доста обширни бележки, препълнени съ одобрения, въ които моитѣ обяснения по въпроса се възприемаха напълно.

---

[1] Вж. O. Hujer, Ze slovníka východoevropských pastýřů, въ Сборникъ Милетичъ (София 1933), сс. 280–281.

Първата рецензия върху моя трудъ въ чехския печатъ бѣ публикувана въ Prager Presse [4] отъ 13. VIII. 1938, безъ подписъ. Авторътъ ме хвали, но много отъ същността на работата не е разбралъ. Той се удивлява предъ множеството на материала и „майсторството“, съ което е представенъ, като на край заключава: „Bleiben noch manche Fragen offen, so hat Cr. jedenfalls eine Art Enzyklopädie des Lebens in den Karpathen geschaffen, auf die alle zurückgreifen müssen, die von irgendeiner Seite her an das Thema gelangen“. Споредъ мене, въ тази ми книга азъ дадохъ най-малко отъ онова, което бива представяно въ енциклопедиитѣ. У мене, напр., липсватъ напълно любопитнитѣ описания на предмети, на обичаи, на начина на животъ въ отдѣлнитѣ области въ Карпатитѣ, въпрѣки че тежко бихъ допусналъ да ми е останало непознато нѣкое отъ тѣхъ. Точно защото не мислѣхъ на нѣкаква енциклопедия по въпроса, за мене всичко това важеше като фактически сравнителенъ материалъ за моитѣ разсъждения, а не толкова за забавляването или даже нито за пълното осведомяване на читателя неспециалистъ, който изобщо не ме интересуваше [5].

---

[1] На 5. III. 1938, отъ Dr. J. Š. Kvapil.

[2] На 5. III. и на 6. III. 1938, отъ † prof. Dr. J. Páta.

[3] На 5. III 1938, отъ Mhš (?)

[4] Преведена на румънски и въ спис. Arhiva, 1938, 3—4, pp. 314-15.

[5] Така, напр., между одобрителнитѣ писма, получени отъ разни хора, които особено въ Моравия дилетанствуваха по тия въпроси, намирамъ и онова на г. Bohuslav Kříž, директоръ на едно стопанско-земедѣлско училище, който бѣше писалъ нѣколко малки статийки въ нѣкои румънски дребни списания и се интересуваше за моята книга, съглеждамъ очакването да научи, какъ именно валаситѣ сѫ правили тѣхното сирене, наречено brynza, и предполагамъ, че въ това отношение той е останалъ незадоволенъ, защото азъ разглеждамъ въпроса не като мандраджия или специалистъ по сиренарство, а само до колкото изискваше това моята езиково-предметна метода, споредъ принципа на „думи и вещи“, на семантичното съдържание и културното значение на думата.

Работата би изглеждала съвсемъ иначе, ако съ тази си „енциклопедия“ авторътъ разбира пакъ това, което бѣше писалъ нѣколко реда по-напредъ: „Das Verdienst, das jedenfalls lockende Thema in seinem ganzen Umfang aufgerollt und so gut wie erschöpfend zur Darstellung gebracht zu haben, gebührt dem jungen. . . Forscher. . . D. K. . .“. Споредъ моето мнение, авторътъ е прочелъ въ книгата ми увода, докладитѣ на двамата професори специалисти и можеби нѣкое отъ деветѣ резюмета и си помислилъ, че е длъженъ като рецензентъ да изтъкне и нѣкоя критика и затова „bleiben noch manche Fragen offen“, безъ никакво посочване, а, вмѣсто това, повтаряне на голословни похвали. Това не е критика на познавачъ по въпроса.

Чисто похвална и одобрителна рецензия върху книгата ми написа † проф. J. Páta въ Národní politika отъ 14. III. 1938. Друга рецензия биде напечатана пакъ въ Národní politika отъ 28. VIII. с. г., безъ подписъ, преди това въ Národní listy отъ 5. VIII. с. г. отъ познатия и въ България журналистъ Вл. Сисъ, после въ Lidové noviny отъ 13. VIII. отъ д-ръ J. Š. Kvapil, въ Polední lidové listy отъ 13. VII. с. г., въ Večer отъ 19. VIII. 1938, после въ Slovenský deník отъ Братислава отъ 10. IX. 1938. Рецензията, напечатана въ в. Slovák отъ 8. II. 1939 въ Братислава (отъ Ph. C. Ján Cvejkuš), въпрѣки че е много дълга, съдържа само изложение на фактитѣ, взети отъ официалнитѣ доклади и похвалитѣ отъ сжщитѣ. Една много добра, голѣма и оригинална рецензия написа въ Právo lidu отъ 2. XII. 1938 журналистътъ-писатель К. Píša, но за съжаление и той има само удобрения, похвали и широко разбиране, безъ да изтъква никакви недостатъци. Единствената рецензия, излѣзла въ печата отъ перото на единъ отъ найдобритѣ чехски езиковеди, е оная отъ проф. Fr. Trávníček отъ университета въ Бърно, въ Lidové noviny отъ 15. X. 1938. Но и той възприема изцѣло и недвусмислено моитѣ нови обяснения на разнитѣ части отъ този сложенъ въпросъ и заключава съ думитѣ: „Въоржженъ съ широки познания исторически, културни и филологически, чрезъ подготовката си получена у насъ, и вземайки грижливо подъ внимание румънскитѣ елементи у всичкитѣ карпатски славяни, той обясни убедително и ясно непрѣкото румънско влияние върху нашата валаштина. Така той си спечели нашето уважение и признателность“.

Най-ценната рецензия върху книгата ми написа покойниятъ вече проф. М. Вайнгартъ, специалистъ по сравнителна славянска филология, която той представи като докладъ въ качеството си на председатель на комисията за докторскитѣ ми изпити и на комисията въ Славянския институтъ, която прие да печати книгата ми. Заедно съ докладитѣ на другитѣ два членове на сжщитѣ комисии тя е напечатана въ началото на книгата на чехски и на френски. Следъ като подчертава, че моитѣ резултати се дължатъ не само на библиотечни изследвания, а и на анкети по самия теренъ, той изтъква значението и сложностьта на разгледания въпросъ: „Отнася се тукъ за единъ голѣмъ проблемъ отъ международно значение, който засѣга самитѣ корени на румънската, украинската и словашката етнография и история; касае се за началата на румънитѣ, за тѣхнитѣ миграции и отношения съ съседнитѣ народи, за взаимнитѣ влияния отъ областьта на езика, културата и стопанството. За насъ този комплексъ отъ въпроси има особено значение, защото при него става дума за обясняване на произхода и характера на моравскитѣ власи. Въ разрешенията дадени на тѣзи въпроси срещаме най-голѣмитѣ имена на славянската лингвистика (като Миклошичъ), челнитѣ чехословашки диалектолози (между другитѣ Bartoš и Pastrnek), историци и правни историци (като Kadlec) и етнографи (като Klvaňa, Válek и др.), Разбира се, много е било писано и отъ румънска страна“.

„Г. Крънджаловъ е проучилъ една огромна лингвистична и народописна литература и така той е далъ единъ критиченъ прегледъ върху всичко, което принадлежи къмъ този комплексъ отъ въпроси, като никой другъ преди него, свързвайки полезно своитѣ румънски филологически знания съ славистическитѣ“. Следъ като се съгласява съ разпредѣлението ни материала, проф. М. Вайнгартъ се спира върху третата глава и пише: „Г. Крънджаловъ не само е събралъ, но той анализира всичкитѣ думи и мнения. При това той показва една висококачествена, трезвена и предпазлива критичность, съзнателно държана на далече отъ каквато и да е сантименталность и сантиментални предразсѫдъци, както и осторожностьта на своята метода. На много мѣста той показва, че въпросътъ за народностнитѣ влияния и за възприемането на чужди думи е много по-сложенъ, отколкото се мислѣше първоначално. Добре е подчерталъ понятието на карпатската область и на карпатската пастирска култура, която засѣга въобще въ нея участвуващитѣ народи, именно както румънитѣ, сѫщо така украинцитѣ, поляцитѣ, словацитѣ и маджаритѣ. Въ неговитѣ обяснения просто гъмжатъ други специални проблеми относно субстрата, преминаването на чуждитѣ думи въ румънския езикъ, възприемането на румънски думи направо отъ румънския езикъ, посрѣдничеството на румънитѣ при разпространяването на думи отъ другъ произходъ, украинското и други посрѣдничества при разпространяването на думи отъ румънски произходъ и много други“. Следъ изброяване на нѣколко примѣра, и то отъ най-тежкитѣ, които вече той счита като доказани отъ мене, той изразява съмненията си по отношение на три думи. Първо, той се съмнява, че ватра е общославянско, както предполагамъ азъ, като изтъквамъ етимологията посочена още отъ Bopp и Matzenauer (zend. atar-s[1]). За моитѣ изследвания е важно, че тази дума не е отъ румънски произходъ, а това остава. После проф. Вайнгартъ не се съгласява съ моето мнение, че народното име на украинското племе хуцули не е отъ румънски произходъ. Това име се възприемаше като такова въ по-старата литература, защото се мислѣше, че хуцулитѣ сѫ укранинирани румъни. Но това обяснение биде напоследъкъ отхвърлено и отъ румънскитѣ учени съ патриотични настроения, както сѫ Н. Дръгану и И. Нисторъ, и азъ въ това ги последвахъ. Въ всѣки случай, хуцулъ не произлиза отъ румънската hot — крадецъ — и досега никаква друга румънска етимология за нея не е била посочвана. И, накрай, проф. Вайнгартъ, при думата гура, върху която азъ намирамъ, че на полска територия се е упражнило и влиянието на латинската rîpa, както и на славянската гураti, мисли, че при семантичния развой на тази дума е играло роля и нѣмското Riff. Можеби, но главното за мене е това, че на полска територия румънскиятъ произходъ на тази дума е не само съмнителенъ, но даже невъзможенъ, а това остава. И, следъ това, референтътъ веднага добавя: „Но и при тия отдѣлни резерви признавамъ, че г. Кр. при всичкитѣ свои лексикални анализи е проявилъ много обмисляне и предпазливость". Понататъкъ, като изброява колко много и важни до сега общо възприемани погрѣшни мнения отстранява моята студия, той повтаря, че „съ мнението на г. Кр. относно валаситѣ азъ съмъ напълно съгласенъ", и, като подчертава огромния материаленъ трудъ, който съмъ положилъ при написването на едно толкова голѣмо по размѣритѣ си изследване, той завършва съ следнитѣ думи: „Дисертацията на г. Кр. е единъ наученъ трудъ съ напълно самостоятелна научна стойность, който заслужава да бѫде напечатанъ, защото неговитѣ изводи въ много отношения сѫ направо революционни. Като дисертация трудътъ на г. Кр. е естествено отличенъ".

Докладътъ на г. проф. E. Smetánka, специалистъ по историята на чехския и словашки езикъ, е по-кратка. Той подчертава необикновено голѣмитѣ размѣри на студията, дава прегледъ относно разпредѣлянето на материала въ разнитѣ глави, като се съгласява съ него, както и съ съдържанието имъ, и завършва съ следното: „Книгата на г. Кр. е най-голѣмиятъ трудъ, който се занимава изобщо въ литературата съ въпроса на румънскитѣ влияния въ Карпатитѣ и особено въ нашата Моравска Валахия. Това е едно проучване, въ което се доказватъ изумителни знания върху цѣлия проблемъ и неговитѣ детайли, а при това то е едно изследване върховно предпазливо по отношение на методата и препълнено съ нови познания“.

---

[1] За тази дума сѫщата етимология изтъква и проф. Ст. Младеновъ въ неговия Етимологически и правописенъ речникъ. . . (София 1941), с. 59.

Много по-кратко изразява своето възхищение проф. K. Chotek, специалистъ по обща и славянска етнография, който отъ страна на Славянския институтъ между другото написа, че моятъ трудъ „е прекрасно доказателство, какъ обективната научна работа, даже и когато разрешава спорни въпроси, може да обедини културнитѣ усилия на разни народи къмъ общи цели“.

Известниятъ специалистъ по германска филология и по старитѣ германо-славянски езикови и културни отношения, проф. J. Janko, се занима съ моята работа въ Časopis pro moderní filologii, XXV, 1, p. 19, по поводъ, че не съмъ забелязалъ, че той билъ обяснилъ думата candra — cundra като отъ звукоподражателенъ произходъ и дава тамъ на ново нѣколко допълнителни обяснения. Съ тѣхъ азъ не се съгласявамъ нито сега, както не се съгласихъ нито съ първитѣ, които затова изобщо и не цитирахъ, както много други дребни бележки. За мене и изобщо за разглеждания въпросъ не е важно, дали тази дума „може“ да се приближи къмъ нѣкои подобни звукоподражателни формации въ чехския езикъ, а че думата е пастирска и че по всѣка вѣроятность, споредъ териториалното ѝ огнище и последвалото разпространение, тя изглежда да е маджарска дума. Иначе, за труда ми изцѣло, критикътъ го счита като „извънредно усърденъ, грижливъ, а колкото се касае до неговитѣ резултати, богатъ и сѫщевременно трудъ, който възбужда желанието за по-нататъшни изследвания“. Сѫщо така удобрителна и похвална е и рецензията на Dr L. Joura въ Sborník československé společnosti zeměpisné, XXXXIV (1938), 7—8, pp. 162–163, и затова на нея нѣма да се спирамъ, понеже трѣбва да отдамъ повече внимание на ония рецензенти, които изтъкватъ покрай заслуги сѫщо така и недостатъци въ книгата ми. Такава е критиката на единъ мой колега отъ Прага, Dr B. Slavík, печатана въ регионалното валашко списание Naše Valašsko, Valašské Meziříčí, IV (1938), 4, pp. 220—222. Д-ръ Славикъ покрай своитѣ литературни интереси се занимаваше и съ библиография на писателитѣ и поетитѣ родомъ отъ Валашко и забелязалъ, че въ моята книга азъ отъ тѣхъ не се възхищавамъ. Това си е така, защото това сѫ нови и отвлѣчени мѣстни въпроси, които въ рамкитѣ на моитѣ изследвания не влизаха. Но той забелязалъ, че азъ не цитирамъ нито по-стари мѣстни изследвачи, повечето дилетанти и събирачи на материалъ, именно на имена на лица, на мѣста, на стопански сгради, на инструменти, на животни, на птици, растения и много други работи, които азъ разгледахъ подробно, но не наведохъ въ книгата си, точно защото не писахъ енциклопедия, а строго научно изследване. Въ мѣстнитѣ градски и музейни библиотеки въ Валашко, както и въ Прага, азъ разгледахъ и си взехъ библиографични бележки отъ всички статии и приноси, отнасящи се до Моравска Валахия, но за нѣколко стотинъ отъ тѣхъ не намѣрихъ мѣсто въ книгата си. Въ моитѣ намѣрения бѣше да издамъ отдѣлно една пълна библиография на всички тия приноси ценни отъ различни други гледища, но не и отъ онова на румънскитѣ влияния въ Моравия. Голѣма часть, обаче, отъ имената и статиитѣ, за които д-ръ Сл. мисли, че биха обогатили още повече моитѣ материали, сѫ използувани и цитирани въ моята книга, само че той трѣбваше да ги търси по-внимателно въ забележкитѣ и въ нарочнитѣ разбори на отдѣлнитѣ думи. Сѫщо така по-внимателно трѣбваше да разгледа д-ръ Сл., дали действително оня селски сантименталенъ и романтиченъ дилетантъ отъ Nový Hrozenkov се е подписвалъ всѣкога само Josef Orság — Vranecký, както въ Naše Valašsko, I. 3, p. 229, въ 1935 год. или сѫщо и Josef Orszag — Vrančovský, както може да се види въ Sborník mus. spol. ve Val. Meziříčí, IV, pp. 56—58, отъ 1899 год. (вж. въ книгата ми pp. 64 и 279, 146 и 189). Ако самитѣ тѣзи факти нѣматъ въ сѫщность значение, остава поне констатацията, че д-ръ Сл. не се е постаралъ да ги познае. Иначе, критикътъ е съгласенъ съ моитѣ изводи напълно и безъ прѣкословие и намира накрай, че „за основния и по отношение на проучванията въ Моравска Валахия необходимъ трудъ, ние сме признателни на автора и на издателството“.

Колко бърже и цѣлостно бѣха възприети моитѣ нови обяснения по отношение на румънскитѣ влияния въ Карпатитѣ и моето отрицателно становище относно румънския произходъ на моравскитѣ валаси въ една срѣда, която бѣше вече отдавна възприела старата теория въ всички учебници, енциклопедии и специални изследвания, може да се види не само отъ досегашнитѣ рецензии, но сѫщо и отъ рецензията на другъ единъ мои колега отъ Прага, Dr V. Davídek (Časopis pro dějiny Venkova, XXVI (1939) 4, pp. 201—203), както и най-вече въ неговата книга: Osídlení Těšinska Valachy (Заселването на областьта Тешинъ съ валаси), отъ следната 1940 год., печатана въ Прага (170 pp.). Д-ръ Давидекъ се занимава съ архивистика и въ етнографския семинаръ на проф. К. Хотекъ е слушалъ въ течение на нѣколко семестра моитѣ реферати отъ студията, която подготвяхъ и която провѣрявахъ тамъ по отношение на народописнитѣ проблеми. Знае, значи, подробно генезата на въпроса, главнитѣ критики, както и главнитѣ виновници за досегашнитѣ погрѣшни схващания, именно Миклошичъ и чехскитѣ етнографи, главно Бартошъ. Румънитѣ по тѣзи въпроси само повтаряха и доколкото бѣше възможно преувеличаваха и, естествено, поддържха твърдоглаво румънската теза. Но, кой идеализира, кой вдигна въ апотеозъ тази теза, кой я популяризира и я направи народна въ чехската наука и въ самата моравска провинция? Чехската наука сама.

Затова даже и когато намирамъ за много естествено, че чехската наука заедно съ всичкитѣ мѣстни любители, възъ основа на моитѣ изводи, се отказватъ напълно и окончателно отъ румънската теза, не разбирамъ озлоблението, което д-ръ Д. изпитва въ своята книга спрямо румънитѣ изобщо. Въ рецензията си той се занимава надълго съ разнитѣ части на моята книга, като мисли, че тя хвърля съвсемъ нова свѣтлина върху всичко, което е било писано до сега по въпроса и че азъ съмъ успѣлъ да разсѣка оня гордиевъ вѫзелъ отъ многобройни и различно нюансирани досегашни мнения, че моитѣ резултати сѫ правдиви, въпрѣки че извършватъ собствено превратъ въ разбиранията и че „начинътъ, по който Кр. излага работитѣ е прегледенъ, честенъ и убедителенъ. Той цитира всѣкога мненията на разнитѣ изследвачи и то текстуално при най-важнитѣ мѣста, и не само ги критикува предпазливо и ясно, повечето въ отрицателенъ смисълъ, но изказва ярко и неустрашимо своитѣ аргументи и окончателното си решение“. Въпрѣки това, д-ръ Д. мисли, че азъ не съмъ подчерталъ достатъчно историческата страна на въпроса, тъй като било отъ интересъ, споредъ него, да се знае тукъ „не само произхода, но и броя на валаситѣ, какъ, защо и какво правили тѣ, тѣхнитѣ вѫтрешни промѣни, както и ония на цѣлата имъ срѣда, тѣхното влияние върху обкрѫжаващата ги срѣда и обратното, какво сѫ дали, какво сѫ възприели и пр.“ Тия работи трѣбва да ги търси д-ръ Д. въ монографиитѣ, които азъ цитирамъ. Менъ въпросътъ ме интересуваше като единъ голѣмъ международенъ културно-исторически проблемъ. Анализирахъ главнитѣ съставни части на въпроса, установихъ началата, възъ основа на които той трѣбва да се разглежда и да се промѣни разбирането върху него и начертахъ ясно пѫтя, по който трѣбва да вървятъ по-нататъшнитѣ изследвания, които следва да допълнятъ, да потвърдятъ или пъкъ можеби и да опровергаятъ моето ново разбиране. Главното е, че всички публикувани исторически данни върху валаситѣ въ Моравия у мене сѫ разгледани, а азъ навеждамъ даже и такива, които още не бѣха печатани. Тъмко възъ основа на тия данни отъ исторически характеръ азъ установявамъ, че източнитѣ пастирски влияния въ Моравия започватъ отъ края на XV в., защото най-старото известие за името „валахъ“ датира отъ 1512 год. За да издигне себе си, д-ръ Д. гледа да намали заслугитѣ на Прасекъ и на Валекъ, които се занимаха първи и обстойно съ историческата страна на валашкия въпросъ. Грѣшкитѣ и недостатъцитѣ имъ, които д-ръ Д. научава отъ моята книга, не му даватъ право да ги презира, толкова повече, че въ своята книга, въ която той разглежда кадастритѣ на нѣколко владения въ областьта Тешинъ отъ 1577, 1621, 1692 и 1755 г., той не допринася нищо ново, което да промѣни началата за работа, установени отъ Прасекъ и Валекъ, нито пъкъ изводитѣ до които стигамъ азъ. Констатира се и за тия години и мѣста, че заселванията на валаси въ планинскитѣ части на Тешинъ се извършвали индивидуално и че тѣхниятъ брой се ограничавалъ даже на единици. Добре е, че този изводъ се потвърждава, но той е старъ и не се дължи на д-ръ Давидекъ, а точно на Прасекъ и на Валекъ. При разглеждането на работитѣ на тѣзи заслужили изследвачи за Моравия, както и на оная на Кавулякъ за Словакия, азъ подчертахъ на нѣколко мѣста, а подчертавамъ и сега, че точно мѣстнитѣ труженици трѣбва да се съсрѣдоточатъ върху архивитѣ, да изваждатъ отъ тѣхъ данни въ връзка съ имената, занятията, обичаитѣ и езика на валаситѣ, а не да се впущатъ въ обобщаващи теории, за които нѣматъ подготовка. Д-ръ Давидекъ попада въ грѣшкитѣ на своитѣ предшественици, при все че е младъ. Ако неговата книга бѣше излѣзла преди моята, тя щѣше да влѣзе въ II глава на моята и щѣше да получи тамъ едно заслужено, но много скромно мѣсто. За третата глава въ книгата ми отъ него не бихъ могълъ да взема нищо, защото всичкитѣ имена и други подробности, които той дава, сѫ, както обикновено, мѣстни, славянски, моравски, полски, словашки, а нѣкои каточели съ руска нюанса. Той изтъква и една пастирска дума отъ една бележка отъ 1755 г., именно bisau (двойни дисаги за слагане презъ гърба на коня). Тази дума е маджарска, отъ срѣдновѣковно-латинското bisaccium, и тя нѣма мѣсто между думитѣ отъ румънски произходъ въ Карпатитѣ и въ Моравия, защото румънитѣ, както и българитѣ, употрѣбяватъ новогръцката форма desag, -i, дисаги[1]. Отъ сѫщата бележка д-ръ Д. изважда и заключението, че въ Моравия се говорило още презъ XVIII в. за румънския произходъ на валаситѣ, защото въ нея тѣ били считани като хора „отъ румънски, значи отъ италиански произходъ“[2]. Това е интересно, но не е научно, защото, може ли да счетемъ чиновника, който е писалъ тази „учена“ бележка въ 1755 г., като основатель на насъ интересуващата ни теория? Това е интересно за културното и, казалъ бихъ, за „ученото“ развитие на тогавашнитѣ чиновници въ Моравия, които, значи, не сѫ били чужди на всичко писано възъ основа на Бонфиниевитѣ съчинения отъ XV в. насамъ, но това не може да промѣни научното положение, което установявамъ азъ въ книгата си, че именно братя J. и H. Jireček внасятъ за пръвъ пѫть, въ 1865 г., въ сферата на научнитѣ занимания идеята, че моравскитѣ валаси сѫ отъ румънски произходъ. Следъ тѣхъ едва Миклошичъ ѝ дава едно широко обосноване посрѣдствомъ нѣколкото думи, за събирането на които е билъ подсетенъ отъ единъ румънецъ, D. P. Martianu, както показвамъ подробно въ книгата си. Иначе, въ своята книга д-ръ Д. се основава навсѣкжде на моитѣ нови обяснения.

---

[1] Ст. Младеновъ, Етимологически и правописенъ речникъ, с. 128.

[2] Чехитѣ, както и словацитѣ, казватъ Влахъ и на румънитѣ, но и на италианцитѣ, само че последнитѣ сѫ имъ били много по-добре познати, дори до най-нови времена. Затова въ близкото минало тѣ сѫ правили много тежко разлика между еднитѣ и другитѣ и това е едно отъ обстоятелствата, може би, които сѫ повлияли да се възприеме за румънитѣ формата, възникнала на територията на маджарската държава: валахъ. Отъ друга страна, обаче, обстоятелството, че „валаситѣ“ сѫ били въ собственитѣ си очи познати само като „пастири“, но иначе „мѣстни“ хора, славяни, бъркотията въ тѣзи понятия не е била отстранена напълно. Сѫщото важи и за полянитѣ (włoch—wałach).

Да видимъ сега начина, по който е била възприета моята книга отвѫдъ границитѣ на прѣко заинтересуванитѣ два народа. Стигамъ до рецензията на недавно починалия полски славистъ A. Brückner[1], чийто темпераментъ е доста добре познатъ. Той е авторъ на известния полски етимологически речникъ, гдето бѣше възприелъ, по отношение на много отъ мене наново проученитѣ и освѣтлени думи, старитѣ етимологии, които азъ отхвърлихъ. При все това и въпрѣки че му е известно, че моятъ трудъ е собствено работа на начинающъ, той още отъ началото казва: „... sein Werk imponiert durch Gewissenhaftigkeit und Fleiss, Sorgfalt und Methode, Objektivität und Wahrheitsliebe“. После Brückner се съгласява съ мене, когато отстранявамъ „фантазиитѣ“ на румънскитѣ учени и намалявамъ чувствително броя на румънскитѣ думи въ Карпатитѣ заедно съ идеята за тѣхното пряко разпространяване отъ румъни и добавя изрично: „Ich übergehe dabei, worin ich mit dem Verf. übereinstimme“. По отношение на втората глава на книгата, струва му се, че трѣбвало да бѫде по-кратка, защото имало въ нея многословие и повтаряния. Както изтъквамъ и на други мѣста, моята книга не се отправя само къмъ хора съ подготовката и знанията на Brückner, на върха на своята научна кариера и на една възрасть, когато човѣкъ е по-философъ, а и най-вече къмъ ония, които — така да кажа — бѣха просто влюбени въ старата теза и правиха всичко, за да я запазятъ. Тѣхъ искахъ азъ да убедя въ фалшивостьта на дотогавашнитѣ имъ схващания и радвамъ се, че на моя страна минава решително и самъ Brückner. Наистина, той изтъква цѣла редица важни „валашки“ думи, за които въ своя етимологически речникъ бѣше посочилъ стари етимологии, които азъ отхвърлихъ и на много мѣста казва, че сега тѣ трѣбва да бѫдатъ замѣнени. Вѣрно е, че при нѣкои случаи той казва, че не съмъ отишелъ до край и не съмъ установилъ при известни думи първоначалния имъ произходъ, или че проявявамъ известно колебание при нѣкои отъ тѣхъ, следъ като установявамъ, че дадената дума решително не е отъ румънски произходъ. Така е. При известни думи, а даже и при известни много по-широки и по-важни въпроси азъ не отивамъ до край.

---

[1] Вж. Zeitschrift für slavische Philologie, Band XVI (1939), pp. 203—206.

Задоволявамъ се да установя само онова, което се изисква отъ главната тема, именно, че дадената дума, предметъ, занимание и прочее или не е отъ румънски произходъ. Въ една книга, която съ резюмета и всичкитѣ показалци има не по-малко отъ 664 страници, азъ не можахъ да се отклонявамъ още повече. При моитѣ продължителни изследвания си дадохъ ясно смѣтка, че не по-малко умение се изисква и когато трѣбва да ограничишъ проучванията по дадена тема, да ги степенувашъ по значение, да ги очистишъ отъ баласта и излишъцитѣ и да ги представишъ като едно цѣло. Главниятъ въпросъ тукъ смѣтамъ да е, дали цѣлата ми книга е упражнила и върху A. Brückner въздействието, което е естествено да очаквамъ отъ нея. Неговиятъ отговоръ е въ това отношение напълно задоволителенъ, защото той заключава съ следното: „. . . das Angeführte reicht aus, um die Bedeutung des C-schen Werkes für dieses Spezialgebiet zu erhärten; das Rum. tritt jetzt völlig zurück, Magyar. und Ukr., als die eigentlichen Quellen oder Vermittlungen treten statt seiner, wenigstens für das Polnische in den Vordergrund“ (206).

Съ огледъ точно на ония по-широки проблеми, които азъ само засѣгамъ, рецензира книгата ми Eduard Glaesser[1], обещавайки да се занимае и при другъ случай съ нея. При този вторъ случай, може би той ще види ясно, че азъ не ограничавамъ румънскитѣ етнически влияния само върху териториитѣ, населени съ румъни, а намирамъ, че такъвъ елементъ е достигналъ въ по-голѣми или по-малки енклави чакъ до източнитѣ граници на Словакия, както впрочемъ самъ той констатира на следнитѣ страници. Азъ не изключвамъ, че може би румъни сѫ минали и на западъ отъ тази линия (вж. с. 417), но нѣмаме исторически докази за това, а езиковитѣ, етнографскитѣ и други свидетелства, които бѣха смѣтани до сега като решителни, виждаме, че показватъ нѣщо друго. Карта при книгата си не сложихъ, защото за нея стига най-обикновената карта на Карпатитѣ. Помислихъ да направя карти на думитѣ — подобни на ония въ лингвистичнитѣ атласи — но това зависѣше и отъ издателството и отъ разполагаемото време, а време нѣмахъ. История на думата „Влахъ“ не написахъ, но толкова, колкото е потрѣбно за освѣтлението на „валахъ“, на неговия произходъ и териториално разпространение, въ книгата ми има (сс. 412—417), както показва и рецензентътъ. Сѫщо не написахъ обща история на колонизацията на Валашко, защото тогава трѣбваше да пиша подобна и за Словакия, за полскитѣ Карпати и за украинскитѣ, та и за румънскитѣ. Тя не е толкова ясна и лека, както изглежда на чиститѣ лингвисти. Точно като основна идея въ историята на заселването на Карпатитѣ бѣше разбирана и схващана румънската ипотеза, а съ моята книга азъ доказвамъ именно, че тази история трѣбва да се разбира и пише иначе, за да отговаря на действителностьта. Въ това отношение моята книга има и положителни цели и резултати, както показа веднага книгата на д-ръ Давидекъ. Моята цель не е да спра изследванията по тѣзи въпроси, а да имъ дамъ една по-правилна и по-реална посока. Даже и за „колективната лингвистика“ (?), за която говори рецензентътъ, моитѣ разяснения ще допринесатъ много, защото азъ разкѫсахъ онова було отъ предразсѫдъци, които караха да се прехвърля на гърба на румънитѣ всичко, което изискваше по-внимателни изследвания и по-широки сравнения. Рецензентътъ е бившъ поклонникъ на румънската ипотеза, но моята книга го е решително разколебала и иска поне нѣколко илюзии да си запази, като пише: „Die Zusammenstellung und Erörterung des umfangreichen Wortstoffes ist eine an sich schon sehr dankenswerte Leistung, auf deren Prüfung im einzelnen hier verzichtet werden muss. Endgültigen Wert hat sie allerdings nicht. Denn wenn auch der Verf. von einer einheitlichen Grundansicht aus den Bestand des karpatischen Sprachraumes aufgenommen und selbstständig gesichtet hat, so ist dies allein im Hinblick auf einen negativen Zweck geschehen, nämlich im Hinblick auf die Ausscheidung des rumänischen Elementes. Und wenn er diesen Zweck zwar im Sinne seiner Theorie erreicht hat, so reicht dies Ergebnis andererseits nicht aus, um unsere Erkenntnis der Karpathenlinguistischen Zusammenhänge aus den Voraussetzungen einer „Kollektivlinguistik“ herauszuführen. Das liegt sicherlich nicht allein an der rein im Sachlichen liegenden, zum Teil gewiss weitreichenden Unentwirrbarkeit der Tatsachen, sondern in weit grössere Ausmasse wohl daran, dass wir den Anteil an dem Gegenseitigkeitsverhältnis der einzelnen Karpathenidiome noch nicht ausreichend überblicken. Hier wird nun wohl der neue rumäniche Sprachatlas in der Zukunft ein tieferes Eindringen ermöglichen. Das heisst, wir können in einzelnen Fällen von der Möglichkeit, hie und da vielleicht sogar von der Wahrscheinlichkeit sprechen, dass die rumänische Bestandteile mittelbares Gut der karpathen slawischen, der slawenwalachischen Kolonisation bilden — aber wir können noch nicht mit eindeutiger Sicherheit von der Unumkehrbarkeit dieser Auffassung überzeugt sein! Das gilt nicht nur von der linguistischen, das gilt auch (und z. T. noch mehr) von anderen Kriterien des Verfassers, z. B. den anthropologischen, die zu allgemein gehalten sind, um verbindlich zu sein und auch nicht das schon bestehende Sonderschriftum über südosteuropäischen Rassenfrage ausschöpfen“. Явно е, че рецензентътъ мисли за по-далечни синтези, въ които румънскиятъ въпросъ да бѫде разгледанъ въ цѣлостното му развитие на Балкана и севернитѣ нему съседни земи отъ най-стари времена, съ всичкитѣ му отражения въ тукашната култура, езици, раси (?) и пр. Точно това е моето желание и въ това направление тази ми книга представлява единъ етапъ само, и то най-малкиятъ и най-лекиятъ. Изглежда, обаче, че Glaesser е само романистъ и затова той не може да съзнае, че карпатската, даже само пастирска, култура не е клонъ отъ балканската, която той смѣта вѣроятно за румънска. За румънската пастирска култура, изобщо, сѫществуватъ доста стари и аргументирани мнения, че е отъ тюркски произходъ. Азъ съ тѣхъ не съмъ съгласенъ, но искамъ да кажа, че нито това не е всичко. Както румънското пастирство, което е нѣщо още доста неопредѣлено и мъгляво като понятие, не представлява нѣщо въ сѫщность единствено и стереотипно въ всичкитѣ румънски области, сѫщо така и цѣлата балканска пастирска култура има много съставни елементи, които още не сѫ обяснени и които иматъ тѣхното специално значение даже и ако сѫ много по-късни, поне ония, които се дължатъ на славянитѣ. Специално за карпатската пастирска култура, обаче, преди всичко трѣбва да се държи смѣтка за мѣстния славянски елементъ. Ако слагаме другаде главното ударение, тогава никога нѣма да я разбереме правилно и напълно. Освенъ това, въ мѣстната славянска терминология азъ намѣрихъ работи, които ме насочваха къмъ рускитѣ степи, къмъ тюркско-татарски елементи, и доста продължително четохъ литература, която се занимава съ много интереснитѣ т. н. евразийски въпроси. Въ тази си книга, обаче, отказахъ се да се занимавамъ съ тѣхъ, особено защото като второ и по-тежъкъ етапъ въ моитѣ занимания съ румънскитѣ въпроси мислѣхъ да задълбоча изследванията си по линията на румънскитѣ влияния върху украинцитѣ, т. е. върху източнитѣ Карпати и въ южна Русия. Сетне едва мислѣхъ, че ще мога да слѣза къмъ Балкана, гдето, споредъ мене, въпросътъ е най-сложенъ и изисква не само по-голѣма подготовка и опитность, но и по-ясенъ погледъ, освободенъ отъ досегашнитѣ предразсѫдъци — о които се придържа и Glaesser — които обикновено поддържатъ, че балканската пастирска култура била румънска. . . защото такава била карпатската. Споредъ мене, това не е вѣрно и тука е принципиалната разлика въ моитѣ разбирания и ония на рецензента. Той очаква единъ видъ спасение отъ лингвистичния атласъ, който бѣше започналъ да издава проф. Пушкарю въ Клужъ. Но той, може би, не знае, че клужката школа и специално Пушкарю още не е завършилъ нѣщо до край, както и Денсушану[1], въ всичко каквото сѫ предприели. И двамата бѣха хора на голѣми жестове, но на сравнително малка работа и съ огромни парични срѣдства. После школата на Пушкарю латинизира на лѣво и на дѣсно и тя за славяно-румънскитѣ отношения не може да бѫде мѣродавна за нито единъ истински познавачъ по въпроситѣ. Даже и ако този атласъ бѫде завършенъ следъ 50 или 100 години, споредъ темпото съ което работи Пушкарю, той ще даде по собствена автопсия само часть отъ думитѣ на румънска територия, докато за другитѣ ще се основава на досегашнитѣ „научни легенди". Обаче радвамъ се, че рецензентътъ, при все че гледа малко нереално и много едностранчиво на цѣлия комплексъ, като продължава да надценява румънското влияние въобще, не се увлича въ нѣкое отрицателно становище, а завършва съ следнитѣ думи: „Der zukünftigen Erfoschung all dieser und weiterer Fragen aber hat Kr. zweifellos einen gewaltigen Dienst erwiesen. Gerade in der eindrucksvollen Entschlossenheit der Durchführung seiner einheitlichen Grundauffassung, in der Sachlichkeit seines methodischen Vorgehens und in der zu gespitzten Fassung seiner Ergebnisse liegt ein starker Anreiz und auch mancher Prüfstein für folgende Versuche, der Balkan- und Karpathenlinguistik mehr von ihrer geheimnisvollen Kollektivität zu nehmen".

---

[1] Въ спис. Wörter und Sachen, Zeitschrift für indogermanische Sprachwissenschaft, Volkforschung und Kulturgeschichte, Band 20, neue Folge Band II (1939/3), pp. 283—286.

---

[1] О. Денсушану, който недавна почина, има отъ края на миналия вѣкъ започната една Histoire de la langue roumaine. . ., а Sextil Pușcariu обеща-

Известниятъ френски славистъ А. Mazon написа (въ Rétsl XVIII, 1938, 282) следното: „La thèse de doctorat que D. K. a présentée à l'Université de Prague établit le bilan des influences roumaines dans les Carpathes et plus particulièrement dans la Valachie morave... Le linguiste et l'ethnographe feront une ample moisson dans cet excellent travail".

Накрай ще се занимая съ единствената българска рецензия, написана отъ г. Хр. Вакарелски[1], който е съгласенъ съ мене по абсолютно всички точки, като намира, че „макаръ и да се отнася по-нарочно за краища далечъ отъ нашата страна, книгата е твърде интересна, както отъ гледище на славянскитѣ културни проблеми, така и за историята на старата българска култура, ширена изъ равнинитѣ на Влашко, изъ Седмоградско, па и изъ Срѣднодунавско". Той подчертава моята обективность, спокойствие и логичность, възхвалява отхвърлянето на румънскитѣ фантастични теории и това, че започвамъ книгата си съ споменатото изречение, което въ сѫщность представлява цѣла една теория, отъ книгата на проф. П. Мутафчиевъ, и счита студията ми за „магистрална" поради

ваше много работи при издаването на неговия микроскопиченъ етимологически речникъ на латинскитѣ елементи въ румънския езикъ — въ 1905 г. И двамата участвуваха въ издаването на речника на румънската академия следъ като такъвъ единъ речникъ бѣше започналъ и изоставилъ при началото на Б. още Б. П. Хаждеу. За новия академически речникъ Пушкарю получи огромни готови материали отъ А. Филипиде, който имъ се бѣше сторило, че работи... много полека, въпрѣки че не дочакаха поне да почне. А Пушкарю само почва...

[1] Въ сп. Родина, II, 2 (1939), сс. 163—164.

методата ѝ, и тукъ той изтъква нѣщо, което до сега малко рецензенти сѫ подчертали съ такава сила, именно: „Въ сѫщность ние имаме единъ трудъ, който може да бѫде приетъ като такъвъ, който изнася и карпатскитѣ или славянски влияния върху румънската култура“. Така е, но тукъ азъ посочвамъ само нѣколко важни елементи, като напр. думитѣ grun и magura. Това именно, проучването на славянскитѣ елементи въ румънската култура, представлява за мене последната и най-тежка фаза въ моитѣ изследвания, които сега поне нѣмамъ възможность да продължавамъ. Съ тѣхното разглеждане искахъ да приключа моитѣ проучвания въ връзка съ румънския въпросъ въобще, като за най-старата епоха въ историята на румънския народъ, която споредъ разбиранията на проф. П. Мутафчиевъ, възприети като основно начало въ моята книга, би могла да се нарече „доисторическа епоха“, тия мои бѫдещи изследвания мислѣхъ да представляватъ и единъ видъ протоистория на румънския народъ.

Въ тази широка перспектива на моитѣ планове за работа, които бѣхъ си обмислилъ още при редактирането на настоящия ми трудъ, ще стане много понятно, защо изоставихъ много работи, които споредъ мене трѣбваше да иматъ едно добре опредѣлено мѣсто въ моитѣ по-нататъшни изследвания. Мисля при това на специфично българскитѣ приноси въ общо-балканската култура, които сѫ оставили толкова дълбоки и разнообразни следи особено въ румънската, и които не само косвено, но прѣко и въ размѣри, които съ старание и трудъ могатъ да се опредѣлятъ, сѫ засегнали карпатската и южноруската култура чрезъ разнитѣ метанастатистически движения къмъ северъ, въ които покрай сърбитѣ сѫ участвували и българитѣ, като, естествено, не забравяме и по-старата епоха на политическото владение на българитѣ до Горна Тиса и може би до Днепъра.

Старата Константия

отъ **Ив. Велковъ**

Въ известния Сулейманкьойски надписъ, който съдържа условията на единъ миренъ 30-годишенъ договоръ между българитѣ и Византия отъ IX вѣкъ въ точка първа четемъ: „Глава първа... за новата територия: нека бѫде... между... мостъ между Балзена и Агатоника... и до Константия и Макри ливада и до планината“ (... μέσον Βαλζήνας κὲ Ἀγαθονίκης ... κὲ ς Κονστάντιαν κὲ ἲς Μακρὶν λιβάδα ...) [1]

Географското положение на Балзена е неизвестно. Предполага се това селище да се е намирало въ голѣмата крепость до с. Главанъ, Свиленградско. Що се отнася до Агатоника, срѣдновѣковно епископско седалище, то се поставя въ южнитѣ склонове на Сакаръ планина въ мѣстностьта Кючукъ Стамбулъ до с. Саранли (Орѣхово), Свиленградско.

Мѣстоположението на Константия, обаче, не е установено отъ различнитѣ изследвачи. Името на Константия срѣщаме и въ Хамбарлийския надписъ, пазенъ сега въ Варненския музей. Въ надписа се разправя за събития презъ царуването на ханъ Крума, и то събития, станали презъ 812 год. между българи и византийци. Тукъ се чете: „Богъ му даде (на Крума) да опустоши следнитѣ мѣста и крепости: Сердика, Дебелтъ, Константия... Андрианополъ (... κάστρα ἐρήμοσεν τάδε· τὴν Σερδηκήν, τὴν Δεβελτὸν, τὴν Κονσταντήαν ... Ἀδρηανούπολην) [2]. И въ двата надписа името на Константия е ясно означено. Една Константия споменава сѫщо арабскиятъ географъ Идризи въ описанието на Romania като богато и гѫсто населено селище съ хубаво поле и много ниви, намираще се на 40 мили далечъ източно отъ Берое (Стара Загора).

За Константия споменава и Historia peregrinorum: Deinde progressi castra metati sunt apud Glismon [вм. Blismon, крепость на р. Сазлийка близо до Симеоновградъ] ... inde ad urbem Constantiam pervenerunt [3]. Презъ 1201 год. Константия била завладѣна отъ царь Калоянъ и стенитѣ разрушени (... ἔξεισι τῆς Μυσίας ὁ Ἰωάννης... καὶ διειληφὼς τὴν Κωνστάντιαν χειροῦνται τούτην κατὰ πᾶσαν εὐπέτειαν, διάσημον οὖσαν ἐν τοῖς τῆς Ῥοδόπης σχοινίσμασι...)[1].

---

[1] В. Н. Златарски, Сулейманкьойския надписъ, ИБАД III (1922), с. 131 сл.; В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи Год. Унив. XXXI, 1, (1934) с. 47 № 21.

[2] Бешевлиевъ, пос. с., с. 44 № 14.

[3] Quellen zur Geschichte der Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I, herausgegeben von A. Chroust (Berlin 1928), p. 145, 5—8.

Констанция по-рано се търсѣше при днешното село Костенецъ. Още Томашекъ, обаче, изказа мнение, и то съ право, че не трѣбва да се търси Констанция толкозъ далечъ на за-

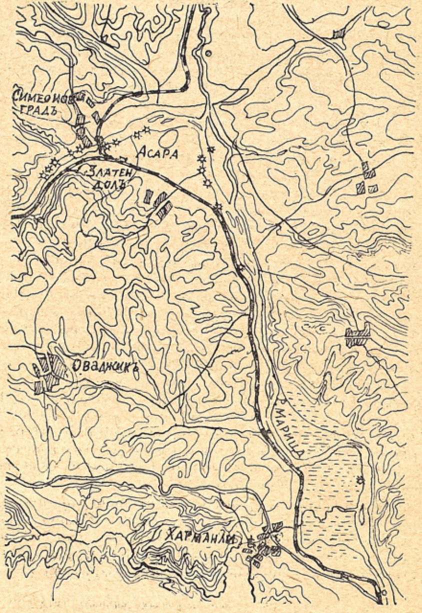

---

[1] Nic. Chon., Hist., ed. B., p. 706, 1—4.

[2] K. Jireček, AEM, XIX, p. 246.

падъ въ горното течение на Марица[2]. Томашекъ търси това историческо селище при Харманли по срѣдна Марица, гдето поставятъ и кръстоносцитѣ въ 1190 г. civitas Constantia.

Проф. П. Мутафчиевъ сѫщо изказа мнение, че тракийскиятъ градъ Констанция е лежалъ не при Костенецъ, гдето нѣма данни да е сѫществувалъ въ срѣднитѣ вѣкове градъ подъ името Констанция, но въ противоположния край на Пловдивската область[1]. Споредъ проф. В. Н. Златарски[2], Констанция се намирала на главния пѫть между Пловдивъ и Одринъ, както се предполага, южно отъ с. Оваджикъ.

Самиятъ Сулейманкьойски надписъ опредѣля донѣкѫде доста точно мѣстонахождението на Констанция. Той е лежалъ не далечъ отъ Агатоники. Въ издирванията на всички изследвачи не е взетъ подъ внимание Асара, — крепостьта, разположена въ долината на Марица между Симеоновградъ и Златидолъ. Това е малко, естествено възвишение, което заема едно пространство около 50 декара, укрепено съ здрави стени, нѣкога защитено и отъ водитѣ на Марица, минавали подъ самитѣ стени на селището. Сега водитѣ на Марица сѫ промѣнили коритото си и протичатъ малко по-далечъ и северно отъ крепостьта. Крепостьта на западъ и северъ е съ стръмни спусъци. По-достѫпно е мѣстото откъмъ югъ и изтокъ. Тукъ се виждатъ две тераси съ останки отъ жилища. Главниятъ входъ къмъ крепостьта се намиралъ на северната страна, гдето мѣстнитѣ жители говорятъ и за извитъ пѫть. Къмъ североизтокъ, къмъ Марица, възвишението, на което е било кацнало нѣкога градчето, се бавно спуска. Тукъ се сочи Малкиятъ Асаръ. Между Малкия и Голѣмия Асаръ се виждатъ значителни останки отъ кула. Такава кула е имало и по североизточната страна на крепостьта. Презъ пролѣтьта на 1937 год. на западната страна на крепостьта е билъ откритъ единъ подземенъ ходъ, който излизалъ подъ защитнитѣ стени и се спускалъ въ западна посока въ водитѣ на Марица, която сега вече, както се спомена, пропромѣнила коритото си. Подземниятъ входъ, широкъ до 4 м. и високъ човѣшки ръстъ, билъ засводенъ съ тухли съ червеникавъ хоросанъ. Надъ входа имало натрупана пръсть до 3 м. Входътъ е билъ построенъ въ крива линия и по широкитѣ му стѫпала човѣкъ могълъ свободно да се движи. Между населението се говори и за други подобни подземни входове, свързващи крепостьта съ водитѣ на р. Марица, които сѫ обливали западнитѣ спусъци на градчето. Навредъ изъ изораната площь на крепостьта се виждатъ останки отъ значително селище, което, по всичко личи, е играло голѣма роля въ по-късната история на Тракия. Подземнитѣ входове, които сж излизали отъ крепостьта и сж достигали до брѣговетѣ на Марица сочатъ важностьта на това селище и грижитѣ на населението и съответната власть за сигурна отбрана при продължителна обсада.

---

[1] П. Мутафчиевъ въ Сборникъ Митрополитъ Максимъ (София 1922), с. 109.

[2] История, 1 1 (София 1918), с. 301.

Не далечъ на северъ презъ Марица се издигало и друго градище. На това мѣсто е преминавалъ и главниятъ пжть отъ Филипополъ за Адрианополъ. Всички тѣзи данни ме каратъ да вѣрвамъ ,че тукъ именно, на Асара между Симеоновградъ и Златни долъ, тукъ на нѣкогашнитѣ брѣгове на Марица трѣбва да се търси старата Констанция, която била разрушена отъ Калояна и не се повдигнала вече никога въ срѣднитѣ вѣкове.

Историята на древна Македония у Титъ Ливия

(По случай 2000 години отъ рождението на Титъ Ливия)

Въ своето историческо съчинение — Ab urbe condita libri, предназначено да „увѣковѣчи подвизитѣ иа първия въ свѣта народъ“[1] за повечето отъ 700 години, Титъ Ливий обхваща и единъ дѣлъ отъ историята на Македония, а именно последния периодъ отъ нейното сѫществуване като самостойна държава, въ връзка съ войнитѣ, които Римъ е водилъ съ Филипа V и съ неговия приемникъ и синъ, последния македонски царь Персей. За щастие, ония книги отъ историята на Ливия, които разглеждатъ тази епоха, въ по-голѣмата си часть сѫ достигнали до насъ напълно запазени.

Съ чувство на облекчение Ливий завършва своя разказъ за втората пуническа война, продължителната война противъ Ханибала, изпълнена съ толкова изненади, съ толкова напрегнатость и драматизъмъ — каточели самъ той е взелъ лично участие въ нейнитѣ трудности и опасности[2].

Но едва-що завършилъ своя разказъ, Ливий се вижда изправенъ предъ нова задача. Тая задача изисквала отъ него да разкаже на своитѣ читатели за нови войни, войнитѣ, които Римъ е водилъ на Балканитѣ срещу Македония и които завършили съ пълното завладяване на последнята. Тия войни сѫ изпълнени сѫщо така съ напрегнатость и изненади: на Римъ е предстояло да се справи съ упоритъ и добре въорѫженъ противникъ.

Ливий ни разказва за тия войни съ живъ интересъ: той е552 ималъ предъ очи великото минало на Македония, — „славата, съ която сѫ увѣнчани древнитѣ царе на Македония, античното величие на тая страна и обширностьта на македонската империя, която нѣкога бѣ покорила подъ своето орѫжие голѣма часть отъ Европа и още по-голѣма часть отъ Азия“[3].

Войната противъ Филипа V или втората македонска война е изложена въ кн. 31—38, а тая противъ Персея — третата македонска война — въ книги 39 (гл. 23 нататъкъ) до кн. 45.

---

[1] Liv. 31, 1.

[2] Liv. ibid.: velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim.

[3] Liv. ibid.; claritate regum antiquarum, vetustate fama gentis et magnitudine imperii quo multam quondam Europae maiorem partem Asiae obtinuerant armis.

Въ по-голѣмата часть на своето изложение на македонскитѣ войни Ливий се ползува отъ отличенъ изворъ — отъ гръцкия историкъ Полибий. А Полибий е изгубенъ за насъ. Отъ него сѫ запазени само отдѣлни фрагменти, на брой около 100; нѣкои отъ тѣхъ сѫ съвършено кратки. Тия достигнали до насъ откѫслеци сѫ отъ различни книги на Полибиевата история (кн. 13—16, 18, 20 и 21). А нѣкои книги сѫ изцѣло изгубени: отъ тѣхъ не е запазенъ нито единъ откѫслекъ. И ако ние, въпрѣки това, притежаваме сведенията, които сѫ се съдържали въ изгубенитѣ Полибиеви книги, то това дължимъ преди всичко и главно на перото на Титъ Ливия. Чрезъ него сѫдбата е запазила за насъ Полибия.

Наистина, и въ съчинението на другъ историкъ, Диодоръ (кн. 28 и 29), се съдържа едно извлѣчение отъ Полибия. Но и отъ тия книги на Диодора сѫ достигнали до насъ само отдѣлни откѫслеци.

Отъ Полибия зависятъ още Помпей Трогъ[1], Апианъ[2] и Дионъ Касий[3]. Но Полибиевата традиция у тия автори е примѣсена въ голѣма степень съ недостовѣрни сведения, почерпени отъ римскитѣ аналисти.

Отъ аналиститѣ черпи и Титъ Ливий, когато говори за вѫтрешната политическа и дипломатическа история на Римъ и за събитията, които сѫ довели до избухването на македонската война (началото на кн. 31). Нѣма съмнение, че тоя дѣлъ на неговата история е недостовѣренъ; и не може да бѫде другояче, щомъ негови извори сѫ аналисти като Валериусъ Анциасъ, Калпурний Пизонъ и Клавдий Квадригарий. Ала това е единъ незначителенъ дѣлъ. Седемь книги у Ливия — кн. 31, гл. 14 до кн. 38, гл. 41 — които съдържатъ цѣлостенъ разказъ за хода на самата война противъ Филипа V (втората македонска война) и за „сирийската“ война противъ Антиоха — се основаватъ върху Полибиевата история.

И въ изложението на III македонска война (войната противъ Персея и завладяването на Македония отъ римлянитѣ, което обхваща кн. 38 до кн. 45) Титъ Ливий се ползува отъ Полибия, а именно оть кн. 22—40 на Полибиевата история, отъ които сѫ достигнали до насъ само отдѣлни откѫслеци.

Историческиятъ методъ на Титъ Ливия, начинътъ, по който той е изложилъ Полибия и другитѣ свои извори въ своя разказъ за македонскитѣ войни, е изясненъ подробно отъ съвременната историческа критика[4].

---

[1] У Just. 30—32, I, 1—2.

[2] App. Mac. fr. IV—IX, 5; Syr. 1—XLIV.

[3] Фрагменти отъ кн. 17—19; Zon. IX 5, 16, 18—21; ср. Holleaux, Cambr. Ancient History, t. VIII, p. 138 nota.

[4] Niessen, Kritische Untersuchungen über die Quellen der IV und V Dekade des Livius (Berlin 1863); Soltau, Die Annal. Quellen in Livius IV und V Dekade (Philologus, LII (1893), p. 664 sqq.; U. Kahrstedt, Die

Ливий не превежда буквално Полибия, а го преразказва — дава, бихме казали, свободенъ преводъ. При това предаване на своитѣ извори, Титъ-Ливий се стреми къмъ краткость и стегнатость на стила, което е характерна черта на латинската речь. Той преразказва по-накратко, като изпуска нѣкои подробности. Ливий се стреми по-скоро да даде едно интересно и изящно изложение, отколкото да се задоволи съ едно сухо и монотонно изреждане на фактитѣ. Любовьта къмъ риторичното, както изтъква Нисенъ[1], е характерна черта на латинската литература и на латинския езикъ и е дълбоко заложена въ духа на римския народъ. Тя достига своя найголѣмъ разцвѣтъ въ времето на Цицерона и на Августа. И най-блѣскавиятъ представитель на тоя духъ е Титъ Ливий[2].

На друго мѣсто въ своето отлично изследване. Нисенъ казва: „Фразата е стихията на Ливий"[3]. И това е така. Наистина, хубавата външность на речьта е цель на риторическия историописъ. Но не веднъжъ Ливий е билъ подценяванъ съ повърхностна и шаблонна критика, като е билъ подрежданъ въ това отношение до аналиститѣ. Не бива да се забравя, че фразата у Титъ Ливия, за разлика отъ аналиститѣ и отъ други исторически писатели, издава истинска дарба за художествено и живо изложение, което е направило безсмъртна неговата история. Малцина отъ съвременнитѣ историци сѫ смогнали *въ това отношение* да подражаватъ съ успѣхъ на Титъ Ливия въ своитѣ исторически синтези.

Историята на древна Македония у Титъ Ливия се обхваща, както споменахме по-горе, въ рамкитѣ на македонскитѣ войни. По-долу ние ще се спремъ накратко върху II и III македонска война и ще проследимъ тѣхния ходъ главно отъ гледище на древната топономастика, която се обогатява отъ сведенията, които ни дава Ливий.

Като проследява пѫтя на движението въ римскитѣ войски и описва мѣстата на полесраженията, Ливий споменава мѣста на градове, на планини и рѣки, на селища и мѣстности въ предѣлитѣ на древна Македония; за нѣкои отъ тѣхъ се научаваме за първи пѫть у Ливия, тъй като тѣ се споменаватъ единствено у него[4].

Annalistik von Livius (1913); G. de Sanctis, Storia di Roma IV, 1 (Turino 1923), IV, 2, App.; С. Жебелевъ въ Журналъ Мин. Нар. Просв., т. 296 (1894), № 11, с. 103 сл.

[1] Nissen, цит. съч., с. 22.

[2] Ср. С. Жебелевъ, пос. съч., с. 104.

[3] „Die Phrase ist das Element des Livius" (Nissen, ib., p. 30).

[4] За македонскитѣ войни (топография на походитѣ и локализация на старитѣ имена): I. Kromayer, Antike Schlachtfelder in Griechenland, t. II (Berlin 1907), съ подробни карти; ср. сѫщо цитираната отъ него по-раншна литература, напр.: W. M. Leake, Travels in Northern Greece, I—IV (London 1835). L. Heuzey et H. Daumet, Mission arch. de Macédoine, (Paris 1876); L. Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie (Paris 1860);

Но изложението на Титъ Ливия е интересно за насъ още за това, че ни запознава съ нѣкои характерни черти на тракийскитѣ племена, които сж воювали срещу римлянитѣ подъ командата на македонския царь. Ливий ни рисува художествено нрава и характера на тракитѣ въ връзка съ начина, по който тѣ сж водили сражение.

Въ книга 42, гл. 57 и 58 се разказва за боеветѣ между римляни и македонци при хълма Калиникосъ (ю.-з. отъ Лариса), презъ време на III македонска война. Римскитѣ войски се командвали отъ консула Лициний Красъ. Македонскиятъ царь Персей се доближилъ на една миля разстояние отъ римския станъ. Застаналъ на чело на своята конница и на леко-въоржженитѣ войски, придруженъ отъ тракийския царь Котисъ и командиритѣ на останалитѣ помощни кохорти, Персей предприелъ настжпление. Той билъ вече на 500 крачки отъ римския станъ, когато срѣщналъ две отдѣления неприятелска конница, съставена въ по-голѣмата си часть отъ гали, командвани отъ Касигнатъ, и около 500 леко-въоржжени мизи и критяни.

Царьтъ се спрѣлъ за малко, тъй като билъ въ недоумение относно броя на неприятелитѣ. Сжщевременно той отдѣлилъ за бой две отдѣления тракийска конница и две — македонска, заедно съ две пехотински кохорти, съставени отъ тракийци и критяни. Завързало се сражение, но то не било решително и не означавало победа нито за едната, нито за другата страна.

Персей следъ това приближилъ своя станъ, като го поставилъ на 550 крачки отъ римския. Още отъ ранни зори той наредилъ въ боенъ редъ своята пехота, и настжпилъ срещу римлянитѣ съ всичката си конница, македонска и тракийска, и съ помощнитѣ леко-въоржжени тракийци и други.

Гжститѣ облаци прахъ, които се вдигали отъ връхлетѣлата конница, изненадали и стреснали римлянитѣ. Започналъ се страшенъ бой при хълма Калиникосъ. На лѣвото крило се сражавалъ тракийскиятъ царь Котисъ съ своитѣ траки; въ дѣсното крило действувала македонската коннница и критски пехотинци, командвани отъ Менонъ Антигонензисъ. Въ срѣ-

---

Kiepert, Formae Orbis Antiquae XVI, съ текста; Г. И. Кацаровъ, Приносъ къмъ старата история на Македония, Изв. ист. д-во въ София, V (1922), сс. 1—10; сжщо неговата Пеония (приносъ къмъ старата етнография и история на Македония) (София 1921).

За македонскитѣ войни изобщо (съ топографски изяснения и литература): прочутото съчинение на G. de Sanctis, Storia di Roma, t. IV съ притурки; Niese, Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten, I, II (Gotha, 1893); M. Holleaux, Cambrige Ancient History, t. VIII, ср. сжщо V, VI, VII; VIII (P. Benecke); изследването на С. Жебелевъ върху първата година на II македонска война въ ЖМНПр., т. 296 (1894), № 11, с., 103 сл.; Histoire anc. (G. Glotz), III часть: Paris, Histoire Romaine, t. 1 p. 454 sq., p. 549 sq. (подробна библиография).

дата между двѣтѣ крила се намирала конницата на царската гвардия и елитътъ на помощнитѣ войски подъ командата на Патроклесъ Антигонензисъ и на управителя на Пеония, Дидасъ.

Посрѣдъ нея билъ самиятъ царь Персей, заобиколенъ отъ ескадронъ, нареченъ свещенъ. Така била наредена македонската войска. Дѣсното крило на римската армия се командвала отъ Гай Лициний Красъ, брата на консула, а лѣвото — отъ Маркъ Валерий Левинъ. Квинтъ Муций билъ въ срѣдата, на чело на отбрана конница. Съюзенитѣ на Римъ царе, Евменъ и Аталъ, били поставени въ ариергарда между последнитѣ бойни линии и стана. Тракийцитѣ се нахвърлили първи въ боя, съ голѣма ярость, подобно на диви звѣрове, които дълго време сѫ били държани затворени (primi omnium Thraces, haud secus quam diu claustris retentae ferae, ira concitati)[1]. Надавайки страшенъ викъ (cum ingenti clamore), тѣ атакували дѣсното крило, въ което се намирала италианската конница. Последната, макаръ да се сражавала храбро, била разбита[2]. Ливий ни описва следъ това връщането на победителитѣ. Тѣ се връщали въ своя станъ, опиянени отъ радость.[3]

Нищо не могло да се сравни съ буйната радость на тракитѣ[4]. Тѣ се връщали съ пѣсни и носѣли, набодени на копия, отрѣзанитѣ глави на неприятелитѣ, които убили въ сражението (cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt)[5].

Илюстрация и художествено допълнение на тия известия на Титъ Ливия представя единъ рѣдъкъ паметникъ отъ южна България. Това е една мраморна плоча, намѣрена при с. Конюшъ, на около 1 клм. отъ Асеновградъ. Плочата е висока 18 см., широка — 17 см. (въ горната си часть — 16) и дебела около 2 см.[6]

Релиефътъ на плочата представя неизвестна по-рано тракийска богиня — главорѣзка. Богинята е изобразена en face, права, облѣчена въ хитонъ, който достига до краката ѝ. Въ лѣвата си рѫка тя държи отрѣзана глава, отъ която капи кръвь, а въ дѣсната — меча, съ който е действувала. При нозетѣ ѝ сѫ наредени отрѣзани глави, четири отдѣсно и три отлѣво. Наземи, предъ богинята, е прострѣна женска фигура, глава, на която сѫщо е отрѣзана.

Въ началото на есеньта на 200 г. пр. Хр. една римска армия, състояща се отъ два легиона съ съответнитѣ помощни войски, на чело съ консула Сулпиций Галба, комуто сенатътъ повѣрилъ ржководството на войната противъ Филипа V, направила десантъ на илирийския брѣгъ и настанила своя станъ въ долното течение на рѣката Апсосъ (дн. Семени), между Аполония (Пояни) и Дирахиумъ (Драчъ)[1].

---

[1] Liv. 42:50.

[2] Ibidem.

[3] Liv. 42;60.

[4] ante alios Thracum insulens laetitia eminebat (Liv. Ib.).

[5] Liv. ib.

[6] Издаденъ отъ проф. G. I. Katzaroff въ Anzeiger der Akad. d. Wiss. in Wien, phil-hist. Kl. XII—XV (1940), p. 108.

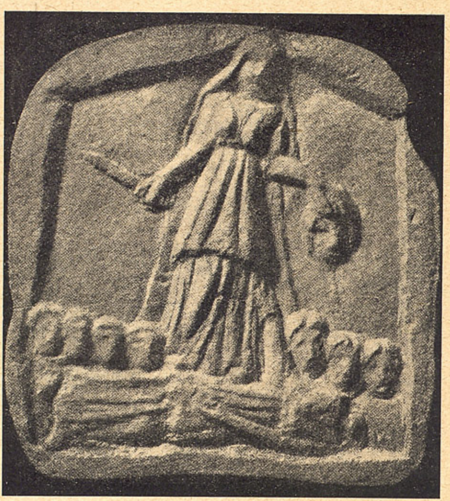

Мраморна плоча отъ Конюшъ (ср. с. 129).

Отъ тукъ римлянитѣ е трѣбвало да проникнатъ въ вжтрешностьта, за да влѣзатъ въ допиръ съ македонската войска. Тъй като консулътъ заболѣлъ, на чело на похода заставалъ неговиятъ помощникъ Апустий. Градътъ Антипагрия (Бератъ) оказалъ съпротива, но билъ превзетъ отъ римлянитѣ съ пристжпъ и жестоко наказанъ. По тоя начинъ били сплашени останалитѣ градове и селища, на които предстояло да бждатъ завладяни отъ римлянитѣ. Цѣлото възрастно население на града Антипатрия било избито и градътъ билъ разрушенъ напълно. Ливий[1] изброява цѣла редица други укрепени мѣста,[2] които се предали доброволно на римляпитѣ.

---

[1] Liv. 31;22,4. Навредъ въ настоящата статия ние привеждаме отъ старитѣ автори на първо мѣсто и преди всичко Титъ Ливия; цитирането на други автори е само допълнително; въ пълнота то се намира въ посочената отъ насъ литература.

Римлянитѣ се готвѣли за едно настѫпление въ Македония презъ следващата 199 г. пр. Хр. На помощь имъ се притекли тѣхнитѣ стари съюзници и вѣковни врагове на Македония: илирийскиятъ князъ Плевратъ, дарданскиятъ владѣтель Бато отъ областьта около планината Шаръ и атаманскиятъ владѣтель Аминандъръ отъ Епиръ.

Римската войска потеглила по долината на Шкумба презъ областьта на илирийското племе дасарети и, като минала край Охридското и Преспанското езеро (откъмъ северъ), стигнала при Битоля. Римлянитѣ настанили своя станъ тукъ — ad Lyncum, както четемъ и Ливия[3], при рѣката Бевосъ: prope flumen Bevum[4].

Предполага се, че Бевосъ е притокъ на р. Черна и носи днесъ името Шемница.

Нека обърнемъ тукъ внимание[5] на израза, съ който Ливий[6] обозначава известната Линкестида — Битолската равнина. Той употрѣбява по-старото име Lyncus (Λύγκος), което срѣщаме у Тукидида[7], докато името Линкестида, което днесъ се употрѣбява по-често, се срѣща само у Птолемея.

Станътъ при Битоля е ималъ това удобство за римлянитѣ, че тѣ сѫ могли тукъ, въ плодородната Битолска область, да се запасятъ изобилно съ храни за войската и съ фуражъ за добитъка. Презъ Битоля е минавалъ както древниятъ римски пѫть Via Egnatia, така и днешниятъ пѫть, който свързва Албания съ Македония.

Царьтъ се намиралъ въ Пела, столицата на Македония, и тамъ очаквалъ да узнае, накѫде се движи римската войска. Щомъ узналъ посоката на нейното предвиждане, той потеглилъ право на западъ, къмъ гр. Едеса (Воденъ) и презъ хълмистата мѣстность на Баница — къмъ Битолското поле. Следъ едно сблъскване между преднитѣ отдѣления на двѣтѣ неприятелски сили, Филипъ се приближилъ на 12 клм. отъ римския станъ и се спрѣлъ при единъ хълмъ, споменатъ у Ливия подъ името Athacus[1]. Той извикалъ сега и сина си Персея, когото бѣ изпратилъ по-рано да заеме съ войска пролома на Вардара — Пелагонийскитѣ тѣснини (angustiae), при Велесъ или Демиръ капия (quae ad Pelagoniam sunt)[2], за да попрѣчи на едно нахлуване на римскитѣ съюзници, илирийцитѣ или дарданитѣ.

---

[1] Liv. 31; 27, 2 sqq.

[2] Крепоститѣ Korragos, Gerunion, Orgessos и мѣстноститѣ Kodrio и Knidos (Liv. ibid.) — точното имъ мѣстоположение е неизвестно.

[3] Liv. 31 : 33,5.

[4] Римскиятъ станъ, както приема R. Kiepert, Formae orbis antiqui XVI, текстъ, с 2, се е намиралъ малко на изтокъ отъ с. Кожани, на мѣстото, което въ Itin. Anton. 330 е означено съ името Castra, а въ Itin. Hieros. 606 — съ името Parambole. Ср. Kiepert, ib.; Кацаровъ, ИзвИДво, V, с. 4.

[5] ср. Kromayer, op. c., II, p. 13 и nota 1; Heuzey, Mission, p. 302; Leane, op. c., III, p. 311.

[7] Liv., 31:33,5; 26:25,4 и др.

[6] Thuk., IV 83, 124.

Но македонскиятъ царь се въздържалъ да влѣзе въ сражение съ римлянитѣ; македонцитѣ непрестанно безпокоели съ своитѣ нападения римскитѣ фуражни отдѣления и по тоя начинъ имъ пречели да се снабдяватъ редовно и въ достатъчно количество съ храни и фуражъ. По тая причина, за известно време имало само незначителни сблъсквания между малки отреди. По-голѣмо сражение станало на известно разстояние отъ мѣстностьта Отолобосъ или Атолобосъ[3], на 12 клм. отъ нея (между селата Свинище и Църневце)[4]. Римскиятъ станъ се намиралъ при Отолобосъ. Нѣколко пръснати римски отреди били нападнати отъ македонцитѣ и насмалко щѣли да бѫдатъ обградени напълно и пленени; тъкмо въ тоя моментъ римскиятъ консулъ Сулпиций се притекълъ на помощь; завързалото се сражение въ блатистата мѣстность по срѣдното течение на рѣка Еригонъ (Черна)[5] се завършило съ поражение на македонцитѣ. Самъ царьтъ, който насмалко щѣлъ да падне убитъ, едва се измъкналъ изъ непроходимитѣ блата[6].

Той поискалъ отъ римлянитѣ примирие подъ предлогъ, че искалъ да погребе падналитѣ на полесражението, но въ действителность да печели време за отстѫпление; и още презъ нощьта той се оттеглилъ къмъ планинитѣ, къмъ хълмистата область на Баница, която се намирала между Ниджа пл. съ върхъ Бойникъ (Каймакчаланъ) и Вичъ пл. Тукъ Филипъ е могълъ да окаже съпротива на по-нататъшното настѫпване на римлянитѣ къмъ Македония.

Консулътъ, който не могълъ да узнае, въ коя мѣстность се намира македонската войска, потеглилъ на северъ къмъ града Стубера[1], за да се снабди съ храни отъ богатата и плодородна околность на тоя градъ. Стубера[7] или Стибара[8] се намира при днешното село Чепиково[1], северно отъ Битоля. Оттукъ консулътъ потеглилъ на югъ, за да дири македонцитѣ, и се спрѣлъ при Pluinna[2], до дн. с. Ношпалъ, на 24 клм. северно отъ Битоля[3].

---

[1] Liv,, 31:34, 3; точното мѣстоположение на Athacus е неизвестно, ср. Kromayer, II, p. 19, nota 3.

[2] Liv. 31:28, 5, ср. Kromayer, II, p. 28, nota 1

[3] Liv., 31, 36, 6: Atholobum; Liv., 31, 40, 1: Otholobum; ср. de Sanctis, Storia di Roma, IV, 1, p. 52, nota 97; castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit: Liv. 31; 36 (Hist. romaine de T.-Live, publiće par C. Panckouen).

[4] Отождествяването споредъ Kiepert, ib.

[5] Kromayer, II, p. 20; споредъ Kiepert, при с. Кожани, на 11 римски мили западно отъ Битоля, до означеното въ Itin. Ant. 319 и въ Tab. Peut. мѣсто Nicea (Nicia): ср. Кацаровъ, Изв. истор. д-во V 5, бел. 3.

[6] Сражението въ блатистата мѣстность е описано у Liv. lib. 31, cap. 37.

[7] Liv., 31, 38, 1.

[8] Liv., ib.

Филипъ подновилъ своята тактика на ненадейни нападения срещу римлянитѣ. Той установилъ своя станъ при Bryanion[4]. Тоя градъ на девриопитѣ[5] сжщо трѣбва да се търси въ северната часть на Битолското поле[6], при Стубера.

Военнитѣ действия се пренесли сега на югъ, при завоя на Черна, тъй като Филипъ отъ Брианионъ бързо потеглилъ за Плуина, дето пристигналъ неочаквано за римлянитѣ.

Последнитѣ се отдръпнали на р. Osphagus, дн. Секуловска рѣка[7], притокъ на Erigon (Черна). Войскитѣ на Филипа били на брѣга на Черна[8], при Бродъ, на завоя на Черна. За да попрѣчи на римлянитѣ да навлѣзатъ въ Острово и Кайлари (старата Еордея), Филипъ заелъ съ войска планинския върхъ Кирли (Килитъ)-дервентъ[9], при Горничево. Въ завързалото се сражение при завоя на Черна, македонцитѣ били напълно разбити[10].

Но съ тоя успѣхъ на римлянитѣ се завършило и тѣхното настжпление.

Макаръ двата голѣми града на Македония, Едеса (Воденъ) и Пела, да сж били вече тъй близко, че до тѣхъ една войска би могла да стигне при усиленъ походъ за два дни, римлянитѣ не продължили своето напредване, но се готвѣли да се върнатъ обратно. Тѣ владѣели вече областьта Еордея (Острово и Кайларъ), но за едно напредване по-нататъкъ е трѣбвало да воюватъ наново съ Филипа, и то въ планинитѣ, които отдѣлятъ Еордея отъ македонската равнина, на която билъ разположенъ голѣмиятъ македонски градъ Пела. На северъ отъ Острово и Воденъ се издига Островска пл., на югъ — Дурла и Докса планина (преименувани днесъ съ общото име Негушка планина).

---

[1] Kromayer, II, p. 22. При Чепиково е намѣренъ надписъ, който споменава името на тоя градъ; Kromayer, ib.; Heuzey, Mission, p. 314. Kiepert, op. c., p. 2 поставя града Стубера при с. Беранци, 14 клм. северно отъ Битоля, между Ceramie (при с. Галичани ю.-з. отъ Прилепъ). Heraclea (Битоля); ср. Кацаровъ, ИзвИД-во, V, с. 6, бел. 1.

[2] Liv., 31 : 39, 4.

[3] При това село търси Pluinna Kromayer, II, p. 22; сжщо Kiepert, op. c.; Heuzey, Mission поставя Pluinna при с. Бонче. Кацаровъ (ИзвИД-во, V, 6, заб. 2), който е посетилъ това село, съобщава за следи отъ стари крепости на северъ отъ селото. Но и той счита мнението на Kromayer за по-вѣрно. Името Бонче Кацаровъ (п. т.) сближава съ тракийското лично име Βόνζης.

[4] Liv., 31 : 39, 5; Strabo, p. 327 (ср. G. de Sanctis, op. cit., p. 54, nota 103).

[5] Bryanion (Βρυάνιον) и Stuberra (Στύβαρα) били девриопски градове, разположени на р. Черна (Strabo, VII, 7, 8); племето девриопи живѣело въ северната часть на Битолското поле (Kromayer, II, p. 22, notae 1 и 3).

[6] Kromayer, II, p. 22; по-малко вѣроятно е мнението на Heuzey, Mission, p. 323, който поставя Bryanion при Чебренъ на р. Черна въ Мариово; ср. Кацаровъ, п. т., с. 6, бел. 3.

[7] Както приема Heuzey, Mission, 323; Кацаровъ, ИзвИД-во, V, с. 6, заб. 4. Heuzey нарича тая рѣка Породинска.

[8] Кацаровъ, п. т., с. 6.

[9] Kromayer, II, с. 23; за тѣзи имеиа вж. В. Кжнчовъ, Орохидрография на Македония, (Пловдивъ 1911), сс. 58 и 195.

[10] Liv., 31 ; 39, 7 ; Polyb., 18 ; 23, 3.

А есеньта наближавала, Отъ сражението при завоя на Черна изминали месецъ и половина. Било вече краятъ на августъ или началото на септемврий, когато римлянитѣ потеглили обратно, за да се върнатъ на илирийския брѣгъ, при Аполония (Пояни), отдето започнали своя походъ. Тѣ минали презъ Кожани и Сатища, като превзели изъ пжтя си Келетронъ (Кастория) въ Орестида и Пелионъ (Корча) въ Дасаретия. Отъ Пелионъ тѣ стигнали въ Аполония.

Но това не означавало края на войната.

Военнитѣ действия продължили на следната (198) година. Тоя пжть Филипъ не оставилъ римлянитѣ първи да го нападнатъ, но се настанилъ съ своята войска въ тѣснинитѣ на рѣка Аоосъ (Воюша) при града Антипатрия (Тепелени) въ северния Епиръ.

Цельта на Филипа била да попрѣчи своевременно на римлянитѣ да преминатъ презъ прохода Мецово и да нахлуятъ въ Тесалия и Македония. Недалечъ отъ тоя проходъ и северно отъ него се намиралъ другъ плинински проходъ, тоя при село Миля. Презъ него, по течението на р. Венетикосъ, притокъ на р. Халиакмонъ (Бистрица) се стигало въ равнината на Битоля и отъ тамъ презъ селата Сатища и Кожани — въ Еордея (Острово и Кайларъ) и въ планинската область на Баница; отъ тукъ презъ Едеса (Воденъ) могло да се влѣзе въ самата столица на Македония — Пела.

Стратегическото положение на Филипа при Тепелени било отлично. Римскиятъ военачалникъ (Вилий), замѣстенъ по-късно отъ Т. Кв. Фламининъ, не се решилъ да действува въ продължение на 40 дни[1]. Македонската войска се укрепила по дѣсния брѣгъ на р. Аоосъ (Воюша): на едина брѣгъ се намирала главната македонска войска, командвана отъ самия царь, а на другия брѣгъ била настанена леко въоржжената войска, подъ началството на Athenagoras[2].

Месецъ и половина римлянитѣ стояли въ бездействие предъ укрепената на рѣката Аоосъ македонска войска. Едно нападение, което тѣ предприели срещу македонскитѣ позиции, било несполучливо. Но задъ гърба на македонцитѣ се явила римска войска[3]. Римлянитѣ предприели общо нападение на 25. ноемврий 198 г., поради което македонскиятъ царь, атакуванъ отъ две страни, е билъ напълно разбитъ, макаръ да се е сражавалъ храбро.

---

[1] Liv. 32: 6, 4; 10, 1 (Plut. Fl. 3); ср. Kromayer, II, p. 37.
[2] Liv., 32; 5, 10 sq.
[3] Liv., 32; 5, 10 sq.

Македонската войска, която успѣла да избѣга следъ това поражение, остѫпила по долината на р. Аоосъ[1].

Но окончателното поражение на Филипа станало на следующата година (юний 197 г.), въ прочутата битка при Киноскефалаи (височинитѣ на Карадагъ)[2].

Единъ периодъ на миръ, който траялъ 26 години, последвалъ тая битка. Презъ този периодъ Македония успѣла да се съвземе и засили въ военно отношение дотолкова, че да бѫде напълно готова за решителна борба съ Римъ, на чело на която застаналъ приемникътъ и синътъ на Филипа V, Персей. Персей разполагалъ съ повече отъ 40,000 души добре въорѫжена войска, съ натрупани въ складоветѣ запаси отъ храни, които могли да стигнатъ за 10 години.

Докато Персей се подготвялъ въ всѣко отношение за война съ римлянитѣ[3], подготовката на последнитѣ била съвсемъ недостатъчна[4]. Своята власть и своето влияние на Балканитѣ Римъ пазѣлъ и подържалъ съ много малко войска. Презъ есеньта на 172 г. било вече ясно за всѣки проницателенъ човѣкъ, че войната съ Македония не е могла да бѫде избѣгната. Презъ сѫщата есень римската войска, която слѣзла въ Илирия, броела 5 хиляди души пехотинци и 300 конника[5]. Отъ тѣхъ две хиляди души били изпратени въ Илирия и Дасаретия[6], на границата на горна Македония, и две хиляди въ Тесалия[7]. 1,000 души били предназначени да придружаватъ различни посланичества, които пѫтували въ Гърция[8].

Войната се почнала презъ пролѣтьта на 171 г. Македонскиятъ царь Персей потеглилъ на походъ отъ Пела; войската му броела 43 хиляди пехотинци и 3 хиляди конника[1]. Между тѣхъ служели като леко-въоржжена помощна войска: 4 хиляди тракийци (3,000 свободни тракийци и 1,000 души одриси, на чело съ одринския царь Котисъ), 3 хиляди пеонци и агриани, 2 хиляди гали (скордиски или гали-тилити) и 4 хиляди души гърци (повечето отъ Критъ)[2].

---

[1] Първиятъ станъ на македонцитѣ при тѣхното отстѫпление се е намиралъ на 40 кл. отъ Тепелени, негде при вливането на Лангарица въ р. Аоосъ (Воюша); а вториятъ — на 40 клм. отъ тукъ при с. Коница. Това е мнението на De Sanctis, op. c,. IV, p. 65, nota 123. Leake, съ когото се съгласява Kromayer (ср. Kromayer op. c., II p. 50 sqq.), поставя първия станъ (Castra Pyrrhi), гдето Филипъ V е стигналъ на първия день (Liv., 32 : 13, 2), при Останица на 50 клм. отъ Тепелени, втория станъ — на други 50 клм. отъ първия. Но не е вѣроятно една отстѫпваща, изтощена отъ боеве войска, да измине такова голѣмо разстояние за единъ день презъ трудна планинска мѣстность.

2) De-Sanctis, op. cit., p. 85 not. 166: Karadagh, между кота 600 и 520, недалечъ отъ Supli и Dublatan, като следва въ това отношение Leake, Travels, IV, pp. 457 sqq., 473 sqq. и се противопоставя на Kromayer, Schlachtfelder, II, pp. 64 sqq., 116 sqq.

[3] Liv. 42:43, 5: cum Perseus. . . omnia praeparata atque instructa haberet.

[4] Liv. ib. (nihil . . . satis paratum ad bellum in praesentia habebant Romani); Kromayer, op. cit., II, p. 233, nota 1.

[5] Liv. 42:36, 9.

[6] ib.

[7] Liv. 42:47, 11.

[8] Liv. 42:27, 1; Kromayer, ib.

Персей се насочилъ презъ Еордея къмъ р. Халиакмонъ (Бистрица) и въ продължение на тридневенъ усиленъ походъ достигналъ и заелъ прохода Volustana (Порта) или Демиръ-Капия при Сервия (Серфидже) въ Cambunii montes (Камбуница пл.) при горното течение на р. Europos (Ксериасъ)[3], за да прегради тукъ пжтя, по който римлянитѣ сж могли да навлѣзатъ въ Македония.

Въ края на първия день македонската войска се спрѣла на станъ при езерото Бегоротисъ, както ни съобщава за това Ливий:[4] ad Begoritim lacum. Езерото Бегоритисъ е при дн. блато Саржж-гьолъ[5] въ ю.-и. кжтъ на Кайларската низина (старата Еордея). Презъ втория день — казва Ливий — войската стигнала въ Елимея при Халиакмонъ (Бистрица): in Elimiam ad Haliacmona fluvium processit[6].

Персей продължилъ своето настжпление по течението на рѣката Ксериасъ и превзелъ редица градове[7]. Като миналъ презъ прохода Дамаси, той се движилъ все въ с.-и. посока, по течението на Ксериасъ, и завладѣлъ гр. Фалана (Тирнавосъ). Следъ това се насочилъ къмъ прохода Темпе, като превзелъ г. Гоносъ (Дерели) и Елатея (може-би при Микрокесерли) и ги укрепилъ. Той продължилъ своето напредване на югъ, като миналъ по склоноветѣ на планината Оса и се укрепилъ при Сикурионъ (Мармаряни)[1], дето построилъ своя станъ. Понататъкъ Персей си осигурилъ проходитѣ въ Олимпъ и Оса. Отъ тукъ той е могълъ лесно да се продоволствува отъ Македония и свободно да действува въ Тесалия.

---

[1] Liv., 42:51, 3—11 (сведенията си Ливий черпи отъ Полибия, та цифритѣ, които дава сж достовѣрни). Отъ конницата 1000 души били тракийци и 3000 души — македонци.

[2] Liv., ib.; Kromayer, op. cit., II, p. 335 sqq.; G. de Sanctis, op. cit., p. 282, nota 128. Отъ пехотата, която броела 39 хиляди души, 21 хиляда били македонци-фалангици, въоржжени съ сариса.

[3] За тоя проходъ ср. Kromayer, Schlachtfelder, II, p. 255, nota 2 и p. 29, nota 1. Ливий 44:2, 10 назовава тоя проходъ Volustana или Cambunii montes (Liv. 44:2, 6): per Cambunios montes. Презъ него се отива въ областьта Елимея (κατὰ τὰς Ἐλιμίας, Plut. Aem. 9), въ срѣдното течение на Бистрица).

[4] Liv. 42:53, 6

[5] Това отождествяване е на Leake, Travels, III 288 sqq. (ср. и Niese, Geschichte d. griech. u. mak. Staaten, II, p. 120). Споредъ общоприетото схващане (ср. Oberhum. въ Pauly-Wiss., III, 194—195), което сподѣля и Kromayer, Schlachtfelder, II, p. 236, nota 2, lacus Begoritis е дн. Островско езеро. Kromayer казва, че Саржж-гьолъ е блатиста мѣстность, та не подхожда за lacus (езеро). На 2-ия день македонската войска, както ни съобщава Ливий, е била при Haliacmon (Бистрица). Но отъ Островното езеро, както изтъква Leake op. cit. не може да се стигне до р. Бистрица за 1 день, защото отдалечението отъ края на езерото до тая рѣка е много голѣмо за тая цель (55—60 клм.). Kromayer иска да отстрани това затруднение съ предположението, че Островското езеро въ древностьта е било разположено доста на югъ. Но не можемъ ли да предположимъ, че Саржж-гьолъ въ древностьта е билъ не блатиста мѣстность, както е сега, а езеро (lacus)?

Сборното мѣсто на македонскитѣ войски, отъ което тѣ сж тръгнали на походъ, е било Китионъ, който Leake отождествява съ Няуста.

[6] Liv., ibid.

[7] Планинскитѣ селища Azoros (Вували), Doliche и Pythion се предали доброволно. Нѣколко други, въ това число и главниятъ градъ на тая областъ, Oloosson (Еласона), били завоювани отъ македонския царь. За цѣлия маршрутъ: Liv. 42:53, 5—54 (възъ основа на Полибия). Ср. Kromayer, Schlachtfelder, II, p. 236 sqq. съ бел.; G. de Sanctis, op. cit., p. 286.

Въ сѫщото време римскиятъ консулъ Лициний Красъ съ 38 хиляди пехота и 4 хиляди конница миналъ презъ прохода Мецово и се спрѣлъ на почивка при Гомфой. Като се научилъ за напредването на Персея въ Тесалия, той продължилъ своя походъ нататъкъ и стигналъ на 4 и половина километра отъ Лариса, на дѣсния брѣгъ на рѣката Пеней.

Докато римлянитѣ действували бавно и несигурно, Персей прьвъ започналъ военнитѣ операции. Той преминалъ къмъ нападение отъ своя станъ при Сикурионъ, който се намиралъ на 21 клм. отъ римскитѣ позиции. По-значително сражение станало, когато той се приближилъ на 750 метра отъ римския станъ при хълма Калиникосъ (на 6 клм. ю.-з. отъ Лариса). Ние говорихме по-горе за ненадейното и яростно нападение на тракийската конница, описано отъ Ливия[2]. Персей не използувалъ своята победа и не преследвалъ римлянитѣ, които напустнали своя станъ и се отдръпнали отвъдъ р. Пеней. На другия день тѣ се върнали и заели двата брѣга на рѣката. Персей, който неохотно воювалъ и не е билъ сигуренъ, че ще издържи при една продължителна война съ римлянитѣ[3], билъ готовъ да сключи миръ и се надѣвалъ, че следъ своята победа надъ римлянитѣ при Калиникосъ, последнитѣ ще се съгласятъ на миръ. Македонски пратеници отивали при римския военачалникъ и предлагали миръ, като правѣли голѣми отстжпки[1]. Но римлянитѣ решително отказвали. Персей продължавалъ да преговаря и да прави нови отстжпки, но напраздно. Къмъ края на този походъ Персей изпразднилъ цѣла Тесалия; изоставена била сжщо така и Перебия. Македонскиятъ царь задържалъ само Гоносъ и прохода на Олимпъ. Изоставянето на Тесалия и Перебия отъ страна на македонцитѣ станало следъ тѣхната победа надъ римлянитѣ при Калиникосъ въ единъ моментъ, когато цѣла Гърция била въодушевена отъ успѣхитѣ на Персея[2].

---

[1] Liv. ib., Kromayer., ib. За локализацията ср. сѫщо Bursian, Geographie von Griechenland, I, p. 56, I, p. 61 sqq. (за Сикурионъ). Друга литература у Kromayer, op. cit., ib.

[2] Liv. 42 sqq. 58.

[3] G. de Sanctis, Storia di Roma, IV_1, p. 285 и nota 132, възразявайки на Kromayer, казва: „in realtà Perseo non commisse la stoltezza imperdonabile di non voler vincere — che gli attribuisse Kromayer, II, 247“. Кой воюващъ не желае да победи? И Персей е желаелъ, но не е билъ сигуренъ въ победата, ако войната съ римлянитѣ бѫде продължителна. Тъкмо това изтъква Kromayer II, p. 247 sqq. Персей неохотно е водилъ войната; той се е видѣлъ принуденъ да воюва — по силата на обстоятелствата! — както се изтъква и отъ Plutarchus, Em Paulus 9: ὑπὸ ῥώμης τῶν πραγμάτων ἀναφερόμενος πρὸς τὸν πόλεμον „Er (Perseus) — изтъква Kromayer, ib. — hat nach seinem ganzen Verhalten das lebhafteste Gefühl gehabt, dass er bei einem mit aller Energie von Rom ausgeführten Kriege unterliegen müsse“.

За военнитѣ действия на следующата (170) година ние притежаваме много осксждни сведения, тъй като у Ливия — нашия главенъ изворъ — има голѣма празднина въ оня дѣлъ (следъ 3 глава на кн. 43), въ който сж разказани събитията на тая година. Знаемъ само това, че войната се е почнала тоя пжть съ римско нападение. Новиятъ консулъ Хостилий се опиталъ да проникне презъ прохода Volustana (при Сервия) въ долината на Халиакмонъ (Бистрица) и, следъ като заобиколи Олимпъ, да навлѣзе въ Македония. Но Персей на два пжти отблъсвалъ римската войска[3] съ голѣми загуби за последната и отново завоювалъ северната часть на Тесалия[4]. Още презъ пролѣтьта на 170 г. пр. Хр. молоситѣ, най-силното епирско племе, а сжщо така и часть отъ други епирски племена, преминали на страната на македонцитѣ[5]. Персей предприелъ единъ много смѣлъ, но несполучливъ походъ въ Епиръ, за да завладѣе г. Стратосъ, най-голѣмия градъ въ Етолия. Отъ Янина той потеглилъ за рѣка Аратосъ (Арта) и стигналъ до Амбракия, като се явилъ надъ града Стратосъ, но не сполучилъ да го превземе[6].

Презъ есеньта и зимата Персей развилъ голѣма дейность. Той нападналъ на римскитѣ приятели, дарданитѣ, при изворитѣ на рѣкитѣ Вардаръ, Ибъръ и Морава[7], като имъ нанесълъ голѣми загуби (10 хиляди убити) и взелъ голѣма плячка.

Следъ това той потеглилъ посрѣдъ зима на походъ срещу заетата отъ римлянитѣ Илирия. При тоя походъ се споменава пакъ Стубера при Битоля, дето се събрала македонската войска (12 хиляди пехота и 500 конници). Войската тръгнала отъ Стубера и следъ тридневенъ усиленъ походъ[1], като оставили тежкия си багажъ, нападнали на гр. Ускана, главенъ градъ на племето пенести, въ долината на рѣката Дринъ. Градътъ Ускана (дн. Дебъръ)[2] се отбранявалъ отъ римско-илирийски гарнизонъ; но последниятъ не могълъ да устои на македонското нападение и се предалъ. Македонскиятъ царь превзелъ още 12 други крепости въ равнината, между които Ливий[3] споменава и Oaeneum, отдето се е минавало, за да се отиде въ държавата на илирийския владѣтель Генций, съ столица Скодра, дн. Скутари. Тукъ Персей разбилъ преградата, която го отдѣляла отъ Генция. Следъ това билъ сключенъ и съюзъ между тѣхъ.

---

[1] За мирнитѣ преговори: Kromayer, op. cit., II, p. 247, nota 3.

[2] Pol., 27, 9, 1 (7a); Kromayer, II, p. 241 nota 1.

[3] Plut., Aem. 9.

[4] Liv. 43: 1, 9. Zon. IX 22 P. I, p. 269 (ed. Bonnae): ὁ Περσεὺς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας κατέσχε τὰ πλείονα; (ср. Kromayer, II, p. 255, notae 3, 4 и 5).

[5] Pol., XXX, 7, 2. Str., VII, 7, 3; за отпадането на гр. Phanote: Liv. 43: 21,4. Phanote не е билъ молоски градъ; Liv. 45: 26, 4; Kromayer, op. cit., II, p. 261, nota 3; Niese, op. cit., III, p. 134.

[6] Liv. 43: 21, 5—9.

[7] За похода: Ливий е изгубенъ; притежаваме само откжслечни сведения Liv. 43: 18,2; 19, 14 и Per. 43; Pol. 28: 8, 2).

Най-голѣмото събитие презъ следващата 169 г. е преминаването на планината Олимпъ отъ римлянитѣ, за което ни разказва Ливий, който се ползува отъ Полибия. Полибий е взелъ участие въ разказванитѣ събития: той се явилъ при римския консулъ като пратеникъ на ахейския съюзъ. Изненадата на Персея била голѣма, когато узналъ, че римлянитѣ сѫ вече въ Тесалия и сѫ готови да нахлуятъ въ Македония.

Но окончателната развръзка ставала презъ 168 г. Още презъ пролѣтьта на тая година командването на римската войска въ войната срещу Персея поелъ консулътъ Луций Емилий Павелъ.

Илирийскиятъ владѣтель Генций и о-въ Родосъ били на страната на Персея. Съединената родоска и македонска флота могли да пречатъ на римлянитѣ при доставяне на храни по море. Тия благоприятни възможности, обаче, не помогнали Персею; въ последното и решително сражение при Пидна[4] той е билъ напълно разбитъ, и цѣла Македония паднала подъ римска власть.

Разказътъ на Ливия за македонскитѣ войни съдържа ценни сведения и за древна Пеония, която въ времето на тия войни е влизала въ състава на македонската държава. Ливий споменава градове, селища и мѣстности, които той означава като пеонски. Така, градътъ Стоби, пр. дн. Градско, е означенъ у Ливия[1] като пеонски. За рѣката Еригонъ (Черна) Ливий[2] казва, че е текла презъ пеонска земя. Пеонски е и градътъ Astraeum (Ἀστραῖον), дн. Струмица[3].

---

[1] За тоя походъ на Персея, ср. Kromayer, op. cit., II, p. 259; Niese, op. cit., III p. sqq.; Кацаровъ, ИзвИД-во, с. 8 сл.

[2] Споредъ Kromaeyer, поддържанъ и отъ Кацаровъ, п. с., с. 8, бел. 3. Niese, op. cit., III, p. 142 поставя Uskana при с. Шипъ въ горното течение на р. Еригонъ (Черна).

[3] Liv. 43:19,2.

[4] Сражението е описано у Liv. 44:40—42. Kromayer, op. cit., II, p. 310 sqq.; G. de Sanctis, ib., p. 323 sqq. Датата на сражението е 22. юний 168 г. пр. Хр. (ст. ст.); то е било предшествувано отъ лунно затъмнение: Liv. 44:37,8; Plut. Aem. Paul. 17; Polib. 29,9. Затъмнението е изчислено астрономически (21. юний 168 г. пр. Хр.). Преди сражението луната изгрѣла потъмнена; срѣдата на затъмнението: 20 ч. 49 м. Ср. Ginzel, Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie, II (Leipzig 1911), p. 540 и nota 2.

Ср. сѫщо G. de Sanctis, p. 323, nota 227; за мѣстоположението на Пидна, p. 322, notae 224 и 226, а сѫщо и Appendice.

Пеонцитѣ, наричани още пелагонийци[4], живѣли по течението на р. Черна. Проломътъ, презъ който Аксиосъ (Вардаръ) е навлизалъ отъ Пеония въ Македония, е нареченъ у Ливия[5] пелагонийски. Стариятъ градъ Хераклея Линкестидска (Ἡρακλεία Λύγκου, Λυγκηστίς), дн. Битоля, се е наричалъ и Пелагония[6]. Това име срещаме за първи пѫть у Ливия[7]. Следъ завладяването на Македония отъ Емилий Павелъ и раздѣлянето ѝ на четири „републики“, Пелагония, както ни съобщава Ливий[8], е билъ главенъ градъ на четвъртата република. Редомъ съ крепостьта Хераклея (Битоля), селище на линкеститѣ, билъ основанъ отъ римлянитѣ новъ градъ, заселенъ отъ старото пелагонийско население. Тоя градъ по-късно билъ нареченъ Пелагония[9].

Пеонцитѣ сѫ индоевропейско население, родствено съ илирийцитѣ. Неизвестно кога, тѣ сѫ се поселили въ областьта, която е наречена по тѣхно име Пеония, като се смѣсили съ старото неиндоевропейско население съ пелагонийцитѣ (свързвани съ пелазгитѣ)[10].

Пеония, чийто име се е запазило въ днешната область Пиянецъ[11], преди да бѫде завладяна отъ македонцитѣ, образувала самостоятелна държава. Известни сѫ редица пеонски царе, които сѫ сѣкли и монети. Македонскиятъ царь Филипъ II навлѣзълъ въ Пеония следъ смъртьта на нейния царь Агидъ и ѝ наложилъ своята власть (358 г. пр. Хр.)[12]; но приемникътъ на Агида, Липпей (или Ликпей), около 338 г. пр. Хр. се обявилъ за самостоенъ. Въ съюзъ съ тракийския царь Кетрипоръ, съ илирийския владѣтель Грабъ и съ града Атина, той се опълчилъ срещу македонския царь, но билъ разбитъ отъ Филипа.

---

[1] Liv. 33:19; 45:29.

[2] Liv. 39:53.

[3] Liv. 40, 24: Astraeum; Plin., Nat. hist. IV, 10, 35: Aestrienses; Ptol., III, 12, 24; Steph. Byz., s. v. Ἀστραια. Ср. Oberhummer, Pauly-Wiss. II 1705; Kiepert, Formae, с. 2. Ср. Кацаровъ, Пеония (Приносъ къмъ старата етнография и история на Македония) (София 1921), с. 6, съ бел.

[4] Str. VII, 331 fr. 38.

[5] Liv. 31; 28, 33, 34: fauces Pelagoniae.

[6] Ср. Oberhummer Pauly-Wiss. VIII, 429.

[7] Liv. 45, 29.

[8] Liv. 45:29; Diod., 31, 8; Str., VII fr. 48: Кацаровъ, ИзвИД-во, V, с. 10.

[9] Кацаровъ, п. с., съ посочената тамъ литература; Heuzey, Mission, p. 308.

[10] Кацаровъ, Пеония, с. 9 съ бел.

[11] Йорд. Ивановъ, Сев. Македония (София 1914), с. 214.

[12] За горното вж. Кацаровъ, Пеония, с. 47.

Следъ Липея на пеонския престолъ царувалъ Патрай. При Авдолеонта (приемникъ и синъ на Патрая), който се възкачилъ на пеонския престолъ ок. 310 г. пр. Хр., пеонцитѣ достигнали най-високата си мощь. Лизимахъ превърналъ Пеония въ македонска провинция. Опустошавана отъ келтитѣ, Пеония се съвзела, следъ като отминала келтската буря. Тя се издига като самостойна държава при нейния последенъ царь Дропионъ[1]. Но нейната самостойность не траела дълго. Македонскиятъ царь Антигонъ Гонатъ присъединилъ окончателно Пеония къмъ македонската държава. Градътъ Антигония (дн. Бератъ) е основанъ отъ Антигона, вѣроятно наскоро следъ завладяването на Пеония[2]. Градътъ билъ построенъ на 12 римски мили южно отъ Стоби, близо до Желѣзнитѣ врата на Аксиосъ (Вардаръ); презъ тукъ се е минавало, за да се отиде отъ стара Пеония въ Македония. Ливий[3] ни съобщава, че градътъ е билъ седалище на управителя на Пеония, назначаванъ отъ македонскитѣ царе.

Тоя градъ се е намиралъ при с. Тремникъ, ю.-и. отъ Неготино, ср. Кацаровъ, Bull. de corr. hellénique, XVII (1923), стр. 299; арх.-епиграф. материалъ отъ Чепигово е обнародванъ отъ Кацаровъ, ib., стр. 289 сл. За Пеония: H. Gaebler, Zur Münzkunde Makedoniens, IX, въ Zeitschrift f. Numismatik, XXXVII (1927), стр. 223—253 (и рецензията на Кацаровъ, Изв. Бълг. арх. инст. V, стр. 388); Kazarow, Klio XVIII (1922), стр. 20—26 (за етнографското положение на пеонцитѣ). — За Стоби: B. Saria въ Pauly-Wiss.-Kr. IV. A., 47 сл. (сѫщо Б. Сариа и Р. Егер, Истражив. у Стобима, Гласник Скоп. науч. др., т. V, 1—44 и R. Egger, Österr. Jahresh. XXIV).

Ливий споменава още: Sintia (Liv. XXVI, 25), Almana (Liv. XLIV, 26), Desudava (Liv. ib.), Персеида (Liv. XXXIX, 53). За Македония (топография и история): Geyer s. v. Makedonia, Pauly-Wiss.-Kr. XIV, 1, 651 ff. Ср. сѫщо J. V. A. Fine въ Journal of Roman Studies, XXVI, p. 25; Geyer, op. cit., 748 (за Sintia — въ сев. часть на битолското поле); C. Patsch, Beiträge zur Völkerkunde Südosteuropas, V, стр. 21 (за Desudaba — при Кочани и Виница), стр. 17 (за четенето Dalmana вм. Almana) и Егер въ Старинар, 1928, стр. 101 сл.; Н. Вуличъ, Styberra въ Сборн. арх. общ. въ корол. С. Х. С. I, стр. 117 (за Персеида); Geyer, op. cit. 667. — За Т.-Ливий: Klotz въ PWK XIII, 1, 816—853 (и посочената тамъ литература).

Антипатрия се е намирала при дн. Бератъ; Антигония на р. Аоосъ въ Епиръ—при дн. Тепелени; Антигония въ Пеония — при дн. с. Тремникъ до Неготино.

---

[1] Пакъ тамъ.
[2] Niese, op. cit., II, p. 277; Кацаровъ, Пеония, с. 56 бел. 86.
[3] Liv., 40:21, 23.

Още нѣщо за шопитѣ

(Приносъ къмъ въпроса за произхода на името „шопъ“)

Въпросътъ за шопитѣ и Шоплука (областьта, която населяватъ), а особено за произхода на тѣхното име, не е още достатъчно уясненъ, ако и да сѫществуватъ за него у насъ, пъкъ и въ сръбската книжнина, нѣколко проучвания. Едни отъ писанитѣ работи сѫ бележки или съставятъ отдѣлни глави въ съчинения, които инакъ разглеждатъ специални исторически и етнографски въпроси, а други се занимаватъ изключително съ въпроса за шопитѣ.

Най-вдълбочено и строго научно изследване за шопитѣ ни е далъ Йорд. Трифоновъ въ статията си „По произхода на името шопъ“ [1]. Нагледъ малка по обемъ, тя обаче представя едно завършено и строго научно разглеждане на поставената тема. Следващитѣ надолу редове целятъ да освѣтлятъ и да допълнятъ съ факти направенитѣ отъ Й. Трифонова изводи по произхода на името „шопъ“. Налага се да споменемъ понататъкъ, за пълнота, и писаното за шопитѣ отъ Риста Т. Николић, което вѣроятно, но безъ да я спомене, е ималъ на умъ Й. Трифоновъ, щомъ като говори, че прибързаното разпространение на печенежката теория за произхода на шопитѣ съ „привидната си историческа основа“ налага по-подробно и критично обсѫждане, защото „отъ много признаци се вижда, че считането части отъ народа ни за разноплеменна смѣсица нѣкакъ особено се допада на извѣстни чужди учени, у които науката е като слугиня на политиката“.

I.

Нека най-напредъ разгледаме въпроса за границитѣ на земята, която, право или криво, се нарича шопска, Шоплукъ, като имаме предвидъ досегашнитѣ проучвания и изказани мнения.

За североизточнобългарина и тракиеца шопи сѫ всички българи, които живѣятъ отъ Искъра, пъкъ дори и отъ р. Витъ, на западъ. Проф. Л. Милетичъ сочи село Мечка, Никополска околия, за граница между хърцои и шопи, но не опредѣля, докѫде на западъ живѣятъ шопитѣ. Вѣроятно, държавната граница между насъ и сърбитѣ е смѣталъ за западна и на шопитѣ [1].

---

[1] СпБАкН, XXII (1921), сс. 125—158.

Проф. Цвијић включва въ шопската земя и Пиротско, а неговиятъ асистентъ Р. Николић [2] отмѣстя границата по̀ на западъ, задъ г. Бѣла-паланка. Отъ този градъ, къмъ югъ, западната граница на Шоплука, споредъ Николича, достига съ меридионална посока източно отъ гр. Струмица, като обхваща Егрипаланка, Кратово, Кочани и Радовишъ. Покрайнинитѣ Малешево и Пиянецъ, които той (заедно съ Цвиича) опредѣля сѫщо за шопски, образуватъ южната граница. Една линия, която съединява градоветѣ Никополъ и Плѣвенъ и по-нататъкъ минава покрай Панагюрище и Т.-Пазарджикъ, образува „приблизително“, споредъ Николича, източната граница на Шоплука. За да постави толкозъ далечъ източната граница на шопитѣ, Николичъ се основава върху изнесеното отъ проф. Милетича за носията и говора на населението, което живѣе западно отъ р. Витъ. Обаче, той погрѣшно или нарочно приписва диалектичния гласежъ на членната форма за м. р., ед. ч, **о** вмѣсто **ът** (градо̀ — градътъ) само на шопитѣ, когато това е говоръ и на хърцоитѣ, а тѣхъ ги има навсѣкѫде въ североизточна България. Интимната му мисъль тукъ трѣбва да е била — да обхване по-голѣмъ дѣлъ земя въ З. България и да я опредѣли като шопска область, въ която „народътъ нѣма опредѣлена национална свѣсть, но пази чувство за сродство съ сръбския народъ“ [3].

Очевидно, шопската область не е толкозъ голѣма, както я сочи сръбската географска и етнографска наука. Николичъ [4] признава, че разпространението на шопитѣ въ посоченитѣ отъ него граници не е отдавнашно, че нѣкога шопската область е била по-малка, а по-късно, къмъ края на XVIII. вѣкъ, се разширила поради преселване на населението отъ планинитѣ къмъ равнинитѣ. Обаче, както се каза и по-горе, сръбската официална наука има голѣмъ интересъ да докаже съ нѣщо, че Шоплукътъ е обширна область между Морава отъ западъ и р. Витъ отъ изтокъ.

П. Р. Славейковъ, който за шопитѣ е далъ на времето си (преди 59 години) една твърде интересна и ценна и досега въ научно отношение статия, за жаль недовършена [5], покрай другото пише, какъ се зародилъ интересътъ му за шопитѣ и за земята, която тѣ населяватъ. Още като 13-годишенъ чиракъ въ бащиния си казанджийски дюкянъ въ Търново, той научилъ отъ единъ тѣхенъ калфа, че шопитѣ живѣятъ „татъкъ хее, далечъ задъ Искъро, у Врачанско“. Покъсно, въ 1848 г., пѫтувайки отъ Търново презъ Плѣвенъ за Враца, Берковица, Видинъ, бележи, че въ Враца напраздно питалъ за шопи. „Шопи нѣма тука, казвали му, они се хе на онамо, въ планинитѣ“. Въ Берковица дори не знаяли нищо за шопитѣ — тамъ чулъ прозвищата „торлакъ“ и „загорецъ“. Случайно въ Цариградъ презъ 1856 г., разбралъ, че шопи има и въ Трънско и Пиротско, че тѣ носятъ бѣли, отъ домашна тъкань, опнати дрехи (за мѫжетѣ) и че много се сърдятъ, ако имъ се каже въ очи, че сѫ шопи, а особено отъ израза „куку шопе“. Той добавя, че и по това време си останалъ съ заблуждението, че всичкото българско население на западъ отъ Искъра и отъ двѣтѣ страни на Балкана е шопско. Едва следъ освобождението на България, презъ 1879 г., когато дошелъ въ София, разбралъ, както пише той, разликата между сѫщинскитѣ шопи и тия, които източнобългаритѣ наричали шопи: сѫщинскитѣ живѣятъ отъ Грахово (Перникъ) на западъ, а другитѣ—отъ Искъра на западъ. Той като че ли иска да изключи тогавашна София и Софийско поле отъ земята на сѫщинскитѣ шопи. Своитѣ сѫждения Славейковъ извежда само отъ личнитѣ си наблюдения. Както ще видимъ по-нататъкъ, той се е доближилъ донѣкѫде до правилното разрешениа на въпроса — кои области въ Ю. з. България сѫ шопска земя.

---

[1] Старото българско население въ североизточна България (София 1902), с. 26.

[2] Крајще и Власина (Београд 1912), сс. 222/3.

[3] Пос. съч., сс. 232, 234.

[4] Пос. съч., с. 224.

[5] Нѣколко думи за шопитѣ, Пер. списание, IX (1884).

К. Иречекъ, изглежда, се е намѣрилъ предъ известни затруднения, за да остави неразгледанъ до край въпроса за границитѣ на Шоплука, макаръ инакъ да е събралъ и публикувалъ доста много сведения за живота, говора, носията, пъкъ и за особеноститѣ въ тѣлеснитѣ черти на шопското (главно софийското) население. За него шопски сѫ главно високитѣ котловини Радомирска, Брѣзнишка и Софийска, обаче шопи имало и въ Краище, и Кратово. Изобщо, казва той, „протежението на шопитѣ е съмнително“[1].

Съ Нишко и Радомирско полета свързва мѣстопребиването на шопитѣ и легендата отъ анонименъ авторъ, намѣрила мѣсто въ една рѫкописна история въ Хилендарския манастиръ. Въ своята „Кратка история“ (печатана презъ 1851 г. въ Букурещъ) Ив. Богоровъ ограничава шопската земя въ Софийско поле, като казва, че Софийскиятъ вилаетъ обема 365 села, все българи, нѣколко отъ жителитѣ на които се наричатъ шопи, т. е. софци[1].

Маринъ Дриновъ въ съчинението си „Заселване на Балканския п-овъ отъ славянитѣ“ поставя границитѣ на шоплука по горна Струма, въ околноститѣ на градоветѣ Радомиръ и Кюстендилъ — мнение, изказано по-рано отъ проф. В. Григоровичъ, изнесено отъ Шафарика предъ 1847. година.

---

[1] Княжество България (Пловдивъ 1899), I. с. 66.

[1] Йорд. Трифоновъ, пос. съч., с. 125.

Следъ Иречека, у насъ по въпроса за мѣстопребиваването на шопитѣ се изказаха и други двама чужденци — археолозитѣ Р. Добруски и Д. Е. Такела, които, свързвайки произхода на шопитѣ съ печенежкото племе подъ име „Цопонъ“, опредѣлятъ Софийско и Радомирско за шопски земи.

Проф. Йорд. Ивановъ посочва мѣстата въ Ю. з. България, които сѫ населени съ шопи: това, споредъ него, сѫ жителитѣ на Софийско, Трънско, Босилиградско (Краище), Радомирско, части отъ Паланешко, Кумановско, Овчеполско и Кратовско[1].

Приелъ мнението на проф. Йорд. Ивановъ за произхода и името на шопитѣ, което по това време (1906—1919. г.) минаваше за единствено научно (това е тъй наречената печенежка хипотеза за произхода на шопитѣ), и авторътъ на настоящитѣ редове въ своята книга „Кюстендилско краище“ се намѣси, безъ да ще, по въпроса за шопитѣ. И то не да посочи съ нови данни и факти границитѣ на шопитѣ и произхода на името имъ, а да отхвърли, сѫдейки по антроположки признаци, мнението, че краешчани сѫ шопи, защото били потомци на печенежкото племе Цопонъ, което име проф. Ивановъ отъждествяваше съ „шопъ“. Единъ локаленъ патриотизъмъ и голѣма привързаность къмъ моитѣ земляци планинци въ Кюстендилско краище, въ центъра на което — Босилиградъ — съмъ роденъ и азъ, не е билъ безъ влияние, когато пресилено (признавамъ си го сега) съмъ изтървалъ думитѣ: „доказано е, че въ Софийско е запазенъ най-добре печенежкия типъ“, вмѣсто да кажа „предполага се, че“.., и т. н. Противопоставихъ тогава краешкия красивъ женски типъ на софийската селянка, за да подчертая, че, ако наистина софийскитѣ селянки сѫ шопи поради чужди (въ случая печенежки) неславянски расови белези, такива шопи въ никой случай не могатъ да бѫдатъ селянитѣ изъ Краище, особено женитѣ, въ които, споредъ антроположката наука, най-силно биха се запазили бащинитѣ расови белези, въ случая печенежкитѣ. Въпрѣки това, азъ посочихъ, че Кюстендилско краище съ неговото продължение въ източна посока въ Радомирска и Трънска околии минава за покрайнина, чието население съседитѣ имъ смѣтатъ за шопи.

Въпросътъ за мѣстожителството на днешнитѣ шопи обстойно е разгледанъ и критично изнесенъ отъ Йорд. Трифоновъ въ поменатата вече статия. Той има предъ видъ всички написани преди него проучвания и, като взема въ съображение и мнението на проф. Нидерле за шопи въ широкъ и тѣсенъ смисълъ, дохожда до заключение, че сѫщинскитѣ шопи, т. е.

---

[1] Северна Македония (София 1912.), с. 42.

тия въ тѣсенъ смисълъ, населяватъ главно планинитѣ при Кратово, Кюстендилъ, Радомиръ и Брѣзникъ до София, като за центъръ на шопскитѣ поселища трѣбва да се взематъ планинитѣ между Трънско и Кумановско[1]).

Следъ Трифонова, и последенъ, за „Шопитѣ и тѣхното име“ (това е заглавието на статията му) даде доста обширни бележки и покойниятъ Стефанъ Л. Костовъ въ книгата си „Селски битъ и изкуство въ Софийско“ (въ сътрудничество съ Е. Петева). Тука той разглежда повече въпроса за произхода на името и расовата принадлежность на софийскитѣ селяни — чиято славянщина, поставена подъ съмнение, главно отъ Иречека, той особено горещо защищава — отколкото тоя за мѣстата, които шопитѣ населяватъ изобщо.

Доеега у насъ никой не е успѣлъ да посочи точни граници на Шоплука, защото, изглежда, че нѣма установени такива. Както ще видимъ по-нататъкъ, тия граници стоятъ въ връзка съ произхода на името шопъ, а последното пъкъ е въ връзка съ мѣстата, кѫдето се е рудувало отъ XIV. вѣкъ насамъ въ Ю. з. България. Значи, само може да се предполага, где най-рано е възникнало това име и какъ после е успѣло да стане прозвище на толкова голѣмъ дѣлъ отъ народа ни, та А. Страшимировъ въ книгата си „Войни и освобождение“ да го отдѣля като цѣла група, наравно съ групитѣ мизийци, тракийци, македонци и рупци. Нека забележимъ, че рѣдко има градъ въ България, който да нѣма поне едно семейство съ име Шопови, Шоповъ, прѣкоръ даденъ, обаче, отъ гражданитѣ, гдето се е заселилъ „шопътъ“, а не донесенъ отъ него. Той обикновено не приема това прозвище, та чакъ внуци и правнуци почватъ да се именуватъ Шопови.

II.

Така дохождаме до въпроса, какво съдържание се е влагало и се влага въ името-прозвище „шопъ“. Дѣдо Славейковъ правилно го е схваналъ и предалъ, споредъ както го е слушалъ на младини отъ източнобългаритѣ, пъкъ и отъ свои наблюдения, а именно, че шопитѣ сѫ хора „простаци, дебелаци, селяци, колибари, балканджии (планинци), изобщо хора, не видѣли другъ свѣтъ, очуждени и изолирани отъ материаленъ и културенъ напредъкъ, та и говорътъ имъ останалъ по-стариненъ, по-особенъ отъ тоя на източнобългаритѣ“. Това подигравателно, а най-главно, съ презрение прикачвано име „шопъ“ върху западнобългаритѣ, твърде много ги обижда и тревожи дори и въ наши дни. Нека тукъ да си послужа съ примѣръ отъ едно мое лично преживяване. Самъ роденъ въ центъра на Кюстендилско краище, едничката покрайнина, гдето, споредъ Трифонова[1]) името „шопи“ изглежда по-домашно, живѣлъ съ неговитѣ радости и скърби, на юношески години много остро, дори болезнено, съмъ се тревожилъ отъ подигравателното име „шопъ“, което и на мене, дошло за наука въ Кюстендилъ селянче, най-безмилостно и съ желание жестоко да ме обидятъ и унижатъ даваха моитѣ съученици гражданчета. Тогава схващахъ съ цѣлото си сѫщество, че съ насъ, заедно съ моитѣ другари съученици изъ Краище, се прави съвсемъ неоправдана и незаслужена подигравка и нанася обида, защото, освенъ съ нѣкои думи въ речника си и съ природната ни свитость и срамежливость на селянчета, съ нищо друго не се различавахме (ни по облѣкло, ни по външна фигура) отъ другаритѣ си гражданчета. А защо ни наричаха шопи, въ смисълъ на простаци? Мислѣхъ си тогава — сигурно, защото бѣхме далече по-силни отъ тѣхъ по успѣхъ въ училището, та ни завиждаха... И не веднажъ сме слушали: „Хайде, бре шопъ! Ихъ ама дебела шопска глава — отъ нищо не разбира! Види ли рѣка, вади хлѣбъ да топи: онъ мисли, че това е сè чорба отъ риба“. Или: „Звѣри се като шопъ у цръква“. Мислѣхъ си: гражданитѣ не сѫ шопи, защото сѫ... граждани. Какъ инакъ тогава да си обясня, че най-яростни съ подигравкитѣ си спрямо насъ бѣха синоветѣ на нашенци, краешчани, преселени само преди петь-шесть години изъ Краище въ Кюстендилъ! Поолекна ми малко, когато разбрахъ, че и радомирци и трънчани ги наричатъ шопи. Но почти се зарадвахъ, кога единъ мой съученикъ отъ Брацигово нарече шопи и самитѣ гражданчета. „Вие тука, въ Кюстендилско, всички сте шопи: колко сте прости и какъ завалено приказвате“. Значи, така: не сме били шопи само ние — краешчини, радомирци и трънчани, ние селянитѣ, а имало и граждани!

---

[1]) Пос. съч., с. 134.

Очевидно е, защо и днесъ при много промѣненитѣ условия за животъ и култура въ Шоплука, гдето нѣкогашната простоватость е вече изчезнала, бѣлодрешковското облѣкло, сѫщо нѣкогашенъ външенъ признакъ на шопщина, промѣнено въ чернодрешковско, никой не приема да го наричатъ шопъ. На тоя очебиенъ фактъ — всѣки да отбѣгва прозвището „шопъ“, защото го смѣта за подигравателно и обидно — се е натъкналъ и дѣдо Славейковъ, когато, още преди сто години, търсѣлъ да разбере, кои собствено въ България сѫ шопи, защо ги наричатъ съ това обидно прозвище и отъ какво произхожда името „шопъ“.

III.

Йорд. Трифоновъ въ поменатата вече негова статия разглежда първо досегашнитѣ (до 1919. г.) мнения по въпроса за произхода на името шопъ, а следъ това предлага и три свои тълкувания, отъ които той смѣта последното за най-приемливо. Той сочи, че най-старо обяснение на името шопъ, което се шири и като легенда между самитѣ шопи, е намѣрилото мѣсто въ една ржкописна история на Хилендарския манастиръ: прозвището „шопъ“ произхожда отъ „сопа“, тояга. Съ тояги, сопи, били въоржжени отъ турцитѣ спомагателнитѣ войски, съставени отъ българи, да пазятъ крилата (фланговетѣ) на сражаващитѣ се турски войски. Обаче, това чисто простонародно тълкувание, което съпоставя „сопа“ съ „шопъ“, както и това на Богорова, че „шопъ“ произхожда отъ името „софци“ (софиянци), очевидно сж несъстоятелни. Помжчилъ се и дѣдо Славейковъ да потърси произхода на името „шопъ“, но и той не е сполучилъ, защото да се произвежда „шопъ“ отъ корена „соп“, отъ който произлиза думата соповъ (рѣдко употрѣбявана днесъ), чучуръ, оттокъ, шулнаръ, чешмурка, а оттамъ видоизмѣнено въ „шопъ“ отъ думата „шопка“ (югозападнобългарско название на чешма съ открито отвърстие) е най-малко пресилено. Тъй наречената „тракийска теория“ за произхода на името шопъ, която го обяснява отъ името на старото тракийско племе „сапеи“, на което ужъ днешнитѣ шопи сж наследници (тази теория е свързана съ името на Шафарика), сжщо не може да бжде приета, защото противоречи на историческитѣ сведения, които имаме за мѣстопребиването, движението и разселването на сапеитѣ. Ако приемемъ, че шопитѣ сж тѣхни потомци (имената „сапеи“ и „шопи“ сж близки по звукове и лесно е човѣкъ да направи прибързана аналогия), тогава говорътъ на днешнитѣ шопи трѣбваше да бжде близъкъ съ тоя на населението въ Ю. Македония (Сѣрско, Солунско), гдето сж пребивавали сапеитѣ, т. е. източнобългарски, когато той е западнобългарски.

---

[1]) Пос. съч., с. 133.

Най-много привърженици измежду специалисти историци и археолози у насъ (Иречекъ, Йорд. Ивановъ, В. Добруски, Д. Е. Такела) е имала „печенежката теория“ за произхода на името шопъ, която поддържа, че шопитѣ, особено селянитѣ въ Софийско, пазятъ и днесъ турански черти въ типа си отъ печенежки произходъ, и че името шопъ е запазенъ споменъ отъ печенежкото племе Цопонъ, заселено насила презъ XI. в. въ Софийско, Нишко и Овчеполско. Подложена на преценка откъмъ историческа, антроположка (типъ), етнографска (носия) и фонетична (привидната близость между „шопъ“ и „цопонъ“) страна, тази теория, пета по редъ, биде отречена изцѣло отъ Йорд. Трифоновъ.

Шестото предположение—да се обясни произхода на „шопъ“ отъ „швабъ“ — принадлежи на руския професоръ Григоровичъ, който допуска, че въ жилитѣ на шопитѣ тече и нѣмска кръвь, покрай славянската, отъ нѣкогашнитѣ нѣмци, дошли като рудари въ мѣстата, гдето сега живѣятъ шопитѣ. Последното предположение е доста вѣроятно. Обаче, не може да се обясни достовѣрно връзката между имената „швабъ“ и „шопъ“ поради това, че тия нѣмски рудари, за които говори Григоровичъ и за които имаме писмени документи, сж се казвали „сакси“, „саси“, а не „шваби“. Името имъ — саси — е запазено и до днесъ въ Осогово: село Саса (жителитѣ му — сасани) въ Кочанска околия и махала Сасани въ с. Страдалово, Кюстендилска околия. Нигде, обаче, днесъ не е запазено въ тия краища наименувание „швабъ“, „шваба“, а други отъ нѣмски произходъ имена въ връзка съ рударска дейность има нѣколко: шлякно (сгория), утманъ, щупъ (желѣзни пръски, кога се чука нагорещено до червено желѣзо). Отъ друга страна, „латински“, а не „швабски“ се наричатъ запазенитѣ културни останки (църквища, гробища) отъ тѣхното нѣкогашно предполагаемо присжтствие по тия мѣста.

Седмо по редъ мнение за произхода на името шопъ принадлежи на Йорд. Трифоновъ, изнесено въ поменатата вече на нѣколко мѣста дотукъ негова статия. По-право, това сж три нови предположения, първитѣ две отъ които самичъкъ той отрича, а държи за третото, което, основано на приведенитѣ отъ него данни и факти, може да бжде повдигнато, както казва той, до научна хипотеза. И тритѣ нови предположения лежатъ върху убеждението му, че името „шопъ“ е отъ нѣмски произходъ. Първото: дали думата „шопъ“ не произхожда отъ нѣмската „шопфъ“ (Schopf), която на български значи перчимъ; дали нѣмскитѣ рудари не сж казвали за присмѣхъ и подигравка „шопфъ“ на българитѣ въ рударскитѣ краища, защото последнитѣ носѣли главитѣ си бръснати, а само на тила оставяли да расте кичуръ косми, сплитани въ дълги плитки — перчимъ — като тия на китайцитѣ. Самъ Трифоновъ отрича това си предположеиие за произхода на името „шопъ“ съ довода, че перчемлии българи е имало и въ Източна България, гдето не е разпространено името „шопъ“. Отрича и второто си предположение — да има връзка между „шопъ“ и сръбската дума „шо̀кацъ“, съ което прозвище православнитѣ сърби наричали сънародницитѣ си католици, защото се кръстятъ не съ три пръста, а съ цѣла „шака“ (шепа). Отрича го поради невъзможностьта да се получи по звуковитѣ закони на западното българско наречие отъ срѣднобългарско шѧпа новобългарски „шопа“. Вънъ отъ това, и въ шопскитѣ краища се произнася „шака“ вмѣсто шепа, а никога „шока“.

По-нататъкъ Йорд. Трифоновъ потърсилъ да намѣри, дали сжществува име, собствено или нарицателно, съ коренъ шоп или начална сричка шо, въ ония български краища, гдето нѣкога е била добивана руда отъ нѣмцитѣ рудари или пъкъ подъ тѣхно ржководство. Желанното име намѣрилъ въ моята монография „Кюстендилско краище“, въ с. Косово[1]), име на ниви въ мѣстностьта Шопа, за която презъ 1919. г. не съмъ можалъ да му дамъ „потрѣбния“ отговоръ, както бележи той, а именно, какво е нейното значение у народа. Думата „шо̀па“ (глаголъ) съ ударение на първата сричка се употрѣбява въ Краище за чешма съ цилиндрична тржба (дървена или желѣзна), която като по тактъ хвърля — „шопа“ — изобилно струи вода. Такава чешма „шо̀па“ (глаголъ), а малка чешмичка „шопо̀ри“ (глаголъ). Мѣстностьта, обаче, която въ с. Косово се казва „Шопа“ (сжщ. име), е досущъ безводна. Следователно, това наименувание не може да е въ връзка съ чешма. Търсейки тази дума или сроднитѣ ѝ въ други славянски езици, Трифоновъ намѣрилъ, че сжществува въ полски, малоруски, чехоморавски и словашки и означава колиба, навесъ, сайвантъ, сушина за добитъкъ — безъ стени. Пропусналъ е, обаче, да я потърси и въ сърбо-хърватски езикъ, гдето сжществува и означава сайвантъ. Сжщата дума и съ сжщото значение сжществува и въ нѣмски езикъ въ две близки помежду имъ форми: Schoppen, Schuppen — колиба, сушина. Авторътъ се пита — можемъ ли да допуснемъ сжществуването на тая дума, като име, и въ български? Той отговаря утвърдително, щомъ като, споредъ него, сжществува въ Кюстендилско краище мѣстность съ име Шопа — единъ отъ главнитѣ центрове на сжщинскитѣ шопи, гдето, прибавямъ азъ, животътъ на планинскитѣ му жители доскоро е билъ колибарски и, поради този имъ животъ и свързаната съ него тѣхна простоватость, тѣ носятъ име шопи, въ смисълъ на простаци колибари, както по етнографска интуиция правилно го е изтълкувалъ и дѣдо Славейковъ. На край, Йорд. Трифоновъ разглежда въпроса, какъ отъ сжществителното „шопа“, т. е. колиба е могло да произлѣзе „шопъ“, като име — прозвище на човѣкъ. Той мисли, че това е станало чрезъ посрѣдството на мн. число „шопи“ и на събирателното „шопье“ — колиби, което е захванало да се схваща и като мн. число за означение на хора, та отъ него е образувано единствено число „шопъ“¹), т. е. който живѣе у „шопа“ (колиба), той е „шопъ“ (колибарь). Той допуска още, че името шопи отначало се е давало на рударитѣ, които сж работѣли въ рудницитѣ, като рупници, вжгляри, дърvари, пепеляри, коняри и т. н. и сж живѣели въ „шопи“ — тѣ (временни колиби около руднитѣ ями), а сетне името се разпространило и върху други хора, мѣста и селища изъ рудоноснитѣ планински краища. Че наистина строенитѣ за нуждитѣ на работницитѣ и за пазене на инструментитѣ сгради сж били временни, леки постройки, колиби, ни говори и картината отъ тогавашната рударска техника: рудата се е добивала по единъ примитивенъ за днешния напредъкъ начинъ, главно чрезъ открити ями и открити галерии. Когато се изчерпвалъ така повърхностно използуваниятъ руденъ материалъ,

---

[1]) Вж. с. 489.

---

[1] Пос. съч., с. 157.

рудищата въ скоро време били изоставяни, а заедно съ тѣхъ и „шупитѣ“. Затова и последнитѣ сѫ били леки, временни, евтини постройки. Поради тия и други съображения, Трифоновъ сочи, кои сѫ предимствата да се обясни произхода на името „шопъ“ отъ нѣмската дума Schoppen, Schuppen и защо тия предимства повдигатъ това негово предположение до степень на научна хипотеза[1].

Покойниятъ Стефанъ Костовъ, въ поменатата вече негова статия „Шопитѣ и тѣхното име“ разглежда обстойно писаното отъ Трифонова и, преди всичко, отхвърля, като него, печенежката теория за чуждоплемененъ произходъ на шопитѣ, главно на софийскитѣ, върху туранскитѣ черти на които поддръжницитѣ на тая теория градѣха своитѣ изводи. Обаче, ако не бива да се обяснява относителната грозотия на софийската селянка съ турански произходъ и черти, това въ никой случай, споредъ мене, не може пъкъ да се отдаде на робския ѝ животъ преди освобождението, на тежкия домашенъ и полски трудъ или на нехигиеничната обстановка и слаба храна, както пише Костовъ. Тука би могло да се направи възражение съ примѣри отъ близката до София вакарелска околность, прочута съ своя красивъ женски типъ, расълъ и живѣлъ преди освобождението при по-тежки, може би, домашни и други условия отъ тия на софийската шопкиня. Ами пъкъ какво да се каже за непоносимо тежкитѣ условия за животъ преди освобождението на краешчанката, сѫщо известна съ своя красивъ типъ? По-нататъкъ Костовъ не е съгласенъ съ Трифонова да се тълкува името на мѣстностьта „Шопа“ въ Кюстендилско краище отъ нѣмскитѣ Schoppen или Schupen, защото отъ описанието, което е далъ Захариевъ на околностьта, въ която влиза и тази мѣстность, е ясно, че тя е набраздена съ много порои или се намира между два рова, гдето водата въ време на пороенъ дъждъ не „шопори“, а шопа, който глаголъ сѫществува въ речника на Краище[2]. Ако това бѣше въ действителность, т. е. името на мѣстностьта „Шопа“ да произлиза отъ глагола шопа (тече буйно и шумно), тогава днесъ щѣха да сѫществуватъ въ Краище въ изобилие мѣстности съ име Шопа, защото много други села тамъ иматъ по-раздърпанъ пороищенъ изгледъ отъ с. Косово. Напримѣръ, въ с. Горно Уйно, което въ наши дни държавата изселва именно заради унищожената му вече отъ пороитѣ работна земя, при внимателна провѣрка такива имена на мѣстности не се указаха. Сѫщото е и въ други поройни краешки села. Костовъ е по-наклоненъ да приеме първото предположение на Трифонова, че името „шопъ“ произхожда отъ нѣмската Schopf, като добавя въ заключение на ценната си статия, че Йорд. Трифоновъ е на правъ пѫть, когато търси да обясни чрезъ езика на нѣмскитѣ рудари у насъ това загадъчно прозвище. Той завръшва съ думитѣ: „Какъвто и да е произходътъ на думата „шопъ“, ясно е, че това не е расово прозвище, защото шопитѣ, както всички други българи, сѫ си славяни съ чисто славянски езикъ“.

---

[1] Пос. съч., с. 158.

[2] Костовъ, пос. съч., 27.

IV

Въ подкрепа на предположението на Йорд. Трифоновъ, че името „шопъ“ произхожда отъ нѣмската дума Schoppen, Schuppen и то въ връзка съ езика на нѣмскитѣ рудари, за които знаемъ, че сѫ рудували по тия мѣста, тукъ изнасямъ събранитѣ отъ мене сведения и факти, проучени и провѣрени лично на самото мѣсто.

Въ моитѣ антропогеографски проучвания на Кюстендилския дѣлъ на покрайнината Пиянецъ (южната часть бѣше въ бивша Югославия) се натъкнахъ на три мѣстности съ име „Шопо“, „Шопово“. Първото — Шопово — се намира близу до махала Вакадинска (Чортанска) на с. Раково, всрѣдъ друга по-обширна мѣстность, съ име Виднитѣ, която пъкъ е непосрѣдно продължение на друга още по-обширна, съ име Рудище (така е отбелязана и на картата 1:50,000). Нека забележа, че с. Раково, както и други нѣкои села въ Пиянецъ, е пръснато на отдѣлни махали, 33 на брой, изъ твърде много пресѣчена и урвеста планинска мѣстность, та селянитѣ тамъ сѫ принудени днесъ да се погребватъ на 13 мѣста. Въ тази махала селянитѣ наричатъ съ име Шопово единъ неголѣмъ изворъ заедно съ разположенитѣ около него ниви, ливади и овощни градини. Другъ изворъ и напоявани отъ него зеленчукови градини, съ общо име „Шопо“, „Шопово“, се намира при махала Ризовци (въ съседното с. Вѣтренъ), отдалечена около 2$^1/_2$ км. източно отъ Вакадинска махала. Тамъ, въ съседство на извора, и сега личатъ вдлъбнатини отъ нѣкогашни малки по размѣръ сгради съ правоѫгълна или елипсовидна основа, а около тѣхъ иманяри сѫ копали да търсятъ заровено богатство. Запазени сѫ и спомени, че нѣкога тукъ е била топена руда. Чешмата и овощнитѣ градини при тъй нарichаното „Горно училище“ въ с. Раково (селото има на две мѣста училища), близу до махала Михови ханове, селянитѣ наричатъ „Шопо“. Непосрѣдно до тая мѣстность минава р. Елешница и тамъ, до рѣката, мѣстностьта по двата ѝ брѣга носи име „Плавилото“, име, което, заедно съ горнитѣ две — „Виднитѣ“ и „Рудище“ — подсѣща за нѣкогашна рударска дейность. Старъ селянинъ отъ Вакадинска мах. обяснява произхода на тѣхното Шопово и името му така: Нѣкога, кога нѣмало „машинитѣ“ (желѣзницитѣ) като сега, „боравили“ кираджии съ коне да разнасятъ стокитѣ. И единъ такъвъ отъ „Шоплуко озгоре“ (изъ Кюстендилско краище) миналъ съ кирия тука, харесалъ гористото по това време мѣсто и се заселилъ по-късно. И така останало името „Шопово“. Той не можà, обаче, да обясни, откѫде пъкъ произхожда отсрѣщното (до мах. Ризовци) Шопово, което почесто се слуша като Шопо. „Тамъ, каже, пакъ другъ кираджия шопъ, трѣбва да е миналъ изъ Шоплуко“. А за третото, при Михови ханове, не знае нищо да каже. Другъ селянинъ свързва произхода на последното име (при Михови ханове) съ чешма, която „шопа“, т. е. изхвърля задавено и по тактъ обилна струя вода. Трѣбва, обаче, да забележимъ, че тамъ чешмата е много малка и не „шопа“ а „шопори“.

Нека дадемъ преценка на тия народни тълкувания, които въ нѣкои случаи не сѫ за пренебрегване. Преди всичко никога не е минавалъ кираджийски пѫть покрай Вакадинска махала. Тя е така уединена и стои на страна отъ удобно съобщение, че дори и днесъ, когато цѣлата околность е оголена до коренъ отъ горска растителность, мѫчно човѣкъ ще намѣри тази махала безъ водачъ. Стариятъ пѫть, който въ турско време свързвалъ Кюстендилъ съ Царево село и който единственъ е могълъ да бѫде кираджийски пѫть, е минавалъ далеко на изтокъ отъ тия мѣста. Значи, никакви „шопи озгоре“ не сѫ могли да правятъ кираджилъкъ по несѫществуващъ изъ тия мѣста пѫть, защото тая посока къмъ Кюстендилъ и долината на Брѣгалница или прѣко къмъ Кюстендилско краище е най-невъзможната за пѫтно съобщение, дори е непристѫпна.

Даденото обяснение чрезъ звукоподражателния диалектенъ глаголъ „шопа“ съвсемъ пъкъ не подхожда, защото чешмата при Миховска мах., наречена „Шопо“, щѣше въ такъвъ случай да се казва Шопа (съ окончание на *а*). А освенъ това, не е единствена само тя въ с. Раково: чешми, които много по-силно „шопатъ“ отъ нея, се намиратъ още и въ махалитѣ Куличка, Паничарска, Бозовска, Долногосподарска, Окониковска, Сивокобилска и др., обаче не носятъ името Шопа или Шопово. Освенъ това, другитѣ две мѣста, които носятъ име Шопово, Шопа (при Вакадинска и Ризовска мах.), сѫ при по-голѣми, сравнително, извори, а не при чешми. Нека забележимъ още, че отъ източната страна на билото, задъ което е Ризовското Шопово, се намиратъ два буйни карстови извора (какъвто е и Шопово), при Вълкова мах. въ с. Илия, и, макаръ водата имъ силно да „шопа“ изъ варовитата отвесна скала, не носятъ име Шопово или Шопо. Следователно, нѣмаме основание да свързваме името Шопово или Шопо съ глагола „шопа“, толкозъ повече че той се употрѣбява и въ други краища на България, които не сѫ шопска земя и гдето прозвището шопъ не се чува.

Най-после, ако името „шопъ“ произлиза отъ глагола „шопа“ („шопамъ“, „шопоря“), тогава какъ да си обяснимъ неговото присмѣхулно съдържание, каквото очевидно глаголътъ нѣма. Нека да видимъ, какви общи белези иматъ тия три мѣстности, които носятъ име „Шопо“, „Шопово“. И тритѣ сѫ разположени въ рударски терени: първитѣ две на югъ и западъ отъ обширната мѣстность Рудище, а третата — всрѣдъ мѣстностьта Плавилото. Сгорийнитѣ кѫсове, които поройнитѣ води изравятъ въ тия мѣстности, говорятъ за нѣкогашно рударство, най-явенъ днесъ белегъ отъ която дейность е името на мѣстностьта Виднитѣ при Вакадинското (Чортанското) Шопово. А за нѣкогашнитѣ шупи — рударски колиби, навеси, говорятъ пъкъ вдлъбнатинитѣ при Ризовското Шопово. Ето защо имаме сериозно основание да предполагаме, че названията Шопо, Шопово сѫ въ връзка съ стара рударска дейность по тия мѣста. Освенъ това, имената не сѫ отъ български произходъ, понеже начална сричка *шо* е непозната въ старобългарски езикъ, който, изглежда, я е търпѣлъ само въ чуждици.[1] Като знаемъ, че първитѣ рудари въ България по време на второто българско царство сѫ били седмоградски нѣмци — сакси, саси — и че тѣ сѫ рудували главно въ високопланинска Ю. з. България; че отъ тѣхното тука нѣкогашно присѫтствие стои днесъ очевиденъ споменъ въ името на осоговското село Саса, кѫдето се е рудувало до преди 90—100 години съ галенитна и сфалеритна руда; че въ говора на днешнитѣ сасани се слушатъ думитѣ „утмани“, „видни“ („въ турско време докараха утмани да търсятъ мадемо“); че селянитѣ въ с. Саса не сѫ чужди на тая рударска индустрия, понеже и днесъ разказватъ за диви (ялови) и питомни рудни жили[2] — всичко това иде да подкрепи предположението на Йорд. Трифоновъ, че думитѣ *шопъ, Шопо, Шопово* сѫ отъ нѣмски произходъ и означаватъ *колиба, колиби* и мѣста, гдето сѫ били строени тия колиби.

V

Ако, обаче, изнесенитѣ факти и обяснения не сѫ достатъчни да подкрепятъ горното предположение, тукъ ще бѫдатъ посочени нови, които още по-убедително ще ни говорятъ, че името „шопъ“ произхожда отъ нѣмскитѣ Schoppen, Schuppen, съ значение на колиба.

На 14. I. 1940. г. посетихъ с. Дивля, Радомирско, за да видя „прочутитѣ“ маскирани суроваскари (както ненуждно и рекламно ги нарекоха въ вестницитѣ). Минавайки изъ дебелия снѣгъ покрай селскитѣ гробища, единъ отъ придружаващитѣ ме учители каза: „Да минемъ по въ дѣсно! Покрай *шупата* има отѫпкана пѫтека!“ — „На кое казвате шупа?“ попитахъ азъ крайно изненаданъ. „Ето, сушината, сайванта, заслона, гдето сѣдатъ селянитѣ на поменна трапеза следъ погребение, четиредесетини, половинъ година, година и т. н. Нали знаешъ, продължи той, у насъ, въ Босилиградско (той е мой землякъ), го викатъ колиба, солдрума, заслонъ, а тука — „шупа“. Та не си ли слушалъ другъ пѫть тая дума?“ И влѣзохме въ шупата, която, наистина, е единъ сайвантъ, заслонъ за отъ дъждъ, снѣгъ, а донѣгде и отъ вѣтъръ. Най-напредъ ми дойде тогава на умъ писаното отъ Ст. Костовъ въ „Шопитѣ и тѣхното име“, че думата „шупа“ не сѫществува въ нашия езикъ. Цитирамъ

---

[1] Трифоновъ, пос. съч., с. 155.

[2] Гл. Г. Бончевъ, Петрографско-минерални изучвания въ Македония, Сб. Б. ак. н. XIII., сс. 124—125.

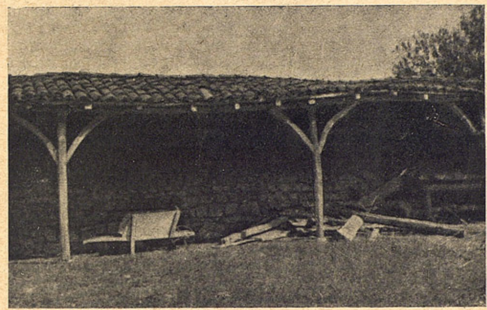

[illegible] Шупа на Михалъ Гьоревъ, с. Дивля — Радомирско

сега буквално: „Ако, казва той, имаше въ нашия езикъ заемка отъ нѣмски „шопа“ (прибавямъ: или шупа) съ значение на колиба, и ако отъ тази дума бѣше произлѣзло едно тъй много разпространено име като „шопъ“, тя нѣмаше така бързо да изчезне, щѣше да остане до день днешенъ, както въ казанитѣ славянски езици, па както и дори въ сръбски — шупа отъ Schoppen, Schuppen, колиба, навесъ, tectum tugurium [1], щомъ като сѫ ни останали отъ чужденцитѣ рудари думи като утманъ отъ нѣмски „Hattenmam и т. н.“ И ето, думата „шупа“ я имало въ нашия езикъ, била дори, както се казва, подъ носа ни, но кой да се потруди да я намѣри! Костовъ продължава: „Ако е имало въ нашия езикъ дума „шопа“ или „шупа“, тогава и предположението на Трифонова, че името шопъ е произлѣзло отъ „шопа“, върху което той най-много напира, ще бѫде най-правдоподобното отъ всички досега изказани предположения.“

---

[1] В. Караджиħ — Србски речник, с. 879.

Следъ една повторна лична провѣрка, презъ месецъ май сѫщата година, указа се, че името „шупа“ въ смисълъ на колиба, сушина, сайвантъ“, навесъ, заслонъ се употрѣбява и въ следнитѣ села около с. Дивля: Горна-Глоговица, Долна-Глоговица, Горна и Долна-Врабча, Калотинци („Сега ние, че правиме нова „шупа“ до цръквата“ каза ми кметскиятъ намѣстникъ), Раянци, Пенкьовци, Одраница, Докьовци, Видраръ, Горочевци, Лѣва-рѣка, Долна и Горна-Мелна, Дълга-Лука, Горна и Долна-Сѣкирна. Въ нѣкои отъ тѣхъ, напр. Калотинци, Раянци, Долна и Горна-Сѣкирна името „шупа“ полека-лека изчезва и се замѣства съ турската дума сайвантъ, а въ трънскитѣ села, задъ вододѣлното било (между Черно и Бѣло море) не употрѣбяватъ вече тая дума, но знаятъ и разбиратъ значението ѝ. „Шупата“ днесъ представя малка полусграда, въ нѣкои случаи построена отдѣлно отъ другитѣ стопански сгради, а въ други — долепена до тѣхъ, като сѫ използувани една или две отъ външнитѣ имъ стени за такива на шупата. Въ последния случай, ако тя се намира между две сгради, издига се само трета стена (понѣкога отъ суха зидария), която образува главната подпора на покрива, а откъмъ лицето шупата остава открита. Отъ тази страна покривътъ се крепи върху рѣдко поставени единъ отъ другъ диреци. Нѣкѫде пъкъ е използувана само едната стена на друга сграда, до която е долепена шупата, а две стени се изграждатъ само за нея. Нѣкои шупи сѫ подѣлени на две или три части чрезъ гредички и дъски, та се получаватъ отдѣления за воловетѣ, за овцитѣ и за сушина на разни земедѣлски потрѣбици. Който има казанъ за варене на ракия (а по тия мѣста почти всѣко семейство притежава такъвъ), обикновено го поставя въ единия ѫгълъ на шупата. Гробищната шупа крепи покрива си върху две стени, суха зидария, а отъ другитѣ две тя е открита. Порано, когато с. Дивля, напримѣръ, било събранъ типъ селище, налагало се на всѣко домакинство да има шупа — колиба по къра, гдето лѣтувалъ добитъкътъ. Днесъ, обаче, следъ като селото се пръснало на отдѣлени една отъ друга махали, тия, да ги наречемъ „кърски шупи“, се прибрали при другитѣ домакински сгради изъ махалитѣ.

Въ връзка съ сѫществуването на това досега загадъчно име—шупа — въ нѣкои отъ селата, гдето то още не е отстѫпило на името сайвантъ, се намиратъ мѣстности съ име Шопа. Не е запазенъ, обаче, споменъ у населението за нѣкаква връзка между шупа (нарицателно име на сграда) и Шопа (собствено име на мѣстность). За сега можà да се открие, че Шопа, име на мѣстности, заети отъ ниви, ливади, гора и пасбища (пустуещи мѣста) има въ с. Горна-Глоговица. Въ село Долна-Сѣкирна мѣстностьта Шопа е заета съ гора, ливади, ниви и отъ една махала. Мѣстностьта Шопа въ село Банище (бивше Банишоръ) се намира с. западно отъ селото, далече около половинъ километъръ. Въ с. Гигинци тази мѣстность е с. западно отъ селото, къмъ Гигинския манастиръ. Въ околностьта на село Горна-Сѣкирна също така сѫществува мѣстность съ име Шопа — на предѣла между това село и съседното му с. Душинци. Сгорийни купове отъ топена желѣзна руда пазятъ нѣмъ споменъ отъ рударска дейность близу до

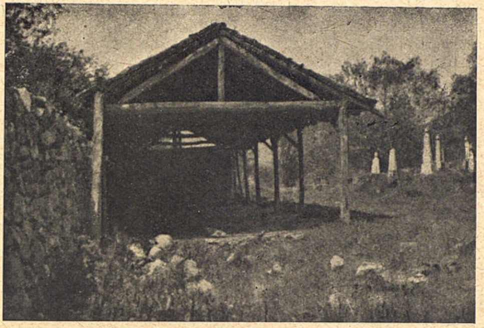

Шупа заедно съ гробни паметници въ с. Дивля

тази Шопа. Допускамъ, че при повече време за обикаляне, ще се намѣрятъ по този край и още други Шопи, т. е. мѣста, гдето (трѣбва да се предположи) сѫ били разположени рударскитѣ колиби — шупи.

VI.

И така, ако Йорд. Трифоновъ можа да изгради своята (както той я нарича) научна хипотеза за произхода на името „шопъ“ отъ нѣмски езикъ, възъ основа само на случайно споменатa въ моето „Кюстендилско краище“ дума „Шопа“, сега, при живото свидетелство за сѫществуването и употрѣбата на по-близка до съдържанието на понятието шопъ дума „шупа“, трѣбва да признаемъ и повишимъ предположението му въ степень вече на достовѣрна истина. А къмъ това заключение ни навежда и следния фактъ, красноречивъ и прѣсенъ (сравнително) споменъ отъ времето, когато тоя кѫтъ къмъ края на XVIII. в. е билъ обитаванъ отъ „латини“, т. е. католици, които не сѫ могли да нѣматъ въ езика си наименуването „шупа“ за колиба и отъ които, вѣроятно, е останало и днесъ запазено това име въ днешното население: Въ село Горна-Сѣкирна родътъ Баланджини днесъ (1942. г.) се погребва отдѣлно отъ другитѣ селски родове въ тъй наричанитѣ „латински гробища“, на страна отъ „православнитѣ“ съ около 100 м. разстояние. Баланджини днесъ не се отличаватъ съ нищо отъ съселянитѣ си — ни по езикъ, ни по носия, ни по тѣлесно устройство. И тѣ сѫ православни като останалитѣ, иматъ обща черква съ тѣхъ, еднакво се обличатъ, еднакво говорятъ, обаче до преди 30—40 години не имъ давали моми за женене отъ другитѣ родове; освенъ това, Баланджини отдѣлно тогава правѣли своята задушница, отдѣлно се събирали на служба, кога селото „излизало на светецъ“. Отъ съселянитѣ си и отъ близки другоселци тѣ се наричатъ и сега „латинци“, обаче тѣ самитѣ избѣгватъ да се наричатъ съ това име. Съ време това раздѣляне и различие полека-лека изчезнало, а се запазилъ само обичаятъ и днесъ да се погребватъ отдѣлно въ „латинскитѣ гробища“. Смѫтенъ споменъ за обяснение на това положение, разправя следното: Отдавна нѣкога въ селото имъ живѣели „латинци“ (католици) покрай православнитѣ. Неизвестно защо, турци нападнали селото, за да заробятъ и и избиятъ „латинцитѣ“. Мнозина били избити, а нѣкои успѣли да побѣгнатъ на западъ по високитѣ планини, като при бѣга-

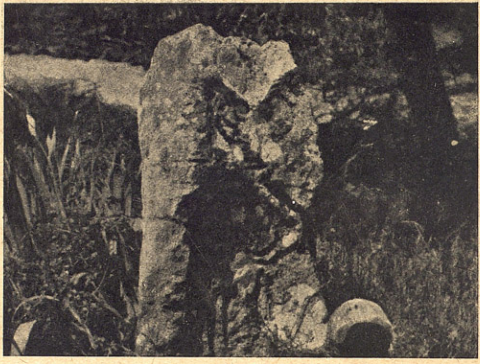

Стариненъ гробенъ камъкъ въ с. Дивля. Предполага се да е „латински“

нето изоставили една бременна млада „латинка“ въ близката гора. Тамъ тя добила мѫжко дете. Като се поумирило, латинката се прибрала съ новороденото въ селото. Порастнало и се оженило за българка—православна. Отъ тоя бракъ сѫ произлѣзли днешнитѣ Баланджини. Този разказъ, изглежда, изяснява донѣкѫде писаното отъ руския генералъ Липранди за шопитѣ-католици, които, споредъ него, живѣели къмъ края на XVIII. и началото на XIX. в. между православнитѣ въ горното поречие на р. Струма, кѫдето се намира и село Горна-Сѣкирна[1]) (Гл. Й. Триф. „По произхода на името шопъ“, с. 152.)

VII.

Въ заключение на изнесеното за произхода на името „шопъ“ и свързанитѣ съ него въпроси за мѣстата, кѫдето е живѣяло и живѣе шопското население, както и съ въпроса — „шопъ“ племенно название ли е, може да се каже следното, което, преди всичко, иде и въ подкрепа на изводитѣ, направени отъ Йорд. Трифоновъ въ споменатата негова статия: 1. Нѣмскитѣ рудари (седмоградски или трансилвански сакси, саси), които станали и учители на българкитѣ рудари, сѫ работили главно въ Ю. з. България — Кюстендилско, Босилиградско (Крайще), Брѣзнишко, Трънско, около Витоша, Паланешко и Кратовско, кѫдето днесъ най-много се говори за шопи: 2. Тѣ сѫ били католици, а поради латинския езикъ, на който се извършвало богослужението имъ, споменитѣ отъ тѣхъ и за тѣхъ днесъ сѫ запазени съ име „латинско“, „латински“, рѣдко„ католишко“, „католишки“ (Кюст. краище, 388). 3. Името „шопъ“ е отъ чуждъ произходъ, понеже въ старо и новобългарски езикъ не се срѣща дума съ начална сричка „шо“. 4. Работницитѣ рудари сѫ живѣели по време на работа (зиме тя е прекѫсвала) покрай руднитѣ ями и открити галерии въ колиби, временни постройки, отъ основитѣ на които днесъ на много мѣста личатъ останки. 5. Подобни колиби, леки постройки, носятъ днесъ име „шупи“ въ нѣкои села между р. Треклянска и р. Свѣтля, източно продължение на Кюстендилско краище. 6. Сжщо така и въ нѣмски езикъ Schuppen значи колиба. А понеже нѣмци сѫ живѣели покрай другото население въ тия крайща, отъ тѣхъ следователно е останала думата „шупа“ за колиба и „Шопа“, може би за мѣстата, кѫдето сѫ били разположени тия шупи, колиби. 7. Думата „шупа“, изглежда, че по време на рудуването въ Ю. з. България е била общо позната, щомъ като тя и днесъ се употрѣбява въ двадесетина села, въ околноститѣ на които е била добивана и разработвана руда. 8. Причината за изчезването ѝ въ другитѣ сѫщо така рударски села (говоря за Кюст. краище, което добре познавамъ) трѣбва да потърсимъ въ запазенитѣ, ако и неясни, спомени за унищожаване нѣкога на тукашното население (Кюст. краище, 68) — може би по време на Чипровското възстание, когато било избивано католишкото население, като нѣмско по произходъ. И следователно, днешното население въ Кюстендилско краище е по-ново, заселило се преди 150—200 години на запустѣли мѣста. 9. Имаме вече достатъчно основание да приемемъ, че прозвището „шопъ" произхожда отъ нѣмски езикъ, а на български се покрива съ думата „колиба"· 10. Името „шопъ" се дава днесъ като прозвище на хора простовати, простаци, конфузни въ отношенията си съ хората отъ градоветѣ. Само колибарски животъ може да създаде у обитателитѣ си затвореность, свитость, наивно-смѣшни прояви, които могатъ да послужатъ за причина да бѫдатъ подигравани колибаритѣ отъ полянцитѣ и гражданитѣ съ прозвището „шопъ". 11. Очевидно става, че „шопъ" не бива вече въ никой случай да се тълкува отъ „сапей" или „цопопъ" и въ такъвъ случай да се смѣтатъ шопитѣ за наследници на нѣкакво тракийско или печенежко племе, различно отъ славянитѣ — една теория, която твърде много допада на „учени" измежду наши съседи, които съ ненаучна лекота нарѣкоха населението въ обширната споредъ тѣхъ область Шоплукъ „флотантна" маса (безъ опредѣлена национална свѣсть). Първа и седма дивизии, които бѣха формирани отъ войници изъ шопскитѣ земи, презъ Балканската и Свѣтовната войни достатъчно опровергаха тая чужда представа за шопитѣ. И интересно е, че тия корави българи, минали презъ огъня на страшно изпитание, когато трѣбваше да се борятъ за обединение на племето си, сега вече не се обиждатъ отъ прозвището „шопъ", а, напротивъ — гордѣятъ се съ него.

---

[1] Може би отъ това време да е запазениятъ, но доста повреденъ гробенъ камъкъ въ гробищата на с. Дивля. Отъ къмъ лицето личи слабъ релефъ на човѣкъ, грубо издѣлянъ, а на гърба — издълбанъ кръстъ и контуритѣ на нѣкаква птица, сжщо така примитивна изработка.

Султански ферманъ въ защита правата на жителитѣ на село Шейтаново, Асѣновградска околия

Отъ **Гълъбъ Д. Гълъбовъ**

Отъ издаденитѣ до сега у насъ османотурски документи за българската история знаемъ, че когато нашитѣ прадѣди отъ села и градове сѫ бивали по-продължително време своеволно и противозаконно притѣснявани отъ мѣстни управници, като спахии, субашии, воеводи, забити, черибашии, санджакбейове и всевъзможни други началници на административни и данъчни служби, твърде често тѣ сѫ изпращали хора въ Цариградъ да се оплачатъ лично на правителството, тогавашния съветъ на султанскитѣ везири, тъй нареченията въ османската история Divanı humayun, султански диванъ, сиречъ — съветъ съответствуващъ на съвета на министритѣ на съвременна Турция. Съгласно една стара държавна традиция, султанскиятъ диванъ, безъ да произвежда никакви предварителни анкети, възприети днесъ като правило въ много държави при подобни случаи, по начало приемалъ оплакването за вѣрно, и отъ името на султана отправялъ обикновено до мѣстния кадия една султанска грамота (ферманъ), пълна съ най-тържествени изрази, на мѣста превърнали се въ строги заповѣди, на които „свѣтътъ дължи подчинение", за да се разгледа най-внимателно предмета на оплакването, и ако наистина въпросътъ стои тъй както е билъ изложенъ отъ оплаквачитѣ, притѣснителитѣ имъ да бѫдатъ призовани на сѫдъ, и спорътъ да бѫде разрешенъ въ състезателенъ процесъ, съгласно шериата и справедливостьта. Грамотата завършвала съ разпореждане, кадията да вземе всички мѣрки, за да предупреди угнетителитѣ, „да прекратятъ притѣсненията си надъ бедната рая, да и върнатъ, ако сѫ ѝ взели нѣщо въ повече, и занапредъ да не вършатъ деяния противни на шериата, закона, обичая и фермана". На кадията още се напомняло да внимава много и да прави всичко за премахване неправдитѣ спрямо оплаквачитѣ, като не допуска въ бѫдеще беззакония, които биха предизвикали едно второ оплакване въ султанския диванъ. По този начинъ, въпрѣки поговорката „Богъ високо, царь далеко", прадѣдитѣ ни отъ времето на многовѣковното турско владичество все пакъ сѫ имали възможность да получатъ що годе възмездие за произволния гнетъ на мѣстнитѣ властници[1].

Такъвъ занимливъ документъ за нашата история отъ поменатата епоха представя и настоящиятъ нашъ първообразенъ султански ферманъ отъ къмъ срѣдата на XVII столѣтие, даденъ тукъ въ снимка, въ две транскрибции: една по арабица и една по новата турска азбука (латиница[2]), и въ дословенъ преводъ, придруженъ съ обяснителни бележки на най-важнитѣ технически или исторически понятия. Както ще се види отъ неговото съдържание, той е изпратенъ на кадията (шериатски сѫдия) на градъ Пазарджикъ съ заповѣдь да проучи оплакването на носителитѣ на фермана, българитѣ отъ село Шейтаново, Асѣновградска околия, въ грамотата наречени съ тогавашния държавноправенъ изразъ ذمی , zimmi[3], сиречь немюсюлмани които плащали данъкъ джизие, capitatio, поголовенъ, робски данъкъ, и да запрети на провиненитѣ спахии да вършатъ своеволията, изнесени въ оплакването.

Ето самиятъ ферманъ, най-напредъ въ транскрибция на арабица.

ПРЕПИСЪ ОТЪ СУЛТАНСКИ ФЕРМАНЪ

издаденъ въ Цариградъ отъ султанъ Ибрахимъ I[4], презъ първата десятка на зилкаде 1054 година отъ Хиджра (30 декемврий 1644—8 януарий 1645) до кадията на градъ Пазарджикъ.

Размѣри: 410×222 мм. Писмо дивани. Хартия обикновена. Документътъ е прошаренъ съ осемь водоравни и две отве-

---

[1] Много такива фермани има у Панчо Доревъ, Документи изъ турскитѣ държавни архиви, часть I (1564—1872). Издание на Българската Академия на наукитѣ и изкуствата. София 1940. Вж. сѫщо подобни документи отъ XVI и XVII вѣкъ въ снимки, транскрибция и преводъ у Гълѫбъ Д. Гълѫбовъ, Османотурски извори за българската история. Свезка I и свезка III. Годишници на Софийския Универс., ист.-филол. фак., книги 34 и 39. (1938, 1943).

[2] Транскрибцията по новата турска азбука, като азбука на живия литературенъ турски езикъ, би помогнала на много наши домашни историци, изтъкнати любители на този езикъ, чрезъ помощьта на речникъ и малки помагала по турска граматика, да се справятъ съ първообразния документъ, и да си пояснятъ редица нѣща, които въ арабската транскрибция може да стори само строгиятъ специалистъ-турколoгъ. Колкото и малка да е възможностьта, която се дава на историографа да разчете и разтълкува самъ първообразния текстъ чрезъ живата турска речь, тази възможность все пакъ съставлява едно голѣмо преимущество на транскрибцията по новата турска азбука предъ научната, но мъртва транскрибция, пригодена само за туркологитѣ, които се броятъ на пръсти. Защо да ограничаваме науката до тѣсенъ крѫгъ учени, когато, безъ да ѝ вредимъ въ нищо, може да я направимъ достѫпна на много по-широкъ крѫгъ пакъ учени?

[3] Подробности за този изразъ вж. у Гъл. Д. Гълѫбовъ, Народностното ни име българи въ старитѣ османотурски документи, въ сп. Родина, год. I (1939) кн. 3, сс. 87—93, и посочената тамъ литература.

[4] Царувалъ презъ 1640—1648.

стни разлѣти, бледи, водни петна, вѣроятно отъ попита потъ при носене въ пазва сгънатъ на нѣколко гънки, а възможно и отъ измокрюване. Въпрѣки това, текстътъ не е пострадалъ ни най-малко; той е напълно и ясно четливъ. На гърба ферманътъ има две нечетливи завърки.

Текстътъ е написанъ на 330 × 190 мм. съ ярко черно и добре запазено тушово мастило. Посипанъ билъ съ сребристъ прашецъ, нареченъ ريك , *rik, който и днесъ още блѣсти тукъ тамъ на доста редове.*

Туграта има височина 90 мм. и ширина 195 мм. Написана е съ бледо-черно тушово мастило. Посипана била съ златистъ прашецъ آلتون ريك , *altun rik, чиито следи на нѣколко мѣста ясно се виждатъ*[1].

---

[5] Разликата въ цвѣта на сребристия прашецъ, поръсенъ върху текста на фермана и съ поръсения върху туграта златистъ прашецъ може да ни послужи за нагледно доказателство, че текстътъ на ферманитѣ се написвалъ отъ писаритѣ на султанския Диванъ, а туграта се написвала отъ висшъ сановникъ, членъ на Дивана, назованъ въ разнитѣ епохи или طغرائى Tugrâî или نشانجى , Nişanci или توقيعى , Tevkiî, и чиято длъжность съответствувала приблизително на длъжностьта пазитель на държавния печатъ въ съвременната държава.

За нашия ферманъ може да се каже още, че по размѣри той е единъ отъ най-малкитѣ, които се срѣщатъ. Така напр., повечето изъ петдесетината първообразни фермана, запазени въ Софийската народна библиотека, иматъ почти все по-голѣми размѣри. Въ замѣна на това, нашиятъ ферманъ е единъ отъ най-старитѣ, рѣдко срѣщани въ поменатата библиотека. Нека отбележимъ, че той има толкова скроменъ външенъ видъ, та може да разочарова много хора, които подъ султански ферманъ биха очаквали величествена грамота, украсена съ пищенъ монограмъ на османския владѣтель. Наистина, такива художествено написани султански грамоти, дори на хартия залепена на копринено платно, чийто краснописъ и чиято тугра, изписана въ разноцвѣтна винетка, действително внушаватъ почить къмъ документа, има нѣколко въ казаната библиотека, особено отъ времето на султанъ Сюлейманъ Велики (1520—1566). Нашиятъ ферманъ въ сравнение съ тѣхъ остава като скромно канцеларско писмо или удостовѣрение, скрепено съ обикновенъ султански монограмъ. Все пакъ, обаче, той е билъ ферманъ, притежаващъ силата на законъ надъ законитѣ, и последна инстанция, ако можемъ тъй да се изразимъ, за обуздаване и вразумяване своеволнитѣ мѣстни управници, и принуждаването имъ къмъ законность и справедливость въ управлението имъ.

И българитѣ отъ село Шейтаново ще да сж имали голѣма полза отъ този ферманъ, за да го запазятъ невредимъ близо три столѣтия (1645—1941) въ селски пазви и сандъци при толкова много народни бедствия. Независимо отъ съдържанието му, прочее, ние го намираме цененъ и поради тази негова оцѣлѣлость, която ясно говори какво отношение е имало българското население къмъ единъ султански ферманъ-закрилникъ на правата на това население. Намъ той ни бѣ даденъ презъ 1941 г. отъ тогавашния кметъ на село Шейтаново за преводъ, във връзка съ единъ споръ на селото за мера съ съседно село. Като безпредметенъ за сждебния споръ, кметътъ бѣ любезенъ да ни го остави да го издадемъ и го предадемъ на библиотеката на Университета „св. Климентъ Охридски" за съхранение на вѣчни времена. И тукъ му изказваме нашата благодарность.

Относно султанскитѣ фермани, тѣхнитѣ съставни части, тѣхниятъ езикъ и пр. вж. изчерпателнитѣ сведения у Ludwig Fekete, Einführrung in die osmanisch-türksche Diplomatik der türkischen Botmässigkeit in Ungarn

[Въ дѣсно отъ туграта написано въ наши дни съ черно мастило: № 7]

[Султанска тугра]: ابراهیم بن احمد خان مظفر دائما

١ قدوة القضاة والحكام معدن الفضل والكلام مولانا بازارجق قاضیسی
زید فضله توقیع رفیع همایون واصل اولیجق معلوم اولا که
٢ قضاء مزبوره [یه] تابع دارندکان فرمان همایون شیطان نام قریه ذمیلری
درکاه معلّامه ادم کوندروب بونلر
٣ قریهء مزبوره‌نك دفتر جدید خاقانیده مقید رعیت و رعیت اوغللرندن
اولوب اوزرلرینه اداسی لازم
٤ کلان رسم اسبنجه و رسم چفت و رسم قوان دخی دفترده سپاهیلرینه [6]
حاصل قید اولنمغله شرع و قانون و دفتر
٥ موجبنجه ویروب ادا ایتمکه راضیلر ایکن قناعت ایتمیوب زیاده الدوغندن
ماعدا کندولر ایچون بغیر حق اقچه طلب ایدوب
٦ و الوب وعادت اغنام دفترده سپاهیلرینه [7] حاصل قید اولنمش دکل ایکن
خلاف دفتر بونلردن رسم غنم طلب
٧ ایدوب خلاف دفتر رنجیده ایتمکدن خالی اولمدقلرین بلدروب امر شریفم
رجا ایلدکلری اجلدن بیوردم که
٨ حکم شریفمله واردقلرنده خصوص مزبوره مقید و سدهء سعادتمدن اخراج
اولنمش مهرلو صحیح صورت دفتر جدید
٩ خاقانی طلب و نظر ایدوب کوره‌سن عادت اغنام دفترده سپاهیلرینه [8]
حاصل قید اولنمش دکل ایسه من بعد خلاف دفتر
١٠ غنم رسمی طلب ایتدرمیه‌سن واوزرلرینه اداسی لازم کلان رسم اسبنجه
و رسم چفت و رسم قوان و دفترده حاصل
١١ قید اولندوغی اوزره سپاهیلرینه [9] ویروب ادا ایلدکلرندن صکره دفترده
مخالف سپاهیلرین [10] دخل ایتدرمیه‌سن

١٢ وکندولر ایچون بغیر حق اقچه طلب ایتدرمیوب رعایا فقراسن بر وجهله
رنجیده و رمیده ایلمیه‌لر وایتدرمیوب

١٣ منع ودفع ایلیه‌سن خلاف شرع وقانون ودفتر ومغایر امر همایون کمسنه‌یه
ایش ایتدرمیه‌سن ایلمیوب

١٤ عناد ومخالفت اوزره اولنلری یازوب بلدروب بو خصوص ایچون تکرار
شکایت اولنوب ادم واریلو .

١٥ ایلمیه‌سن شویله بله‌سن علامت شریفه اعتماد قلاسن تحریراً فی اوایل شهر
ذی القعده الشریفه

١٦ سنه اربع وخمسین [و] الف

محروسهٔ قسطنطنیه

[Султанска тугра]:

Ibrahim [i]bn-i[11] Ahmet han — muzaffer daima

(Budapest 1926), p. XXXI sqq. и снимкитѣ накрая) Fr. Kraelitz, Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts, Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatik (Wien 1921), passim и снимкитѣ на края; и най-после твърде ценната работа на проф. Ismail Hakkı Uzunçarşılı, Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve buyurdulara dair, въ сп. Belleten, cilt V, sayi 17—18 (Ankara 1941) p. 101—157 и снимкитѣ. Вж. и компилативната работа на Петъръ Миятевъ, Тургитѣ на османскитѣ султани отъ XV до XX ст. въ Годишникъ на Пловдивската народна библиотека и музей 1937/39, сс. 215—239.

[6] [7] [8] [9] [10] И на петьтѣ мѣста въ първообраза, тази дума отначало е била написана погрѣшно ضپایلرینه, вмѣсто правилно سپاهیلرینه . Втора ржка е поискала съ нищожна поправка да превърне погрѣшната дума въ ضابطلرینه едноозначеща съ سپاهیلرینه . Това, обаче, не се постигнало. По този начинъ думата останала объркано написана така ضپاهیلرینه . Предполагаме, въ черновката да е била سپاهیلرینه, както впрочемъ следва да се чете.

[11] Първата половина отъ туграта на султанъ Ибрахимъ I ابراهیم بن احمد г. П. Миятевъ (пос. ст. с. 229) чете: „Ибрахимъ бенъ Ахмедъ“. Въ това четене не сж спазени правилата нито на арабската, нито на османската граматика. То е погрѣшно; следователно не дава и никакъвъ смисълъ на прочетеното. Прочетени така, тритѣ начални думи отъ нашата тугра, на турски означаватъ: „Ибрахимъ азъ Ахмедъ . . .“, а на арабски тѣ не значатъ нищо. За да добиятъ значение „Ибрахимъ синъ на Ахмедъ . . .“, каквото тѣ иматъ въ туграта, тѣзи три думи следва да се прочетатъ по строго установенитѣ правила или на османската граматика, „Ибрахимъ [и]бн-и Ахмедъ . . .“, или по правилата на арабската граматика, „Ибрахим-у-бну Ахмеде . . . .“. Тѣзи елементарни граматични правила сж всеизвестни, но понеже сж отъ сжществено значение за правилното четене на тугритѣ на османскитѣ султани, всички погрѣшно прочетени отъ г. П. М. въ поменатата му работа, ние тукъ накратко ще ги напомнимъ. Тѣ сж следнитѣ:

(1) Kıdvetul kudat vel hukkâm madenül fadıl vel kelâm mevlâna Pazarcık kadısı zıde fazlühu tevkii, refii humayun vasıl

---

Знайно е, че арабското сѫществително ابْنٌ ibnun, съ значение „синъ" почва съ първия буквенъ знакъ на арабската азбука, въ случая нареченъ همزة الوصل , hamzat alwasli, сливаща се, съединителна хамза. Сѫщо така е известно, че когато дума съ начална hamzat alwasli се случи въ срѣдата на речьта, тази хамза не се чете отдѣлно, а се слива съ крайната сричка на преходната дума. Прим. أَنْتَ ابْنٌ طَيِّبٌ anta'bnun taijibun „ти си добъръ синъ". Въ нѣкои случаи, обаче, hamzat alwasli не само не се чете, но не се и пише. Единъ отъ тѣзи случаи се отнася и за думата ابن , ibnun, „синъ", когато тази дума идва между две собствени имена като атрибутъ на едно отъ тѣхъ. Прим. محمد بن ابراهيم Mohammedu'bnu Ibrahime „Мохамедъ, синъ на Ибрахимъ". Вж. Ernst Harder, Arabische Grammatik, 4 Aufgale. Heidelberg 1931, pp. 19, 34. D-r Šaćir Sikirić, Muhamed Pašič i Mehmed Handžić, Gramatika arapskog jezika. Sarajevo 1936. I, pp. 15 — 17, Gaudefroy-Demombynes et R. Blachère, Grammaire de l'arabe classique, Paris 1937, p. 124).

Съгласно това основно правило на арабската граматика досежно думата ابن > بن „синъ", въ книжовния османски езикъ сѫ написани не само имената на османскитѣ владѣтели въ тургитѣ, но и безброй собствени имена въ османскитѣ документи и съчинения. Обаче, относно четенето на така написанитѣ собствени имена, османскиятъ книжовенъ езикъ се отклони отъ четенето на арабската граматика и усвои четене, подчинено на персийската граматика за генитивната конструкция (Genitivbeziehung, genitivna veza), наречена Izafet (rapport d'annexion).

Именно споредъ тѣзи последни правила, възприети въ османската граматика, началото на нашата тугра въ османския книжовенъ езикъ се чете: „Ибрахимъ [и] бн-и Ахмедъ..." (Вж. J. Deny, Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli). Paris 1921, p. 773 et s.; Prof. Ismail Hakkı Uzunçarşılı, op. c. passim; Enzyklopaedie des Islam, Tughra. b. IV, pp. 890 — 894)

Нека добавимъ, че относно четенето на имената въ османскитѣ тугри още не е постигнато единно четене. Така напр. A. N. Kurat und K. V. Zettersteen, Türkische Urkunden. Uppsala-Leipzig 1938 pp. 59 E, XIII tafeln, четатъ: Mehmed bin Ibrahim... (pp. 29, 32), Mahmud bin Mustafa... (pp. 52, 53. По сѫщия неправиленъ начинъ четѣхме и ние турскитѣ имена въ досега издаденитѣ наши османотурски документи (вж. Гъл. Гълѫбовъ, Османотурски извори за историята на София въ сп. Сердика, кн. I—VI 1942 г. passim. Проф. Helmuth Scheel, Die staatsrechtliche Stellung der ökumenischen Kirchenfürsten in der alten Türkei. Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen Verfassung und Verwaltung. Berlin 1943 чете: Mahmud chan ben Mustafa... (p. 26), Mahmud chan ben Abdul Hamid... (p. 30).

Mahmud Yazır, Eski yazıları okuma anahtarı. (Vakıflar umum müdürlügü neşriyatı, seri B — Vakfiyeler ve vakfiyelerle ilgili eserler, № IV). Istanbul 1942, чете; „Ahmed bin-i Mehmed hân . . ." p. 273, 274.

Естествено е, че при наличностьта на гореизложенитѣ ясни и строги граматични правила, отъ всички тъй различни едно отъ друго четири четения, най-вѣрни сѫ тѣзи, които се подчиняватъ на тѣзи правила, сиречь: „Ahmed bin-i Mehmed hân...", (M. Yazir, op. c. s. 273); „Bayezid ibni Mehmed Han..." (Uzunçarşili, op. s. 125) къмъ които се доближаватъ — Kurat und Zettersteen (op. c.), и Enzyklopaedie des Islâm (IV. p. 861. II c. Следователно, четенето „Ибрахимъ бенъ Ахмедъ..." на П. М. остава неосновано върху никое правило на арабската или османската граматика. То е заето наготово отъ други, съвсемъ погрѣшно е и не трѣбва да се допуска въ една специална работа върху османскитѣ тугри, които преди всичко следва да се разчетатъ по правилата на османския литературенъ езикъ.

olıcak malûm ola ki (2) kazai mezbure tâbi darendekanı fermanı humayun Şeytan nam kariye zimmileri dergâhi muallâma adam gönderüp bunlar (3) kariyei mezburenin defteri cedidi hakanîde mukayyet reaiyet ve reaiyet oğullarından olup üzerlerine edası lâzım (4) gelân resmi ispençe ve resmi çift ve resmi kovan dahi defterde sipahilerine hasıl kaydolunmağle şer' ü kanun ve defter (5) mucebince virüpe da itmeğe raziler iken kanaat itmiyüp zyade alduğundan maada kendüleri içün bigayri hakkin akça talep idüp (6) ve alup ve âdeti agnam defterde sipahilerine hasıl kaydolunmuş değil iken hılâfı defter bunlardan resmi ganem talep (7) idüp hılâfı defter rencide itmekten hali olmadıkların bildirüp emri şerifim rica eyledikleri ecilden buyurdum ki (8) hükmü şerifimle vardıklarında hususu mezbure mukayyet ve süddei saadetimden ihraç olunmuş mühürlü sahih sureti defteri cedidi (9) hakanî talep ve nazar idüp göresin âdeti agnam defterde sipahilerine hasıl kaydolunmuş değil ise minbad hılâfı defter (10) ganem resmi talep ittirmiyesin ve üzerlerine edasi lâzım gelân resmi ispençe ve resmi çift ve resmi kovan ve defterde hasıl (11) kaydolunduğu üzere sipahilerine virüp eda eylediklerinden sonra deftere muhalif sipahilerin dahlittirmiyesin (12) ve kendülericün bigayrihakkin akça talef ittermiyüp reaya fukaranın ber veçihle rencide ve remide eylemiyeler ve ittirmiyüp (13) menü defi eyliyesin hilâfi şer' ü kanun ve defter ve mugairi emri humayun kimesneye iş ittirmiyesin islemiyüp (14) inat ve muhalefet üzere olanları yazup bildirüp bu husus içün tekrar şikâyet olunup adam varılu (15) eylemiyesin söyle bilesin alâmeti şerife itimat kilâsin tahriren fi evaili şehri zilkadeti' şşerife (16) erbea ve hamsîn ve elf.

Mahrusei Kostantiniyye

[Султанска тугра]:

Ибрахимъ синъ на Ахмедъ ханъ — винаги победитель

Образецъ между кадиитѣ и сѫдницитѣ, рудникъ на добродетель и на положително знание, нашия господине, кадия на Пазарджикъ, да бѫде увеличена добродетельта му, щомъ пристигне императорскиятъ височайши актъ, да знаешъ, че носителитѣ на фермана, немюсюлманитѣ отъ село Шейтан[ово], подведомствено на казаната [пазарджишка] кадийска околия, изпратиха човѣкъ въ височайшия ми дворъ и съобщиха [следното]:

Поменатитѣ сѫ били записани за раи и сѫ били синове на раи въ новия императорски [административенъ] регистъръ на казаното село и съгласно шерийския и държавенъ законъ и [административния] регистъръ, тѣ сѫ давали и били съгласни да плащатъ подлежащитѣ за плащане данъкъ „испенче",[12] данъкъ „ресми чифтъ",[13] и данъкъ за кошеръ (пчели), които данъци сѫ били записани като приходъ на спахиитѣ имъ. По-

следнитѣ, обаче, не се задоволявали съ това и не само имъ вземали повече, но противозаконно имъ искали и сѫ имъ вземали пари и за себе си. Отъ друга страна, въпрѣки че данъкътъ за овце не билъ записанъ като приходъ на спахиитѣ имъ, противно на [записаното въ] регистра, последнитѣ имъ искали този данъкъ, и по този начинъ постоянно ги угнетявали. Тъй като поменатитѣ немюсюлмани молятъ да издамъ височайша заповѣдь за случая, повелявамъ щото съ пристигане на хората съ свещенната ми заповѣдь, да се погрижишъ по въпроса, да поискашъ отъ щастливия ми дворъ издадения достовѣренъ преписъ на новия императорски регистъръ, да го разгледашъ и видишъ, ако данъкътъ за овце не е записанъ като приходъ на спахиитѣ имъ, да не допуснешъ да го събиратъ занапредъ противно на [записаното въ] регистра. И ако поменатитѣ раи даватъ и плащатъ на спахиитѣ си записанитѣ като тѣхенъ приходъ данъкъ „испенче," данъкъ „ресми чифтъ", данъка за кошеръ (пчели), данъци подлежащи да се плащатъ, да не допуснешъ спахиитѣ да имъ вfocusedматъ повече, противно на [записаното въ] регистра, нито противозаконно да имъ в413ематъ пари за себе си. Спахиитѣ да не угнетяватъ и притѣсняватъ по никой начинъ беднитѣ раи, нито ти да допускашъ това да се прави, а да го запретявашъ и забранявашъ. Да не позволявашъ никому да върши действия противни на шериата,

---

[12] Видъ личенъ данъкъ отъ категорията „шерийски данъци", плащанъ отъ мюсюлмани и немюсюлмани. Въ всички стари османски канунамета (законници) срѣщаме да се казва: اسپنجه قانونى مسلمدن يكرمى ايكى اقچه و كافردن يكرمى بش اقچه‌در İspençe kanumu müslimden yirmi iki ve kâfirden yirmi beş akçedir. Законътъ за испенчето е отъ немюсюлманина да се взема по 22 акчета, а отъ невѣрника — по 25 акчета. Вж. рѫкописното османско канунаме въ Софийската народна библиотека № О. О. I. 6/47, л. 40-б; Osmanlı kanunnameleri въ сп. Millî tetebbüler mecmuasi, İstanbul 1331 (1915), sayi 1, Sahife 109; Abdürrahman Vefik, Tekâlif kavaidi, I. Dersaadet 1333 (1917), p. 43.

[13] Относно данъка „ресми чифтъ" въ старитѣ османски канунамета се казва:

رعايانك اللرنده‌كى يرلرى ملكلرى دكلدر. اراضئ مملكتدر . . . ارض ميرى ديمكله مشهوردر . . .
حين فتحده كمسنه‌يه تمليك اولنمايوب زراعت و حراثت ايدوب عشر ادينه خراج مقاسمه‌سين و رسم چفت
ادينه خراج موظفين ويرمك امر اولنمشدر. (вж. Osmanli kanunnameleri, пос. съч., с. 55).

Reayanin ellerindeki yerleri mülkleri değildir. Arazii memlekettir. Arzi mirî dimekle meşhurdur... Hini fetihte kimesneye temlik olunmayup ziraat ve harasat ider ösür adına haraci mukasemesin, ve resmi çift adına haraci muvvazafin virmek emrolunmuştur. Земитѣ, останали въ владение на раята, не сѫ тѣхна собственость. Тѣ сѫ земи на държавата. Носятъ познатото название „мирийски земи". При завоеванието (на Румели) тѣ не се дадоха въ собственость никому, а заповѣдано било да се обработватъ отъ населението, което подъ наименованието „юшуръ" (десятъкъ) да плаща съразмѣрния харачъ (haraci mukasemesin) и подъ наименованието „ресми чифтъ да плаща опредѣления хараджъ (haraci muvvazafın). Въ сѫщитѣ кануннамета, този данъкъ се нарича още и چفت اقچه‌سى — چفت رسمى — تاسمه اقچه‌سى, çift akçesi, çift resmi, tasma akçesi.

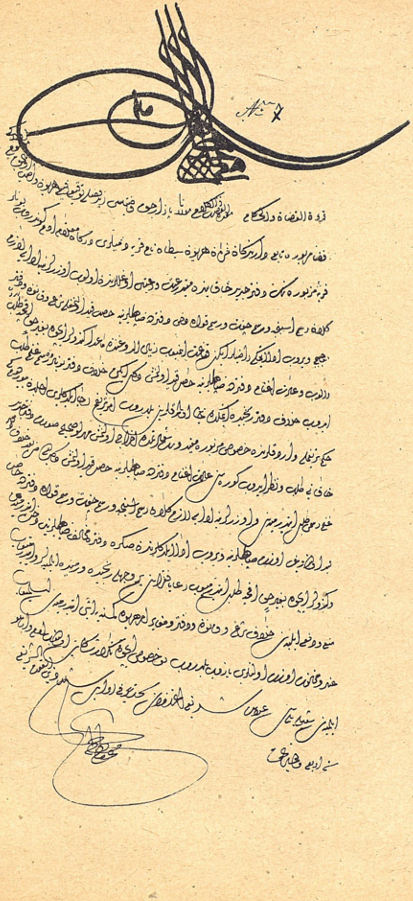
№ 7

на закона, на [записаното въ] регистра и на императорската заповѣдь. Да пишешъ и съобщишъ, кои не се подчиняватъ на нареждането, а упорствуватъ и противодействуватъ. Да не дадешъ поводъ да пристигне пакъ човѣкъ [въ двора ми] съ повторно оплакване. Тъй да знаешъ; имай довѣрие въ височайшия ми знакъ. Написано презъ началната десятка на месецъ зилкаде свещени, хиляда петдесеть и четвърта година [отъ Хиджра = 30 декемврий 1644 г. — 8 януарий 1645 г.].

Въ закриляния [отъ Бога] Костантиние [Цариградъ].

Отъ тѣзи разпореждания на кануннамето явствува, че данъкътъ „ресми чифтъ“ е билъ опредѣлената сума въ пари, която земедѣлското население е плащало годишно за мирийскитѣ земи, дадени му за обработване, безъ върху тѣзи земи да е имало право на собственость, чийто носитель била държавата, поради което и тази категория земи се наричали мирийски земи, земи на държавното съкровище, държавни земи.

Предания за два български монастира

Отъ **Хр. Гандевъ**

Въ рѫкописния отдѣлъ на Пловдивската народна библиотека подъ № 385 се пазятъ писмени известия за основаването и сѫдбинитѣ на две български обители презъ вѣковетѣ на робството: единъ отъ девическитѣ монастири въ Калоферъ и малкото монашеско общежитие до село Соуджакъ, Елховско.

1. Описанието на Калоферския девически монастиръ се намира въ тетрадка, съшита отъ 6 бѣли листа, сгънати на половина; почеркътъ е краснописенъ, руска школовка, правописътъ неустановенъ. Рѫкописътъ е съставенъ въ периода между 1863 и 1877 г. До 1903 г. той се е намиралъ въ самия монастиръ, отъ гдето го е прибралъ бившиятъ директоръ на Пловдивската народна библиотека, Б. Дяковичъ. Описанието се отнася до една отъ четиритѣ девически обители, сѫществували на времето въ Калоферъ, а именно, до така нареченията „Горенъ метохъ“ въ Новакова махала, на дѣсния брѣгъ на Тунджа, съ храмъ „Въведение на Св. Богородица“. Н. Начовъ, който описва сѫщия монастиръ въ книгата си „Калоферъ въ миналото“ (София 1927), стр. 98 сл., не е познавалъ съдържанието на този рѫкописъ. Ако сравнимъ сведенията на Начова за живота на монастира презъ по-ново време съ тѣзи отъ описанието, ще установимъ, че последното заслужава довѣрието на изследвача, макаръ да не е излишна известна предпазливость, тъй като тукъ имаме работа съ устна традиция, фиксирана въ писмена форма. Особено ценна е първата часть на изложението, гдето се описва основаването на обительта около 1700 г. и събитията презъ XVIII вѣкъ, предшествуващи опустошаването на Калоферъ въ 1799 и 1804 г. Неизвестния авторъ на описанието трѣбва да търсимъ вѣроятно срѣдъ ония отъ ученитѣ монахини на Калоферъ, които сѫ били придобили образование въ Русия и по-късно сѫ станали едни отъ първитѣ български учителки. Последна игумения на монастира преди освобождението е била монахиня Евпраксия Д. Гешева отъ известното карловско търговско семейство Гешеви, която станала най-голѣмата благодетелка и ктиторка на своя монастиръ. Евпраксия доживѣла въ 1878 г. до 100 годишна възрасть.

Ето и текстътъ на описанието:

„Описаніе на Дѣвическиѭтъ Горный Монанастыръ (!) въ Калоферъ, който има храмъ въ веденіе (!) Пресвятыя Богородицы.

Начяло-то на тоя дѣвическый Монастырь въ ведѣніе (!) Пресвятыя Богородицы въ Калоферъ, както ся извѣстихме отъ достовѣрны человѣцы, които по прѣданію были слушяли отъ Бащи и дѣди такова было.

Въ лѣто 1700. Отъ Хріста Бога по плоти, Калоферски-ты кмѣтове, и первенствующіи настоятелы, отъ Боголюбіе побуждаемы по общо съгласіе просили отъ Рылскый Монастырь, едного духовника, и Святыи тамошны отцы монастырскы, испратили имъ едного Духовника Отца Родомъ отъ село-то Рыла на имя Духовникъ Доротею. Кого-то жители-ты Калоферскы пріели радостно. Но воистинну было негово преподобіе, достоинъ всякаго благопріятія и духовнія почести. Защо-то съ съ чястытѣ свои духовны и църковны поученія привождалъ на покаяніе и наи окамененны-ты сердца человѣчески, за кое-то е и Былъ едно святило въ Калоферъ на доволны години (т. е. дълги години), и скончялъ своето Духовно и Богоугодно житіе въ Калоферъ и погрѣбли го съ плачь и риданіе защо-то ся лишили отъ единъ таковъ Духовныи отецъ.

На негово време двѣ момы Калоферски пожелали да пріемать Иноческыи чинъ и молили Духовника Доротея да ги покалугери. Но понеже не соизволили на това нихни-ты родителы и сродницы, за това имъ и правили много пакости и наказанія, за да ги отвърнѫтъ къ бракосъчетанію и много Бѣды имъ правили. Обаче на конецъ надвило тѣхно-то желаніе и рѣвность и рѣшили ся да пріематъ Иноческыи чинъ, кои-то и покалугерилъ Духовникъ Доротеи. А имената имъ сѫ тия: Първа-та иминували я Марія, а Баща и Петръ Ковачятъ. А втора-та Рипсимія, а Баща и на име Недю отъ Дибиляковцы и двамата были Калоферцы. На тыя двѣ калугерицы упрѣдѣлили мѣсто да живѣятъ при Святи Архангела, долу близо при мостѫ-тъ гдѣто си и направили Келіи и си живѣли тамъ Иноческо и Богоугодно житіе кое-то имъ опредѣлилъ Духовникъ Доротей. Отъ нихныи примѣръ подбуждаемы и други нѣкои момичета при тѣхъ, (!) Които станѫли до петнадесятъ и тѣхъ сичкиты Духовникъ Доротей покалугерилъ, и имъ турилъ редъ на всичко. Сир(ечь) Църковно послѣдуваніе кое кога, и какъ кои и каквы молитвы, кога какво да четятъ, да ядѫтъ или да постѫтъ. И тоя рѣдъ и до сега си слѣдва и сѫщо то духовниково доротеево прѣданіе дрьжятъ! Послѣ Слѣдъ нѣкоя Година, като седѣли тамъ при Святаго Аргела (!), Оставили това мѣсто, защо-то было тѣсно и сѫ примѣстили и засѣлили горе на поле-то, гдето и сѣга съществува, и сѫ назовава Горны Дѣвическыи Монастырь, за да ся разпознава отъ другыи Долный монастырь Който е долу при Рѣкѫ-тѫ. А причинѫ-та за която сѫ ся примѣстили на това мѣсто е една такава.

Человѣкъ нѣкои на имя Никола Астарджыятъ родомъ отъ Казанлѫкъ, ималъ едно момиче негово въ калугеркы-ты, и мислилъ и момиче-то си и онъ самси да ся покалугери.

Но това момиче преди да пріеми Иноческыи чинъ приставило ся отъ настоящыятъ животъ. А Баща му отъ жялба ли за чядо-то си или отъ друга нѣкаква причина, не можемъ да докажемъ вѣроятно, приселилъ ся отъ Казанлѫкъ въ Калоферъ. Купилъ това мѣсто гдето е сега Монастиря-ть Сир. горѣ на рѣчено-то поле. направилъ нѣколко удаи като въ монастиръ, защото рѣшилъ ся былъ да ся покалугери и тамъ да си умри. Но понастоящемъ довелъ си тамо калфы-ты и си работилъ художество-то сир. Астарджялѫка. Слѣдъ нѣколко време, като поживѣлъ тамо, не знамъ по кои случяи продалъ онова мѣсто на тия калугерицы, обаче съ такова согласіе: да ся покалугери и онъ, и тамо да си умри, кое-то и направилъ. И като призрѣлъ вся суета мира, поживѣлъ Богоугодно и си ся приставилъ въ сѫщыи-тъ монастыръ.

Духовникъ Доротеи поставилъ имъ Егуменка, първа-та вишерѣченная Марія. По умѣртвіе ея станѫ-ла втора-та слѣдъ нѣя Рипсимія. И тыя двѣте сѫ были Егуменки 50 години. Следъ тѣхъ станалѫ Егуменка Г-жя Теоктиста Калоферка и она, както и Отецъ ея Калоферецъ на име Пенко. И стояла Егуменка 75„ Години, и калугерицы ся были събрали до 40.

По приставленіе Духов. Дор.[отея] Доховникъ имъ Станѫлъ Духовникъ Гавріилъ ученикъ Доротеевъ, рилицъ и тои, но родомъ отъ войнягово село. И онъ ги е калугерилъ. И така тыя Калугеркы, живѣли тихо и Богоугодно житіе за много време и были примѣръ на человѣцы-ты на духовно повѣденіе и на Христіанска добродѣтелъ. (Дѣлающи своими руками по Апостолу) за да си пріуготоватъ катаднѣвныѫтъ хлѣбъ, както и до сега слѣдватъ.

По него време Божіимъ попущеніемъ по не вѣдуми сѫдбы Божіи повдигнали ся Кѫрджяліи които като ходили Годины по Болгарія Горили, палили, обирали, робили, клали, упостошавали много села и градове, кое-то зло помнатъ много человѣци и до днесъ. И конецъ всемъ душли и у Калоферъ въ лѣто 1800. слѣдъ Христа. Презъ Рождественны посты еднѫ недѣля преди Рождество на 8-й чясъ презъ день-іѫтъ.

Най напредъ като душли у Калоферъ Обседнали тоіѫ монастыръ Дѣвическій, и понеже уградата Монастырска была здрава и Порта здрава, имало още и человѣцы, кои-то были прибѣгнали отъ село-то, затова недерзнѫли нито да ся прикачуватъ, или пъкъ да разбіятъ Порты-ты, защо-то сѫ бояли да нѣма нѣкакъ Воинѫ вѫтре. Были душли по 8 чяса презъ денѭтъ и вардили до 12-й до вечерьтѫ. Най-послѣ разцѣпили порты-ты и навлезли. Каковъ страхъ сѫ потеглили клети-ты калугеркы! Оставяме всякый отъ себе си да размисли.

Преди да навлезнатъ онія Варвари калугеркы-ты вѣдно съ прибѣгнали-ты отъ село-то человѣцы, понеже иматъ отъ горня странѫ кѫмъ Западъ една тайна врата, и една длъбока дулинѫ: искочили изъ оная врата на скакали сосъ страхомъ и трепетомъ великимъ въ до[ла] и нагорѣ по долина-та излезли горѣ на поле-то, и догдѣ да ся приберѫтъ и познаятъ гдѣ и какво сѫ минало ся единъ чясъ. Била зима голѣма и щели да испомрѫтъ отъ студъ и отъ страхъ. въ оная мрачна нощь като впадали въ отчаяніе и въ недоуменіе на конецъ Божію помощію като ся посвѣстили и пришли въ себе хваняли пъть-ѫтъ къмъ Карлово, кое-то отстои отъ Калоферъ до 3 чяса съ конь. Най-послѣ съ трудъ и злостраданіемъ великимъ отъ Бога и отъ нѣкоторихъ человѣкъ водимихъ и помагаеми достигнали до карлово презъ неія нощь по петь чяся. Кални и помръзнали и прочее и прочее, пріелъ ги единъ почтенъ и христолюбивъ Старецъ на име Дѣдо хаджи Вълко, съ големо благоговѣніе у дома си и ги упокоилъ и учрѣдилъ както требува ему же да будетъ вѣчна память. Тоя хаджи Вълко който остави сынъ достопаматенъ на име Христу х. Вълкоуглу. Защо-то былъ мужъ достопамятенъ, и управлявалъ Карловско-то Общество на много мѣста съ славою и честію, и по него си остави сынъ достоинъ похвали на имя Василъ хаджи Вълкоуглу и проч. Кои е живъ и до тоя чясъ и Богъ да го поживи на многа лѣта.

А оныя Карджяліи като не намѣрили никого у мънастыря-тъ като разбили вратыты вредъ и обрали гдѣ що намѣрили разярили ся като звѣріе и запалили монастиря-тъ и Церква-та, и така изгорѣло и сичко-то сѫ потребило и станало поляна, какво-то си било отъ прьво. А калугеркы-ты си останали у Карлово и поминали сѫ тамо 10 Години. Трудили ся работили и отъ трудѫтъ си колкото собрали вѫрнѫли ся и душли си пакъ у Калоферъ. И съ онова що Были Собрали презъ десять-тѣхъ годины, съ тѣхно си иждивѣніе направили си пакъ мѫнастырятъ и еднѫ малка Цѣрква съ просто украшеніе чиста обаче като оглѣдало и сичко това що рѣкохме было е на време-то на Г-жя Теоктиста коя-то ся пристави въ лѣто Господно 1828.

Слѣдъ неія е станала Егуменка Господжя Исидора и управлявала е мънастырятъ петь Годины. родомъ была отъ Калдарановцы калоферка. Следъ неѫ была Г-жя Минодора калоферка и она отъ Бенчувцы и управлявала е монастирятъ съ кротость голѣма 25 годины и почина съ миромъ и на нѣино време ги е калугерилъ Духовникъ Іоасавъ Рилецъ въ лѣто Господнѣ 1852 Авгус. 9-й.

На време-то г-ж Минодорино понеже ся умножиха калугеркы-ты до шесдесятъ и повече затова ся утѣсняваха много. отъ това принуждены разпространиха си монастырятъ, и направиха кѫмъ западна страна горны-ты Келіи които ся глѣдатъ на днешныи день а подъ тѣхъ долу направиха магерница и трапеза на коя-тъ ядѫтъ общо сичкы-ты вѣдно и работатъ си вѣдно и дѣня и вечерь, до урѣченно време. Затова зданіе похарчиха до 100,000 гроша того ради обнищаха и задлъжняха доста: Обаче трудатъ ся и дѣня и нощь-я да ся нахранятъ и облѣчять защото отъ нигдѣ никва помощь нѣматъ. Г-жя Минодора почина ò Господѣ 1852. И наслѣдница нѣина по Общо избраніе Станж Г-жя Евпраксия Карловка дъщеря на Мита Гешовъ отъ Карлово и понастоящемъ управлява монастырятъ й Калугеркы-ты мирно и тихо както е пріяла отъ Стары-ты еще отъ Духовникъ Доротея и Духовника Гавріила, и отъ преждебывшиты Госпджи (!). Има Калугеркы до шесдесять.

Иматъ още законь да не изходятъ вънъ отъ монастыря-тъ кромѣ великія нужды, но токмо нѣкои си стары да отхождать до торжище-то да купятъ нужни-ты си й потребни вещы. Това е описаніе-то и помѣнуваніе-та на тоя дѣвически мънастыръ до сего дня".

2. Соуджакски девически монастиръ Св. Теодоръ Студитъ до село Соуджакъ, Елховско. Тази сравнително нова обитель, основана въ 60-тѣ години на миналия вѣкъ, привлѣкла поради нѣкакъвъ църковно-административенъ споръ вниманието на сливенския окржженъ управитель Ив. П. Герджиковъ презъ 1894 г., който поискалъ отъ Г. Ст. Захариевъ, вѣроятно учитель или околийски управитель въ Тополовградъ, да му събере сведения за миналото и съвременното състояние на монастиря. Захариевъ, следъ едно нарочно пжтуване за тази цель, му съобщава въ писмо отъ 18 августъ 1894 г. събранитѣ сведения:

„До Господина Ив. П. Герджиковъ

Почитаеми Господине Герджиковъ,

Писмото Ви отъ 9-й августъ т. г. получихъ и следъ това ходихъ по провѣрка на граничнитѣ постове гдѣто прѣминахъ и презъ с. Соуджакъ.

Въ това село можахъ да узная по въпроса слѣдующето: Монастира, който се намира въ с. Соуджакъ, прѣди да стане такъвъ е билъ чифликъ на нѣкои си Изеетъ Бей отъ гр. Одринъ Турция и прѣзъ 1863 година когато нашитѣ Българи за да се утърватъ отъ Гърцитѣ, прѣгърнали униата, единъ Български попъ старецъ, който тоже станалъ униатинъ искалъ да учрѣди женски мънастиръ въ негово име въ с. Соуджакъ и купилъ отъ Беятъ чифлика, който направилъ монастиръ, съ поддържка исключително отъ своя си имотъ.

Този старецъ се казвалъ Дедо Панделеймонъ родомъ отъ с. Соуджакъ.

Слѣдъ като са е по обогателъ (!) Манастира накупени сж биле повичко (!) ниви, отъ които направили лозые и една градина (бахча) до Селото и поправили зданието въ което сега се помѣстява Манастира.

Въ Манастира живѣятъ нѣколко калугерици повичето негодни за работа — (стари и съкати) и се хранатъ съ обработвание на земнята и ржкодѣлие.

Прѣзъ 1892 год. Католическата митрополиа въ г. Одринъ искала да смѣни калугера старецъ и настоятель — икономъ на

Соуджакский Манастиръ, но понеже манастира е самостоятеленъ, Калугерицитѣ недопуснали, да имъ се меси Митрополиата въ тѣхнитѣ работи. Митрополиата се мѫчила съ с(и)лата на тогавашното правителство да ги принуди да се подчиняватъ на Одринската Католическа митрополия нъ тѣ, Калугеритѣ и Калугерицитѣ, ся отказали да припознаватъ Католицизма и съ заявление до Сливен(ския) Български митрополить, заявили, че припознаватъ Българската Екзархиа; Отъ тогава и до днесъ въ Манастира служи Соуджачкий селски свещеникъ, а се управлява отъ Отецъ Стефанъ Никита който стои на Мусратлийский Мъжки Манастиръ въ Турция и който прѣглѣжда смѣткитѣ на Манастира бѣзъ да дава той другиму смѣтка.

Споредъ както можахъ да събера сведениа този монастиръ не е бокатъ (!), той прилича въ дѣйствителность на Чифликъ бѣзъ да има построена особена цьрква, както въ другитѣ манастири Цьрквата е по(дъ) единъ покривъ съ оборитѣ, хамбаритѣ и сламеницитѣ (плевнитѣ) и едва отъ 5 — 6 мѣтра като некоя стая.

Тукъ не ставатъ празнични сборови и хората не ходатъ на поклонение.

Както азъ така и Пенка съ Марийчето, Ви благодаримъ за поздравлениата.

Съ поздравъ Вашъ

Г. Ст. Захариевъ

г. Каваклий

18-ий августъ 1894 год.“

Родното мѣсто на Владислава Граматикъ

Отъ **В. Сл. Киселковъ**

Въ българскитѣ и сръбски литературни истории на книжовника Владиславъ Граматикъ (отъ XV вѣкъ) се отдѣлятъ едва ли не само по нѣколко реда. При все че е билъ единъ отъ най-образованитѣ люде за своето време и най-плодовитиятъ старобългарски книжовникъ, той и до днесъ е считанъ за второстепененъ писатель. Ако изподъ неговото перо не бѣ излѣзла на бѣлъ свѣтъ великолепната му Рилска повесть, мнозина биха гледали на него само като на обикновенъ преписвачъ.

А, споредъ нашето мнение, мѣстото на Владислава не е между маловажнитѣ срѣдновѣковни труженици на перото. Той заслужава да заеме едно отъ най-виднитѣ мѣста въ историята на старата българска книжнина. Той изпъква не само съ достойната си за почуда постоянна ревность къмъ упоритъ книжовенъ трудъ, но и съ своето будно съзнание за дългъ къмъ минало, настояще и бѫдеще. Той е онзи писатель, който единствено се постаралъ да препише и събере въ сборницитѣ си почти всички творения на патриархъ Ефтимий. Явно е, че той е благоговѣелъ предъ величавия образъ и книжовния подвигъ на последния български патриархъ.

Като голѣмъ синъ на своята епоха, все още пропита съ духа и идеитѣ на замиращето срѣдновѣковие, Владиславъ неуморно е съставялъ дебели сборници, за да насажда у тогавашния българинъ нравствено религиозна, църковно-историческа и богословска просвѣта. И това той е вършилъ, безъ да очаква словесна похвала отъ съвременницитѣ си, нито гранитенъ паметникъ отъ бѫдещитѣ поколѣния. Отъ скромность той незаслужено е подценявалъ себе си и книжовната си дейность. Той е завещалъ на поколѣнията четири дебели сборници, въ които е помѣстилъ около 270 различни творения, колкото никой другъ старобългарски писатель не е написалъ! Преведени и напечатани на днешна речь, тѣ биха запълнили десетина тома по 400–500 страници. Единиятъ сборникъ е билъ написанъ въ с. Младо-Нагоричино въ 1456 година. Другитѣ три сборника пъкъ сѫ били написани въ манастира Света Богородица въ Скопска Черна-гора, именно въ 1469, 1473 и 1479 година. Освенъ тия сборници, Владиславъ е преписалъ и единъ шестодневъ.

Животътъ на Владислава, подобно на грамадното му книжовно наследство, не е достатъчно проученъ. Благодарение на приписките, които е оставилъ само въ сборниците си, днесъ науката съ положителность може да твърди, че той е билъ родомъ отъ нѣкогашния градъ Ново-бърдо. Следъ като родното му мѣсто било завладѣно и опожарено отъ турцитѣ въ 1455 година, Владиславъ изпърво намѣрилъ прибѣжище въ македонското просвѣтено селище Младо Нагоричино, а по-късно — въ споменатия манастиръ Света Богородица, гдето, навѣрно, е завършилъ и своя житейски пѫть къмъ края на XV вѣкъ.

Родното мѣсто на Владислава ни е известно по следната бележка, съ която самиятъ писатель завършилъ сборника си отъ 1456 година:

Исписа се сїа книга ꙋ̑ Нагорічинꙋ мла́дѡ҇, въ домꙋ Нико́лѣ Сланчевника. И҆ поче се писа́ти мц҃а но́емврїа, въ ка҃ днь, на въве́денїе прѣчтⷭ҇ы бц҃е въ ст҃аа ст҃ы, и҆ дописа се то́гожде мцⷭ҇ ное҇ к гре́дꙋщее лѣто .лг҃. днь, ꙋ неⷣ҇ дне҇, въ лѣⷮ҇ ҂ѕцѯд: ∾ Влади́слаⷡ҇ дїакь пи́са кні́гꙋ сїю, ѿ Но́вога бръ́да.

Нѣкогашниятъ градъ Ново-Бърдо е билъ разположенъ на 1100 метра надъ морското равнище, върху една височина въ планината Голякъ. Той се намиралъ между градоветѣ Враня и Прищина, на северъ отъ градеца Гиляни, въ днешна Югославия.

Околностьта му и днесъ е богата съ желѣзни и сребърни руди, които не останали незабелязани отъ будния погледъ на срѣдновѣковнитѣ рудари. Благодарение на подземнитѣ си богатства, срѣдновѣковното малко планинско селце започнало все повече да се разраства като важно рударско срѣдище и да се превръща въ важенъ икономически и търговски градъ. Съ течение на времето той станалъ известенъ не само въ сръбската държава на Неманичитѣ, но и по цѣлия Балкански полуостровъ, особено презъ последнитѣ вѣкове отъ срѣдновѣковието. Градътъ Ново-бърдо най-вече процъвтѣлъ въ икономическо отношение презъ XIV и XV вѣкове, когато сръбскитѣ крале го надарявали съ различни привилегии. За неговата важность говори и фактътъ, гдето въ него сръбскитѣ владѣтели създали своя, държавна монетарница. Не напраздно Константинъ Костенечки го нарича „сребъренъ и златенъ градъ“.

Природнитѣ му богатства и голѣмитѣ му търговски връзки съ Поморавия, Северна Македония, Стара Сърбия и градоветѣ въ Далмация, начело съ нѣкогашния прочутъ Дубровникъ, сѫ привличали населението отъ близки и далечни села и градове. Тамъ се поселили като тежки търговци или като опитни рудари и люде отъ Италия и Саксония. Затова броятъ на новобрѫдскитѣ жители презъ XV вѣкъ надминалъ числото 12,000. Разбира се, тѣ сѫ представлявали пъстра смѣсица отъ преселени сърби, моравски и македонски българи, а отчасти — нѣмци, италианци и албанци.

За националната пъстрота на новобрѫдското население сѫ допринесли не малко и турцитѣ. Прониквайки въ Македония и Поморавско презъ втората половина на XV вѣкъ и въ началото на следния вѣкъ, турцитѣ станали причина, мнозина българи отъ споменатитѣ земи да напущатъ роднитѣ си огнища, за да дирятъ подслонъ и работа въ яката сръбска крепость Ново-бърдо. Тогава тая крепость се считала непревзимаема, било защото била построена на голѣма височина, било защото отвсѣкѫде била оградена съ яки стени.

Издигналъ се до степень на многолюденъ и важенъ търговски и икономически центъръ въ тогавашната сръбска държава, градъ Ново-бърдо станалъ и бележито духовно срѣдище. Неизвестно намъ кога, той станалъ и епископска столица — навѣрно въ края на XIV вѣкъ или въ началото на XV вѣкъ. Презъ втората четвърть на XVI вѣкъ въ него не по-малко отъ 25 години светителствувалъ епископъ Николай. Не ще съмнение, бидейки епархийски центъръ, не може Ново-бърдо да не е игралъ и важна роля за поддържането на старата, традиционната вѣрска и църковна книжнина, еднакво скѫпа за мѣстното и околното население, независимо отъ това, дали тогава то е носѣло българско или сръбско съзнание.

Обаче не било отсѫдено на Ново-бърдо дълго да се радва на своя подемъ. Славата му като богато търговско и културно срѣдище почнала бързо да запада. Това става, когато турцитѣ застрашили не само града, но и самата сръбска държава, а най-вече — когато тѣ се наложили за пълни господари на Сърбия, последната опора и надежда на славянския духъ на Балканския полуостровъ.

Въ 1441 г. градътъ билъ завладѣнъ за првъ пѫть отъ турцитѣ. Тогава той станалъ богата плячка на озвѣренитѣ пълчища и на своеобразната турска политика отъ онова време. Една часть отъ него е била опожарена, а цѣлиятъ е билъ ограбенъ. Мнозина отъ жителитѣ му сѫ били избити, а още по-мнозина сѫ забѣгнали по горитѣ и близкитѣ и далечни села и градове. Наистина, отпосле турцитѣ се оттеглили съгласно съ Сегединския договоръ отъ 1444 г., ала новобърдскитѣ граждани постоянно сѫ чувствували тѣхната смъртна опасность. И, действително, предчувствията имъ се сбѫднали.

На 1 юлий 1455 г. Ново-бърдо изново билъ завладѣнъ отъ турскитѣ пълчища, за да не види свобода презъ цѣли вѣкове, подобно всички християнски градове на Балканския полуостровъ. Тогава участьта на града била още по-страшна. За да убиятъ у населението духа и вѣрата му въ по-благатки дни, турцитѣ подложили на разруха почти цѣлия градъ. По-голѣмата часть отъ кѫщитѣ сѫ били превърнати въ пепелища; мнозина отъ мѫжетѣ му сѫ били избити; около 700—800 жени и девойки сѫ били отведени по турскитѣ хареми, а стотици младежи били зачислени въ новосъздадения еничерски корпусъ.

Отъ тая тѫжна дата Ново-бърдо вече престанало да сѫществува като важенъ търговски и културенъ градъ. Отъ день на день той все повече западалъ. Въ желанието си да изгасятъ всѣка искрица отъ нерадостния и вѣрски духъ на гражданството, турцитѣ вършели всичко възможно, за да намалятъ броя на християнското население и да настанятъ въ скрътбнитѣ му и запустѣли огнища свои колонисти. Изглежда, още отъ тогава тѣ почнали да принуждаватъ християнското население да се отрича отъ бащината си вѣра и да приема мохамеданството. Вѣроотстѫпници сѫ ставали особено мѫжетѣ, за да се спасятъ отъ смърть и да отбѣгнатъ тежкитѣ данъци. Само въ свѣтлината на това предположение можемъ да си обяснимъ по-правдиво обстоятелството, гдето не покъсно отъ 1466 г. една отъ мѣстнитѣ църкви, именно „сакската“, или нѣмската църква — споредъ едно предположение посветена на Св. Никола, — която била опожарена въ 1455 г., вече била превърната въ джамия. Подъ натиска и заплахитѣ на новата власть, на турскитѣ колонисти и, може би, на потурченитѣ християни, положението на старитѣ жители на града станало още по-тежко. Въ 1467 г. голѣма часть отъ запазилото се дотогава население било изселено: споредъ една весть — въ Цариградъ, а споредъ друга — по цѣлото приморие. Споредъ свидетелството на Евлия Челеби, презъ XVII в. градътъ билъ вече турски кадилъкъ, сиречь седалище на турски околийски управитель.

А въпрѣки непрестаннитѣ грижи на турцитѣ да превърнатъ Ново-бърдо въ своя погранична крепость, все пакъ градътъ не преставалъ да крие подъ своитѣ пепелища и развалини живеца на славянския духъ и на християнската мисъль. Следъ като изтекли нѣколко години отъ унищожението на Сърбия и на сръбската патриаршия — която била превърната въ епископия, подвластна на Охридската архиепископия, — и следъ като турската власть мощно се прострѣла надъ цѣлия Балкански полуостровъ, настанали сравнително по-спокойни дни както за многобройното християнско население на полуострова, така и за населението въ Ново-бърдо и неговата околность. За това се досѣщаме отъ факта, гдето презъ XVI вѣкъ, както се спомена, Ново-бърдо вече билъ епископско седалище. Въпрѣки това, обаче, градътъ не можалъ да се съживи. Напротивъ, той все повече западалъ, защото старитѣ рудници съвсемъ запустѣли, а пъкъ планинскиятъ характеръ на околностьта му не позволявалъ на мѣстнитѣ люде да изкарватъ леко ежедневната си прехрана. Отъ него почнали да бѣгатъ и християнитѣ-славяни, и мохамеданитѣ-турци, и потурченитѣ мѣстни жители. За упадъка на града допринесло и настаняването на албанци въ съседното нему Черногорие, особено — следъ турската война отъ 1688 г. Поради всичко това, нѣкогашниятъ славянски градъ Ново-бърдо постепенно се превърналъ въ малко планинско селце. Когато въ 1766 г. сръбската Печска патриаршия — възобновена въ 1557 г. по заповѣдь на султанъ Сюлейманъ I, по внушение на великия везиръ Мехмедъ Соколовичъ, потурченъ сърбинъ, отново била унищожена отъ цариградския патриархъ Самуилъ I въ времето на султанъ Мустафа III, Ново-бърдо вече не билъ и епископско седалище: още по-рано той станалъ подчиненъ на призренския епископъ.

До каква степень нѣкогашниятъ голѣмъ и оживенъ градъ съвсемъ западналъ въ продължение на единъ-два вѣка, може да се сѫди по единъ фактъ отъ по-ново време. Както свидетелствува нѣмскиятъ пѫтешественикъ Ханъ, презъ 1858 г. градътъ Ново-бърдо се състоялъ само отъ 15 мохамедански и една християнска кѫща. Доколкото ни е известно, и днесъ Ново бърдо не притежава повече отъ 40—50 селски кѫщи, — колкото да пазятъ живо името му и да напомнятъ за славата му отъ края на срѣдновѣковната епоха.

Ангелъ Кънчевъ и Панайотъ Воловъ въ Свиленградъ

Отъ **А. Сп. Разбойниковъ**

Градътъ Свиленградъ (Мустафа-паша) е държалъ челно мѣсто въ възродителнитѣ борби на народа ни въ Одринско, съ най-будно българско население въ тоя край. Въпрѣки близостьта на Одринъ, българитѣ въ Свиленградъ не се подали на погърчване. Нѣколкото гръцки семейства въ града били чужденци, дошли отъ другаде. Тоя буденъ български духъ у свиленградчани се е създалъ и крепилъ поради положението на града. Свиленградъ възникналъ и се развилъ на пѫтя Виена—Бѣлградъ—София—Цариградъ. Градътъ отначало още е добилъ една надлъжна форма по двѣтѣ страни на тоя международенъ и вѫтрешенъ, мѣстенъ пѫть. Тукъ, на р. Марица, е съграденъ прочутиятъ камененъ мостъ на Мустафа паша, по който си е получилъ името и градътъ. Именно чрезъ този пѫть Свиленградъ билъ въ връзка съ българскитѣ огнища и съ Цариградъ.

Кои първенци отъ възродителната и революционна епоха сѫ посетили Свиленградъ? Писмени паметници отъ онова време нѣма. Тѣ сѫ унищожени при двѣтѣ опустошения на града (1877/78 г. и 1913 г.), отъ които последното е било и основно опожаряване на цѣлия градъ. Ще си послужа повече съ спомени.

Отъ разговоритѣ, които съмъ водилъ нѣкога съ баща си, съ вуйчовцитѣ си, зная, че най-обикновени и чести посетители на Свиленградъ въ миналото сѫ били: Петко Р. Славейковъ, Драганъ Цанковъ, Хр. Г. Дановъ, Драганъ Манчовъ, К. Величковъ и др. При пѫтуването тѣ се спирали и отсѣдали въ града. За първитѣ двама се предаватъ и куриозни случки[1]. „Какво ме мислишъ ти, — ми казваше вуйчо ми Бахаръ Гачевъ — колко пѫти съмъ игралъ хоро или сме ходили по сватби съ Дановъ, съ Манчовъ!“ Баща ми знаеше отъ моя дѣдо за едно посещение на Георги Раковски въ Свиленградъ. Особено много той ми говорѣше за облѣклото на Раковски. Въ сърмени дрехи, Раковски билъ облѣченъ като търговецъ отъ онова време. Рѫкавитѣ му се мѣтали отзадъ, когато вървѣлъ съ тържествена походка.

---

[1] Вж. Свиленградски юбилеенъ листъ, 14 май 1939 г.

Въ Свиленградъ по онова време сж били презъ разни години учители: Янко Кочевъ (отъ Чирпанъ, известенъ по-после редакторъ на сп. „Природа“), Иванъ Вазовъ, Петъръ Станчевъ, Христо п. Марковъ (отъ Копривщица), следъ това последниятъ е билъ учитель въ Пловдивското класно училище („семинария“), гдето е оставилъ отлични спомени у ученицитѣ си. Презъ онова време Свиленградъ е далъ много учители и двама стихотворци — Станко Разбойниковъ и Христо Каратанасовъ. Първиятъ е печатилъ въ Цариградското сп. Читалище (1872 г. кн. II) стихотворението „Наводнение на Марица“, а вториятъ е авторъ на химнъ по посрѣщането на князъ Ал. Батенбергъ въ България („Музо, пѣй да гръмне небосклона — И да екне гордъ Балканъ. . .“). Въ разговоръ, преди известно време Мих. Маджаровъ ми каза, че тъй като пжтьтъ за Цариградъ въ онова време минавалъ презъ Свиленградъ, той отъ Копривщица, още малко момче, каченъ на конь, въ 1867 г. за пръвъ пжть билъ миналъ презъ града. Направилъ му впечатление каменниятъ мостъ, черничевитѣ градини, а особено — срещата му съ казакъ-алаи на Чайковски. И досега той живо си спомнялъ конницитѣ и униформата имъ.

Моятъ баща ми разправяше за идването въ Свиленградъ на Ангелъ Кънчевъ. Разправяше ми го съ жива симпатия къмъ апостола и съ тжга. Съобщили му, че дошелъ Ангелъ Кънчевъ. Отъ стаята, презъ прозореца на една отъ причерковнитѣ стаи, той го е наблюдавалъ какъ се разхожда въ училищния дворъ въ североизточната часть до черквата, движелъ се напредъ—пакъ назадъ и чакалъ нѣкои лица. Кои сж били тия лица, съ кого се е срѣщалъ Ангелъ Кънчевъ — това баща ми не ми е разправялъ, може би защото е отбѣгвалъ да ме насърдчава да следвамъ пжтя имъ. Кога е било това идване? Вѣроятно малко време преди самоубийството на Ангелъ Кънчевъ въ Русе на 5 мартъ 1872 г. „Когато се уби, той бѣше се върналъ преди два дена отъ Тракия и бързаше да замине за Букурещъ, гдето трѣбвало да се срещнатъ съ Левски и Каравелова за нѣкои важни работи“ — пише Зах. Стояновъ [1]. Въ случая датата и съобщението сж безспорно точни, понеже Зах. Стояновъ въ това време билъ въ Русе и познавалъ комитетскитѣ работи. Самъ Ст. Заимовъ приема за вѣренъ разказа на Зах. Стоянова относно самоубийството на Анг. Кънчевъ и го препоржчва съ думитѣ, че „по форма и съдържание заслужава да заеме едно отъ виднитѣ мѣста въ историческата христоматия [2]. Подъ „Тракия“ Зах. Стояновъ разбиралъ досегашната „Южна България“. Къмъ тая „Тракия“ се причислява и Свиленградъ съ Одринско. Трѣбва да се приеме, че

---

[1] Вж. Зах. Стояновъ, Записки по бълг. възстания (Игнатово издание), с. 80.

[2] Вж. Ст. Заимовъ, Миналото, етюди върху запискитѣ на Зах. Стояновъ (София 1895), с. 64.

Ангелъ Кънчевъ именно тогава ще да е посетилъ Свиленградъ — точно въ началото на 1872 година.

Въ изследването си за П. Воловъ Чилингировъ[1] казва: „На връщане отъ Шуменъ, 5 мартъ ст. стилъ, 1872 година, Кънчевъ бива издебнатъ на Русенското пристанище и се самоубива“. Споредъ Чилингирова, това посещение отстрана на Анг. Кънчевъ въ Шуменъ, за да прибере присвоени отъ едно лице комитетски пари, било причина за предателство. За да се прикрие последното, вмѣсто въ Шуменъ, Кънчевъ е билъ издебнатъ въ Русе[2]. По-нататъкъ Чилингировъ обяснява, че въпроснитѣ пари преди това били предадени на това лице отъ Ангелъ Кънчевъ, който ги „билъ събралъ при обиколката си изъ Румелия“. Мене ми се струва за неестествена и опасна такава предпазливость отстрана на турската власть за залавянето на Кънчева — да го отлага за Русе, понеже Кънчевъ, излѣзълъ отъ Шуменъ, е можелъ да се укрие. Защото, както се описва опитътъ за залавянето на Кънчевъ въ Русе отъ очевидеца Зах. Стояновъ, то е станало твърде случайно. Изобщо трѣбва да приемемъ безспорно съобщението на съвременика и очевидецъ Зах. Стояновъ, който казва, че Кънчевъ на 5 мартъ 1872 год. се билъ върналъ преди два дена отъ Тракия.

При това положение обиколката на Кънчевъ изъ „Румелия“ или връщането му отъ „Тракия“ и, следов., и посещението на Свиленградъ отъ него ще да е било къмъ началото на 1872 г, или къмъ края на 1871 г.

Въ всѣки случай, при посещението на Анг. Кънчевъ въ Свиленградъ, тамъ вече ще да е имало основанъ частенъ комитетъ, което вѣроятно ще да е било сторено отъ по-близкитѣ апостоли, напр., отъ Тод. Каблешковъ, който сѫщо билъ известенъ на по-виднитѣ свиленградчани отъ онова време. Той посещавалъ Свиленградъ като чиновникъ отъ компанията „Баронъ Хиршъ“, която построила желѣзопѫтната линия. Впрочемъ въ онова време Свиленградъ е билъ въ тѣсни връзки съ Хасково, Чирпанъ, Ст. Загора и пр., а тия градове били посещавани отъ Василъ Левски, който основалъ комитети: въ Чирпанъ презъ септемврий 1868 г., сѫщата година въ Ст.-Загора, а въ Хасково въ 1869 год. Въ Чирпанъ четвъртиятъ представенъ на Левски чирпанецъ е билъ Янко Кочевъ „най-учениятъ човѣкъ въ чирпанската кааза“[3], това съобщава Заимовъ, който презъ учебната 1869/1870 год. билъ учитель въ Свиленградъ. Начело на частния революционенъ комитетъ въ Свиленградъ били мѣстнитѣ граждани Станко Разбойниковъ, Илия Палазовъ, Христо Гачевъ, Димитъръ Новаковъ и други нѣкои.

---

[1] Ст. Чилингировъ, Панайотъ Воловъ, животописенъ опитъ (София 1940), с. 44.

[2] Пос. с., с. 45.

[3] Ст. Заимовъ. Миналото, III (София 1898), с. 117.

II.

Баща ми, сжщо съ голѣма симпатия, ми е споменувалъ и за Панайотъ Воловъ, и то не веднажъ. Споменътъ за тия съобщения се е запазилъ у мене много силно. За баща ми П. Воловъ бѣ „учительтъ Воловъ“ и той го споменуваше въ свръзка съ гр. Одринъ. Азъ дълго време си мислѣхъ, че Воловъ е билъ учитель въ Одринъ. Затова въ 1939 г. бѣхъ писалъ:[1] „Воловъ е идвалъ (въ Свиленградъ), понеже известно време е билъ и въ Одринъ“. Но после, като се справихъ съ биографията на Воловъ, видѣхъ, че той не е билъ учитель въ Одринъ, а е миналъ, и то презъ Свиленградъ, за Одринъ.

Въ посочената биография на П. Воловъ отъ Ст. Чилингировъ, последниятъ съобщава, че въ срѣдата на 1875 година Воловъ избѣгалъ презъ Русе въ Букурещъ, гдето презъ юлий взелъ участие въ „извънредното“ събрание за бързо въстание. Къмъ августъ 1875 г. той пристигналъ тайно въ Ловечъ, после въ Троянския манастиръ, презъ октомврий го прехвърлили въ Карлово (презъ септемврий сж били несполучливитѣ опити за въстания въ Ст. Загора, Шуменъ, Червена вода), къмъ ноемврий 1875 г. отъ Пловдивъ той заминалъ за Цариградъ—Одеса—Букурещъ. „Остава неустановено едно: дали Воловъ се е възползувалъ отъ готовностьта на Найденъ Геровъ да закриля нашитѣ революционери и е заминалъ съ руски паспортъ за Одеса, или пъкъ се е добралъ до Хиршовата желѣзница съ помощьта на Ради Ивановъ, подъ покровителството на нѣкои отъ нейнитѣ чиновници, часть отъ които били съчувственици на българското революционно дѣло и съ тѣхно съдействие е можалъ да пристигне здравъ и читавъ въ Цариградъ и оттамъ по море въ Букурещъ“[2]. Понеже популярностьта на П. Воловъ въ Свиленградъ презъ онова време е безспорна, а сжщо и връзкитѣ му съ Одринъ, както това съобщихъ по-горе по спомени на баща ми, то азъ бихъ допустналъ, че Воловъ при това пжтуване ще да е билъ улесненъ отъ българи Хиршови чиновници, какъвто е билъ посочениятъ Ради Ивановъ или обесениятъ по-късно Дим. Новаковъ. Воловъ ще да се е отбилъ въ Свиленградъ и Одринъ, а после заминалъ за Цариградъ. Това отбиване, следователно, станало презъ втората половина на ноемврий 1875 г.

Хиршови чиновници често сж посещавали Свиленградъ. Така е правѣлъ, напр., Тодоръ Каблешковъ. Такъвъ чиновникъ въ онова време е билъ и свиленградчанинътъ Димитъръ Новаковъ. Той е служелъ за свръзка между комитетитѣ и куриеръ. По едно време го намираме чиновникъ и на гара Бѣльово. Добилъ малко образование въ класното училище въ въ Свиленградъ, той е билъ удостоенъ съ чиновническа служба по желѣзницата. Димитъръ Новаковъ се е издигналъ много надъ съвременицитѣ си. Той се отличавалъ съ твърдость на характера. Произхождалъ отъ бедни родители. Участието му въ комитетскитѣ работи било установено при Априлското въстание, когато го арестували и осѫдили. Обесили го въ Одринъ. Димитъръ Новаковъ е билъ членъ на Свиленградския частенъ комитетъ.

---

[1] Вж. Свиленградски юбилеенъ листъ, София 14 май 1939 г.

[2] Чилингировъ, п. с., с. 86.

Неговиятъ другарь Станко Разбойниковъ се укрилъ и дочакалъ рускитѣ освободителни войски.

Вѣрно е, че П. Воловъ още веднажъ е билъ въ Одринъ — презъ февруарий 1876 г.[1], следъ събранието въ Пловдивъ. Развалянето на желѣзопѫтната линия Чаталджа—Одринъ—Мустафа паша е била важна задача на Одринския комитетъ. Съгласно рѫкописнитѣ сведения на Н. Стоименовъ, както ни съобщава Чилингировъ, Воловъ билъ отишълъ въ Одринъ съ пѫтния билетъ на Стоименова като манифактурджия (кафтанджия). Може би и този пѫть П. Воловъ е миналъ презъ Свиленградъ за Одринъ. Но защо се предава неговия образъ като такъвъ на учитель, щомъ пѫтувалъ като манифактурджия? За това отиване на П. Воловъ въ Одринъ съобщава и Зах. Стояновъ. Той билъ отишълъ до Одринъ — така се разбира — съ влакъ (съ пѫтния билетъ на Стоименова, като манифактурджия?), за да се срещне тамъ съ книжаря Г. Димитровъ, който да го осведоми, какво може да се направи въ Лозенградско, М. Търновско и Бабаескийско. Тукъ не става дума за Свиленградъ, понеже за тоя градъ П. Воловъ нѣма нужда да събира сведения отъ Г. Димитровъ и въ Одринъ. „Имаше — казва Зах. Стояновъ[2] — така сѫщо работници (революционери работници, б. м.) и по желѣзницата: Георги Икономовъ, Р. Ивановъ, Д. Цанковъ, П. Ивановъ, учитель въ Мустафа паша, Никола Табаковъ и други“ [3].

Въ всѣки случай, Панайотъ Воловъ се е отбилъ или миналъ презъ Свиленградъ за Одринъ, или презъ втората половина на ноемврий 1875 г. или презъ февруарий 1876 г. А може би той е билъ на два пѫти въ Свиленградъ, за да остави толкова популяренъ споменъ на учитель.

---

[1] Чилингировъ, п. с., с. 118.
[2] Зах. Стояновъ, п. с., с. 195.
[3] П. с., с. 123.

Бележки и дребни вести

Нови сведения за Д-ръ Никола Пиколо.

При написването на „Д-ръ Никола Пиколо като класикъ филологъ“ въ Годишника на Софийския университетъ, истор.-филолог. факултетъ, т. XXXVII, 3 (1941) остана неизползувано съчинението на G. Chassiotis, L'instruction publique chez les grecs (Paris 1881), което съдържа ценни данни за историята на гръцкото образователно дѣло. Въ това съчинение има следнитѣ сведения за Н. Пиколо. На с. 81 се съобщава, че презъ 1815 г. въ Букурещкия лицей „Il y avait alors comme professeurs... Nicolas Sawas, pour le français“. На с. 157 се съобщава, че на 29 май 1824 г., т. е. въ деня, когато се открила Academie ionienne въ Корфу Никола Пиколо билъ провъзгласенъ за docteur ès lettres. На с. 158 Chassiotis привежда въ връзка съ преподаванията въ Корфу следното изъ J. Emerson. Tableau de la Grèce en 1825, p. 7: „Quand nous allâmes voir M. Piccolos, professeur d'éloquence et de philosophie morale, nous le trouvâmes occupé à traduire pour sa classe un des essais du docteur Brown, et il venait de publier, peu de jours auparavant, La recherche de la verité, de Descartes, en grec moderne“. На с. 162 подъ № 14 се казва, че въ Корфу Никола Пиколо презъ 1825 г. билъ преподаватель по философия.

Въ обнародвания презъ 1941 г. отъ Ив. Снѣгаровъ, Другъ търновски църковенъ кодексъ (въ Годишника на Софийския университетъ, богосл. факултетъ, т. XVIII 2 (1940—1941) се намиратъ още нѣколко сведения за семейството на Н. Пиколо въ Търново, отъ които личи пакъ, че това семейство е било едно отъ най-знатнитѣ въ града. Така, името на Пиколовия братъ Сава се споменува въ нѣколко документа, отъ които най-важни сѫ два: 1) Едно окрѫжно на търновския митрополитъ Илариoнъ отъ 8. I. 1823 г., въ което подъ подписа на митрополита следватъ подписитѣ на нѣколко знатни търговци. Между тѣхъ едно отъ първитѣ мѣста заема подписътъ Са́ββας Са́ββа. 2) Смѣтка на гръцкото и общо училище (λογαριασμὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ κοινῆς σχολῆς), гдето между първенцитѣ (οἱ πρόκριτοι) спомощници (συνδρομιταί) на училището личатъ на първо мѣсто имената на благороднейшитѣ господа (οἱ εὐγενέστατοι κύριοι) Х. Параскева х. Лека и Са́ββας Са́ββа, които подарили 2500 гр. на училището. Нови сведения за Никола Пиколо, особено за неговата политическа дейность, дава и А. Тошевъ, България и нейнитѣ съседи (София 1943), с. 241 сл., безъ, обаче да посочва точно извора.

В. Бешевлиевъ

Къмъ въпроса за византийскитѣ елементи въ първобългарскитѣ надписи.

Неотдавна проф. V. Beševliev, Die byzantinischen Bestandteile der protobulgarischen Inschriften (= Actes du IV-e congrès international des études byzantines = ИБАИ. IX. 1935, сс. 269—272) посочи въ първобългарскитѣ надписи нѣкои изрази, които могатъ да бѫдатъ съпоставени съ подобни византийски изрази. Въ заключение той пише, че първобългарскитѣ надписи nach byzantinischen Vorbild verfasst sind und dass sie neben ihrer speziellen Bedeutung als Quellen für die bulgarische Geschichte auch von Bedeutung für die stiefmütterlich behandelte byzantinische Epigraphik sind (ib., p. 272). Въ нашитѣ първобългарски надписи, обаче, сѫществува още единъ елементъ, който заслужава внимание въ връзка съ поставения въпросъ. Познатъ е надписътъ отъ времето на ханъ Маламира: Κανὲς ὑβυγὴ Μαλαμήρ· Τρεπὰ βογοτὸρ βοηλὰ κουλούβρος ἦτον κὲ τοῦ ἄρχοντος θρεπτὸς ἄνθροπος ἦτον [κὲ ἀσ]θεν[ήσας ἀ]πέθ[ανεν] κὲ ἐ[πέ]βαλ[εν τοῦτο] ἧς μν[ημόσυ]νον αὐ[τοῦ] (вж. изданието на В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи. Уводъ, текстъ и коментаръ. ГодСУиф. XXXI, 1. 1934, с. 42 № 9). Въ своитѣ обяснителни бележки (п. с., сс. 77—78) проф. Бешевлиевъ посочва, че изразътъ ἧς μνημόσυνον αὐτοῦ отговаря точно на евангелския изразъ NT. Matth. 26, 13: ὃ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς, сѫщо Marc. 14, 9. Срв. още Peter evangelium 12, 54: εἰς μνημοσύνην αὐτοῦ. Martyr. Polykarpi 18, 2: εἰς τὴν τῶν προηθληκότων μνήμην“ Освенъ това, той съобщава, че намѣрилъ думата μνημόσυνον у Theoph., Chr., ed. De Boor, pp. 26, 19; 500, 9; Malalas, Chr., ed. B., p. 183, 5; нѣколко пѫти у Const. Porph., De adm., p. 132, 20 и др. Въ сѫщность, думата се срѣща много често въ византийската книжнина. На първо мѣсто трѣбва да се посочатъ мѣстата въ една отъ най-достѫпнитѣ книги—именно библията. Вж, Exod., III 15: τοῦτό μου ἐστὶν ὄνομα αἰώνιον, καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς; XII 14: καὶ ἔσταν ἡ ἡμέρα ὑμῖν αὕτη μνημόσυνον..., XIII, 9; XIII, 14: κατάγραψον τοῦτο εἰς μνομόσυνον εἰς βιβλίον... ὅτι ἀλοιφῇ ἐξαλείψω τὸ μνημόσυνον Ἀμαλὴκ...; XXVIII, 12: λίθοι μνημοσύνου..., μννμόσυνον περὶ αὐτῶν; XXVIII, 23: εἰς τὸ ἅγιον μνημοσύνον; XXX, 16: Lev., II, 2: τὸ μνημόσονον; II 2, 16=V 12=VI 15; XXIII 24: μνημόσυνον σαλπίγγων; θυσία μνημοσύνου Nu. V 15, 18, 26; общо за μνημόσυνον вж. Deut. XXXII 26; Jos. IV 7; Ne. II 20; To. XII 12; Es. VIII 13: IX 27, 28; Jo. II 9; XVIII, 17; Ps. IX 7; XXXIII 17; CI 13; CVIII 15; CXI 6; CXXXIV 13; Si. X 17; XXIII 26; XXXII 9; XXXVIII 11, 23; XXXIX 9; XLI 1;

XLIV 9; XLV 1, 9; XLVI 11; XLIV 1, 13; Ho. XII 5; XIV 7; Js. XXII 18: Ba. IV 5; I Мак. III 7,35; VIII 22; XII 53; XIV 23; II Мак. VI 31. Въ свръзка съ нашия надписъ могатъ да се посочатъ особено слелнитѣ изрази: ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς τοὺς λόγους τούτους εἰς μνημόσυνον Es. I 1; εἰσφέρειν γράμματα μνημόσυνα, ib. VI 1; εἰς μνημόσυνον ib. II 23; Is. LXVI 3; ἔστησεν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ἐγράφη εἰς μνημόσυνον Es. IX 31; ср. сжщо X 2; Sir. XLV 11, 16; I 16; Mə. III 16; ἀπέλιπον τῷ βίῳ μνημόσυνον Soph. Sөl. X 8; ἔθηκας μνημόσυνά σου Is. LVII 7. Ср. сжщо N. T. Act. X 4, Къмъ случаитѣ, когато думата е упомената отъ византийскитѣ автори ср. Migne, P. Gr., CXI, col. 317 D.; Duca, Hist., ed. B., pp. 252, 15; 256, 17–18; 260, 3. — Изобщо, въ употрѣбата на тази дума въ нашия надписъ трѣбва да се долови проява на християнско-византийско влияние.

Ив. Дуйчевъ

Где е било селището и крепостьта Бурдепто?

Край днешния Свиленградъ и отчасти въ една отъ махалитѣ му, наречена Канаклийска, е било разположено старо селище и крепость, следитѣ на които до сега сж били отминавани незабелязани отъ изследователитѣ. Понеже отъ края на срѣднитѣ вѣкове диагоналниятъ международенъ пжть Бѣлградъ—София—Пловдивъ—Одринъ—Цариградъ при Свиленградъ е минавалъ вече презъ срѣдата на днешния градъ и тукъ е пресичалъ р. Марица. Въ началото на XVI в. на това мѣсто е билъ построенъ отъ Мустафа паша днешниятъ каменен мостъ, та пжтницитѣ, които пжтували въ турско време, сжщо не сж забелязали следитѣ отъ старото селище, нито следитѣ отъ римския пжть, северо-западно отъ днешния Свиленградъ, налѣво отъ долината на р. Марица. Не сж забелязали тия следи и строителитѣ на желѣзния пжть въ 1870—71 г., понеже той е прокаранъ надѣсно отъ р. Марица и тукъ нѣма нищо общо съ направлението на стария римски пжть.

На северо-западъ отъ града на 1 клм. отъ мах. Канаклийска се издига надлъженъ хълмъ по посока северъ—югъ, наричанъ отъ мѣстното население Хасаря. Около Хасаря се откриватъ и до сега кжсове отъ керемиди, грънци, стари стъкла, хоросанови спойки и пр., напр., въ вилата на Метларови и т. н. Намирани сж и много медни монети. Преди изгарянето на града (1913 г.) въ нѣкои семейства на мах. Канаклийска имаше десетки такива монети, особено отъ римскитѣ императори (Клавдий, Неронъ и др.). И понеже не представлявали археологическа рѣдкость, нито се търсѣха отъ малджиитѣ и старинаритѣ, никой за нищо не ценѣше тия „хасарски пари" (т. е. монети отъ Хасаря), мѣстното население съ подбива „хасарска пара" нарича незначителнитѣ и несериознитѣ личности. Нѣколко десетки такива монети нѣкога съмъ посочвалъ на покойния В. Добруски.

Отъ Хасаря по направление на мах. Канаклийска има запазенъ сводестъ тухленъ водопроводъ, по който и сега тече вода. Нѣкѫде е откритъ, на две мѣста водата му се използуваше за напояването на „Поповата бахча“, гдето имаше създадени резервоари за събиране на вода въ по-голѣми количества. Водопроводътъ се изгубва къмъ мах. Канаклийска. Преди нѣколко години неочаквано силна струя вода отъ него се появила на кръстопѫтя предъ Пънделовия и Харапходжовия дюкянъ. Мах. Канаклийска до Хорището е влизала въ чертата на старото Хасарско селище. При Хорището има остатъкъ отъ стена, а при копане въ махалата се откриватъ селищнитѣ следи и монети. Селището се е простирало и северно отъ Хасаря. За Хасаря населението е създало и легенди. То вѣрва, че Хасарьтъ е зарита черква, въ която може да се влѣзе по водопровода; нѣкога нѣкой старецъ стигналъ до черквата и се върналъ, понеже вратитѣ ѝ били пазени отъ ангелъ. Предъ Хасаря (южно подъ него) сега минава Старозагорскиятъ пѫть („Зааради жедеси“ както го наричаха турцитѣ), т. е. отъ Одринъ—Свиленградъ (мах. Канаклийска) — южно отъ с. Момково, все налѣво отъ Марица (частьта на зап. отъ с. Хасаря наричатъ и „Момковски пѫть“). Тукъ минавалъ и римскиятъ пѫть, като е следвалъ винаги рѫба между наводняваната Маричина долина и южнитѣ хълмисти издънки на Сакаръ-планина. Веднага подъ пѫтя при Хасаря долината се наводнява. Между Свиленградъ и Одринъ римскиятъ пѫть е билъ забелязанъ отъ нѣкои още въ турско време [1]. Напр. Дерншвамъ (въ 1553 год.) го отбелязва, сѫщо го видѣлъ на изтокъ отъ Одринъ, но той не е видѣлъ следи отъ пѫтя между Свиленградъ и Харманлий, защото тукъ е пѫтувалъ на дѣсния брѣгъ на Марица, гдето не е имало римски пѫть. Не е право мнението на К. Иречекъ, че „както римскиятъ, така и срѣдновѣковниятъ мостъ, а сѫщо и модерниятъ (сегашниятъ) построенъ отъ Мустафа, сѫ били ако не на едно и сѫщо мѣсто, то поне наблизу единъ до другъ“. (вж. Военниятъ пѫть отъ Бѣлградъ за Цариградъ и балканскитѣ проходи. БИБ, IV 4, 1932, с. 37). Тукъ нѣма никакви следи отъ римски или срѣдновѣковенъ мостъ, нито мѣстото е позволявало да има мостъ, понеже обширни пространства тукъ сѫ заливна долина на Марица. При голѣми наводнения сегашниятъ мостъ бива изоliranъ. Римлянитѣ при строежитѣ си сѫ били попрактични отъ турцитѣ. А следитѣ на римския пѫть преди 50—60 години сѫ личели подъ Хасаря, както и по сегашния „Момковски пѫть“ при старата граница и по-назападъ отъ нея. Той е минавалъ край единъ другъ „Хасаръ“ съ следи отъ стара крепость, който е срещу с. Любимецъ, гдето вѣроятно трѣбва да се търси mutatio Rhamis (Rhamae). Подъ Свиленградския Хасаръ има чешма; по-нагоре сжщиятъ пжть има друга („Горната чешма“), както и трета, която сега е разрушена („Развалената чешма“).

---

[1] И сега край пѫтя, при р. Левкенска, лежи търкулната едномилиарна колона.

Кое е било селището, което е имало за крепость Хасаря при Свиленградъ?

На римския пжть Via militaris, Via publica ние го намираме отбелязано. Въ Tabula Peutingeriana е отбелязано съ името Burdenis, 20 римски мили западно отъ Одринъ. Въ Itinerarium Antonini Augusti съ името Burdipta, 22 римски мили отъ Одринъ; въ acta S. Alexandri — Bortia; въ Itinerarium Hierosolymitanum (333 г. сл. Хр.) — съ името Burdista; у Прокопия (срѣдата на VI в.) — Βουρδέπτω [1]. Разстоянието до Одринъ е 20—22 римски мили и сжщо отговаря на посоченото мѣсто: 30—32 километра. Селището на римския воененъ пжть е било mansio, т. е. станция за нощуване, а не mutatio — размѣнна станция за смѣняване на конетѣ и колитѣ. Като mansio е отбелязано въ Itin. Hieros. „Престоитѣ“ сж били въ по-голѣми селища. Всички тѣзи сведения произхождатъ отъ срѣдата на първата половина на III в. до срѣдата на VI в. Името посочва тракийския произходъ на селището. Известно е, че Одринъ е билъ столица на одринската държава. На изтокъ отъ Одринъ, при днешния градъ Баба-Ески, е имало още едно селище, името на което наподобява името на нашето селище: Burtizo, Burtudizo, Burtedexion, Βουρτούδητζι. Това, че нашето селище е сжществувало още преди римското завоевание, сиречь въ тракийско време, показва и следниятъ фактъ. Въ сжщата мах. Канаклийска, южно подъ могилата, въ 1900 г. бѣ открита случайно тракийска колесница, части отъ която се съхраняватъ сега въ Софийския Археологически музей. Две бронзови фигурки (гладиаторъ и орлова глава) сж изложени въ витринитѣ на музея съ надписъ, че сж отъ гр. Мустафа-паша. Находката е открита предъ домашната пещь въ двора на сем. Кържеланови.

Въпроната могила е край Via militaris.

Вижда се, че нашето селище е било въ цвѣтущо състояние презъ III и IV вв., а може би и преди това. Но то е преживѣло буритѣ въ края на IV в. и се запазило презъ V в. и първата половина на VI в. Прокопий го споменава между поправенитѣ крепости отъ Юстиниана. Международниятъ пжть не изгубилъ значението си и следъ създаването на българската държава. При Бориса по него ставали сношенията между Цариградъ и Великоморавската държава и дори билъ наричанъ „Моравски пжть“. В. Бешевлиевъ съ право вижда въ първобългарския лѣтописенъ камененъ надписъ на Маламира написано името на нашето селище Бурдепто. Надписътъ е прочетенъ така: „(Канъ ювиги Маламиръ) отъ Бога владѣтель. Моятъ дѣдо Крумъ (воюва срещу гърцитѣ). . . . . . . а баща ми (владѣтельтъ Омуртагъ), като направи 30 годишенъ миръ, добре живѣ съ гърцитѣ и отначало добре живѣехъ (и азъ), но гърцитѣ опустошиха земитѣ ми. Канъ Маламиръ като управляваше съ кавханъ Исбулъ, дойде съ войска срещу гърцитѣ и крепостьта Проватъ и крепостьта . . . . и крепостьта Бурдепто и земитѣ на гърцитѣ . . . . и направи всичко славно и дойде до Филипополъ и (даде ядене) и тогава кавханъ Исбулъ . . . . преславния канъ . . . . (Вж. В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи, с. 119; Добавки, с. 40; Ив. Дуйчевъ, Стара българска книжнина I. София 1940, с. 6). Въ надписа, въ името и крепостьта, има съкращение и е образуванъ буквенъ комплексъ ΒΟΥ̅ΡΤΟΚΑΣΤΡ̅, като сж поставени надредни знаци за съкращението; след., трѣбва да се чете; Βουρ(δέπ)το κάστρ(ον). Проф. Бешевлневъ, по географски причини, мисли, че „е малко вѣроятно българитѣ да сж навлѣзли толкова далече въ византийската империя, та да се приеме, че тукъ се касае за крепостьта Буртодизосъ, т. е. при днешния Баба-Ески. H. Grégoire допълва изличената на камъка втора по редъ крепость съ Скутарионъ. Въ такъвъ случай споменатитѣ въ надписа крепости се редуватъ както сж подредени тѣ отъ изтокъ къмъ западъ, а именно: Проватъ — Скутарионъ — Бурдепто и въ сжщото направление, все на западъ се споменува Пловдивъ. Подреждането на крепоститѣ и гр. Пловдивъ не ще да е случайно, а означава движението на българскитѣ войски. Важно е сжщо и друго едно обстоятелство: крепостьта Бурдепто е отбелязана съ името, което ни дава Прокопий, около 285 години по-рано. Не може да се мисли, че наименованието Бурдепто ще да е означавало нѣкое подалечно селище.

---

[1] Вж. La Table de Peutinger d'après l'original conservé à Vienne, précédée etc. par E. Desjerdins (Paris MDCCCLXXIII), segm. VII. — К. Иречекъ, Военниятъ пжть отъ Бѣлградъ за Цариградъ и балканскитѣ проходи, сс. 37, 128. — В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи (Год. Соф. у-тъ, ист. фил. ф-тъ т. XXXI, 1), с. 115; сжщиятъ, Първобългарски надписи, добавки и оправки (п. т., XXXII, 5) с. 38.

Безъ съмнение, едно внимателно проучване на мѣстнитѣ останки ще установи съ положителность, че Хаса́рътъ край Свиленградъ е наистина посочваното антично и срѣдновѣковно селище Бурдепто.

Печатъ на градъ Велико-Търново отъ 1816 година.

Помѣстениятъ тукъ образъ представя отпечатъкъ на единъ сега загубенъ металически печатъ на градъ Велико-Търново съ дата 1816 година. Нашето копие е направено по една фотографска снимка на печата, ударенъ върху документъ на грьцки езикъ отъ началото на XIX вѣкъ. Този документъ (потъкмително) се намира у познатия търновчанинъ книжовника М. Московъ[1]. Лицето на печата има 50 мм. въ диаметъръ. Буквитѣ и изображенията въ него сѫ бѣли на черенъ фонъ. Надписътъ е на гръцки езикъ; той е разположенъ въ крѫгъ около изображенията на разни фигури и предмети съ символично значение. Чете се следното: Πολιτεία Μέγας-Τουρνάβος πάσης Βουλγαρίας 1816. Преведенъ на български езикъ, надписътъ гласи „Градъ Велико-Търново на цѣла България 1816“.

Името е транскрибирано на новогръцки Τουρνάβος. Въ познатитѣ документи отъ XIX вѣкъ името на града се предава въ форма Τορνόβος. Тъмниятъ звукъ ъ между буквитѣ т и ρ въ нашия печатъ е предаденъ посрѣдствомъ ȣ — ου.

Полето въ срѣдата на печата е заето отъ следнитѣ символични изображения. Въ срѣдоточието е представенъ кръстъ съ дълго отвесно рамо, чийто доленъ край опира на сърдцевиденъ предметъ (върхътъ му има три разклонения). Отгоре, надъ кръста има голѣма корона съ кръстъ, между слънце и месецъ. Отъ двете страни на кръста стоятъ срещуположно върху клончета два гълѫба. Шиитѣ на гълѫбитѣ сѫ вързани съ врѫвь за отвесното рамо на кръста. Най-долу, между клончетата е помѣстена датата съ арабски цифри — 1816 година. Печатътъ представя грижлива работа на обученъ гравьоръ. Буквитѣ сѫ начертани съ равномѣрни рамена. Думитѣ отъ надписа сѫ разпредѣлени равномѣрно около изображенията. Рисунката на фигуритѣ и предметитѣ е правилна. Обнародваниятъ тукъ печатъ представя интересъ предимно поради надписа, въ който градътъ е нарванъ „Велико-Търново на цѣла България“. Тази тържествена титла, безъ каквото и да е реално значение, е отражение на титлата на търновскитѣ митрополити следъ паданието на България подъ турско владичество. Отъ занимливото изследване на Юр. Трифоновъ за името Велика-Търновия[2], знаемъ, че търновскитѣ митрополити следъ покоряването на Търновското царство се смѣтали за духовни

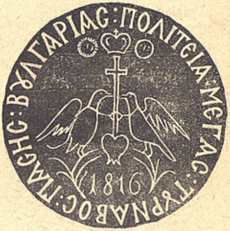

---

[1] Нашата рисунка е направена по фотография отъ този документъ, която се намираше у покойния Р. Поповъ и впоследствие бѣ загубена. На молбата ни до г. Московъ да ни прати нова снимка, за да обнародваме по нея този занимливъ печатъ, последниятъ ни отговори, че билъ затурялъ изъ книжата си самия документъ и снимката отъ него и не може да ги намѣри.

[2] Юр. Трифоновъ, Велика Търновия, Велика Сардикия и Велика Европия (ИИД, V. 1922), с. 85 сл.

началници на цѣлата българска земя. Това схващане е изразено въ една приписка въ Четвероевангелието отъ 1573 год., писано въ село Горна-Митрополия[1]. Въ тази приписка се споменува архиепископъ Арсений: обл҃ающꙋ бльгарскую землю̑, бл҃оуⷭ҇тивомꙋ а҃рхїеп҃скопꙋ к҃ а҃р҃сенїю, в настолни гра҃ Тьрнов. Пжтешественикътъ Герлахъ (XVI вѣкъ), като говори за сжщия търновски митрополитъ Арсений, казва, че той билъ „архиепископъ и екзархъ надъ цѣла България“.[2] Интересно е да отбележимъ, че ученията търновецъ д-ръ Никола Пиколо, въ написанитѣ лично отъ него посвещения върху подаренитѣ отъ него на училището въ Търново книги за прочить, назовава Търново съ подобенъ епитетъ: Τερνόβος Βουλγαρίας.[3] Надали съ това Пиколо е искалъ да означи, че родниятъ му градъ се намира въ България. Той просто е съкратилъ добилата гражданственость и въ негово време титла на Търново — Μέγας Τουρνόβος πάσης Βουλγαρίας. При все че печатътъ е принадлежалъ на една организация съ свѣтски характеръ — общинско управление на града, ние виждаме влияние на църквата и въ изображенията на този печатъ. Тѣ сж заети отъ кржга на църковно-религиозната символика. Кръстътъ съ слънцето и месецътъ сж постоянни елементи въ една отъ характернитѣ сцени на страститѣ Господни — Разпятието; луната и слънцето се изобразяватъ надъ кръста, върху който е разпънатъ Христосъ. Гължбътъ още отъ първитѣ времена на християнството е важенъ символъ въ църковнитѣ образи. Короната надъ кръста представя не царска корона, а митрополитска. Нашиятъ печатъ сочи сжщо колко силна дори и въ началото на XIX вѣкъ е връзката на църквата съ свѣтската власть.

Т. Герасимовъ

Отзиви

Д. П. Димитровъ, Надгробнитѣ плочи отъ римско време въ Северна България.

Отдѣлна редица трудове на Българския археологически институтъ, № 1 (София 1942), стр. VIII + 119 съ 32 таблици и 1 карта.

Цененъ приносъ за българската археологична наука представя наскоро обнародваното изследване на доцента по археология при Софийския университетъ, Дим. Димитровъ върху особноститѣ на надгробнитѣ плочи отъ римско време, открити въ днешна Северна България, която като римска провинция е носѣла името Долна Мизия. Това е първиятъ опитъ у насъ да се систематизира и проучи надгробната пластика отъ една областъ, — нѣщо, което въ Германия, напр., се прави още отъ началото на нашия вѣкъ. Резултатитѣ отъ такова изследване откриватъ широки възможности да се проследи до голѣма степень културно-историческото развитие на нашитѣ земи влизащи нѣкога въ обсега на римската империя. Въ надгробния релиефъ се отразяватъ отчетливо вкусътъ и художественитѣ разбирания на широкитѣ маси, а специално римската надгробна плоча стои въ тѣсна връзка съ отдѣлната личность и нейното битие, разказано твърде често въ обширенъ надписъ. При това тъкмо тамъ се долавя ясно, какъ влияятъ новитѣ политически, етнически или икономически условия върху художественитѣ схващания и какъ внасятъ много промѣни въ тѣхъ.

---

[1] Б. Цоневъ, Описъ на ржкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София (София 1919), с. 52.; Юр. Трифоновъ, п. съч., с. 88.

[2] Псп. VI (1881) с. 44. Тази титла Герлахъ ще да е ималъ възможность да узнае въ цариградската патриаршия, дето е билъ известно време. Съ нея и патриаршията е титулувала търновскитѣ митрополити въ отправянитѣ до тѣхъ писма и послания: ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βουλγαρίας, срв. Gelzer, Unged. u. ung. veröf. Texte, 628; Θρακικά VIII 1937, 178.

[3] В. Бешевлиевъ, Д-ръ Никола С. Пиколо като класикъ филологъ, ГодСУиф, XXXVII, 3 (1941), с. 34 сл.: Δῶρον Νικολάου Σάββα εἰς τὴν ἐν Τερνόβῳ τῆς Βουλγαρίας δημόσιον σχολήν.

Книгата започва съ програменъ уводъ, въ който е направенъ прегледъ на излѣзлитѣ досега, предимно на нѣмски езикъ, трудове върху римската надгробна пластика въ отдѣлни области. Авторътъ е трѣбвало да се справя съ много трудности, поради липсата на серийни публикации върху паметницитѣ отъ Римъ, Северна Италия, източнитѣ римски провинции и балканскитѣ земи, но можемъ още сега да кажемъ, че е разрешилъ успѣшно поставенитѣ си задачи. На първо мѣсто той се е опиталъ да набележи хронологически опорни точки за датировката на събрания материалъ. За тази цель сж използувани военноисторически, епиграфски, палеографски и антикварни данни. Втората часть на изложението обема единъ каталогъ на самитѣ плочи отъ Мизия. Систематизирането и разпредѣлението на наличния материалъ е направено съ огледъ на идеята за архитектоничната фасада на римска надгробна плоча, а именно по следния начинъ:

1) Плочи само съ надписно поле.

2) Плочи съ архитектонично разчленена лицева повърхность.

3) Плочи съ произволно разчленена лицева повърхность, гдето липсва една архитектонична идея и

4) Фрагменти.

Въ добре построения планъ на книгата доста голѣмо мѣсто е отдѣлено на две теми — формата на надгробната плоча и нейната украса. Димитровъ характеризува отдѣлнитѣ групи съ научна добросъвѣстность, като не пропуска нито единъ елементъ, който внася промѣна въ развитието на отдѣлния типъ: надписното поле и главното поле на релиефната украса сж разгледани въ връзка съ тѣхното предназначение и употрѣба въ различнитѣ производствени центрове на надгробни плочи. Украсата пъкъ е проследена споредъ значението и разпространението на отдѣлнитѣ декоративни мотиви, взети изъ растителния и животинския свѣтъ и пр. Измежду първия кржгъ иматъ преднина бръшлянътъ и лозата, които, пренесени отъ Северна Италия въ отечеството на Диониса, сж станали любими мотиви въ украсата на мизийскитѣ надгробни плочи и сж били осмислени и използувани символично. Много по-често отъ розетата въ фронтонното и то полукржглото фронтонно поле стои вѣнецътъ. Неговото широко разпространение въ Мизия се дължи, споредъ автора, на онзи етнически елементъ, който бива преселенъ въ нашитѣ земи отъ Изтокъ, особено отъ началото на II вѣкъ насамъ и донася съ себе си нови културни и художествени форми.

Изъ животинския свѣтъ можемъ да споменемъ като декоративенъ мотивъ лъвътъ, сжщо и птицитѣ, които внасятъ оживление въ растителната украса. По-интересни, обаче, поради своя произходъ и влияние върху декоративната система на мизийската надгробна плоча сж за насъ „погребалното угощение“ и „тракийскиятъ херосъ“. Първиятъ мотивъ е много популяренъ въ източния гръцки свѣтъ. Въ паметницитѣ на провинция Мизия той се явява поставенъ на фронтонното поле. Следъ щателна анализа на всички плочи съ този мотивъ Димитровъ установява, че тази тема идва отъ близкитѣ области — Черноморието, Тракия и Македония. „Тракийскиятъ херосъ“ често бива свързанъ съ темата на погребалното угощение. При плочитѣ отъ Мизия конникътъ стои като украса на фронтона. За него четемъ на съответното мѣсто (сс. 86, 87): „Подъ образа на тракийския херосъ се крие безспорно едно общо, но многолико тракийско божество. Неговото сродство съ Диониса е подчертано въ паметницитѣ главно отъ Македония. Тази връзка обяснява и появата на хероса върху надгробнитѣ паметници. Това е божество, съ което ще се слѣятъ душитѣ на смъртнитѣ, за да добиятъ безсмъртие — идеята за сливане на душата съ божеството се е разпространила твърде много въ Македония и Тракия. Изразъ на тази идея се дава не само въ надписитѣ, но и въ релиефнитѣ изображения отъ III и IV вѣкове: покойникътъ бива представенъ въ образа на дадено божество. Заедно съ това и плочата почва да добива все повече смисълъ на aedicula — малъкъ храмъ — надгробнитѣ паметници сж били посветени и на изобразенитѣ върху тѣхъ божества и по този начинъ тѣ сж ставали закрилници и на гроба“.

Авторътъ изказва предположение, че изображението на хероса върху нашитѣ плочи има такова религиозно значение. Любопитенъ поради своя жанровъ характеръ е и мотивътъ на волска кола, нановарена съ голѣмо буре. Подобни сцени върху надгробни плочи се срѣщатъ и въ западнитѣ римски провинции. Въ книгата сж посочени достатъчно примѣри, а сжщо така отликитѣ въ нашитѣ изображения. Въ релиефа отъ Мизия човѣшката фигура се появява въ отдѣлни случаи твърде рано, за да илюстрира социалното положение и занаята на покойника или въ връзка съ други сцени, отнасящи се до погребалнитѣ обичаи. Но изобразенитѣ тамъ фигури нѣматъ характеръ на портрети. Портретъ намираме едва отъ II в. насамъ. Въ връзка съ човѣшката фигура могатъ да се кажатъ нѣколко думи за прическата и облѣклото. Прическата на изобразенитѣ фигури върху надгробнитѣ паметници въ общи линии следва модата, създадена въ митрополията, затова е претърпявала чести промѣни, докато облѣклото е оставало по-консервативно въ своитѣ форми.

Въ последната (IV) глава се обобщаватъ резултатитѣ на настоящия трудъ. Оскѫдниятъ и до голѣма степень случаенъ материалъ, разпредѣленъ по мѣстонаходища, позволява да се отдѣлятъ нѣколко групи паметници. Първата отъ тѣхъ се очертава около градския центъръ Ratiaria (дн. с. Арчаръ). Нейнитѣ паметници се отличаватъ по строгия си строежъ. Работилницата въ този центъръ проявява голѣмъ консерватизъмъ и запазва основния типъ до края на IV в. Второ ядро на надгробни плочи се образува около Oescus (дн. с. Гигенъ), чийто характеръ ги отдѣля рѣзко отъ първата група. Тукъ преобладава по-простъ строежъ на плочитѣ и се забелязва стремежъ къмъ гладки повърхности. Сродява ги само общиятъ консерватизъмъ. Най-близу до тази група стоятъ паметницитѣ около Novae (дн. с. Стъкленъ при Свищовъ). Въ кастела Novae сѫ станували два легиона — до 69 г. сл. Хр.: VIII Августовъ, отъ 70 г. сл. Хр. I Италийски легионъ. Смѣната на легионитѣ е предизвикала нови форми въ надгробната пластика. Отначало паметницитѣ по форма и украса приличали на тѣзи отъ групата Oescus, но въ последствие при I Италийски легионъ тѣ се приближили къмъ плочитѣ на Ratiaria.

На изтокъ отъ Янтра типътъ на паметницитѣ се промѣня. Бие на очи голѣмото разнообразие на тѣхнитѣ форми. Изследвачътъ е много предпазливъ въ охарактеризуването на тази група поради оскѫдния брой намѣренъ отъ тамъ материалъ, но все пакъ смѣта, че декоративнитѣ теми сѫ заимствувани отъ иконографията на източногръцката пластика. Подобенъ синкретизъмъ между гръцката плоча отъ Черноморското крайбрѣжие и римската плоча е отбелязанъ за групата около пролома на Искъръ. И тукъ се установява голѣмо разнообразие по отношение на формата. Чувствува се влиянието на паметницитѣ отъ Oescus съ тѣхнитѣ триѫгълни фронтони, по-слабо е отражението на центъра Ratiaria. Що се отнася до системата на украсата, подчертава се проникването на много елементи отъ югъ, които сѫ намѣрили широкъ приемъ въ тази область.

Отъ всичко казано до тукъ става ясно, че плочитѣ отъ Мизия иматъ чисто римски строежъ. Влиянието отъ Югъ или

Изтокъ засѣга само декоративни елементи. Вѣковетѣ, обаче, внасятъ нови нѣща въ надгробнитѣ паметници отъ тази провинция. Плочитѣ отъ I в. иматъ простъ строежъ, линиитѣ сѫ прави. Презъ II в. се отбелязва стремежъ къмъ богато украсяване съ растителни мотиви, предимно съ лоза и бръшлянъ — елементи отъ надгробната пластика отъ Западния римски свѣтъ, гдето по това време преобладаватъ архитектурни мотиви. „Изобщо може да се каже, заявява авторътъ, че ателиетата въ Ratiaria и Novae създадоха презъ II в. типична мизийска надгробна плоча съ преобладаващи мотиви, заимствувани отъ бакхическия религиозенъ кръгъ, лозата и бръшлянътъ, които бѣха умѣло използувани въ декорацията на надгробната плоча . . .“ (стр. 197). Другъ новъ моментъ въ развитието на надгробната плоча отъ Мизия е появата на портрета, предимно въ формата на бюстъ, която украса има западенъ произходъ.

Презъ III в. покрай установения отъ по-рано шаблонъ се създаватъ нови форми и се налагатъ нови теми на украсата. Пробива си пѫть едно сложно разглеждане на фасадата, а тракийскиятъ херосъ и погребалното угощение ставатъ любими теми. Растителниятъ орнаментъ се стилизува и получава геометрични форми. Появява се вече фигурата въ цѣлъ ръстъ и жанрови сцени. За IV в. авторътъ констатира сѫщата тематика както презъ III в., само че формитѣ се стилизуватъ и се предаватъ равнинно, двуизмѣрно. Образитѣ ставатъ условни, типични.

Струва ни се, че най-важниятъ и откриващъ нови въпроси изводъ на настоящия трудъ е следниятъ: мизийскитѣ паметници иматъ въ системата на украсата си нѣщо особено, а въ композицията си нѣщо оригинално, което не се явява никѫде другаде. Ателиетата въ Мизия проявяватъ голѣма самостоятелность спрямо предполагаемитѣ първообрази, възприети отъ другитѣ провинции.

Книгата на г. Димитровъ е богато документирана. Голѣмо удобство за специалиста представятъ двата показатели, отъ които единиятъ е епиграфски. Къмъ научнитѣ достоинства на публикацията трѣбва да се прибавятъ и такива отъ технически характеръ: единъ описъ на паметницитѣ, една прегледна таблица за историческото развитие на означенията на римски гражданинъ и различнитѣ формули въ надписитѣ, както и една карта, показваща географското разпространение и групиране на плочитѣ улесняватъ работата на интересуващитѣ се отъ надробната пластика въ нашитѣ земи учени. Тѣ сѫ дадени на нѣмски езикъ. Фотографиитѣ на използувания материалъ даватъ нагледна представа за неговия характеръ, форма и украса. Но не само за специалиста е отъ голѣмъ интересъ тази книга. Тя би могла да задържи вниманието и на всѣки интелигентенъ читатель. Това се дължи до голѣма степень на ясния и предметенъ езикъ, на който е написана, така че лесно се навлиза въ проблемитѣ въпрѣки многото научни термини. Като едно пожелание изказваме тукъ нашата надежда, че авторътъ ще разгледа въ новъ трудъ и надгробнитѣ паметници на всички останали области въ България, особено Тракия и Македония, което, впрочемъ той обещава да направи. Тогава много негови догадки ще добиятъ по-голѣма тежина и ще се превърнатъ въ научни твърдения, а картината ще стане попълна и всеобхватна.

Р. Гандева

Ив. Панайотовъ, Русия, великитѣ сили и българскиятъ въпросъ следъ избора на князъ Фердинанда (1888—1896 г.). (София 1942).

Балканскитѣ народи презъ XIX вѣкъ получиха свободата си следъ нѣколковѣковното турско владичество съ помощьта на великитѣ сили. Великитѣ сили бѣха заинтересувани отъ новосъздаващото се положение въ Европейския Юго-истокъ, когато Отоманската империя, тръгнала по пѫтя на военно отпадане и вѫтрешно отслабване, постепенно губѣше своята власть надъ завоюванитѣ европейски земи. Кръстосващитѣ се интереси на европейскитѣ велики сили приковаваха непрекѫснато следъ това тѣхното внимание къмъ Балканитѣ. Още преди нашето освобождение, а сѫщо и следъ това, Балканитѣ представляватъ обектъ на завоевателнитѣ стремежи на Австро-Унгария. Русия, която презъ XIX вѣкъ се очертаваше като велика сила разширяваща се къмъ централна Азия и Далечния Изтокъ, имаше своитѣ най-жизнени интереси да тури подъ своя власть или свой контролъ проливитѣ отъ Черно къмъ Срѣдиземно море, за да има свободенъ достѫпъ къмъ последното и чрезъ това откритъ пѫть къмъ южна Европа, Африка и Източна Азия. Затова Русия води съ Турция редица войни и се показваше толкова заинтересована отъ сѫдбата на балканскитѣ народи подъ турска власть. По косвени пѫтища останалитѣ европейски велики сили бѣха сѫщо заинтересовани отъ положението на Балканитѣ.

Освобождението на България дойде отъ Русия, чиято политика се надѣваше, че чрезъ освобождението си е осигурила напълно българитѣ въ служба на рускитѣ завоевателни интереси на Балканитѣ и къмъ проливитѣ. И наистина, освобождението на България, резултатъ на войната отъ 1877/1878 год., даде на Русия голѣмо предимство на Балканитѣ предъ всички останали сили. Царь Александъръ II се надѣваше, че чрезъ Санъ-Стефанския договоръ е създалъ една послушна и подчинена България, която ще бѫде руски аванъ-постъ на Балканитѣ и чрезъ която руското слизане къмъ Срѣдиземно море ще бѫде осигурено. Тѣзи планове на руска експанзия не бѣха така лесно осѫществими. Рускитѣ рѫководни фактори трѣбваше да претърпятъ своитѣ разочарования. Великитѣ сили начело съ Англия и Австро-Унгария, които видѣха въ Санъ-Стефанска България единъ осигуритель на руското владичество на Балканитѣ и къмъ проливитѣ, побързаха да я разкжсатъ. Бѣше ли, обаче, обединения въ Санъ-Стефано български народъ готовъ да се подчинява безогледно на руската политика? Българскиятъ народъ, въпрѣки своята признателность къмъ освободителката, макаръ и разкжсанъ въ Берлинъ, намѣри сили и срѣдства да се противопостави да бжде руско орждие на полуострова. Търканията между България и Русия докараха скоро истинска криза въ отношенията на двѣтѣ страни. Първиятъ български князъ Александъръ Батембергъ абдикира подъ руски натискъ (1886 год.), а наследилиятъ го князъ Фердинандъ бѣше до 1896 год. непризнатъ отъ Русия, така българскиятъ въпросъ бѣше поставенъ на сцената на международната политика.

Българскиятъ въпросъ бѣше единъ международенъ въпросъ и затова най-правилно може да бжде освѣтленъ и изследванъ научно на базата на международната европейска политика, като се обърне на първо мѣсто внимание на отношенията на великитѣ сили къмъ българската държава презъ 80-тѣ и 90-тѣ години на миналия вѣкъ, Така правилно поставенъ и разгледанъ е българскиятъ въпросъ въ новия трудъ на д-ръ Иванъ Панайотовъ, частенъ доцентъ по нова история въ Софийския университетъ. Авторътъ поставя посоченияваженъ периодъ въ нашата нова история на сцената на европейската политика и обяснява влиянието както на руската политика, така и на останалитѣ велики сили върху него.

Когато българската криза започна, въ международнитѣ отношения настжпи охлаждането между Германия и Русия следъ Бисмарка, което охлаждане бѣше съпроводено отъ сближение на Русия съ Франция и споразумение отъ двѣтѣ страни отъ 1891 год. Въ сжщата година бѣше продълженъ Тройниятъ съюзъ между Германия и Италия. Настрани отъ така групиранитѣ европейски велики сили стоеше Англия, държаща още своята „блестяща изолираность“. Лошитѣ отношения между България и Русия отъ времето на князъ Александра Батембергъ и регентството продължиха и следъ идването на князъ Фердинанда. Последниятъ, обаче, намѣри възможность да противостои на рускитѣ заплахи въ противнитѣ интереси на великитѣ сили Австро-Унгария, Англия, Германия, които гледаха съ симпатии на малкото българско княжество, отстояващо своята независимость. Презъ XIX и въ началото на XX вѣкъ Балканитѣ бѣха постояненъ обектъ на интереси и завоевателни стремежи на Австро-Унгария и Русия. Едната отъ тѣзи две сили винаги се е стремѣла да не изгуби влиянието си на полуострова за смѣтка на другата. Затова Австро-Унгария подкрепяше България и се стараеше да я държи на своя страна, още повече следъ 1889 год., когато австрофилски настроениятъ сръбски краль Миланъ абдикира и сръбската политика се откѫсна отъ влиянието на Австро-Унгария и се насочи къмъ Русия.

Още следъ идването на князъ Фердинандъ въ България се смѣташе възможно едно скорошно помирение съ Русия. Руската непримиримость, обаче, не можеше да бѫде укротена безъ жертви отъ българска страна, а българитѣ не бѣха наклонни нито да се откажатъ отъ княза си, нито да понесатъ други жертви. Българското правителство, начело съ Стамболовъ, отъ своя страна бѣше взело спрямо Русия непримиримо становище и възможность за помирение съвсемъ не се откриваше. Сътресенията въ вѫтрешно-политическия български животъ и опозицията срещу Стамболова се засилваха. Князъ Фердинандъ трѣбваше да вземе мѣрки както за осигуряването на спокойното вѫтрешно развитие на страната, така и за осигуряването на нейното международно положение. Не можеше да се разчита само на приятелскитѣ велики сили. Тѣ не бѣха наклонни на всѣка цена да защитаватъ България и не желаеха българскиятъ въпросъ да стане поводъ за нарушение на европейския миръ. Австро-Унгария се страхуваше отъ война съ Русия, която бѣше въ най-тѣсни връзки съ Франция.

Князъ Фердинандъ бѣше разбралъ, че международното положение, което му даде възможность дълго да отстоява интереситѣ на княжеството, не му позволяваше да разчита още дълго на него, за да води непримирима политика. 1894 г. отбеляза падането на непримиримото къмъ Русия правителство на Стамболовъ. Последвалиятъ кабинетъ на Стоиловъ започна опити за помирение съ Русия, което бѣше постигнато въ 1896 год.

Цельта на едно истинско историческо изследване е не само да даде факти, а да ги постави въ общия исторически развой на дадената епоха и да ги обясни въ този развой. Такова изследване е по-трудно, то изисква широки исторически познания и опредѣленъ исторически погледъ, то е и много поценно. Такова е изследването на д-ръ Ив. Панайотовъ. Авторътъ е използувалъ богата литература съ най-новитѣ български и чужди съчинения въ връзка съ изследвания въпросъ. Използувани сѫ освенъ излѣзлитѣ по-рано и публикуванитѣ следъ свѣтовната война документи на великитѣ сили: Archives diplomatiques, Recueil mensuel international de diplomatie et d'histoire, Paris; Ministère des Affaires Etrangères, Documents diplomatiques, L'Alliance franco-russe, Paris 1918; Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914, Berlin: Victoria, Queen, Letters of, Third Series, New-York, 1930; Авантюры русского царизма в Болгарии, Сборник документов, Москва, 1935 и др. Авторътъ е проучилъ и неиздадени до сега български документи, каквито сѫ материалитѣ отъ тайната архива на Министерството на външнитѣ работи и частната архива на Г. Д. Начовича. Основно запознатъ съ политиката на великитѣ сили и тѣхнитѣ интереси и домогвания къмъ Балканитѣ, сѫщо и съ събитията отъ вѫтрешния политически характеръ въ България, заемащъ строго научно, лишено отъ партийни страсти отношение, д-ръ Панайотовъ съ новия си трудъ проучва основно и правилно единъ важенъ периодъ отъ новата българска история и запълва една празднота въ българската историческа наука.

Б. Примовъ

Този томъ на „Известия на Българското историческо дружество“ излиза подъ уредбата на секретаря на дружеството Ив. Дуйчевъ.

1951

13

Пров. 1964 г.